

SÖLVESBORGS KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

utarbetat av

LARS-GÖRAN KINDSTRÖM

Häfte 93 av

SVERIGES KYRKOR KONSTHIST. INVENTARIUM

på uppdrag av

KUNGL. VITT. HIST. OCH ANT. AKADEMIEN

utgivet av

SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag

STOCKHOLM 1962

UTGIVET MED BIDRAG AV
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

Å omstående sida:
Sölvesborgs Mariagilles sigill, ca 1300
SHM

ESSELTE AKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1962
104974

FÖRORD
till
BLEKINGE KYRKOR
BAND IV:3

Det är för utgivarna en särskild glädje att i och med detta häfte kunna framlägga den sista återstående beskrivningen av BLEKINGE KYRKOR. Olika anledningar, såväl ekonomiska som personella svårigheter, ha bidragit till att försena publicerandet av Blekinge stadskyrkors beskrivningar, vilket förhållande av utgivarna djupt beklagas. Samtidigt bör dock framhållas, att den förlängda bearbetningstiden i väsentlig grad bidragit till fördjupande av det vetenskapliga källmaterialets bearbetning, varjämte större anslag möjliggjort en betydande ökning av beskrivningarnas illustrationsmaterial, vilket utan tvivel i hög grad ökar deras värde och användbarhet.

Redan på 1920-talet utarbetades en förberedande kortfattad beskrivning av Sölvesborg kyrka av den kände Blekingeforskaren WILLIAM ANDERSON. Ekonomiska svårigheter för verket SVERIGES KYRKOR lade emellertid hinder i vägen för dennas tryckning. Först efter Andersons bortgång 1939 ansåg man sig kunna återupptaga arbetet med Blekinge kyrkor. William Andersons efterlämnade beskrivning var då i behov av komplettering på grund av åtskilliga under mellantiden utförda ändringar och andra arbeten på kyrkan. Denna bearbetning uppdrogs åt fil. lic. LARS-GÖRAN KINDSTRÖM, som under 1940-talet var sysselsatt med talrika vetenskapliga och kulturminnesvårdande uppdrag i Blekinge. Denne utförde dels 1942 och dels 1947 viss översyn av det föreliggande manuskriptet, en översyn, som 1949—50 utvidgades till en mera ingående omprövning av kyrkans byggnadshistoria. Det visade sig därvid nödvändigt att ånyo grundligt genomarbeta kyrkans omfattande arkivalier, ett stort och tidskrävande arbete, som ej omedelbart kunde utföras. När arbetet med det slutliga färdigställandet av de blekingska stadskyrkorna på allvar kunde igångsättas under slutet av 1950-talet, uppdrogs därför åt Kindström att återupptaga beskrivningsarbetet, denna gång på grundval av en dylik fullständig arkivgenomgång och nya byggnadshistoriska undersökningar, varvid resultatet av gjorda iakttagelser vid vissa under åren 1950—55 utförda yttre restaureringsarbeten å kyrkan kunde beaktas. Åren 1959—61 utfördes detta arbete och resulterade i en praktiskt taget helt ny beskrivning, i vilken dock givetvis många sakuppgifter från William Andersons arbete kunnat utnyttjas.

Det slutliga fastställandet av kyrkans byggnadshistoria, som erbjudit åtskilliga svårösta problem, har föregåtts av ingående diskussioner mellan författaren och professor A. TUULSE inför själva monumentet, varvid den senare lämnat värdefulla bidrag till problemens lösande.

Vid slutredigeringen av den föreliggande beskrivningen har värdefullt bistånd lämnats av tjänstemännen vid Statens Historiska Museum. Sålunda har docent MONICA RYDBECK lämnat uppgifter om kalkmålningarna, fil. lic. RUNE NORBERG har granskat beskrivningen av den medeltida träskulpturen, fil. dr BERTIL WESTER har lämnat kompletterande uppgifter beträffande orgelfrågor, fil. lic. ANNE-MARIE FRANZÉN har granskat och kompletterat textilbeskrivningarna. — Dessutom har värdefullt bistånd lämnats av professor BENGT HILDEBRAND beträffande personhistoriska frågor, Registren till det nu avslutade band IV äro utarbetade av mag. phil. LYDIA TUULSE.

Då den omfattande beskrivningen av Sölvesborgs kyrka nu föreligger färdig och tryckt, ha utgivarna all anledning att uttrycka sin tacksamhet till alla dem, som med sitt arbete och sitt intresse fört fram densamma till ett lyckligt slut. Alldeles särskilt vilja utgivarna tacka författaren, fil. lic. LARS-GÖRAN KINDSTRÖM, numera sedan flera år intendent och chef för Hälsingborgs museum, för det stora tålmod och det aldrig svikande intresse, som han visat sin uppgift under en lång och prövosam författaretid.

Under arbetet i kyrkan har författaren även haft att glädja sig åt ett stort och välvilligt intresse från pastor loci, kyrkoherden STURE FJELLANDER, som lämnat honom värdefullt stöd och god hjälp, icke minst genom på eget initiativ lämnade kompletterande uppgifter, som varit av stort värde i författarens detaljarbete. För detta önska utgivarna frambära ett värdsamt tack.

Även till kyrkovaktmästarna i Sölvesborgs kyrka framföres ett tack för god hjälp åt författaren i det praktiska arbetet i kyrkan.

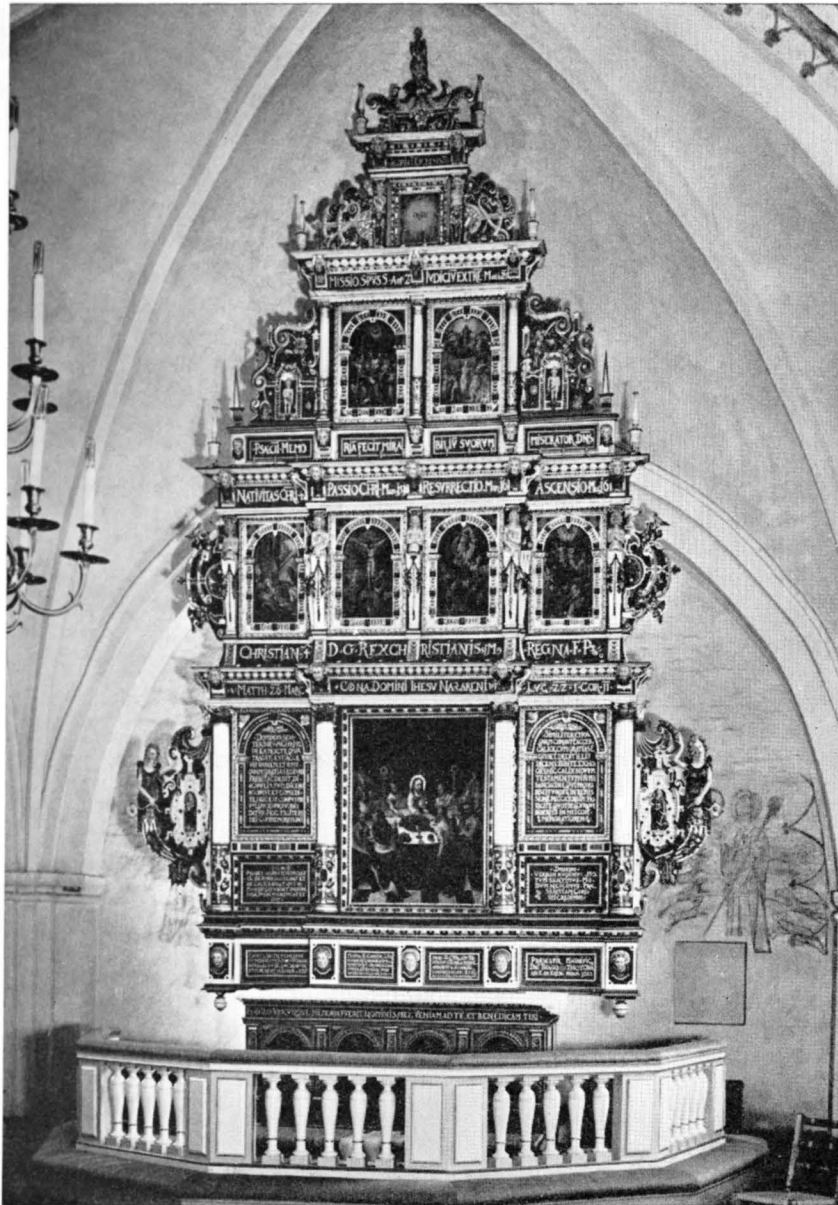
Från Sölvesborgs församling har kyrkodeskrivningsarbetet åtnjutit ett välvilligt stöd. Redan 1937 beslöt kyrkorådet att tillstyrka ett bidrag till beskrivningens tryckning, ett bidrag som senare successivt utökats upp till omkr. 3 000 kr, för vilket lika värdefulla som välkomna stöd utgivarna uttrycka sin värdsamma tacksamhet.

SIGURD CURMAN

Stockholm i april 1962

JOHNNY ROOSVAL

Å omstående sida: Sölvesborgs Mariagilles sigill, c:a 1300. SHM

LARS-GÖRAN KINDSTRÖM

SÖLVESBORGS

KYRKOR

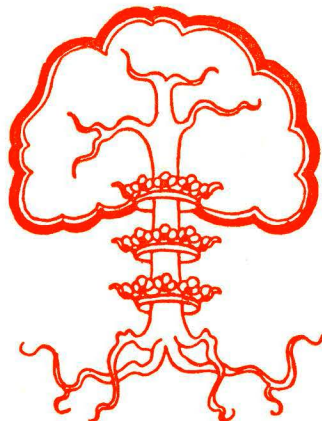
SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

PÅ UPPDR. AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

BLEKINGE

BAND IV. HAFTE 3.

SOLVESBORGS KYRKOR

AV

LARS-GÖRAN KINDSTRÖM

SVERIGES KYRKOR

föreligger i följande delar 1962:

- BLEKINGE. (22) Band I, h. 1. *Östra härad*. Pris 13 kr.
» (36) Band I, h. 2. *Medelsta härad*. Med register till Bd I. Pris 14 kr.
» (51) Band II. *Bräkne och Listers häraden*. Med register till Bd II. Pris 13 kr.
» (59) Band III, h. 1. *Fredrikskyrkan i Karlskrona*. Pris 5 kr.
» (65) Band III, h. 2. *Trefaldighetskyrkan eller Tyska kyrkan i Karlskrona*. Pris 8 kr.
» (86) Band III, h. 3. *Amiralitetskyrkan i Karlskrona*. Med register till Bd III. Pris 25 kr.
» (85) Band IV, h. 1. *Ronneby*. Pris 25 kr.
» (87) Band IV, h. 2. *Karlshamn*. Pris 17: 50 kr.
» (93) Band IV, h. 3. *Sölvesborg*. Med register till Bd IV. Pris 40 kr.
» (90) Band V, h. 1. *Överstkt av landskapets kyrkokonst*. Pris 30 kr.
- BOHUSLÄN. (57) Band I, h. 1. *Västra Hisings härad*. Pris 8 kr.
- DALARNE. (6) Band I, h. 1. *Leksands och Gagnefs tingslag*. Pris 4: 50.
» (9) Band I, h. 2. *Falu domsagas norra tingslag*. Pris 12 kr.
» (37) Band I, h. 3. *Falu domsagas södra tingslag*. Med register till Bd I. Pris 16 kr.
» (52) Band II, h. 1. *Falun*. Pris 12: 50.
- DALSLAND. (34) Band I, h. 1. *Sundals härad*. Pris 10 kr.
- GOTLAND. (3) Band I, h. 1. *Lummelunda ting* (utom Tingstäde). Pris 4 kr.
» (21) Band I, h. 2. *Lummelunda ting* (ingstäde). Pris 5: 50.
» (31) Band I, h. 3. *Bro ting*. Pris 12 kr.
» (33) Band I, h. 4. *Endre ting*. Pris 12 kr.
» (35) Band I, h. 5. *Dede ting*. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
» (42) Band II, *Rute setting*. Med register till Bd II. Pris 16 kr.
» (54) Band III, *Hejde setting*. Med register till Bd III. Pris 26 kr.
» (61) Band IV, h. 1. *Lina ting*. Pris 12 kr.
» (66) Band IV, h. 2. *Halla ting*, norra delen. Pris 18 kr.
» (68) Band IV, h. 3. *Halla ting*, södra delen. Pris 20 kr.
» (84) Band IV, h. 4. *Kräklinge ting*, nordvästra delen. Pris 25 kr.
- GÄSTRIKLAND. (39) H. 1. *Gävle stads kyrkor*. Pris 10 kr.
» (44) H. 2. *Landskyrkorna*. Med register. Pris 17 kr.
- HÄRJEDALEN. (91) Band I, h. 1. *Svegs tingslag*, nordvästra delen. Pris 23 kr.
- MEDELPAD. (30) H. 1. *Njurunda och Sköns tingslag samt Sundsvalls stad*. Pris 10 kr.
» (47) H. 2. *Indals, Ljustorps och Västra Domsagens tingslag*. Med register. Pris 16 kr.
- NÄRKE. (46) Band I, h. 1. *Örebro stads kyrkor*. Pris 12 kr.
» (63) Band I, h. 2. *Örebro härad*. Pris 20 kr.
» (92) Band I, h. 3. *Glanshammars härad, sydvästra delen*. Pris 41 kr.
- SKÅNE. (38) Band I, h. 1. *Kävlinge kyrkor i Harjagers härad*. Pris 2: 50.
- SMÅLAND. (48) Band I, *Jönköpings och Huskvarna kyrkor*. Med register till Bd I. Pris 12 kr.
- STOCKHOLM. (17) Band I, h. 1. *Storkyrkan*. 1. Församlingshistoria. Pris 11 kr.
» (24) Band I, h. 2. *Storkyrkan*. 2. Byggnadshistoria. Pris 15 kr.
» (25) Band I, h. 3. *Storkyrkan*. 3. Inredning och inventarier. Med register till Bd I. Pris 20 kr.
» (28) Band II, h. 1. *Riddarholmskyrkan*. 1. Byggnadshistoria. Pris 20 kr.
» (45) Band II, h. 2. *Riddarholmskyrkan*. 2. Fast inredning, inventarier och gravminnen. Med register till Bd II. Pris 38 kr.
» (5) Band III, h. 1. *Kungsholms kyrka*. Pris 4: 50.
» (10) Band III, h. 2. *Hedvig Eleonora kyrka*. Med register till Bd III. Pris 14 kr.
» (26) Band IV, h. 1. *Jakobs kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 13 kr.
» (32) Band IV, h. 2. *Jakobs kyrka*. 2. Konsthistoria. Pris 13 kr.
» (40) Band IV, h. 3. *Johannes kapell och kyrka. S:t Stefans kapell*. Med register till Bd IV. Pris 10 kr.
» (20) Band V, h. 1. *Afolj Fredriks kyrka*. Pris 12: 50.
» (55) Band V, h. 2. *Gustav Vasa kyrka*. Pris 5: 50.
» (60) Band V, h. 3. *Matteus kyrka*. Pris 4 kr.
» (23) Band VI, h. 1. *Klara kyrka*. 1. Församlingshistoria. Pris 12 kr.
» (27) Band VI, h. 2. *Klara kyrka*. 2. Konsthistoria. Med reg. till Bd VI. Pris 12 kr.
» (41) Band VII, h. 1. *Maria Magdalena kyrka*. Pris 12 kr.
» (56) Band VII, h. 2. *Katarina kyrka*. Pris 16 kr.
» (89) Band VII, h. 3. *Sofia kyrka*. Pris 12: 50.
» (49) Band VIII, h. 1. *Bromma kyrka och Västerleds kyrkan*. Pris 6 kr.
» (83) Band VIII, h. 2. *Spånga och Hässelby kyrkor*. Pris 26 kr.
» (53) Band IX, h. 1. *Skeppholmskyrkan*. Pris 10 kr.

(Forts. å omslaget 3:e sida)

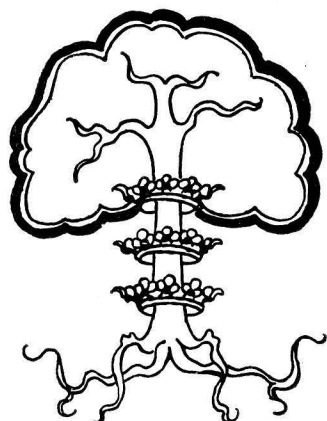
SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

PÅ UPPDR. AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

BLEKINGE

BAND IV

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG
STOCKHOLM 1959—62

UTGIVET MED BIDRAG AV
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

ESSELTE AKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1962

BLEKINGE

BAND IV

KYRKORNA I RONNEBY
KARLSHAMN OCH SÖLVESBORG

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

till Band IV

Samtliga kyrkobeskrivningar äro utarbetade av Armin Tuulse, med undantag för Sölvesborgs kyrkor, som beskrivits av Lars-Göran Kindström.

	Sid.
Ronneby stadskyrka	3
Möljeryd.....	135
Bredåkra	142
Kallinge	150
Saxemara	165
Karlshamns kyrkor.....	175
Sölvesborgs kyrkor.....	275
Rättelser till band IV	
Register utarbetade av Lydia Tuulse	
Ortsregister	468
Sakregister	477
Personregister	472

FÖRKORTNINGAR ANVÄNDA I DETTA BAND

Övriga förekommande förkortningar enl. förkortningsregistret i Nordisk Familjeboks 3:e uppl.

- ATA = Antikvariskt-topografiska arkivet i VHAA, Sthlm.
 ATS = Antikvarisk Tidskrift.
 BLEKINGEBOKEN = Blekinge Musei- och hembygdsförbunds årsbok, Karlskrona 1927—
 BM = Blekinge Museum, Karlskrona.
 BRUNIUS = C. G. Brunius, Konstanteckningar under en resa år 1849, Lund 1851.
 BSt = K. Byggnadsstyrelsens arkiv, Sthlm.
 CAVALLIN = S. Cavallin, Lunds stifts herdaminne, Lund 1854—57.
 CRONHOLM = C. L. Cronholm, Beskrifning om Blekinge från omkring 1750. Ms i KB.
 Dep = Deponerad, deposition.
 DaK = Danmarks Kirker. Udg. af Nationalmuseet, Kbhvn 1933—
 DRA = Danmarks Rigsarkiv, Kbhvn.
 ELSERS = J. Elers Samlingar, Ms i KB.
 FORNV. = Fornvännen, Meddelanden från VHAA 1906—
 GYNTHER = S. W. Gynther, Blekings historia och beskrifning I, Sthlm 1847.
 HÜLPHERS = A. Hülphers, Afhandling om Musik och Instrumenter . . ., Westerås 1773.
 INV = Inventarieförteckning.
 KA = Kammararkivet, Sthlm.
 KB = Kungliga Biblioteket, Sthlm.
 KBK = Det Kongelige Bibliothek i Kbhvn.
 KR PROT. = Kyrkorådsprotokoll.
 LLA = Lunds Landsarkiv.
 LSt = K. Lantmäteristyrelsens Arkiv, Sthlm.
 LU = Lunds Universitet.
 LUB = Lunds Universitetsbibliotek.
 LUNDBERG I = Erik Lundberg, Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1000—1400. Sthlm 1940.
 LUNDBERG II = Erik Lundberg, Byggnadskonsten i Sverige. Sengotik och renässans 1400—1650.
 1925—50, Sthlm 1948.
 LÖFGREN = Albert Löfgren, Det svenska kanngjutarehantverkets historia. Del I, bd 1—3, Sthlm
 1925—50, samt lösa anteckningar av honom.
 MANDELGREN, Saml. = N. M. Mandelgrens i LU förvarade samlingar av teckningar m. m.
 Ms = manuskript.
 Nord. Mus. = Nordiska Museet, Sthlm.
 PROT. = Protokoll.
 PÅ = Pastorsämbetet.
 RA = Riksarkivet, Sthlm.
 RÄK. = Räkenskaper.
 SBL = Svenskt Biografiskt Lexikon, Sthlm 1918—
 SHM = Statens Historiska Museum.
 SJÖBORG = N. H. Sjöborg, Utkast till Blekings Historia och Beskrifning, Lund 1792—93.

SNABBINV. = en preliminär inventering av de svenska kyrkornas föremålsbestånd av konst- och kulturhistoriskt värde, utförd under åren 1917—1932. Samtliga snabbinventeringslistor förvaras i ATA. Ett ex. har tillställts varje inventerad kyrka samt domkapitel.

ST.PROT. = sockenstämmoprotokoll.

Sv. D. = Svenska Dagbladet.

SvK = Sveriges Kyrkor, Konsthistoriskt inventarium, utg. av S. Curman och J. Roosval, 1912—.

SöB = Sölvesborgs Bladet.

SöT = Sölvesborgs Tidningen.

UPMARK = Gustaf Upmark, Guld- och silversmeder i Sverige 1520—1850, Sthlm 1925.

UUB = Uppsala Universitetsbibliotek.

VHAA = K. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien, Sthlm.

VIS = Visitation.

ÖIÄ = Överintendents Ämbetet (efter 1918 BSt), Sthlm.

I FÖRENING MED MÅTTUPPGIFTER

B = bredd, D = diameter, Dj = djup, H = höjd, L = längd. Aln, längdmått, här = 59,38 cm. Samtliga mått äro, där ej annat anges, i cm.

Väderstrecken förkortas: N S Ö V.

Silverstämplar tydda enl. UPMARRK.

Tennstämplar tydda enl. LÖFGREN.

SÖLVESBORG

AV

LARS-GÖRAN KINDSTRÖM

REDAKTIONSSEKRETERARE: ERLAND LAGERLÖF

FOTOGRAFIERNA ÄRO, DÄR EJ ANNAT ANGIVES, TAGNA AV
SÖREN HALLGREN 1960

UPPMÄTNINGARNA ÄRO UTFÖRDA AV JOHN SÖDERBERG 1942

BILDMATERIAL, ANTECKNINGAR OCH EXCERPTER
FÖRVARAS I ATA

Å omstående sida:

Sölvesborgs stads sigill belagt i räkenskaperna 1680—1692 (KA)

Fig. 239. Sölvesborgs stadskyrka från OSO. Foto J. A. Nilsson 1896.
Die Stadtkirche zu Sölvesborg von OSO. Sölvesborg town church from ESE.

SÖLVESBORGS STADSKYRKA

BLEKINGE, BLEKINGE LÄN, LUNDS STIFT,
LISTERS KONTRAKT

Beskrivningen avslutad i mars 1961.

TEYCKTA KÄLLOR: WILLIAM ANDERSON, Den äldre kyrkliga konsten i Blekinge, Lund 1922. — DENSAMME, Sölvesborg. Bidrag till stadens byggnadshistoria, Sölvesborg 1920. — DENSAMME, Sölvesborgs kyrka. Kortfattad vägledning, Sölvesborg 1920. — DENSAMME, Blekingebilder från fordom, Sölvesborg 1926. — DENSAMME, Heliga källor och pilgrimsvägar, Brage 1928. — DENSAMME, Medeltidsmålningarna i Sölvesborgs kyrka, Söt 20/12 1919. — DENSAMME, Klosterfynden i Sölvesborg tros härröra från 1300-talet. Undersökningarnas resultat. SvD 11/7 1920. — DENSAMME, Klostren i Sölvesborg, Söt 22/6 1920. — DENSAMME, Sölvesborg i forna tider, Söt julnr 20/12 1924. — DENSAMME,

Protestantisk kyrkoinredning i Blekinge, Söt ²¹/₁₂ 1920. — DENSAMME, Sölvesborg fordomsdags, Söt ⁹/₁ 1926. — DENSAMME, Valfart till S:t Ewald, SöB ⁷/₁₀ 1926. — DENSAMME, Vapenhuset i Sölvesborgs kyrka, Söt julnr ¹⁵/₁₂ 1927. — DENSAMME, Klostergången i Sölvesborg, Söt ²⁸/₈ 1928. — DENSAMME, Fredsklockan i Sölvesborgs kyrka, Söt ¹⁶/₁ 1930. — DENSAMME, En gravsten i Sölvesborgs kyrka, Söt ²⁰/₁₂ 1930. — DENSAMME, Gravstenarna i Sölvesborgs kyrka, Söt julnr ¹⁹/₁₂ 1931. — DENSAMME, Helgonkult i Blekinge, ATS. 22: h. nr 3, 1919. — DENSAMME, Blekinges kyrkklockor, 1—2, Ronneby-Posten ²⁷/₉ och ⁴/₁₀ 1924. — GUNNAR ANSHELM, Stiftets kyrkor, Lunds stift i ord och bild 1—2, Sthlm 1947, s. 469, 636—37. — BRUNIUS, s. 669 ff. — S. CAVALLIN, Lunds stifts herdaminne V, Lund 1858. — KR. ERSLEV, Testamenter fra Danmarks Middelalder indtill 1450. København 1901, nr 82. — J. ESTRUP—JOHS. KNUDSEN, Danske Søkort af Jens Sörensen (1646—1723), Kbhvn 1916. — STURE FJELLANDER, S:t Nicolai i Sölvesborg, Sölvesborg 1940. — DENSAMME, Kring Sölvesborgs prästgårdar, Sölvesborg 1947. — DENSAMME, Kring Vårfruklostret i Sölvesborg, En vandring genom litteraturen. Blekingeboken 1951. — DENSAMME, Kapelltomter i det medeltida Sölvesborg. Blekingeboken 1957. — DENSAMME, Har altarbordet och predellan i Mjällby möjligen varit avsett för S:t Nicolai? SöB ²⁷/₁₂ 1957. — TAGE VON GERBER, Sölvesborgs stads uppkomst, Sölvesborg 1950. — L.-G. KINDSTRÖM, Sölvesborg — Blekinges äldsta stad? En bok om Blekinge, Karlskrona 1942, s. 693—705. — DENSAMME, Sölvesborgs slott — ett danskt riksfäste, Fv 1944, s. 226—236. — DENSAMME, Sölvesborg — staden — bygden — borgen, Karlskrona 1945. — DENSAMME, Sölvesborgs klosterområde. Blekingeboken 1946. — DENSAMME, Blekingiskt kyrksilver på Sölvesborgsutställningen 1945. Blekingeboken 1946. — DENSAMME, Praktmöbler och konstföremål i Mjällby kyrka, SöB ²⁴/₁₂ 1941. — DENSAMME, S:t Nicolai kyrkas äldsta del från 1200-talet, SöB ¹⁷/₁₂ 1942. — JOHS. KNUDSEN, Søkortdirektor Jens Sörensen, Kbhvn 1918. — VILHELM LORENZEN, De danske Karmelitterklostres Bygningshistorie, Kbhvn 1924, s. 67—68. — LUNDBERG II, s. 105—106. — TRYGGVE LUNDÉN, Sydsvenska lokalhelgon II: Sankt Enevald av Sölvesborg, Credo 1944:2. — G. LYBERG, Gamla sölvesborgare, Sölvesborg 1947. — PER PERSSON, Seder, tro och folkliv m. m. i Lister under äldre tid I, Karlshamn 1916, sid. 49 ff. — DENSAMME, Restaureringen af vår gamla kyrka. Stjernan ²³/₉ 1905. — DENSAMME, Stolstånd. Stjernan ¹⁴/₁₀ 1905. — DENSAMME, Sölvesborgs kyrka. Stjernan ²⁴/₁₂ 1907. — DENSAMME, S:t Enewalds källa. Sölvesborgs-Bladet ³/₁₀ 1925. — DENSAMME, Kyrkogårdsfrågor i Sölvesborg under 1800-talet. Sölvesborg 1934. — N. E. ROSENBORG, S:t Nicolai tornur köptes vid auktion på Rådhuset 1825, Söt ¹⁵/₁₀ 1958. — DENSAMME, Några namn och gårdar i gamla Sölvesborg, 1959 (tidigare publ. som artiklar i Söt.). — N. H. SJÖBORG, Samlingar för Nordens Fornälskare 2. Stockholm 1824, s. 119 och Pl. 55 fig. 200. — DENSAMME, Utkast till Blekinges Historia och Beskrifning, Lund 1792—93, s. 342—345. — HANDLINGAR RÖRANDE SKANDINAVIENS HISTORIA XXXV, Sthlm 1854, s. 481. — C. G. STYFFE, Skandinavien under unionstiden, (3:e uppl., 1911), s. 61, 90. — SÖLVESBORG. Förr och Nu. Sölvesborg 1851. — TILL STADSFULLMÄKTIGE I SÖLVESBORG. Sölvesborg 1925 (skrivelse av Knut Hamberg med utredning om kyrkans jordar, verkställd av William Anderson med tillägg av Per Persson). — CURT WALLIN, Sölvesborgs kyrka — anteckningar från år 1830 — Söt ⁴/₁₁, ²²/₁₁ och ⁶/₁₂ 1941 samt ³/₃ 1942. — C. G. WEIBULL, Sölvesborgs stads historia, Sölvesborg 1945.

OTTO VON FRIESEN, Lister- och Listerbystenarna i Blekinge, Uppsala 1916 (Uppsala univ. årsskr. 1916. P. 2). — K.-G. THORNGREN, Runstenar i Blekinge. Blekingeboken 1942. — BIRGER NERMAN, Arkeologisk datering av Lister- och Listerbystenarna. Fv 1953. — INGEMAR ATTERMAN, Stentoftestenen. Kommentar till ett dateringsförsök. Blekingeboken 1954.

HANDSKR. KÄLLOR OCH AVB.SAML.: KB: CRONHOLM, s. 164—180 (ca 1750); ENGESTR. SAML. IX 1.27.—ATA.: BRUNII SAML. 35, s. 58—61 m. grundplan, fasad och detaljer från 1845; Inventering af Sölfwitsborgs Kyrkas tillhörigheter 1830 (=INV. 1830); foto av kalkmålningar, tagna av A. Norblad under rest. 1905; SNABBIN. 1919 (W. Anderson); Redogörelser och PM av W. ANDERSON och L.-G. KINDSTRÖM i samband med grävningar åren 1920—50 och av L.-G. KINDSTRÖM i samband med restaureringsarbeten 1944—54; grävningssrapporter om klostergrävningar av L.-G. KINDSTRÖM och A. TUULSE 1942—46. Rit-

ningar: försl. t. restaur. av ark. W. LINDVALL 1902 (plan och tvärspekt. mot V samt fotos av ritn. t. fasader mot N, Ö och V); ritn. t. restaur. av ark. G. LINDGREN 1903 (plan, tvärspekt. mot Ö och V samt fotos av ritn. t. fasaden mot N, Ö och V); uppm. av den s.k. kryptan av A. TUULSE 1945 (planer och sektioner, 5 bl); Koncept till uppmättningsplan av kyrka och klosterrester av L.-G. KINDSTRÖM 1942; dräneringsplan av ark. E. GRÆBE 1951. — Uppm. fr. klostrets utgräv. 1945 av A. TUULSE. — BST: Ritn. till orgelfasad av C. G. BLÖM CARLSSON, ÖIÅ 1835: 8 kopior av plan, fasad, genomsk., glasfönster (flera förslag), orgel, bänkar, altarring av G. LINDGREN 1903; ritn. till tillbyggnad (sakristia, väntrum, arkiv) av G. LINDGREN 1911; förslag till grindar till kyrkogårdsmuren av N. A. BLANCK 1926—28; förslag till ny kyrkogård (plan och grindar) av N. A. BLANCK 1931—32; värmeledningsanläggning m. m. 1934—35; förslag till ny orgel-läktare m. fl. inventarier av E. GRÆBE 1944. — RA: Restaureringsförslag 1904. — KA: Räkenskaper för Blekinge län: Stadskyrkor: SÖLVESBORG. INV. 1712 (obetydligt brandskadad), RÄK. 1676—1686, 1688—1692 1712 (obetydligt brandskadade), 1714 (svårt brandskadade, i berörda delar oläsliga), verifikationer 1684—86, 1688—92, fattiguppbörd 1677—84. — UUB: TOPOGR. PLANSCHSAML., Blekinge, 42537, Klosterruin s. 32. — LU: MANDELGRENSKA SAML.:¹ anteckningar i ser. 7 (gravstenar, täcke, fana, standar); foton 4 st. från 1905—06; situationsplan 1725, kopia i ser. 11. — NAT. MUS. 2:den Avd. Köpenhamn: A. MATHIESEN, anteckningar och 4 foton (ext. från NV, predikstol, altaruppsats och korgavel, 1897). Foto 1954, torn och vapenhus, från SO, 1954: 111 a. — KBK: Karta från tiden 1655—58 av Johannes Meyer (= J. MEJERUS: Designatio der Tabulen, Von den Ländern Schonen, Hallandt und Blecking, den Festungen, Stätten und Insulen Borringholm und Gothlandt. Gl. Kgl. Saml. N:o 712, karta nr 60)². — DRA: Da Kanc. Breve 107 (1636 ¹⁴/₁₁; länsmäns svarsskrivelser på missiv).

KYRKANS ARKIVALIER (i LLA): RÄK. 1678—79 (LIa: 1, tidigare: Sölvesborgs stadsarkiv), 1752—1766, 1811—1881 (LIa: 2—3), verifikationer 1769—70, 1772, 1777—79, 1781 (LIc: 1), entreprenadauktion 1795 (LIc: 1); — ST.PROT. 1821—23, 1833—47 (KI: 1), 1825 (ingår i OI: 2); — KR.PROT. 1771—77, 1779—90 (KIIa: 1), 1812 (ingår i LIa: 2), 1821, 1833—37, 1841—44 (ingår i KI: 1); — DIV. HANDL. TILL KR.PROT. 1769—70, 1795—96, 1799—1800 (KIIb: 1); — INV. 1752, 1757, 1762 (ingår i RÄK., LIa: 2), 1788 (NIII), odat. fr. 1840-talets senare del, kompletterad 1863, 1875 (ingår i RÄK., LIa: 3); — VIS.PROT. 1770, 1813, 1836 (ingår i KI: 1), 1852 och 1858 (de två senare ingå i Lunds domkapitels arkiv, E 13: 40 b); — DIV. HANDL. ang. tornur, kyrkliga fastigheter 1795—1831 (OI: 1—2); ritning till prästgårdsbyggnaden 1795 (kartsamlingen); — Historiska anteckningar, 1800-talets början, fragm.(PII); — [Dessutom födelse- och dopböcker, lysnings- och vigselböcker samt döds- och begravningsböcker fr. o. m. 1752; husförhållningar fr. o. m. 1768].

RÄK. före 1752 skola ha förstörts vid en eldsvåda i prästgården 1755.³ Denna hade f. ö. brandhärjats redan år 1700.

¹ Enl. förteckning av W. ANDERSON på 1920-talet; vid senare genomgång ha icke samtliga handlingar i serierna påträffats.

² Facsimiliupplaga med inledning av N. E. NÖRLUND: Johannes Meyers kort over det danske Rige, Kbhvn 1942.

³ Årtalet efter en uppgift av W. ANDERSON, vilken icke har kunnat verifieras (jfr s. 454).

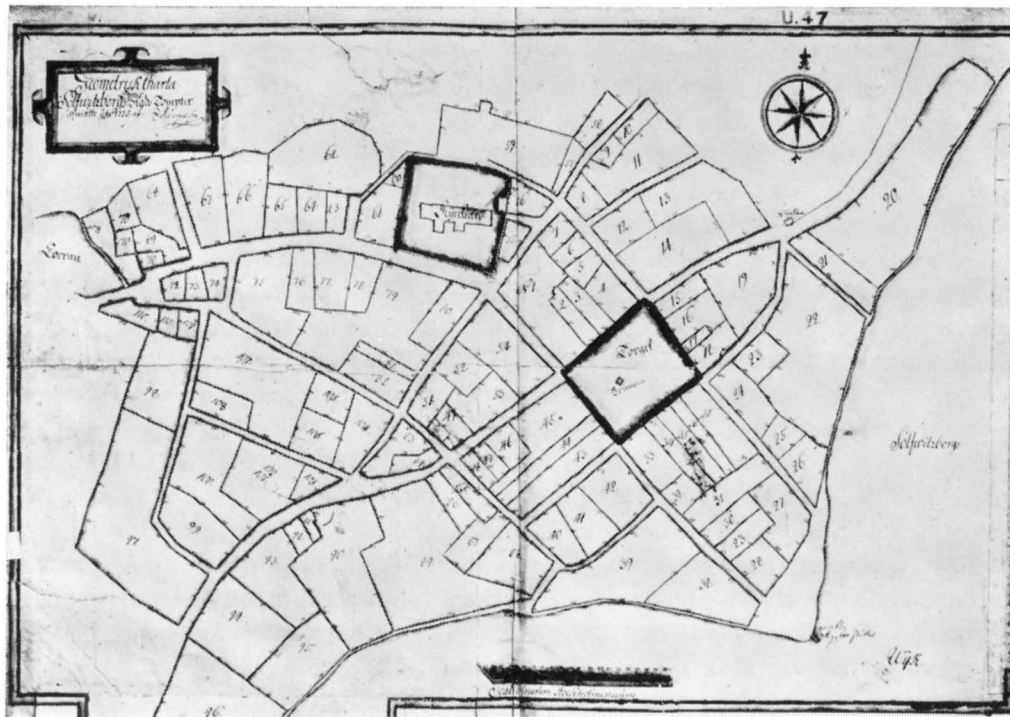

Fig. 241. Sölvesborgs stadsplan 1725. LSt, sign. U: 47. S. 292.
Stadtplan von Sölvesborg 1725. Plan of Sölvesborg 1725.

ned mot havet.¹ I kung Valdemars jordebog (jfr s. 5, not 1) från 1231 finns Sölvesborg ej nämnd bland köpstäderna och ej ens namnet förekommer. Däremot synes det framgå, att kungen vid denna tidpunkt äger viss mark i Lister, dock nämnes ej var. Namnet Sölvesborg förekommer första gången under 1200-talets senare hälft. Staden med sin typiska nordtyska planlösning torde dock kunna tidfästas till ca 1250 eller strax därefter² och torde vara anlagd i skydd av den något äldre, N om densamma liggande

¹ MÄRTEN SJÖBECK: Bleking, Stockholm 1950, s. 60—61 och s. 184—191.

² Denna plantyp synes framträda omkring år 1230, och en av de första helt nyanlagda städerna med en konsekvent genomförd stadsplan av detta utseende är Neubrandenburg år 1248. Se bl. a. KARL-HEINZ CLASEN, Die Baukunst an der Ostseeküste zwischen Elbe und Oder, Dresden 1955 (Deutsche Bauakademie, Berlin), s. 31 ff. och PAUL JOHANSEN, Umriss und Aufgaben der hansischen Siedlungsgeschichte und Kartographie, Köln 1955 (Hansische Geschichtsblätter 73), s. 60 ff., 78—81 m. fl. samt PAUL JOHANSEN, Die Kaufmannskirche im Ostseegebiet, Konstanz 1958 (i Studien zu den Anfängen des europäischen Städtewesens, Vorträge und Forschungen 4.), s. 505 ff.

borgen.¹ Denna, som ursprungligen utgjordes av en befästning av okänt utseende på en konstgjord kulle,² nämnes nämligen av Arild Huitfeldt under år 1263 såsom då innehavd av hertig Otto av Braunschweig och Lüneburg, son till Vilhelm av Lüneburg och Valdemar I:s dotter Helena. Denne Otto dog visserligen redan år 1252, men i övrigt synes uppgiften sannolik.³ Den äldre borgen avlöstes på 1360—70-talen av ett stort 16-sidigt kärntorn av tegel, säkerligen uppfört på initiativ av Valdemar Atterdag, som år 1359 återtagit borgen och staden från den svenske konungen Magnus Eriksson. Denne hade haft Sölvesborg jämte Skåne och det övriga Blekinge i sin hand sedan 1332.⁴ Vid detta tillfälle nämnas borgen och staden var för sig. Borgen lär år 1436 ha blivit erövrad av Engelbrekts trupper. Säkrare belagd är den svåra förstörelse, som Sölvesborg utsattes för, då Karl Knutsson år 1452 lät avbränna och plundra staden. Några år tidigare, år 1445, hade Sölvesborg fått sina privilegier förnyade av konung Christoffer. När och av vem det första privilegiebrevet utfärdades är däremot icke känt. Christian I måste år 1467 från Ivar Axelsson Thott⁵ genom belägring återta borgen och staden, som skövlades. Åren 1523—24 voro svenskarna herrar på slottet, men de följande två åren residerade Sören Norby⁶ där. Under det nordiska sjuårskriget avbrändes slottet inför hotet av den annalkande fienden år 1564 av innehavaren, den danske länsherren Verner Parsberg,⁷ och staden plundrades därefter av svenskarna, sedan innevånarna flytt. Borgen blev efter denna förstörelse aldrig återuppbyggd som militärt fäste men förblev i ytterligare ett hundratal år centrum för förvaltningen av Sölvesborgs län.

År 1654 lades Sölvesborg som köping under Kristianstad, vilket beslut efter övergången till Sverige bekräftades 1664 av den svenske kungen. Därmed var Sölvesborgs storhetstid definitivt slut och ett allmänt förfall inträdde. Dessutom hade redan 1652

¹ L.-G. KINDSTRÖM, Sölvesborg — staden — bygden — borgen, Karlskrona 1945 (i denna ingår som del ovan anförda uppsats i Blekingeboken 1945; sidhänvisn. nedan gälla det fullständiga arbetet).

² L.-G. KINDSTRÖM, a. a. s. 21—35, 55—57 och 84—88.

³ CARL-GUSTAF WEIBULL, Sölvesborg, stadens historia genom femhundra år, Sölvesborg 1945, s. 10—11.

⁴ L.-G. KINDSTRÖM, a. a. s. 24 och 85—87.

⁵ IVAR AXELSSON THOTT († 1487), en av de mest namnkunniga medlemmarna av den dansksvenska Thottsläkten, danskt riksråd, herre till slottet *Lillö* utanför Kristianstad. Sedan 1466 gift med Karl Knutssons (Bonde) dotter MAGDALENA kom han att aktivt deltaga i de svensk-danska förvecklingarna under 1460- och 1470-talen, tidvis som motståndare till den danske kungen.

⁶ SÖREN NORBY († 1530), dansk sjömilitär, länsherre på Gotland. Efter Christian II:s avsättning i Danmark ca 1523 blev han dock denne trogen och kämpade både mot den svenske och den danske kungen under åren 1524—1526, varvid Gotland och Sölvesborg voro hans viktigaste replipunkter.

⁷ VERNER PARSBERG, 1511—1567, av en ursprungligen bajersk släkt, som kom till Danmark med Christoffer av Bayern. 1541 länsherre på Sölvesborgs slott, som han innehade till den svenska erövringen 1564. Riksråd 1556 och dubbad till riddare vid kröningen 1559. Proviantmästare för Blekinge vid utbrottet av sjuårskriget 1563, 1564—65 krigskommissarie. Begraven i Hyllinge kyrka, västra Själland (V. om Næstved), där hans bildförsedda gravsten finnes (DaK, V, s. 1054).

nära hälften av staden brunnit ned vid en svår brand, och en ny eldsvåda utbröt jämnt tio år senare. Genom dessa två bränder tillsammans härjades 73 hus. En ny stor vålded inträffade år 1700, och ännu sju år därefter hade prästgården icke kunnat återuppföras. Efter denna brand stängdes den gamla latinskolan för att under flera år tjäna som bostad åt klockaren. År 1801 ödelades i en ny förhärjande brand stadens centrala delar, varvid mer än en tredjedel av bebyggelsen förstördes.¹ Sölvesborgs centrum fick här- efter den bebyggelse, som i stort sett präglade staden långt fram på 1900-talet; dock bevarades det medeltida gatunätet i det väsentliga. 1836 återfick Sölvesborg sina stadsprivilegier. År 1939 antogs en ny stadsplan, som vid sitt genomförande kommit att helt förändra stadsbilden N och NV om kyrkan och som partiellt även ingripit i den medeltida stadsplanen Ö och S därom. Av de många kyrkliga byggnader, som funnits i staden under medeltiden (jfr s. 284), återstår numera endast stadskyrkan, en gång helgad åt S. Nikolaus.

Gammalstorps och Ysane församlingar lades 1682 under Sölvesborgs pastorat men blevo skilda härifrån 1696, då Gammalstorp åter fick egen pastor. Genom Kgl brev $\frac{8}{3}$ 1732 förenades Sölvesborgs pastorat på nytt med Gammalstorp. Detta upphävdes genom Kgl resolution $\frac{9}{3}$ 1751, varvid rektoratet i Sölvesborg förenades med pastorsbefattningen där, vilket f. ö. hade varit fallet redan åren 1711—32. Denna personalunion upphörde 1825, då tjänsterna efter dödsfall genom Kgl brev $\frac{2}{2}$ 1825 vakanssattes i avvaktan på att frågan om ett gymnasiums inrättande skulle bli löst. Då ny kyrkoherde tillsattes 1833, var tjänsten ej längre förenad med rektoratet.

¹ C. G. WEIBULL, a. a. s. 215—220, med karta över det avbrända området vid s. 214.

FÖRSVUNNA KLOSTER, KYRKOR, KAPELL M. M.

Vid 1700-talets mitt skriver CRONHOLM, att Sölvesborg varit en »ansenlig stad, som stenhögar efter Kyrkor och Klåster bewitna — både norr, söder och väster om staden». Sedan kyrkorna eller kapellen efter reformationen upphört att begagnas, ha dessa byggnader med tillhörande jordar tillfallit nuvarande stadskyrkan. Av Landebogen 1569¹ framgår, att kyrkan då ägde, utom prästgården, en ängahage, kallad Munkeheijan samt sju åkrar, kallade munk- eller klosteråkrar; dessutom en humlehage och ytterligare en ängshage till degnen. Vid inventeringar år 1725 samt i början av 1800-talet tillhörde dessa jordar fortfarande kyrkan, som ännu långt fram i tiden också lyfte de årliga inkomsterna härav.

Den av kartografen Johannes Meyer 1655—58 upprättade stadsplanen över Sölvesborg (fig. 240), rentecknad 1658—60 (jfr s. 279, not 2), upptager förutom nuvarande stadskyrkan icke mindre än fem andra kyrkor eller kapell, av vilka då mer eller mindre bevarade ruiner synas ha kvarstått, nämligen S. Ibs (= Jakobs) kyrka i NÖ, S. Bartolomeus' i SÖ, S. Andreas' i S, och S. Jörgens vid stadens V utfartsväg samt omedelbart utanför staden i söder S. Enibalds (Enewalds) gamla kyrka och källa. I Sölvesborgsviken Ö om staden finnes dessutom namnet Kanikholmen fäst vid en liten ö (senare Kanon- och numera Kaninholmen).

KARME-
LITER-
KLOSTRET

Utöver dessa kyrkliga stiftelser fanns ytterligare en, nämligen ett till stadskyrkan S. Nikolaus anslutet kloster, om vilket de dokumentariska uppgifterna äro något rikligare. Enligt BRUNIUS² skulle ett Vårfrukloster funnits i Sölvesborg redan år 1445, men därmed avses troligen S. Maria gille (jfr nedan s. 298). I samband härmed kan anföras det intressanta förhållandet, att kalkmålningarna från 1400-talets början i andra korttravéns valv i stadskyrkan äro ägnade åt S. Maria, med bl. a. Marie kröning i Ö valvkappan (jfr nedan s. 365—370, 382). Det torde därför vara sannolikt att Vårfrugillet visserligen på ett eller annat sätt varit knutet till församlingskyrkan, men knappast i form av en klosterstiftelse. År 1486 finnas däremot säkra uppgifter om ett kloster i staden. Sölvesborgs stadskyrka stod då utan sockenpräst och kung Hans, som hade patronatsrätten till kyrkan, hade skänkt denna (S. Nikolaus) till karmeliterorden med villkor att de där skulle uppföra ett kloster. Klosteranläggningen bekräftades ²²/₄ 1486 av påven Innocentius VIII, och det bestämdes, att klostret skulle ha bl. a. kyrka, klock-

¹ LUNDS STIFTS LANDEBOK. Utg. av K. G. Ljunggren och Bertil Ejder. Del 1—2. Lund och Kbhvn 1950—52 (= Skånsk senmedeltid och renässans 4), s. 475—476 (h.skr. s. 499—500).

² BRUNIUS, s. 671 samt not 76. (*Testamente vigilia assumpt. b. Mariæ virginis 1445; jfr s. 298.)

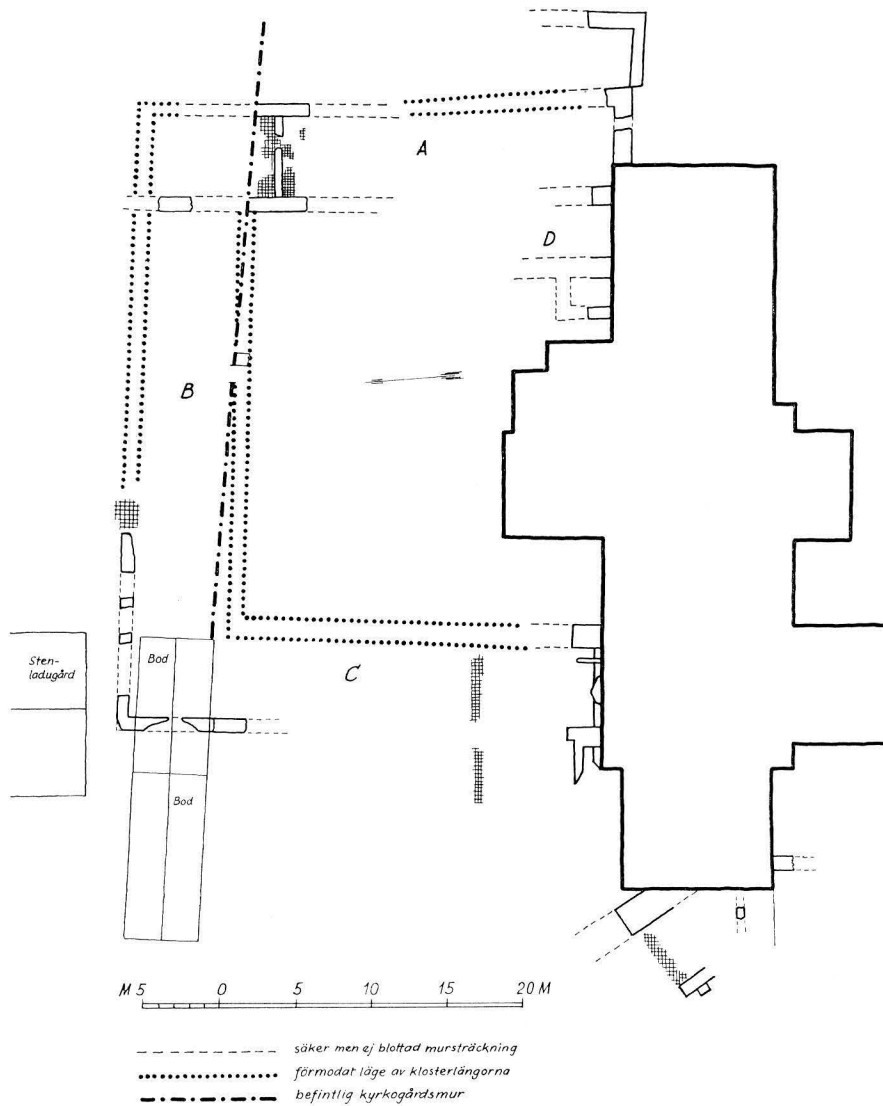

Fig. 242. Plän över framgrävda grundmurar på kyrkogården, sammanställning av L.-G. Kindström 1945 i ATA. S. 288.

Grundriss der ausgegrabenen Fundament-
 mauern der Karmeliterklosters auf dem
 Kirchhof.

Plan of excavated foundation walls in church-
 yard.

torn, blomsterhage, örtagård, refektorium, dormitorium, omgång m. m.¹ Senare omtalas Jungfru Mariæ kloster år 1494, Vårfrukloster 1503 och Sölvesborgsmunkar år 1524 (STRYFFE). Klostret synes ha upplösts vid reformationen ca 1536—37.

Om man bortser från BRUNIUS' ovan anförda notis saknas det fullständigt uppgifter om att ett kloster funnits i Sölvesborg tidigare än det ovan nämnda från 1486. Kyrkobyggnaden framträder också som en fullt självständig anläggning, äldre än klostret, varför uppgiften om att kung Hans skänkt den redan befintliga kyrkan till det nyanlagda klostret säkerligen är riktig.

Att omfattande äldre byggnadsrester funnits inom området omedelbart N om stadskyrkan har tidigt varit känt. CRONHOLM anför: »Norr om Kyrkan i Prästegårdsegorna wisas en stor stenrösja, som förmenas vara en kyrka, utom mycket annat av det slaget.» W. GYNTHER skriver 1833 om den år 1816 fridlysta »s. k. klostergången på kyrkovallen», vilken enligt sägnen skulle »hafva gått under jorden till det nämnda klostret» (han avser härmed S. Jörgens kapell), att det »är icke något mera öfrigt än en igenmurad dörr på kyrkoväggen; men vid nu skeende planering af kyrkogårdens norra sida funnos under jorden betydliga ruiner efter en ganska stor klosterbyggnad, hvari man upptäcker tydliga skiljoväggar emellan cellerna. Vid den gräfning, som nu verkställes, fans för några dagar sedan der ett fyrkantigt stycke tegelsten, hvarpå i upphöjdt arbete stod 'N.Z8.', hvilket troligen suttit öfver några af cellerna. Äfven fans en mängd smält metall, som syntes vitna att elden här härjat.» samt vidare: »Klosterbyggnaden syntes vara murad med ovanligt stor och fast tegelsten, ty en som vid raseringen tillvaratogs och är utsirad med figurer, är, ehuru icke hel, 11 tum lång, 5¾ tum bred och 3½ tum tjock» (= 28 × 14,5 × 9 cm).²

Vid den ovannämnda planeringen på kyrkogårdens N del år 1833 blev den murade gången igenfylld³ (jfr s. 304). År 1837 uppmättes detta område av kyrkogården av lantmätare och 1864 anlades här en stenlagd avloppsränna. Ytterligare planeringsarbeten förekommo också senare under 1800-talet. Vid kyrkorestaureringen 1905 påträffades mitt framför gamla N vapenhuset, som då revs, på ett avstånd av 309 cm från långhusets N mur en grundmur av otuktad gråsten samt en på denna uppförd 50 cm bred tegelmur. Denna mur kan antas vara en rest av klosterbyggnaderna, troligen S korsgångens yttermur mot klostergården, eftersom den löpte V—Ö parallellt med kyrkans N vägg. Samtidigt iaktogs invid korets N vägg en på gråstensgrund vilande tegelskoning till ca fem stenars höjd och två stenars bredd (ännu partiellt synlig). Denna kan möjligen tolkas som en rest av nämnda korsgångs S stödmur invid kyrkan,

¹ ACTA PONTIFICUM DANICA. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316—1536. Udg. af L. Moltesen (I), Alf Krarup og Johs. Lindbæk (II—VI), 1—6, Kbhvn 1904—15. Del IV, s. 363, nr 3013 ²²/₄ 1486. — VILH. LORENZEN: De danske karmelitterklostres Bygningshistorie, Kbhvn 1924, s. 67—68.

² Ingen av de nämnda tegelstenarna eller övriga fynd från 1833 finnas bevarade till våra dagar.

³ SÖLVESBORG, Förr och Nu, Sölvesborg 1851, s. 7.

Fig. 243. Grundmurar till den äldsta klosterbyggnaden. Foto Odencrantz 1945. S. 290.
Die Grundmauern des ältesten Klostergebäudes. Foundation walls of the earliest monastery.

eller av annan bebyggelse i klostergårdens SÖ hörn, av vilken vissa mindre, svårtolkade rester ha iakttagits.

Systematiska grävningar ha senare i flera omgångar företagits inom och utom kyrkogården N om kyrkan, 1920 av W. Anderson, 1942 och 1945 av L.-G. Kindström och hösten 1945 av A. Tuulse. De påträffade murarna markerades år 1950 i markytan med kalkstensplattor.

En sammanställning av resultaten från dessa skilda grävningsundersökningar ger i huvudsak följande resultat¹ (fig. 242).

Klostermurarna på själva kyrkogården äro mycket fragmentariska och spolierade av senare gravläggningar, varför en tolkning av dem måste förbli ganska osäker. Särskilt gäller detta de V delarna, medan vissa partier på kyrkogårdens NÖ del däremot möjliggöra säkrare rekonstruktioner. Frånvaron av mer betydande murrester kan sannolikt också tolkas så, att vissa delar av klosterlängorna aldrig ha blivit helt utbyggda. N om nuvarande kyrkogårdsmur rör man sig med betydligt säkrare ting: förstörelsen har här aldrig gått så långt, utan murarna kvarstå till ca 0,5 m:s höjd ovan den ursprungliga marknivån, som i sin tur legat ca 0,7 m lägre än den nuvarande.

Klosteranläggningen har med all sannolikhet planerats efter den i varje fall i Norden vanliga typen för tiggardnarnas kloster med en fyrlängad anläggning kring en klostergård, förlagd N om den redan befintliga äldre kyrkobyggnaden, som fått utgöra S längan i anläggningen, sannolikt kompletterad med en mindre korsgångslänga längs dess N mur (jfr ovan).

Den Ö klosterlängan torde i det väsentliga ha fullbordats. Sträckmurarna av i munkförband lagt tegel (30×15×9 cm) äro partiellt bevarade till 4—5 shifts höjd samt vila på en gråstensgrund. Längan, orienterad i S—N, har till en mindre del anslutit till korets N mur men i huvudsak haft egen gavelmur i S, som partiellt anslutit till korets Ö gavel. Den har härigenom kommit att till avsevärd del skjuta ut längre åt Ö än koret. Vissa oregelbundna murrester, som endast äro kända genom fotografier från 1920, skulle kunna tolkas som ytterligare bebyggelse Ö om koret (ev. förberedelser till en tillbyggnad av detta?), men säkra slutsatser kunna ej dragas av det ofullständiga materialet.

Den utvändigt synliga, igenmurade dörröppningen på N korväggen antyder genom sitt höga läge, att Ö klosterlängan haft två våningars höjd (jfr s. 330). Dörren har förmedlat kommunikationen mellan Ö klosterflygelns övervåning och kyrkans kor. Denna länga kan antas ha inrymt kapitelsal m. m. i bottenvåningen samt dormitorium i övervåningen. I N delen har längan i markplanet genom tvärväggar av tegel (tj. ca 47 cm)

¹ Detaljuppgifter om bygnadsresterna och fynden återfinnas i grävningsrapporter i ATA av W. ANDERSON (1920), L.-G. KINDSTRÖM (1942 och 1946), samt A. TUULSE (1946 med noggranna uppmättningsritningar). En översikt över de utförda undersökningsarbetena finnes publicerad av L.-G. KINDSTRÖM i Blekingeboken 1946 (s. 63—70).

SÖLVESBORGS KLOSTER

Plan av utgrävningar norr om kyrkogården Sammanställd efter egna och äldre (juni 1945) uppmätningar av A. Tuulse nov. 1945

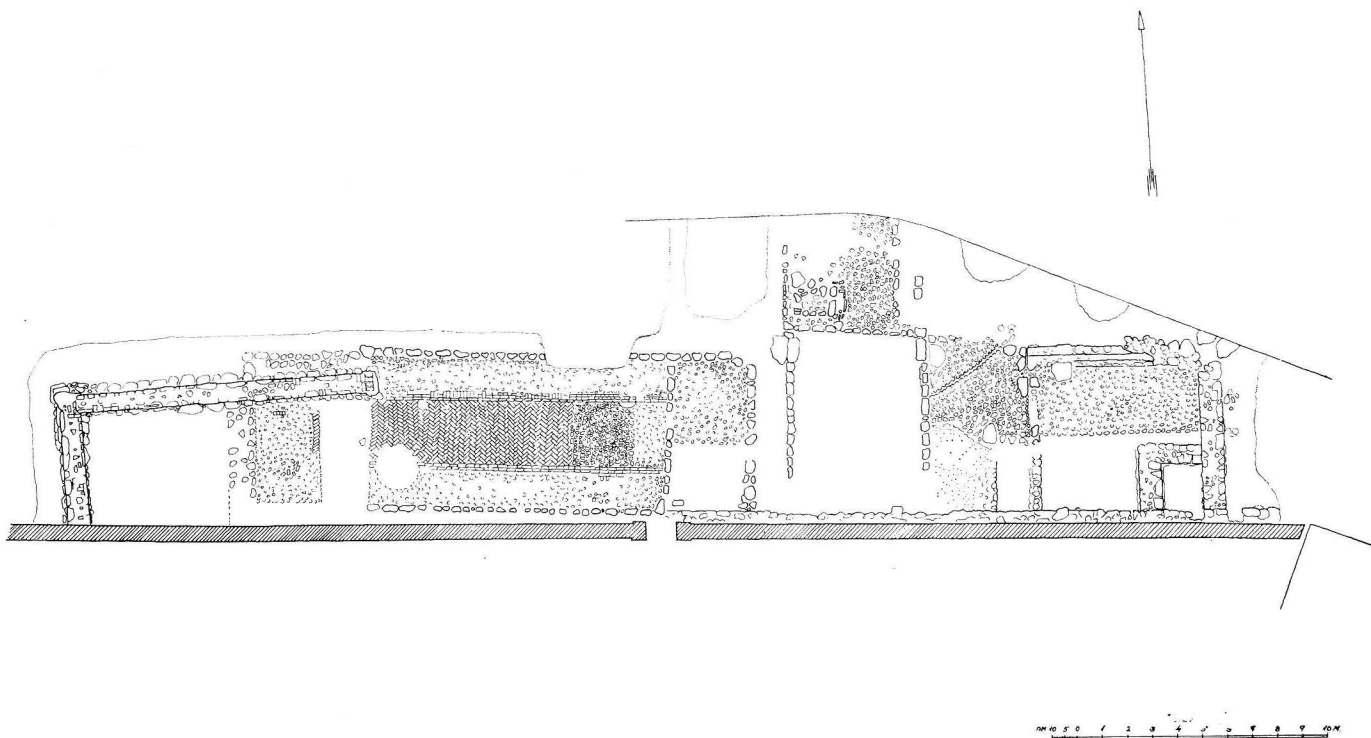

Fig. 244. Plan över framgrävda husgrunder N om kyrkogården. A. Tuulse 1945, i ATA. S. 290.
Grundriss ausgegrabener Hausfundamente des Klosters N vom Kirchhof. Plan of excavated buildings N of churchyard.

varit delad i smärre rum. Vissa dörrömfattningar m. m. finnas bevarade (fig. 242). Längans yttre B (avtagande i N) var 7,30—8,00 m, inre B i N 5,72 m, och den fortsatte ut på området N om kyrkogården (se nedan), varför den har varit planerad för en L av ca 32,20 m. Dess N gavel synes dock aldrig ha fullbordats.

Den V längan (yttre B 7,6 m) har slutit an till kyrkans långhus kring dess tidigare N-portal. Av längans mellersta delar ha inga rester ännu påträffats, men i N är dess yttre NV hörn väl bevarat på båda sidor om kyrkogårdsmuren. Den metertjocka, välputsade muren av tuktad gråsten med insprängda tegelpartier (underpartier till fönster?) vilar på en kraftig gråstensgrund. Huruvida längan någonsin hunnit bli fullbordad torde vara svårt att fastställa, men den har i varje fall varit planerad i full utsträckning (L ca 32,0 m).

V-längans N gavelmur har direkt övergått i N klosterlängans yttermur, men 12,6 m från hörnet slutar denna tvärt med en vinkelrät tegelmurning, vilande på en huggen granitplatta. På andra sidan denna planerade dörröppning finnes emellertid icke någon fortsättning bevarad, och den har heller icke funnits, vilket framgår av att äldre underliggande murrester (se nedan) äro oskadade. N-längan har således aldrig blivit fullbordad och anslutningen till Ö-längans N del har icke heller kommit till stånd. Dess yttre L skulle ha blivit 46,6 m.

Följande tolkning av de påträffade murfragmenten torde vara sannolik. Efter klostrets grundande 1486 planeras och påbörjas så småningom (förmodligen framemot år 1500, jfr nedan!) en klosteranläggning av normaltyp, där Ö-längan troligen helt fullbordats och möjligen också V-längan, innan reformationen vid mitten av 1530-talet sätter punkt för utvecklingen. N-längan har vid denna tidpunkt icke ens hunnit grundläggas i full utsträckning.

Till denna fyrlängade anläggning slöt sig antagligen i N den nuvarande prästgårdens trädgård såsom örtagård, och i enlighet härmed skulle en inom denna tidigare liggande, av sekelgamla träd skuggad damm, vilken genom en liten bäck tillfördes friskt vatten från Ryssbergets sluttningar, kunna ha varit munkarnas fiskdamm.¹

ÄLDRE SKEDE Men ett äldre skede av klostrets byggnadshistoria har föregått denna utveckling. Vid grävningarna 1945 påträffades nämligen också andra murrester N om kyrkogårdsmuren, vilka äro äldre än de tre klosterlängorna och i viss utsträckning kunna passas in i klostrets anläggningshistoria. Under N-längans ovan nämnda, icke avslutade yttermur och obetydligt skadad av denna, påträffades nämligen år 1945 en äldre husgrund, som var nära nog fullständigt bevarad och som kunde blottas i full utsträckning (fig. 243). Den rektangulära byggnaden, som är av relativt ansenlig storlek (20,5 m × 6,5 m) och ligger orienterad i Ö—V, har vilat på en grund av enkelt lagda gråstenar, i vilken stenram man i Ö, där den var dubbel, kunde urskilja en ränna (för bottensyll?). Troligen

¹ Jfr JOHANNES TROLLE, Danske klosterhaver i Fortid og Nutid. Gads Danske Magasin 1924, s. 329 ff.

har byggnaden varit uppförd i korsvirke. Golvet, som i största utsträckning var bevarat, hade en intressant utformning. Mittpartiet utgjordes av tegel i fiskbensmönster, men längs väggarna löpte ett ca 1,8 m brett band av kullerstensläggning, där man delvis kunde urskilja tvärgående ramar av något större stenar. Kullerstensläggningen har troligen varit täckt av ett högre liggande trägolv, och en möjlig tolkning är, att en rad celler legat längs väggarna i denna salbyggnad. Det torde icke vara osannolikt att denna byggnad är det hus, som kung Hans skänkte eller — snarare — lät uppföra till första bostad åt munkarna år 1486.

Denna korsvirkesbyggnad (det första dormitoriet?) har etappvis utökats åt Ö med en rad kamrar och mindre byggnader, sannolikt för skilda ekonomiändamål. Emellertid ha senare om- och påbyggnader skett i så stor utsträckning, att säkra rekonstruktioner icke synas vara möjliga. I områdets östligaste del kunna också vissa murpartier med stor sannolikhet föras till N delen av den permanenta Ö klosterlänga, som i medeltidens slutskede växte ut från kyrkan. Som tidigare skildrats hann man icke fullborda denna före reformationen. Ännu yngre byggnadsrester täckte NÖ delen av klosterområdet, vilka torde ha tillhört skilda prästgårdsanläggningar från 1600- och 1700-talen.

Vid grävningsundersökningarna kunde också en annan intressant iakttagelse göras. Den nuvarande N kyrkogårdsmuren (i det väsentliga från år 1928, jfr s. 305) vilar på en äldre, i riktningen icke helt sammanfallande murgrund. Denna äldre kyrkogårdsmur är genombruten av de yngre klosterlängorna av mer permanent art, och således äldre än dessa, men därjämte torde också korsvirkesbyggnaden (från 1486) vara yngre än muren, då den synes vara byggd intill (N om) och inriktad efter densamma. Denna murgrund skulle icke osannolikt kunna tolkas som tillhörande en äldre medeltida kyrkogårdsmur, som successivt onödiggjorts, förstörts och så småningom borttagits genom klostrets anläggning.

Karmeliterklostrets byggnadshistoria skulle genom sammanställning av de dokumentariska uppgifterna och de vid grävningsundersökningarna konstaterade byggnads lämningarna således kunna skildras på följande sätt:

KARME-
LITER-
KLOSTRETS
BYGGNADS-
HISTORIA

I. Den äldre, redan befintliga stadskyrkan S. Nikolai med sin tillhörande, genom mur avgränsade kyrkogård skänkes av kung Hans år 1486 till karmeliterorden för anläggande av ett kloster, som samma år får påvens bekräftelse. Själva klostret helgas åt jungfru Maria.

II. En första provisorisk klosteranläggning växer fr. o. m. 1486 upp N om (utanför) kyrkogården, med en hallbyggnad i träkonstruktion (korsvirke?) som centrum, till vilken åt Ö olika ekonomibygnader fogas.

III. Ca 1500—1535 planläggas permanenta klosterbyggnader på kyrkogården N om kyrkan och färdigställas successivt i viss utsträckning, i första hand den Ö längan i två våningar (rymmande bl. a. dormitorium), anslutande till kyrkans kor, i vars N-vägg en dörr öppnas till längans andra våning. I andra hand bygges klostrets V-länga ut, anslutande till långhusets N ingång. Längan planeras i sin helhet, men huruvida den färdigställts i full utsträckning är icke möjligt att fastställa. Utförandet av klostrets N-

länga påbörjas både från V och Ö, varvid man avser att successivt ersätta de första provisoriska klosterhusen från 1486 med en enhetlig länga. Arbetet avbrytes emellertid, innan ens grundmurarna utlagts i större utsträckning. En sluten klostergård skulle härigenom ha skapats, som i S möjligen redan erhållit en korsgångsarm längs kyrkans N sida.

IV. Klostret upphäves genom reformationen 1536—37. Redan vid mitten av 1500-talet torde klosteranläggningen i det väsentligaste ha spolierats. Området N om den gamla kyrkogårdsmuren tas så småningom i bruk för prästgårdsbyggnader.

S. JAKOBS,
S. BARTHOLO-
MEUS' OCH
S. ANDREAS'
FÖRSVUNNA
KAPELL

Tre av de på Meyers karta (fig. 240) utsatta kyrkorna (kapellen) äro numera helt försvunna och några murrester efter dem ha hittills icke påträffats, varför varken deras exakta lägen eller utseende är närmare känt. Detta gäller S. Jakobs, S. Bartholomeus' och S. Andreas' kapell, samtliga liggande i stadens Ö och SÖ utkant, nära havsviken.

Med utgångspunkt från 1725 års karta över Sölvesborgs stad (LST, signum U: 47. Fig. 241) med tillhörande tomtförteckning och ägarlängd, har det visat sig möjligt att fastställa, vilka tomter som vid den tidpunkten tillhörde eller strax dessförinnan hade tillhört stadens kyrka.¹ Om man sammanställer dessa uppgifter och jämför dem med kartografen Meyers placering av kapellen i de skilda kvarteren i stadsplanen från 1600-talets mitt, finner man stora överensstämmelser. S. Jakobs kyrka synes ha legat i kvarteret Gladan, vilket f. ö. överensstämmer med en muntlig tradition från 1800-talets senare del om påträffade murrester, S. Bartholomeus i kvarteret Lammet nära Stortorget S del och S. Andreas i kvarteret Norsen på Hästtorgets NÖ sida.

Då man ingenting känner om dessa tre kapells storlek, utseende och utformning, är det svårt att uttala sig om deras ålder och ursprung. Emellertid kan kapellens läge inom staden samt de helgonnamn, som varit knutna till dem, ge vissa antydningar, som i sin tur ge intressanta aspekter icke blott på kapellen själva, utan också på staden och dess eventuella förhistoria.

Markant är kapellens läge i en vid båge i den gamla stadens Ö utkant, i huvudsak längs havsstranden. De synas icke särskilt väl kunna infogas i 1200-talets regelbundna stadsplan, men detta förhållande skulle kunna förklaras, om de vore äldre än denna.

Under 1100-talet (möjligen tidigare) och århundradet närmast därefter grundades på skilda håll längs Östersjöns kuster och i dessas uppland en rad »köpmanskyrkor», som synas ha utgjort en kombination av gudstjänstrum och lagerlokal för de resande köpmännen, främst nordtyska, under deras långfärder och marknadsbesök.² Ofta kommo dessa köpmanskyrkor, som endast brukades under viss del av året, att bilda

¹ STURE FJELLANDER, Kapelltomter i det medeltida Sölvesborg, Blekingeboken 1957, s. 10—11.

² PAUL JOHANSEN, Die Kaufmannskirche im Ostseegebiet. Konstanz 1958 (i Studien zu den Anfängen des europäischen Städtewesens, Vorträge und Forschungen, s. 499—525), särskilt s. 504—505; samt DENSAMME, Umriss und Aufgaben der hansischen Siedlungsgeschichte und Kartographie. Hansischer Geschichtsblätter 73. Köln 1955, särskilt s. 37—40. För dessa litteraturhänvisningar ber jag att till professor ARMIN TUULSE få framföra mitt tack.

utgångspunkt för senare stadsbildningar, icke sällan under inflytande från den under utbyggnad varande Hansan. Köpmanskyrkorna i sin ursprungliga utformning synas förlora sin betydelse omkring år 1300, men kunde dock ofta leva kvar såsom enkla kapell under lång tid därefter.

Det synes icke osannolikt att S. Jakobs, S. Bartolomeus' och S. Andreas' kapell i Sölvesborg ursprungligen ha varit sådana köpmanskyrkor och i så fall varit äldre än staden, möjligen stammande från 1100-talets senare del eller 1200-talets början. Ett eventuellt samspel med den äldre borgen (jfr s. 280) torde böra uppmärksammas i detta sammanhang. De nämnda skyddshelgonen äro tidigare kända i samband med dylika anläggningar.¹

En tolkning av de tre kapellen i denna riktning skulle förklara deras perifera lägen i Ö och förlägga dem till en tidpunkt före tillkomsten av den nuvarande staden Sölvesborg och i varje fall före den regelbundna stadsplanens anläggning.

På den Meyerska stadskartan från 1650-talet finns i stadens SV del, strax S om utfartsvägen mot Skåne, »S. Jürgen». Det råder knappast någon tvekan om att härmed avses ett S. Görans hospital med anslutet kapell, vilket som vanligt, icke minst inom danskt område, ligger i stadens utkant.² Vid 1700-talets mitt »står wid västra Tullporten än en gamal mur af huggen sten efter en Kyrka, eller som man egenteln: will, ett Klåster» (CRONHOLM). År 1792 nämner SJÖBORG (a. a., s. 342) »Klostret» och fortsätter: »Där klostret stått är nu ett färgeri inrättat, och ser man i färgaren Kraaks gård så väl lämningar efter detta kloster, som en runsten . . .» Vid grundgrävning i maj 1920 påträffades på tomten nr 91 (*norr* om utfartsvägen) grundmurar av gråsten och granit i kalkbruk ned till ca 1,5 m djup, vilka samtliga för övrigt voro av samma B, ca 1,5 m. Innan undersökning genom W. Anderson kommit till stånd hade såväl dessa murar som alla andra fynd redan förstörts. Enligt uppgifter i lokalpressen hade bl. a. iakttagits rester av ett brunnskar av trä, medeltida taktegel samt fem skelett. Ett av skeletten låg på 1/2 m djup och skall ha härrört från en yngre manlig individ. Huvudet låg mot Ö och benen voro i oordning. Ovanpå fanns ett tunt asklager, möjligen härrörande från branden 1700, då stora delar av bebyggelsen vid Västra Storgatan härjades. Enl. uppgift 1920 skulle för ca »60 år sedan» (alltså på 1860-talet) vid stenläggning av gårdsplanen på intilliggande tomt nr 92 ett skelett ha påträffats på 1 fots djup.³ En kyrkogård kan sålunda konstateras ha legat här och denna torde fastställa läget för S. Jörgens kapell. Den har på vanligt sätt varit ansluten till hospitalet och lär f. ö. ha använts för begravningar av stadens fattiga långt in i nyare tid (W. ANDERSON). Möjligen har ett brödraskap av lekmannakarakter varit knutet till hospitalet; detta skulle förklara traditionen om ett kloster här.⁴

S. GÖRANS
HOSPITAL
OCH KAPELL

¹ PAUL JOHANSEN, Umriss etc., s. 39 och 57.

² Jfr Ronneby s. 8, samt PAUL JOHANSEN, Umriss etc. s. 77.

³ Folktraditionen har satt dessa båda fynd i förbindelse med den förr så populära förklaringen om den mördade gårdfarihandlaren. Även en försvunnen guldsmed har nämnts i sammanhanget.

⁴ PAUL JOHANSEN, Umriss etc., s. 20.

Anmärkningsvärt är att lokaliseringen av S. Jörgen på Meyers karta till ett område *söder* om utfartsvägen icke överensstämmer med det genom grävningfynden fastslagna läget *norr* om samma väg. Om identifieringen råder dock ingen tvekan. CRONHOLM fixerar för sin del endast läget till V om tullporten.

Hospitalet torde stamma från yngre medeltiden men kan icke närmare tidfästas. Någon dokumentarisk uppgift om dess anläggningstid är icke känd. Gudstjänstfirandet i kapellet torde ha upphört vid reformationen, men såsom sjukvårdsanstalt och rum för vägfärande och fattiga kan det ha varit bibehållet ännu vid 1600-talets mitt, vilket Meyers karta möjligen kan tyda på. År 1681 uppföres i RÄK. jordskylden av den hage, som kyrkan ägde vid kapellet, den s. k. »Capels Jorden». Då stadens fattigstuga av gråsten, som är belägen ett kort stycke västerut invid utfartsvägen, uppfördes åren 1819—21, användes möjligen rester av hospitalsmurarna. Då denna byggnad år 1942 ombyggdes till stadsmuseum (»Gammalgården») kunde nämligen medeltida tegel, sekundärt använda, iakttagas på skilda ställen i murverket. Ruinen efter S. Göran fanns dock partiellt kvar ännu 1863 men försvann senare under loppet av 1860-talet. Intill 1864 stod här en runsten, den s. k. Sölvesborgsstenen, »fristående i ett plank åt gatan». Den flyttades då till stadskyrkan (jfr s. 430).

S. ENEVALDS
KAPELL OCH
HELIGA KÄLLA

I Engeströmska samlingen finnes följande, år 1763 upptecknade sägen (lär vara belagd redan på 1600-talet):¹ »SöllisBorg slott har sitt namn af St. Enewald, som war en helig man. Begaf sig på reisen till den hellige graf, ok daa han kom dit i landet, sökte Jöderne effter att omkomma (dräpa) honom, då flydde han intill han kom till Siökanten eller Siösidan och mente att wille komma till skibs ok fan intet skieb; då satte han sig på en sten ok wille hvila sig ok bad Gud indeligh om hielp ok Nåd ok falt så i söfn ok när han opwagnade, då war han wid Sölwitzborg; då prisade han Gud för sin hielp ok då upbrast Enevålds Kille; då låd han bygge det kapel vid Killen, siden hafwer folket offrat till Killen, ok det synes af samma stene hvar St: Ennevald hafwer sidat, berättar de gamle.» Denna tradition är en tydlig erinran från korstågstiden och har en påfallande överensstämmelse med legenden om den helige Anders av Slagelse och är liksom denna en typisk vandrings sägen. Prästen helig Anders vid Peders kyrka i Slagelse på Själland var vid påsktiden jämte tolv Slagelseborgare i det heliga landet; han ville höra mässan i den heliga gravens kyrka på påskmorgonen, men hans följeslagare lämnade honom för att nå det segelfärdiga skeppet. Då han senare kom till Joppe, hade skeppet redan avseglat. Anders föll då på knä och bad, men överväldigades av sömnen, och då han vaknade, befann han sig i Danmark och hörde danskt tal och kyrkklockorna i Slagelse ringde till aftonsång på påskdagen. På Hvilehöj, där undret skedde, står ännu ett medeltida krucifix, den helige Anders' kors. Anders är ett själländskt lokalhelgon, som lär ha avlidit 1205. Redan vid 1200-talets mitt berättades detta under av en dansk man för

¹ TRYGGVE LUNDÉN, S:t Enevald av Sölvesborg. Credo 1944, nr 2, s. 77.

en flandrisk författare.¹ En i någon mån liknande tradition är knuten till Arilds kapell på Kullens N sida.

Med S. Enevald har troligen avsetts S. Theobald i Thann i Elsass, där hans translate-ring firades den 1 juli. Senast omkring 1400 stiftades i domen i Trondheim ett altare åt S. Severin och S. Theobald; även i Oslo domkyrka vigdes omkring 1400 ett altare åt Theobald. Det är särskilt intressant att Theobald (= Enevald) i Trondheim nämnes vid sidan av det i Danmark så populära helgonet Severin (= Sören). Såväl Enevald som Sören ha intill våra dagar efterlämnat talrika spår i det danska namnskicket. Även i Finland och Östersjöprovinserna har Enevald dyrkats; i kapellet på Stora Rågö fanns en undergörande Enevaldsbild och från ca 1400 omtalas i Oslo domkyrka en bild av helgonet, vilket också ofta förekommer i nordtyska källor från 1300-talets senare hälft och under 1400-talet.²

S. Enevalds kapell i Sølvesborg omtalas tidigast år 1419 i ett brev från Lasse Krok till Ulf Staffansson (Ulv), vilken ihjälslagit hans broder Jeppe Krok.³ Ulf får nu urfejdsbrev, samtidigt som Lasse Krok erkänner att Ulf ingått förlikning och till försoning av dråpet företagit följande pilgrimsfärder: först en pilgrimsgång till S. Olofs källa (i Trondheim eller S. Olof i Albo hd, Skåne?), en till »sancti Enewald i Sølvsbørgh», tre till Vadstena, en till heliga Ingrid, en till helige biskop Nicolaus i Skänninge, en till Vår Fru i Aachen samt en till Det Heliga Blodet i Wilsnach (Brandenburg); dessutom skulle han besöka flera mässor i Stockholm, Uppsala och andra platser. Redan 1405 hade i liknande sammanhang S. Enevald nämnts, dock utan ortsangivelse. Sannolikt rör det sig redan då om Sølvesborg. I ett testamente år 1505 nämnes »S. Enwoldz closter i Søluedzborg».⁴

På Johan Meyers karta från 1650-talet nämnes »S. Enibalds Alte Kirche» och ett obetydligt stycke Ö därom »Enwolds Brunn», och likaså på J. Sörensens karta från 1719. Det synes därför troligt, att kapellet ännu på 1650-talet har varit bevarat till betydande delar för att dock senare raseras under de många fejderna under 1600-talets senare hälft.

Enligt fattigvårdsräk. 1677—84 offrade man ännu vid denna tidpunkt i S. Enevalds källa (vid midsommartid?). Årligen den 24 juni och 23—24 december blev då »uttaget af S: Ennewalds Killa» där influtna medel (genom »källoffter» eller i »Stock»?), vilka

¹ Säggen är här refererad efter W. ANDERSON, men finnes också anförd av T. LUNDÉN a. a. s. 77—78, där också flera litteraturhänvisningar finnas.

² W. ANDERSON, Helgonkult i Blekinge, ATS, del 22, h. 3, 1919, s. 7—10. FREDRIK B. WALLEM, Einvaldstuken i Nidarosdomen og St. Theobaldskultus i: Det Kgl. Norske videnskabers Selskabs Forhandlingar IV, 1931, s. 39 ff; NILS LITHBERG, Envaldsmässan i: Det Kgl. Norske videnskabers Selskabs Forhandlingar VI, 1933, s. 46 ff. — PER SÖDERBÄCK, Rågöborna, Sthlm 1940, s. 284. — Om S. THEOBALD se H. LEMPFERID, Die Thanner Theobaldsage u. d. Beginn d. Thanner Münsterbaues i: Mitt. d. Gesellsch. f. Erhaltung d. geschichtl. Denkmäler in Elsass, 2. Folge Bd XXI, Strassburg 1906, s. 1 ff.

³ Sv. Dipl., 3 (1885—1902), s. 482, W. ANDERSON, a. a. s. 8, samt TRYGGVE LUNDÉN, S:t Enevald av Sølvesborg. Credo 1944, nr 2, s. 75 ff.

⁴ W. ANDERSON, a. a. s. 8. — LUNDS ÄRKESTIFTS URKUNDSBOK, VI s. 195.

fördelades mellan stadens fattiga. Det uttagna beloppet uppgick då till ca 50 dlr silvermynt, en icke obetydlig summa. År 1680 finnes den $24/6$ noterat, att man i samband härmed »renoverade Killan och holt den öfwer».

Emellertid synes myndigheternas inställning till den gamla offerseden ha ändrats, bl. a. på initiativ av landshövding J. Adlersten¹ som »war en stor fiende af widskeppelse» (CRONHOLM) och på dennes tid »kom källan alldeles ur bruk». Landshövding Adlersten utfärdade nämligen den 23 juni 1707 ett officiellt förbud mot offerande i källan, i vilken skrivelse bl. a. tillkännagavs att »allt wijdare Offer på S:t Enewälldz Kiella, jämbwähl sådan afgudadyrckan och widskiepelse komme att straffas, som Guds ordh, lag och Kongl. förordningar det förmå jnnehålla». Dagen efter midsommardagen tågade landshövdingen jämte kyrkoherden Lars Odder² i spetsen för en stor folkmassa ut till källan och så »wardt S. Enewälldz kiella med steen upfyld och aldeles förstörd och till intet gjorder» berättar Cronholm.³ Seden återupptogs dock senare och ännu 1743 offrade man enligt W. ANDERSON i källan midsommarafton, vilka pengar upptogos på midsommar dagen (2 dr smt) och då anslogos till stadens skola. Offerandet synes mera sporadiskt ha fortgått långt in på 1800-talet.

C. L. CRONHOLM⁴ beskriver ännu strax efter 1700-talets mitt källan såsom en stensatt brunn av två alnars djup utan avlopp, »wid hwilken warit brukat mycken widskeppelse. Watnet är ej annat än godt kall-källe watn, utan smak och färg, har förr warit med en stengård omgifven, som nu fins uti slät stånd; inewid källan har ock warit ett hus uppbygdt så till hästar som fålck för at hafwa tillsyn till Källan, hwar af än ansenliga märken finas». Läget är icke närmare angivet av CRONHOLM, än att källan ligger »länge i söder» i förhållande, ej till staden, men till ett par kalkugnar. SJÖBORG säger 1792 (s. 345) att »vid staden skall finnas en källa, därvid widskepelse blivit brukad».

På Meyers 1600-talskarta är S. Enevalds kapell och källa lokaliserade till en plats alldeles utanför stadsområdet, S om detsamma, dock på ett visst avstånd från varandra. Ett noggrant studium av kartbilden i övrigt bekräftar utan tvekan, att kartografen varit starkt medveten om platsens närhet till den gamla staden. I trädgården till gamla järnvägsstationen ligger fortfarande en gammal brunn, som tidvis ansetts markera platsen för S. Enevalds källa och vilken sålunda, om än i ombyggt skick, skulle bevara

¹ JÖRAN PIHLMAN, adl. ADLERSTEN, f. ca 1640 i Stockholm, generalbokhållare i kammarkollegium 1666, kamrerare vid generalguvernementet i Skåne 1679, adl. 1681, generalkrigskommissarie 1700, landshövding i Blekinge 1706, frih. 1707, död 1713. Begraven i Tyska kyrkan, Karlskrona.

² LARS MÅRTENSSON ODDER (född i Oderljunga, student före 1676). Prästvigd 1683; pastor i Sölvesborg 1696, † 1711. »Hans ämbetsförvaltning här förvärfvade honom hvarken tillgifvenhet eller aktning.» Han var bl a. inblandad i slagsmål och flera processer. — S. CAVALLIN: Lunds stifts herdaminnen, V. Lund 1858, s. 342—345.

³ W. ANDERSON, a. a. s. 9, samt T. LUNDÉN, a. a. s. 76.

⁴ T. LUNDÉN, a. a. s. 76, CHRISTOPHER CRONHOLM († 1789), Beskrifning om Blekinge, handskrift från 1750 i KB.

Fig. 245. Prästgården från SV. Foto 1960. S. 301.
Der Pfarrhof von SW. Vicarage from SW.

den gamla medeltida traditionen. Inga grävningsundersökningar ha kunnat utföras här och området är numera partiellt utlagt till park. Enligt 1725 års karta (fig. 241) var emellertid detta område, då betecknat som tomterna 94—95, i kyrkans ägo, varför en lokalisering av S. Enevald hit (kv. Ålen och Järnvägsparken) bär sannolikhetens prägel.¹

Under det senaste seklet har S. Enevaldstraditionen också varit knuten till en helt annan plats, nämligen ca 1,5 km SSV om stadens centrum, invid skeppsvarvets område. Den närbelägna sandåsen kallades f. ö. för Killebackarna. Här ligger en av gråsten uppmurad brunn, tidigare täckt av ett plant trätak med lucka. Brunnens D är 1,0 m. Omedelbart intill har ännu på 1920-talet i NO legat en granitsten med försänk-

¹ jfr S. FJELLANDER, a. a. s. 14—15, där denna lokalisering dock bestrides.

ning i mitten (L 185 cm). V om källan har funnits en anhopning av murbruk, tegel-skärv och munktegel (28×13,5×8 cm), senare utjämnad. Resterna av gråsten och tegel ha tolkats som grunden till en byggnad, som skulle ha varit det medeltida vallfartskapellet. En grävningsundersökning på platsen år 1945 gav emellertid negativt resultat: tegelfragmenten m. m. härrörde utan tvekan från i sen tid ditkörd fyllning, troligen hämtad från staden. Några rester efter en husgrund kunde icke iakttagas (TUULSE). Någon kapellbyggnad har sålunda icke kunnat konstateras vid brunnen intill varvet. På 1854 års stadskarta finnes på platsen »Gamleskans» och området heter Skanslyckan. Brunnen torde snarast ha hört samman med den befästningsanläggning, vars befintlighet namnet antyder. SJÖBORG nämner 1792 (s. 345) härom: »Söder om staden vid stranden finnas lämningar efter en gammal fyrkantig skans.» Han sätter därvid icke skansen och offerkällan i förbindelse med varandra.

Att traditionen om S. Enevald i senare tid knutits till den avlägsna källan ute vid varvet skulle möjligen kunna förklaras av att man, då den ursprungliga S. Enevalds-källan omedelbart intill stadsområdet »utanför staketet» år 1707 på landshövding Adlerstens initiativ igenfylldes, förlade offerandet och så småningom också traditionen till en annan offerkälla, som låg på tillräckligt stort avstånd från staden och utanför myndigheternas kontroll. 1700-talets kartmaterial synes kunna stödja en sådan förklaring.

Den av kyrkan till år 1871 ägda tomt, som på 1725 års karta bär nummer 106, vilken tomt numera ingår i Hästtorgets område (vid 1800-talets mitt känd under namnet Jungfrukroget)¹ har också nämnts i sammanhanget, men denna torde icke kunna föras samman med någon av nutiden känd äldre kyrklig anläggning.

Den i Järnvägsparken belägna brunnen torde därför med största sannolikhet kunna identifieras som S. Enevalds källa, och troligt är att kapellet legat i relativt nära anslutning härtill, i synnerhet som området sedan gammalt har haft ecklesiastisk karaktär (jfr ovan s. 297). Brunnen ute vid den gamla skansen, senare varvet, har förmodligen under 1700-talet eller sannolikt ännu senare övertagit traditionen, som dock behållits levande under större delen av 1800-talet.

VÅRFRUGIL-
LET

Med det av BRUNIUS omnämnda Vårfruklostret, vilket skulle ha funnits här år 1445 (Testamente vigilia assumpt. b. Mariæ virginis, se ovan s. 284, not 2) har säkerligen icke avsetts ett kloster i vanlig mening, utan ett till Jungfru Maria stiftat brödraskap eller gille. Detta S. Maria- eller Vårfrugille har, vilket framgår av dess bevarade sigill (se nedan), funnits redan omkring år 1300, och sannolikt upphört först vid reformationen. Om dess lokal är intet bekant, men möjligen är det detta gille, som haft sitt samlingsrum i kyrkans vapenhus eller kapell (jfr s. 343—348). Vårfrugilletts nära anknytning till stadskyrkan torde också kunna anses framgå av Mariakultens betydelse för kyrkan vid 1400-talets början, manifesterad vid denna tidpunkt av tillkomsten av

¹ S. FJELLANDER, a. a. s. 14.

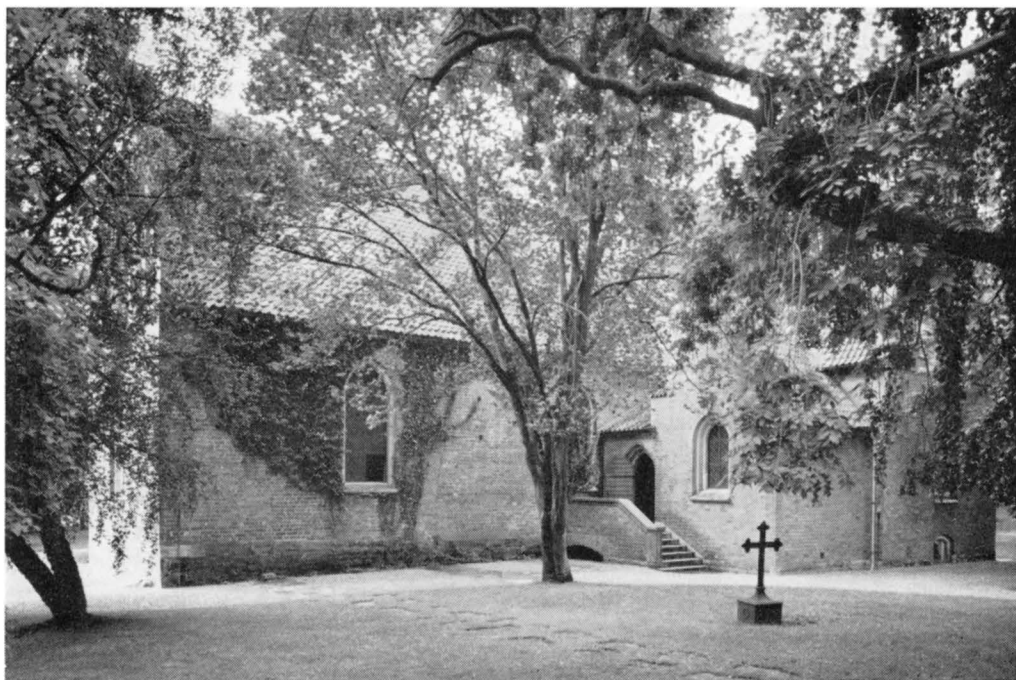

Fig. 246. Kyrkogårdens N del med sakristian från NO. Foto 1960.

N Teil des Kirchhofs mit der Sakristei von NO N part of churchyard with vestry, from NE.

kalkmålningarna i andra kortravéns valv, helt ägnade åt Jungfru Maria (jfr s. 284 och 365—370).

Gilletts sigill (fig. 247) är fortfarande bevarat och har troligen haft Mariagilletts i Ronneby sigill som förebild¹ (jfr s. 8), men är av enklare utförande. Det visar den krönte Maria sittande på en tronstol med gavelformigt ryggstöd med barnet på sitt vänstra knä. Hon räcker ett äpple åt barnet, som sitter i profil åt vänster. Halvmåne och stjärna på ömse sidor om Marias huvud. Omskrift i majuskler: S: CONVIVII: SANCTE: MARIE: DE: SILVISBY: Sigillstampen är utförd av brons och kan dateras till 1200-talets slut — 1300-talets början. På baksidan en enkelt profilerad ryggås med bärögla. — Sigillet har tillhört amiralitetsapotekaren Moses Söderströms samling, Karlskrona (i dess katalog antecknat: »Bekommit utaf Herr Landskammereraren Fehrman² d. 22 Julii

¹ C. NYROP, Danske middelalderlige Gildesejl. Særtryk af Tidsskrift for Kunstindustri, Kbhvn 1899 (s. 19 och fig. 43), samt N. H. SJÖBORG: Samlingar för Nordens Fornälskare, II, Sthlm 1824, s. 119, fig. 200 (jfr fig. 201, Ronneby-sigillet).

² CARL GUSTAF FEHRMAN (f. 1789, † 1866), landskamrerare i Blekinge.

1831, sedan det i långlig tid legat som skräp på Landscontoret i Carlskrona»). Samlingen inköptes 1848 för 400 rdr banco och förvaras i SHM under inv.nr 1452:94. — Enligt Sjöborg synes sigillet ännu 1792 funnits kvar i Sölvesborg.

LATINSKOLA

I NÖ låg invid kyrkogården — eller snarare på dess tidigare NÖ del — stadens gamla skola. Det är obekant hur gammal denna institution är i Sölvesborg, men det är föga troligt att dess traditioner kunna föras tillbaka till medeltiden. Ganska snart efter reformationen inrättades emellertid en latinskola i Sölvesborg.¹ I Landebogen 1569 (jfr s. 284, not 1) nämnes »deggen» i Sölvesborg (»haffuir ingen Degnegaardt», men i stället »en Enghafue som rentir höö V les»). Vid 1580-talets början hade skolan råkat i förfall, vilket föranledde ingripanden både från länsherre och biskop. Resultatet härav blev att Fredrik II i kgl brev $\frac{3}{8}$ 1585 fastställde, att den i Gammalstorps och Ysane socknar utgående helgonskylden skulle gå till skolan i Sölvesborg, lika fördelad mellan skolmästaren och eleverna. Senare samma år förbättrades skolmästarens lön ytterligare med 14 skäppor korn av kronotionden från Ysane socken. Vid biskopsvisitationer 1613 och 1615 befanns skolan eländig och rektors lön otillräcklig, men 1637 var skolan oklanderlig.²

Under 1600-talets senare del nämnes skolan flera gånger i skilda handlingar, främst i RÄK., och synes då sannolikt ha legat på samma plats i NÖ som nu, eller i varje fall i omedelbar närhet därav. Den bestod då av en envånings träbyggnad med en tillhörande, söder därom liggande »Kålhage». På 1700-talets kartor ligger byggnaden markerad inne på kyrkogården V om nuvarande tomt. Efter den förödande stadsbranden 1700 råkade skolan i förfall och stängdes för en tid (jfr s. 283). År 1711 var den dock åter i gång (jfr s. 283). 1792 var skolan inrättad i ett trähus av en vånings höjd (Sjöborg). Omkring år 1825 funnos planer på att inrätta ett gymnasium i staden, men dessa förverkligades icke. Fr. o. m. 1842 ombildades den gamla lärdomsskolan successivt till lägre allmänt läroverk (färdigorganiserat 1878). År 1860 beslöt man uppföra en ny skolbyggnad, men det visade sig bli för dyrt. I stället om- och tillbyggdes åt Ö det redan befintliga skolhuset, vilket arbete var slutfört 1867.³ År 1873 skedde ytterligare tillbyggnader och åren 1914—15 påbyggdes skolan slutligen med en andra våning jämte inredd vind och fick därmed sitt nuvarande utseende. Efter den nya samskolans uppförande på annan plats i staden åren 1935—36 omändrades den gamla skolbyggnaden till stadshus med lokaler bl. a. för stadens nämnder.

KLOCKAREHUS

Som skolan och dess kålhage låg — också Ö om kyrkogården — det gamla klockarehuset av trä, vilket 1681 täcktes med $2\frac{1}{2}$ trave rör (vass), men 1691 omtäcktes med halm (RÄK.). Det fanns kvar ännu på 1820-talet och synes ej ha berörts av 1801 års brand (W. ANDERSON). Senast vid 1800-talets mitt är byggnaden försvunnen.

¹ C. G. WEIBULL, Sölvesborgs stads historia, Sölvesborg 1945, s. 83—85.

² C. G. WEIBULL, a. a. s. 83—85.

³ C. G. WEIBULL, a. a. s. 246, 270—271.

Klostrets forna område N om kyrkogården synes tidigt ha överlåtits som lönejord åt prästen¹ och prästgård uppförts över de gamla klostergrunderna (jfr s. 291). 1686—87 täcktes prästgårdstaket med 16 travar rör och 1691 reparerades det ånyo. Prästgården brann 1700 och hade ännu åtta år senare icke återuppförts. Under 1700-talet skildras prästgården, troligen belägen något närmare kyrkogården än den nuvarande, ofta som förfallen, och år 1795 skedde därför en nybyggnad, som emellertid enligt synehandlingarna torde ha varit otillfredsställande utförd, varför den icke godkändes. Den nuvarande prästgården, en gulvitputsad tvåvåningsbyggnad med tegeltak, uppfördes 1834—35² (fig. 245) och restaurerades 1947—53. Sydväst om prästgården och omedelbart norr om kyrkogården låg i rät vinkel mot kyrkogårdsmuren fram till 1943—44 en större ekonomibyggnad (ladugård) från 1800-talet, uppförd av gråsten samt med tegeltak. Ö och N om prästgården fanns en större trädgård med tillhörande damm, av vilket område väsentliga delar år 1951 avstyckats till annat ändamål och 1953—54 helt omplanerats. Möjligen utgjorde denna anläggning en rest av den gamla klosterträdgården med dess fiskdamm (jfr s. 290).

I kvarteret omedelbart V om kyrkogården är (1960) ett församlingshus under uppförande (efter ritningar av stadsarkitekten Nils-Harald Henström), vilket hopkomponerats med det låga gatuhuset från 1800-talets förra hälft vid Västra Storgatan omedelbart intill kyrkogården.

PRÄSTGÅRD

FÖRSAMLINGS-
HUS

¹ LUNDS STIFTS LANDEBOG (se s. 284 not 1), s. 475, och S. FJELLANDER, a. a. s. 10.

² STURE FJELLANDER, Kring Sölvesborgs prästgårdar, Sölvesborg 1947.

Fig. 247. Mariagilletts sigill,
c:a 1300. SHM, avtryck,
Foto SHM. S. 299.

Siegel der	Seal of Guild
Mariengilde	of Mary, ca.
um 1300.	1300.

KYRKOÅRDAR

Kyrkan omgives av en gammal kyrkogård (fig. 249 och 246), sedan 1863 icke längre använd som begravningsplats, numera planterad med lövträd, bl. a. lönn, kastanj, alm, hängask, akacia m. m. Ett tjugotal äldre gravvårdar (se nedan) finnas dock kvar och påminna om kyrkogårdens tidigare användning. Kyrkogården är i stort sett plan men bildar i söder en terrass mot den någon meter lägre liggande Västra Storgatan. Gångarna äro grusbelagda, utom den stora gången från S stigluckan fram till vapenhusingången, som är kullerstenslagd. N om kyrkan äro sedan år 1950 klostrets under jord liggande murar markerade med kalkstensplattor i marknivån.

Kyrkplatsen ligger i stadens centrum, ett kvarter V om det gamla medeltida torget. Kyrkans och kyrkogårdens läge i stadsplanen är dock oregelbundet, i det de ligga i sned axel i förhållande till stadens torg och det ursprungliga gatunätet. Den S om kyrkplatsen liggande Västra Storgatan tvingas härigenom av kyrkogården till en stark vridning åt S, som icke synes vara ursprunglig. Vid 1942 års grävningar påträffades också under och V om kyrkans torn två parallella murar, uppförda av gråsten som kallmurar, vilka lågo i ca 45° vinkel mot kyrkan (fig. 242). De två murarna voro av olika tjocklek. På grund av undersökningsgrävningarnas begränsade omfattning är det omöjligt att f. n. uttala sig om murgrundernas karaktär av husgrunder, begränsningsmurar eller liknande. Murgrunderna måste emellertid vara äldre än det tvärs över dem byggda tornet och utan tvekan — på grund av riktning och det korta avståndet — också äldre än det nuvarande långhuset. Vid inmätning visade det sig, att murarna lågo inriktade efter Västra Storgatans östligaste från torget utgående del, som ingår i det regelbundna gatunätet från 1200-talet. Den sydligaste muren låg f. ö. i förlängningen av den N gatulinjen. Det synes sannolikt att nämnda gata i sin helhet ursprungligen haft en rak sträckning, men att den vid kyrkans uppförande (eller i varje fall vid utläggning av långhusets grundmurar) tvingats ur sitt läge och fått sitt nuvarande starkt svängda utseende (jfr fig. 241).¹ Huruvida en tidigare kyrka, äldre än stadsplanen, funnits inom det sålunda mindre kvartersområdet, som i så fall skulle haft gammal hävd som kyrkplats, är en öppen fråga, och inga bevis föreligga i varje fall hittills härför.

Meyers karta (fig. 240) visar att kyrkogården redan vid 1600-talets mitt i stort sett hade samma storlek och utformning som nu samt att den omgavs av gator i N, Ö och S men var hopbyggd med ett stadskvarter i V. Den N begränsningsgatan, som torde varit något förskjutet åt N i förhållande till nu, blev senare under 1600- eller 1700-talen igenlagd och bebyggd med prästgården och dess ekonomibyggnader av olika slag.

¹ Rekonstruktion av den ursprungliga stadsplanen utfördes av L.-G. KINDSTRÖM till jubileumsutställningen i Sölvesborg 1945 och förvaras nu i det lokala museet »Gammelgården».

Fig. 248. Begravningskapellet på nya kyrkogården. Helgo Zettervall 1861—66. S. 309.
 Beerdigungskapelle auf dem neuen Friedhof von Helgo Zettervall 1861—81. Burial chapel in new churchyard, by Helgo Zettervall 1861—81.

Då dessa senare i början av 1940-talet rivits på grund av stadsplaneändringar, utlades ånyo en gata N om kyrkogården, i huvudsak parallell med dennas N mur, dock förskjuten så långt åt N, att den äldsta klosterbyggnaden (jfr ovan s. 290) år 1950 kunde markeras i markplanet S därom. I kyrkogårdens Ö gräns äro skolan och ytterligare ett par byggnader uppförda (jfr s. 300 och nedan), vilka sannolikt gjort visst intrång på den ursprungliga kyrkplatsen.

År 1710 stensattes planen utanför stora kyrkdörren, f. ö. torde kyrkogården varit gräsbevuxen.

Vid visitation av landshövding Johan von Rajalin 1770¹ befanns klockaren inneha en stor del av kyrkogården till »Plantagehage». Klockaren, som bodde vid gatan Ö om kyrkan, berättade att han tagit emot hagen av sin företrädare och tydligen ansåg han

¹ JOHAN VON RAJALIN, f. 1715 ¹⁹/₁₁ i Karlskrona, son till viceamiralen Tomas von Rajalin (jfr SvK BI III: 3, Amiralitetskyrkan, s. 218, not 1), kaptenlöjtnant 1746, kommandör vid amiralitetet 1758, schoutbynacht 1763, viceamiral 1765, landshövding i Blekinge 1769, friherre 1771, † 1786 ²⁵/₁₁ i Karlskrona och begravnen i Nättraby kyrka.

sig också ha viss rätt till den, men det bestämdes dock att han antingen skulle erlägga en årlig avgift för den till kyrkan eller att platsen skulle utläggas till kyrkogård. Samtidigt konstaterades att kyrkoherden, likaså utan avgift, hade ett »intag» från kyrkan och likaså »gamla Scholehuset». Vid biskopsvisitation ^{15-16/9} 1813 säges att »på de senare Åren likbegravningar ej skett i kyrkan», och om kyrkogården »att den södra sidan är uppfylld med grafvar». Eftersom »denne kyrkogård är belägen nästan mitt i Staden» borde man i »öfverensstämmelse med Kungl. Maj:ts nådiga vilja vara betänkt på en kyrkogårdsanläggning utom Staden». Detta blev också beslutat, men verkställigheten lät vänta på sig (jfr nedan s. 309). I stället bestämde man sig för att använda den del av kyrkogården, som låg N om kyrkan, till begravingar, vilket tydligen inte varit fallet tidigare. Som följd härav utfördes år 1829 omfattande stensprängningar inom detta område, och den ^{14/7} 1833 anmäldes i kyrkorådet att »planerandet af norra sidan af kyrkogården nu så vida är verkställt», att »öfver allt blifvit gräfvit tre alnar djupt och alla stenar upptagne». Man beslöt »att bortköra de vid kanterna upplagda stora stenarne samt att framdeles i September månad gräsfrö skulle sås, för att få en vacker gräsboten». Det var resterna av karmeliterklostret, som vållade de omfattande arbetena (jfr s. 286—288). Hela 34 lass sten bortkördes. Emellertid var ännu 1836 kyrkogården inte helt rensad från »sten och grushögar». År 1837 uppvisades och godkändes en plankarta över kyrkogårdsjorden N om kyrkan, uppgjord av »Andre lantmätaren Herr Pilo»,¹ med fördelning av jorden mellan stads- och landsförsamlingarna samt med gångar m. m. markerade. Begravningarna skulle taga sin början den 1 september 1837 och efter denna tidpunkt skulle på S sidan endast redan anlagda familjegravar få användas, om vilket senare det dock rådde vissa meningsskiljaktigheter (jfr s. 308). Ytterligare mindre planeringsarbeten företogs senare under 1800-talets lopp och år 1864 anlades, sedan den nya begravningsplatsen 1863 iordningställdes och de regelbundna begravingarna vid kyrkan upphört, en stenlagd avloppsränna N om kyrkan. Vid 1905—06 års kyrkorestaurering fortsatte omvandlingen av kyrkogården till en parkanläggning. År 1942 genomfördes en fullständig dränering av området närmast kyrkan, och med ledning av undersökningarna 1942—1945 markerades år 1950 klostrets murar med kalkstensplattor (jfr s. 291—292).

MUR

Kyrkogården är nu i S och N samt partiellt i Ö begränsad av en bogårdsmur av gråsten, lagd i murbruk och täckt av skiffer- och kalkstensplattor. — Kyrkogårdsmuren omtalas redan 1690 och var då i »bedrövligt» skick; 1692 kläddes den med bräder. Vid syneförrättning 1731 angives behov av kalk samt av ekbräder »till tak för muren».

Den S muren höjer sig omkring 1,4 m över Västra Storgatans nivå och innanför den är kyrkogården påfylld till murens överkant, som härigenom bildar en vacker terrass mot gatan (fig. 252). Ännu på 1860-talet var muren ca 1 m högre; 1906 cementputsades dess yttersida. Denna puts avlägsnades år 1944 och de breda fogarna fylldes med kalkbruk.

¹ PER OLOF PILO (f. 1766, † 1848 i Sölvesborg), andre lantmätare 1805—45 i Kristianstads län.

Muren torde vara identisk med den som fanns i varje fall redan 1770 (vis.) och då var »mycket förfallen», men »vars iståndsättande skulle tillkomma församlingen gemensamt». År 1776 bordlägges frågan om kyrkomurens förbättrande, men 1778 insättes »mitt i kyrkomuren» en murad port (jfr nedan s. 306). Av sammanhanget framgår, att någon nymurning av S kyrkogårdsmuren vid detta tillfälle dock icke ifrågasattes. 1813 beskrives den som »till största delen murad med Kalk och med sten betäckt». År 1852 är den »till mera än hälften odugelig och tarvar betydligare reparation, eller ändamålsenligare förändring». »Den

åt Storgatan vettande sidan utgöres av murbruk och denna del är täckt med järnplåtar» (PROSTVIS. ^{18-19/9} 1852). Någon mer omfattande reparation kom emellertid inte till stånd under de närmaste decennierna, än mindre nybyggnad.

Den N kyrkogårdsmuren uppfördes i likartad teknik år 1928, då den ersatte en tidigare hagtornshäck. Den förlängdes åt V och med ett mindre parti också åt Ö 1944—45, då kyrkans bod i NV revs (se nedan s. 308). På inre sidan är muren putsad, men utåt äro de stora avplanade gråstenarna synliga.

En äldre murad grund till kyrkogårdsmur finnes på ungefär samma plats som den nuvarande, vilken medeltida mur synes ha spolierats vid klostrets anläggning 1486 (jfr s. 291). Den V klosterlängans yttermur ligger synlig under den nuvarande N kyrkogårdsmuren, som här är byggd i vinkel tvärs över densamma. På kyrkogårdsmurens insida är sedan år 1946 en oregelbunden granithäll (H 80, B 60) inmurad med följande text inhuggen: HÄR LÅG / VÅRFRUKLOSTRET I / SÖLVESBORG / STIFTAT AV KONUNG HANS / OCH STADFÄST AV PÅVEN / INNOCENTIVS VIII / ÅR 1486. / GRUNDRESTER EFTER / KLOSTRETS BYGGNADER / UTGRÄVDES ÅR 1945 / NORR OM DENNA MUR.

Åren 1681 och 1690 reparerades kyrkoporten och »plankeverket» mellan kyrkan och »stolen» (= prästgården), varav synes framgå, att man då ännu hade ett tjärat träplank såsom begränsning av kyrkogården i N. År 1835 beslutas att kyrkogårdsmur skall uppföras på N sidan, vilket verkställdes. Vid besiktning 1836 fann man emellertid ej »annorlunda än en vanlig stengärdesgård», varför man ville ha den rappad, och hellre ville ha den täckt ovanpå med »större uthuggne stenar» än med gråstörv. Muren synes icke ha varit särskilt hållbar; vid vis. år 1852 säges den vara av »kallsten» och dålig och 1868 rives den och stenen bortforslas, varefter nytt stängsel med grindar uppsattes.

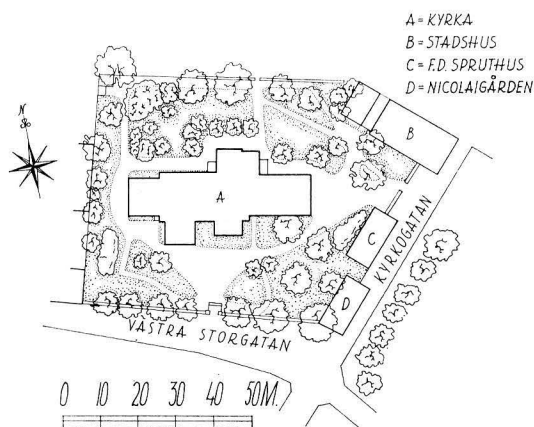

Fig. 249. Situationsplan, 1: 2 000. Uppm. av J. Söderberg, 1942.

Lageplan der Stadtkirche.

Plan of site.

I NO begränsas kyrkogården av det gulvitt putsade stadshuset i två våningar — f. d. samskolan (jfr s. 300) —, mot Ö står ett envånings spruthus av tegel med plåttak (ca 1900), och i SÖ en tvåvånings vitputsad byggnad från 1851 (»telegrafhuset») med pappklätt tak, inrymmande bl. a. köttbesiktningsbyrå och (fram till 1960) församlingssal, tidigare också använd som telegrafstation. Mellan stadshuset och spruthuset den Ö kyrkogårdsmuren, uppförd i betong år 1928, utåt klädd med gråsten och in mot kyrkogården cementputsad. Mellan spruthuset och köttbesiktningsbyrån endast en kallmur upp till den något högre liggande kyrkogårdens nivå. — 1690 uppsattes ett nytt »Enegårde ifrån kyrkogårdsmuren (den S?) till klockarens hage».

I kyrkogårdens V gräns uppföres (1960) ett församlingshus (jfr s. 301), som med bi-behållande av ett gulputsat bostadshus vid Västra Storgatan från 1800-talets förra del ersätter hittills befintligt rödfärgat plank och ett par uthusbyggnader i korsvirke. — Vid grävningar på 1950-talet har påträffats en längs kyrkogårdens V gräns och innanför densamma löpande metertjock murgrund, troligen till den tidigare V kyrkogårdsmuren (medeltida?), i söder ca 0,8 m från den nuvarande gränslinjen, men ungefär mitt för tornets södra hörn sammanfallande med tomtgränsen.

INGÅNGAR

Kyrkogården har numera tre ingångar, en i S, en i N och en i Ö. Av dessa är den S huvudingång och består av en som stiglucka utformad portal av gråsten och tegel (fig. 252) med rundbågig öppning och trappgavel. Stigluckan är gulvitputsad och krönet avtäcktt med rött taktegel. Tre trappsteg föra genom portalen ned till gatan. Inom den rundbågiga öppningen finnas två mörkt målade trägrindar med plana balusterdockor och däröver är insatt ett överstycke av trä i form av en förgylld sol inom svartmålad ram. De nuvarande grindarna med överstycke (det senare möjligen något äldre) nygjordes år 1928 med de äldre (från 1906) som mönster. År 1944 reparerades själva stigluckan. Grindarna äro numera icke uppsatta.

Stora kyrkogårdsporten (i S), troligen på platsen för den nuvarande, lagades med bräder och tjärades 1681 och 1690, vilken senare reparation var omfattande (samtidigt nämnas i RÄK. både Ö luckan och V luckan samt plankeverksluckan (i N?), alltså sammanlagt fyra ingångar). År 1692 reparerades den ytterligare av Esbjörn Håkansson Murmästare »lika som den har varit, då den var ny» och blåmålades, och på den uppsattes en krona och knappar (pinaklar), »som det bör vara». Den nuvarande murade stigluckan uppfördes 1778—79 av murmästaren Jöns Haraldsson, som då hade att nedtaga den gamla kyrkoporten med dess två luckor, och uppmura den nya (»utåt stora västergatan») med »valv och tinningar» under utnyttjande av det gamla materialet, samt ytterligare »en lucka, utan valv, i lika höjd med kyrkomuren». Åren 1822, 1828 och 1829 reparerades kyrkogårdsporten och målades med rödfärg och tjära, och risten lagades. År 1845 insattes nya träportar åt Storgatan, och dessa reparerades 1860 och 1865. Möjligtvis ha dessa tjänat som modell för 1906 års grindar.

Den Ö ingången från 1928 består av enkla smidda järngrindar efter ritningar av länsarkitekten Nils A. Blanck 1926—28, insatta i den samtida muren. — Den Ö luckan,

som torde legat vid skolan, lagas och tjäras 1690, då också risten lagas av Hans Persson Smed. Ännu 1844 nämnes Ö kyrkogårdsluckan.

N ingången mot prästgården, från 1928, består likaledes av enkla grindar i smidesjärn mellan murade stolpar, obetydligt högre än muren. — 1690 omtalas »luckan vid stolen» (prästgården) och »ett litet lås till plankeverksluckan». Då den nya muren i N uppförts år 1836 nämnes att pelarna vid N kyrkogårdsluckan voro täckta med järnplåtar, som borde fernissas.

V kyrkogårdsluckan omtalas 1681, lagas och tjäras 1690, då Isaac Murmästare »lade muren up över den västra luckan». En stiglucka synes sålunda vid denna tidpunkt ha funnits i V, men det är oklart, huruvida ingången legat i V kyrkogårdsmuren eller i V delen av den S muren åt gatan. Det senare synes vara troligast. I så fall är det denna ingång, som 1778—79 ommurades, men »utan valv».

Samtliga ingångar, luckor, stängdes med bommar och voro försedda med järnrister (1690) för att utestänga de rotande svinen. Dessa rister reparerades ofta, och 1844 beslöt man slutligen om deras borttagande, då de »dels befunnos bristfällige, dels ej uppfyllande sitt ändamål».

I gräsmattan på kyrkogårdens SV del ligger sedan 1944 en gravhäll av ljusgrå kalksten med oval inskriftstavla inom ramverk med växtornamentik. Inskriftsfältet tvådelat genom bågar, där ovanför krona, sannolikt symboliserande livets krona. Inskrift: HÄR UNDER HVILAR / KOPPAR SLAGAREN / CARL G. KEBBON / . . . D. 22 OCTOB. / 1755 / DÖD . . . 20 MAJI 1823 (OLÄSLIGT) / HÄR UNDER HUILAR / KOPPARSLAGAREN / CARL G. KEBBONS / KIÄRA MAKÅ / SARA C. SEDERBERG / FÖDD. . . / DEN 7 . . . / DÖD I SITT . . . / DEN 15 JANUA . . . / . . . SJUKDOM / . . . LEFNAD / . . . ÅR IAG GLAD I HIMMELEN / OCH VÄNTAR . . . GUD DEN. HO . . . / SOM SKÄNKTES DEN KRONA WIST / . . AF . . GENOM HERREN CHRIST.¹

GRAVVÅRDAR
PÅ KYRKO-
GÅRDEN

Stenen är spräckt i tre delar och starkt nött. Mått 175 × 118. Den påträffades 1944 vid reparationen av den S kyrkogårdsmuren mot gatan, där den låg uppochnedvänd samt använd som täckhäll. Omnämnes ej i 1830 års inv.

På kyrkogården finnes ett tjugotal stående gravvårdar av gjutjärn, marmor och kalksten, delvis skadade. Sex gravar äro inhägnade av gjutjärnsstaket, det äldsta från 1845, därav två i klar nygotik, de övriga av pseudogotisk form, ett av de senare över E. C. Collin, f. 1825, d. 1862. De flesta gravvårdarna stamma från 1800-talets mitt, de yngsta bära årtalet 1862. Den äldsta, som står strax S om kyrkan, är över »Enkefru-prostinnan Anna Helena Hollbeck», född Ståhl, f. 1755, † 1836.² Den är utförd som en

¹ Kopparslagaren CARL GUSTAF KEBBON, f. $\frac{22}{10}$ 1755, † $\frac{20}{5}$ 1823, var son till komminister Johan Kebbon (1716—1773), Ramkvilla, Jönköpings län, och dennes maka Anna Elisabeth Stråhlenshielm (1723—1796),. En äldre broder Johan Olof, f. 1751, var kopparslagare på okänd ort i Blekinge och Carl Gustaf uppges ha tidigare varit verksam inom yrket i Ronneby. Makan SARA C. SEDERBERG synes ha varit sondotter till prosten Henrik Sederberg i Karlshamn (1670—1733).

² ANNA HELENA HOLLBECK, f. Ståhl, f. $\frac{5}{12}$ 1755, † $\frac{21}{8}$ 1836, dotter till prosten Lars Ståhl i N. Vram, g. m. prosten CHRISTIAN HOLLBECK i Oderljunga och Perstorp, f. 1730, † 1805.

stående kalkstensplatta med svagt rundat krön (mått 138×72) med inskrift inom oval medaljong, starkt vittrad. Ytterligare en stående kalksten finnes, nämligen från 1842.

Järnkorsen äro utförda i gotiserande stil; det äldsta, på kvadratisk järnsockel med olika dödssymboler, har korsändarna avslutade i klöverbladsform och är rest över fru Hedvig Fredrika Follin, f. 1785, † 1841.¹ — Av i det närmaste samma form är ett gjutet järnkors, med två lagerkransar och sörjande ängel på postamentet, över överste-löjtnanten vid Vendes artilleriregemente Fredrik Hjort (1773—1843). — Av annat och enklare utförande är ett mindre gjutjärnskors med ängel, urna och fackla, på en liten stenfoot, över Louise U. Kullberg, f. 1797, † 1859. Ett litet kors av vit marmor på kantställd röd kalkstensplatta, i sin tur vilande på en granitsockel, bär inskriften: PER ERIC. G. GULLANDER / PROST OCH KYRKOHERDE I SÖLWITSBORG / FÖDD D. 25 JAN. 1810 / DÖD D. 21 SEPT. 1853 / DJUPT SÖRJED OCH BEGRÅTEN / AF MAKAN, DOTTER, ANTFÖR-VANTER / OCH FÖRSAMLING / . JOH. 16.22.²

Av särskilt intresse är en gravplats inom gjutjärnsstaket S om kyrkan, nämligen den Södergrenska familjegraven med tre gravvårdar innanför staketet. Den största vården av röd kalksten, krönt av vitt marmorkors, är rest över grosshandlaren Jesper Södergren (1780—1848) och hans maka Carolina Cecilia Thessman (1794—1833).³ Det var främst grosshandlaren Södergren som vid anläggningen av kyrkogården N om kyrkan åren 1833—37 kämpade för att fortsätta begravningar i familjegravarna S om kyrkan skulle få äga rum. Han ville i varje fall tillåtas »att vid sin död blifva begrafven inom den gravvård han låtit uppresa öfver sin maka». Vid sockenstämman ³⁰/₇ 1837 beslutades generellt, att familjegravarna S om kyrkan skulle få användas allt framgent (jfr s. 304).

BOD Kyrkans bod av rödmålat trä, uppförd 1889, riven 1944, stod i kyrkogårdens NV gräns. — En bod eller lada fanns redan 1680, då den avsynades.⁴

BENHUS Vid dräneringsarbeten 1942 påträffades intill kyrkans S sida, i SV hörnet mellan vapenhuset och långhuset, den 30 cm breda grunden till en lätt byggnad, 2,1×3,2 m. Inuti, ett par dm under markytan, ett enkelt tegelgolv. Sannolikt har kyrkans benhus legat här, även om kyrkans handlingar i sitt nuvarande ofullständiga skick icke nämna

¹ HEDVIG FREDRIKA FOLLIN, f. i Ottarp 1784 ¹¹/₁₁, † 1841 ³/₅ i Sölvesborg, var dotter till kyrkoherden Samuel Follin i Ottarp och gift med kyrkoherden i Gässie och Eskilstorp NILS BROCK (f. 1762 i Ivetofta, † 1836). Svärsonen OTTO WILHELM HANSSON (1802—1872) var kyrkoherde i Sölvesborg 1840—1848.

² PER ERIC GUSTAF GULLANDER, f. i Lund ²⁵/₁ 1810, stud. 1825, magister 1832, prästvigd 1833, stadskomminister i Karlshamn 1840, kyrkoherde i Sölvesborg 1847, tillträdde 1848, prosttitel 1852, † ²¹/₉ 1853. G. 1841 m. SOPHIE ANETTE ZICKERMAN. Gullanders porträtt hänger i sakristian (jfr s. 452).

³ Grosshandlaren JESPER SÖDERGREN var en av de ledande personerna i Sölvesborg under 1800-talets förra hälft. Bl. a. var han en av initiativtagarna till Sparbanken i Sölvesborg. (Jfr s. 439 not 1).

⁴ Den på fig 249 avbildade situationsplanen upptar de byggnader som funnos 1941; de äldres läge är ej exakt känt.

ett sådant. — Vid vis. 1852 nämnes att »några överflödiga byggnader eller äldre gravkor hava icke här funnits» och 1858 säges att sådana »kanske förr funnits men äro nu icke mera till». Vid grävningar 1932 påträffades på kyrkogården ca 7 m S om kapellutbyggnaden två av tegel murade gravar, troligen från 1700-talet (W. ANDERSON).

Sölvesborgs församlings nuvarande begravningsplats är belägen i stadens N del utanför det egentliga gamla stadsområdet, på V sidan av den N infartsvägen (Karls- hamnsvägen) och består av två skilda delar. Den S, rektangulär, är äldre (från 1860-talet) och omgiven av hagtornshäck med ingångar i Ö, V och N. Den Ö ingången har gjutna järngrindar inom granitstolpar och den V hade tidigare gulmålade trägrindar, men numera (sedan 1940-t) låga järngrindar inom granitstolpar. En låg stengrund utgör underlag för den äldre kyrkogårdens begränsningshäck åt N, avbruten av en 1933 upptagen port med enkla järngrindar inom granitstolpar. Området är planterat med lind. Den nya delen av kyrkogården (1933) skiljes från den äldre av en väg (Munkgatan) och omgives på alla sidor av en slätmurad granitmur, försedd med fyra ingångar, en i Ö, en i SO, en i S och en i NV, med enkla järngrindar inom granitstolpar. Åt N är den i övrigt rektangulära nya kyrkogården (Slottskyrkogården) avslutad med ett oregelbundet utformat parkparti. Begravningsplatsens äldre del benämnes Kapellkyrkogården.

Vid vis. 1813 föreslog biskop Vilhelm Faxel¹ att man skulle anlägga ny kyrkogård utom staden (jfr s. 304). Församlingen var i och för sig villig men saknade medel. I samband med kyrkogårdsplaneringen på 1830-talet fördes saken ånyo på tal, men också då utan resultat. Vid prostvis. 1852 påtalades allvarligt missförhållandena på kyrkogården (»begravningsplatsen är otillräcklig och kan icke utvidgas») och fr. o. m. 1857 började man avsätta pengar till anläggande av ny kyrkogård utanför staden. Vid vis. 1858 bestämde man slutligen att till ändamålet inköpa 3 à 4 tunnland jord i den s. k. Bocka- eller Klockarelyckan. Anläggningsarbetet pågick åren 1859—63, och senast sistnämnda år synas begravingarna på den nya kyrkogården (invid 1/9 1863) ha börjat, varefter inga nya sådana skulle få äga rum vid kyrkan inne i staden.

Kyrkogårdens utvidgning genom tillköp av ytterligare en del av Bockalyckan verkställdes 1933 efter av länsarkitekten Nils A. Blanck 1931—32 uppgjort förslag.

På begravningsplatsens äldre del står i V, omgivet av lindar, ett begravningskapell av tegel med tidigare röd-, men numera grönmålat plåttak (fig. 248), färdigställt 1881 och uppfört enligt ritningar av Helgo Zettervall.² Kapellet bekostades och skänktes av stadens sparbank enligt beslut 1861, för en slutlig kostnad av 7 632: 94 Rdr Rmt, dock under villkor att man fick »utan inblandning av församlingen draga försorg om byggnadens uppförande enligt av (bankens) huvudmän anskaffad och bekostad ritning, och utan annan inskränkning i avseende å byggnadens beskaffenhet, än att den skall

¹ VILHELM FAXE, f. 1767, † 1854, biskop i Lunds stift 1811—1854.

² ZETTERVALL, HELGO, f. 1831, † 1907, arkitekt, överintendent och chef för ÖIÄ 1882—1897. Se SvK Bl. III, s. 255, not 1.

vara» av viss storlek.¹ År 1862 antogs av bankens huvudmän »den av arkitekten Helgo Zettervall uppgjorda ritningen», men kostnaden finge ej överskrida 8 000 Rdr. Huvuddelen av arbetet utfördes enligt bankens RÄK. 1862—66, men det definitiva iordningställandet och överlämnandet dröjde ända till år 1881 trots invigning redan ^{12/11} 1865.

CEREMONI-
PLATS

Inom den yngre delen av begravningsplatsen finnes i N en ceremoniplats ordnad, och i förbindelse med denna och Ö därom har anlagts en urnlund.

ÄLDRE
HUGGNA
STENFRAG-
MENT

På Charpentierska familjegraven vid Ö huvudgången på den S delen av begravningsplatsen ligga: 1. Kolonnbas (kapitälliknande) (fig. 250), ornerad med lilja och rosliknande blomma, H 29, D 38. — 2. Del av en rund, uppåt avsmalnande kolonn med vulst, H 17, D 37, resp. 44. — 3. Kvadratisk platta, H 10, B 48. Samtliga av granit.

Stenfragmenten kunna genom ornamentiken med stor sannolikhet hänföras till 1100-talets andra hälft eller omkring år 1200.

Kolonnbasen, nedåt av kvadratisk, uppåt av rund grundplan, har något konkava och sluttande sidor. Ett par av hörnen omslutas av akantusliknande ornament, medan sidan ovanför ett av de andra hörnen prydes av en hjulliknande blomma (ros) i relief. Mitt på ena sidan ett inhugget liljeliknande ornament. De två smala stänglarna däri avslutas med kors och även inne i bladen upprepas korset flera gånger. Kolonnbasen är något skadad. Den uppåt smalnande kolonnen synes väl passa till basens övre yta, medan den fyrkantiga plattan torde kunna ha legat som underlag för det hela.

Med största sannolikhet utgöra dessa fragment tillsammans foten till en dopfont, möjligen från 1200-talets senare del. Trots sin tyngd präglas sölvesborgsfuntens fot av en god kvalitet och en viss elegans icke blott i sin huvudform utan också i liljeornamentet. Granitfoten saknar spår av uttömningsanordning.

Redan materialet (granit) förhindrar att denna dopfuntsfot föres samman med den cuppa av gotländsk kalksten från Sölvesborgs kyrka som finnes bevarad i BM (jfr s. 414).

Granitfunten kan knappast ha tillhört den nuvarande stadskyrkan utan torde snarare vara hämtad från något av de tidigare (s. 292—293) nämnda äldre kapellen i stadens Ö del. Möjligen skulle fragmenten också kunna stamma från den mittemot kyrkogården på andra sidan landsvägen liggande ruinen av Sölvesborgs slott. Det till det forna slottet anslutna jordagodset brukades nämligen någon tid under 1800-talets andra hälft av familjen Charpentier.² Visserligen är den nuvarande slottsruinen av yngre datum (1360—70-talen), men borgen torde ha föregåtts av en äldre anläggning (jfr s. 280) och från denna skulle fragmenten kunna härröra, vilket dock är mindre sannolikt.³

¹ JACOB BJÖRNSTEDT, Sparbanken i Sölvesborg 1839—1939. Sölvesborg 1939, s. 106—107, 134—135.

² Arrendatorn (senare ägaren) på Slottet A. E. Charpentier invaldes 1860 i kyrkogårdskommittén, och dennes förvaltare på Slottet, A. Ramsay, var samtidigt arbetschef på den nya kyrkogården, eftersom han »bodde nära arbetsplatsen». — AXEL EMIL CHARPENTIER, f. 1828 på Tegnaholm (Sm), † 1911 i Sölvesborg. Lantbrukare, kamrer vid sparbanken i Sölvesborg 1888—1911, sekr. hos stads-

fullmäktige 1886—1910. Dennes första maka GUSTAVA MARIA M. ROOSWAL, f. 1831, dog 1862 och begravdes då i familjegraven på den nya begravningsplatsen.

³ Vid tolkningen av granitfragmenten har jag haft stor hjälp av givande och idérika samtal med prof. A. TUULSE. — I sammanhanget bör uppmärksammas en beskrivning av C. G. BRUNIUS 1849 av en numera förkommen funt i Ysane kyrka (SvK Bl. II, s. 154). Materialet (»marmor») torde emellertid vara olikartat, varför några säkra paralleller icke synas möjliga att draga.

Fig. 250. Dopfuntsfot på Charpentierska gravan på nya kyrkogården (Kapellkyrkogården), 1100-talets slut. Foto 1960.

Fuss eines Taufsteins
vom Ende des 12. Jh.
auf einem Grab des
neuen Friedhofs.

Base of font, on
Charpentier tomb in
new churchyard, end
of 12th cent.

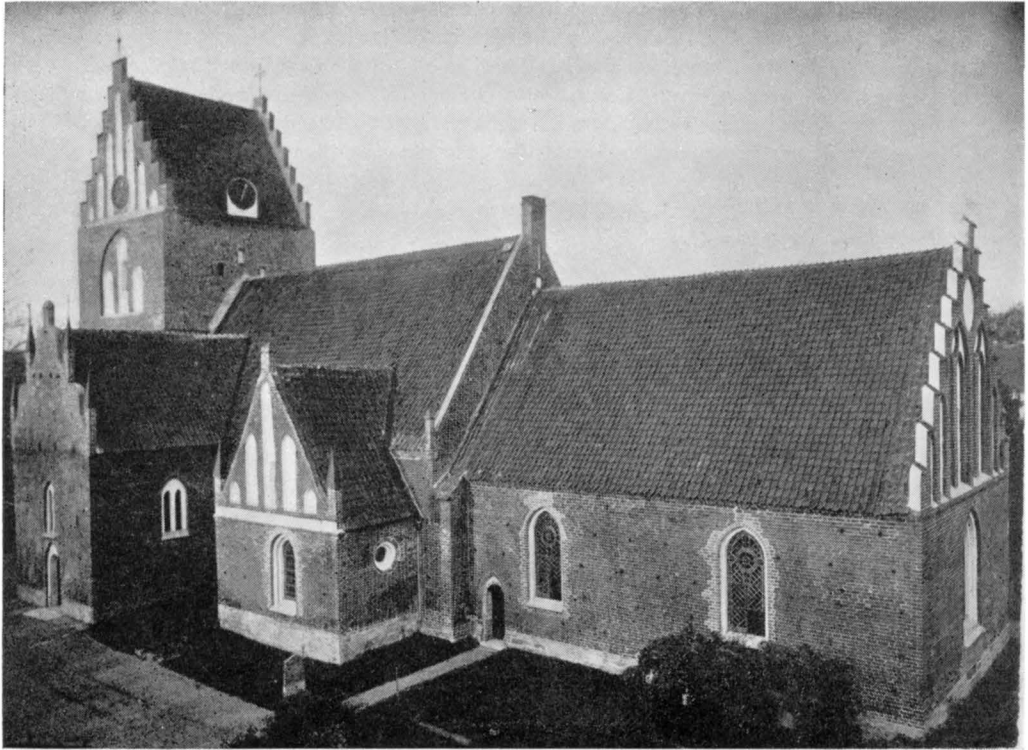

Fig. 251. Kyrkan från SO. Foto J. A. Nilsson 1914.
Die Kirche von SO. Church from SE.

KYRKOPYGGNADEN

BYGGNADENS HUVUDELAR Kyrkan (fig. 251—283), som enligt vissa källor varit helgad åt S. Nikolaus,¹ står mitt på den gamla kyrkogården. Byggnaden är uppförd av tegel samt består av: a) ett relativt långt, rakt avslutat kor i Ö från 1200-talets slut eller omkring år 1300; b) ett något bredare och högre långhus från 1300-talets första tredjedel; c) ett torn i V från 1300-talets senare del; d) vid S sidan ett kapell från 1300-talets sista tredjedel; e) också vid S sidan ett vapenhus från strax efter år 1400. — Sakristian vid långhusets N mur är uppförd 1905—06, utökad 1913. Tidigare fanns här ett år 1905 raserat nordligt vapenhus, uppfört i korsvirke, troligen från 1700-talet.

¹ VILH. LORENZEN, a. a. s. 67, jfr s. 284 och s. 286 not 1.

Fig. 252. Kyrkan från SO. Foto 1960.
Die Kirche von SO. Church from SE.

Byggnadsmaterialet i murarna är i allmänhet tegel i munkförband med gråsten i kärnan. Koret har jämförelsevis tunna murar, som möjligen alltigenom äro av tegel. Detsamma gäller de tillbyggnader, som i plan visa tunn mur. Höjden för tio skift är 91—94 cm. Vapenhusets S röste har renässansförband. I tornets nedre del är gråstensmaterialet i stor utsträckning synligt i de inre ytorna. F. ö. kan i tornet särskiljas (bäst på innersidan) tre olika förbandstyper, i nedersta delen rent munkförband, i mellanpartiet ett oregelbundet blandförband med inslag av vendiskt förband, medan i den översta delen det vendiska förbandet förekommer mer regelbundet, blandat med rent munkförband.

MATERIAL

Långhuset har, utom på V-gaveln, en svagt skrånande sockel av tegel, medan koret vilar på en granitsockel med rätvinkligt språng, vilket dock saknas på Ö gaveln. På korets N sida har sockeln ett litet avbrott; här har funnits en nu igenmurad nedgång till en sekundär gravkällare. Kapellet har ingen sockel, endast en fot av gråsten i kyklopiskt

SOCKLAR

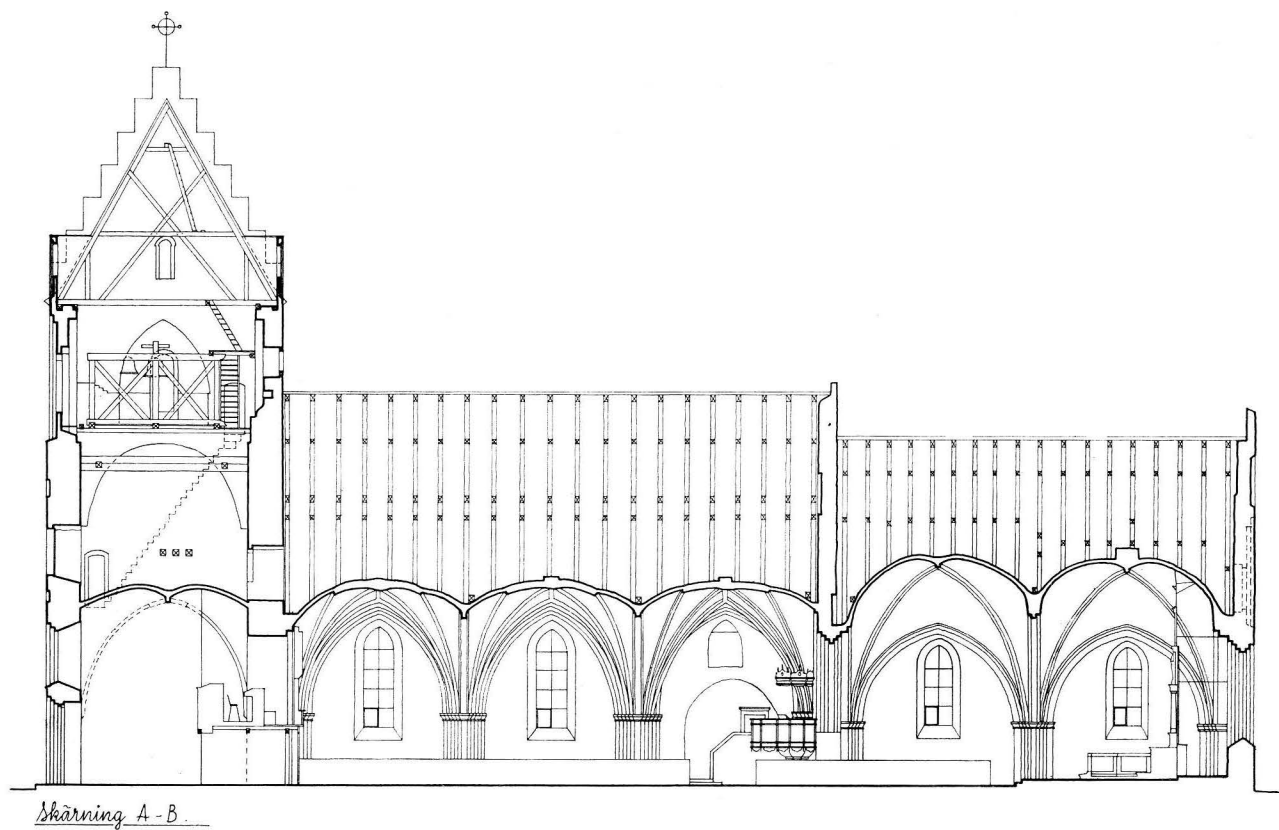

Fig. 253. Längdsektion mot N. 1:300. Uppm. av J. Söderberg 1942.
Längsschnitt gegen N. Longitudinal section towards N.

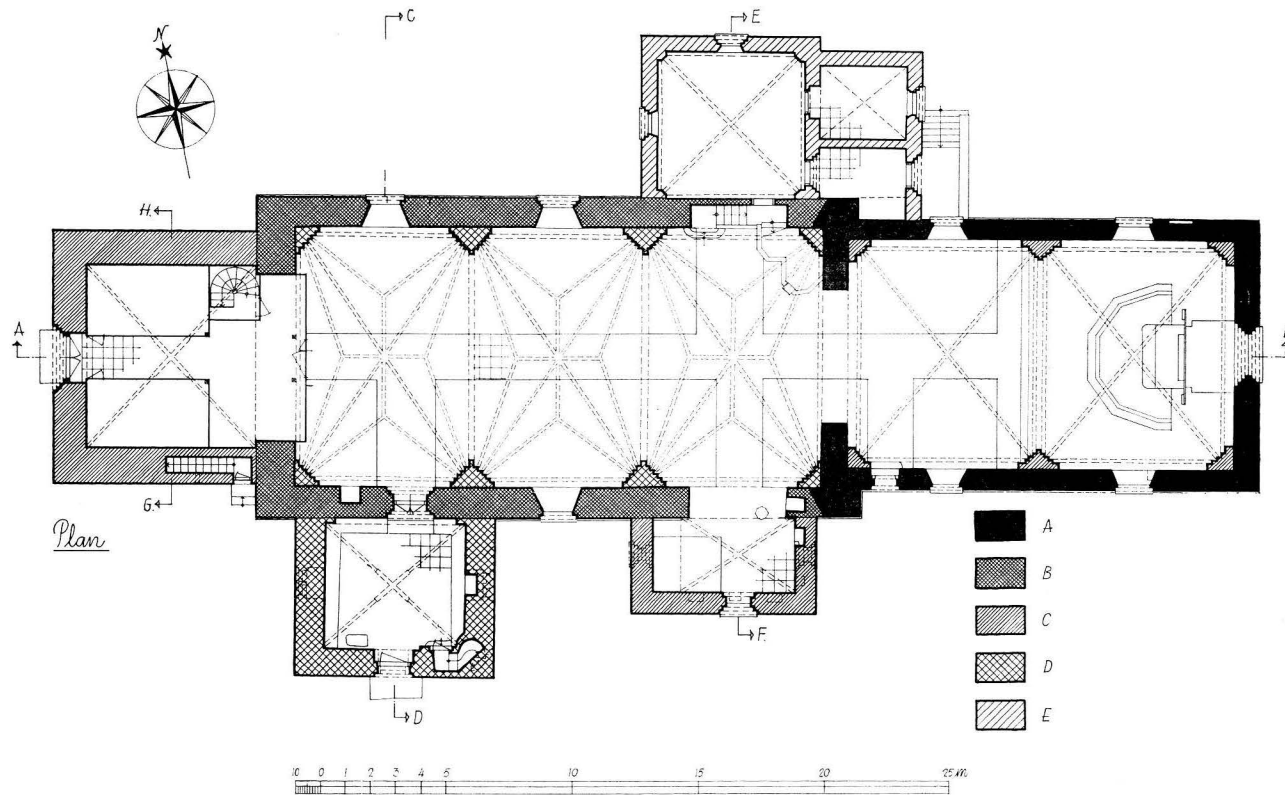

Fig. 254. Plan. 1:300. Uppm. av J. Söderberg 1942.
Grundriss. Plan.

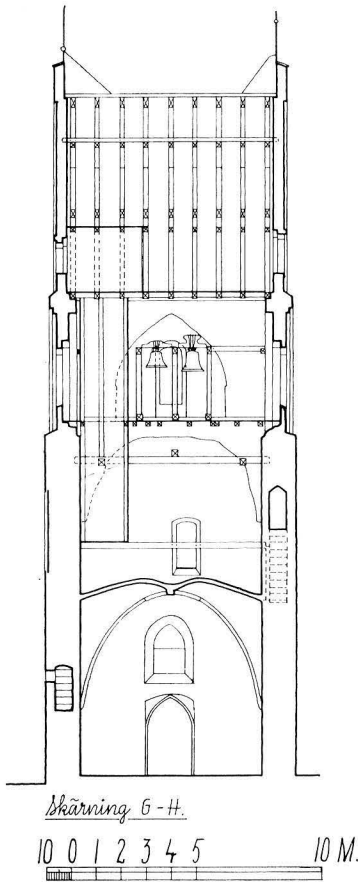
YTTÉR-
VÄGGAR

Fig. 255. Tornet. Sektion mot V.
1:300. Uppm. av J. Söderberg
1942.

Schnitt durch den Turm nach W.
Tower. Section towards W.

FÖNSTER

förband. Liknande anordning finnes på tornet, men av mindre omfattning. Vapenhuset saknar i huvudsak även denna gråstensfot. Före 1905 års restaurering hade man sökt att genom en överkalkning ge sken av ett runt hela kyrkan löpande sockelparti (jfr fig. 251).

Ytterväggarna äro oputsade med hela tegelförbandet stående väl synligt. På de skilda gavelröstena finnas slätputsade blinderingar av olika utförande, vilka beskrivas i samband med kyrkans olika huvuddelar (jfr nedan). Dessa blinderingar äro omputsade senast åren 1951—54, varvid då befintlig puts (från 1905—06) avlägsnades. Av äldre fotografier framgår, att blinderingarna stått putsade i varje fall redan under 1800-talet. — Kyrkans N sida (jämte äldre nordligt vapenhus) var före 1905 rappad och slätputsad (jfr fig. 282). I murverket syntes här, då rappningen 1905 borttogs, märken efter fyra strävpelare, sannolikt sekundära (jfr s. 335). Vid samma tillfälle blottades också grunderna till ett par av dessa pelare, vilka hade en bredd av 1,12 m. Strävpelarna ha troligen lämnats utan vård och förfallit för att slutligen vid obekant tidpunkt helt borttagas, varpå muren överputsats. Såren igenmurades vid restaureringen 1905 men kunna genom att nytt tegel då användes ännu väl iakttagas (jfr fig. 283). År 1817 reparerades »Norra sidan på Kyrkan», 1834 vitmenades bl. a. N sidan utvändigt, och detsamma skedde åren 1841, 1862 och 1877 (RÄK.). I övrigt stod kyrkan under hela 1800-talet (och sannolikt också tidigare) oputsad. Fönster- och dörromfattningar äro i största utsträckning slätputsade.

Fönsteröppningarna äro i stort sett samtida med långhuset i dess nuvarande storlek och bidraga till att ge kyrkan ett relativt enhetligt utseende. Koret har två spetsbågiga fönster på vardera S och N sidorna med kalksten i solbänkarna samt därjämte ett ursprungligt stort fönster i Ö. Det senare, som har utvändigt tvåsprångig och invändigt tresprångig omfattning, var tidigare tillmurat för att bereda plats åt en därunder anordnad sekundär portal, vilken omnämnes 1770 (jfr foto 1897). Vid restaureringen 1905 tillmurades portalen, och fönstret upptogs på nytt till sin före igensättningen befintliga storlek, som sannolikt är den ursprungliga. Samtidigt nedsänktes solbänkarna i samtliga övriga fönster. (Reparationernas omfattning i fråga om S-fönstren

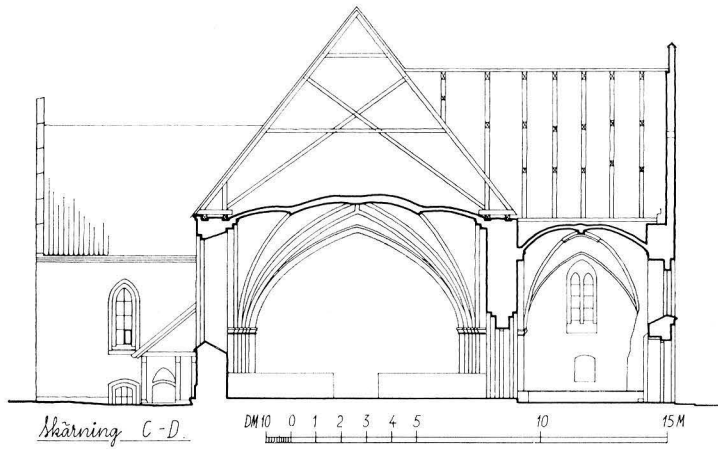
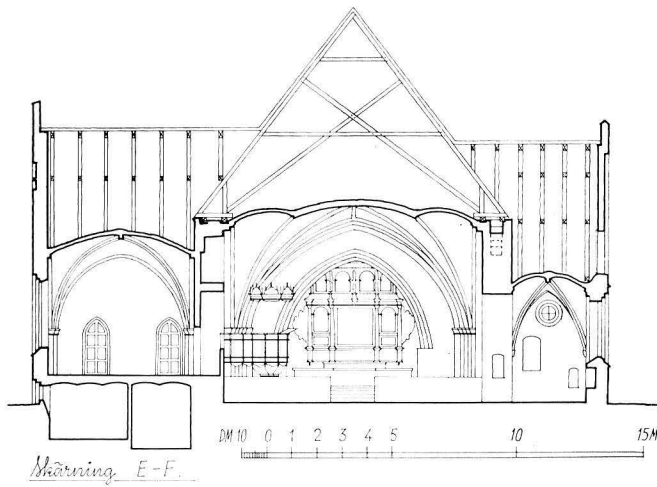

Fig. 256. Tvärsektioner mot Ö. 1: 300. Uppm. av J. Söderberg 1942.
Querschnitte nach O. Cross-sections towards E.

synes på fig. 251). Långhuset har två spetsbågiga fönster i N och ett i S, alla säkerligen förlängda nedåt och möjligen obetydligt breddade. Kalksten i solbänkarna. Ännu en ursprunglig fönsterliknande öppning är bevarad i långhusets Ö travé, vettande mot sakristians vind, tillmurad, men med nischen synlig både inåt och utåt. »Fönstret» är kort i höjdded, sannolikt beroende på muröppningen (arkadbågen) nedanför (jfr s. 336—340, särskilt 338, samt 356) och ligger i valvtravéns mittlinje. Ytterligare ett mindre, spetsbågigt fönster skall enligt uppgift av W. ANDERSON (i manuskript) ha framkommit vid avknackningen av putsen på N långhusmuren, nämligen högt upp på muren V om sakristian. Uppgiften verkar synnerligen osäker, och inga spår kunna i varje fall numera iakttagas. Kapellet har åt Ö ett ursprungligt, högt sittande rundfönster och ett förstorat spetsbågigt fönster i S. Åt V ett mindre, spetsbågigt fönster, upptaget 1905, men dock av äldre ursprung. Vapenhuset har på vardera Ö, S och V sidorna inom en spetsbågig omfattning ett av en mittpost i två smala spetsbågar tudelat fönster, vilka tidigare partiellt voro igenmurade men som återupptogos till ursprunglig storlek vid 1905 års restaurering.

På tornets V sida dels ett brett spetsbågigt fönster i bottenvåningen, avkortat vid portalens öppnande 1834, samt dels en stickbågig öppning i andra våningen (fig. 255). Huruvida dessa äro ursprungliga, är omöjligt att avgöra på grund av de starka ommureringarna.

Alla de beskrivna fönsteröppningarna ha mörkt målade bågar och karmar av järn. Glasfönstren, som stamma från 1905—06, äro färgade och ornamentalt mönstrade efter ritningar av arkitekten G. Lindgren.¹ Denne hade uppgjort tre skilda förslag till fönsterdekor, vilka förslag finnas bevarade i BST.

År 1834 förstorades fönstren och nya bågar insattes, »ovantill halvrunda» (ST. PROT.).² Fönstren voro ofta sönderblåsta och reparationer företogs därför med korta intervaller. 1685 och 1688 måste man sätta nya rutor i »fönstret mitt för altaret» (detta var alltså då ännu ej igensatt), 1690 och 1765 reparerades samtliga fönster; mindre reparationer företogs t. ex. 1753, 1779, 1817 och 1844 (RÄK.). Vid vis. 1852 och 1858 säges att »kyrkan är tillräckligen ljus», men vid det senare tillfället tillägges: »med undantag af vinkelen ikring predikstolen, der man höstetiden i synnerhet har svårt att se» (predikstolen stod då vid långhusets S sida, jfr fig. 261).

INGÅNGAR

Långhuset har haft två ingångar, en åt S, en åt N. Av dessa är den S ännu i bruk och leder ut till det senmedeltida vapenhuset. Den har utåt och inåt tvenne raka språng med rundbågig genomgång inom spetsbågig omfattning samt är murad i tegel. Yttre

¹ GUSTAF LINDGREN, arkitekt, f. 1863, † 1930. 1887 arkitekt i ÖIÄ, 1889 fångvårdsstyrelsens arkitekt, 1890 hovintendent. 1904—08 vik. professor vid Tekniska högskolan, fr. o. m. 1908 speciallärare där i arkitektens historia. Han har byggt länsresidenset i Karlskrona samt kyrkor, krematorier och fängelser. Efter några års förberedelser restaurerade han kyrkan i Sölvesborg 1905—06.

² BRUNIVS säger (s. 669), att alla fönsteröppningarna ursprungligen varit spetsbågiga, men »genom vårdlösa uppbyggnader fått förtryckta betäckningar».

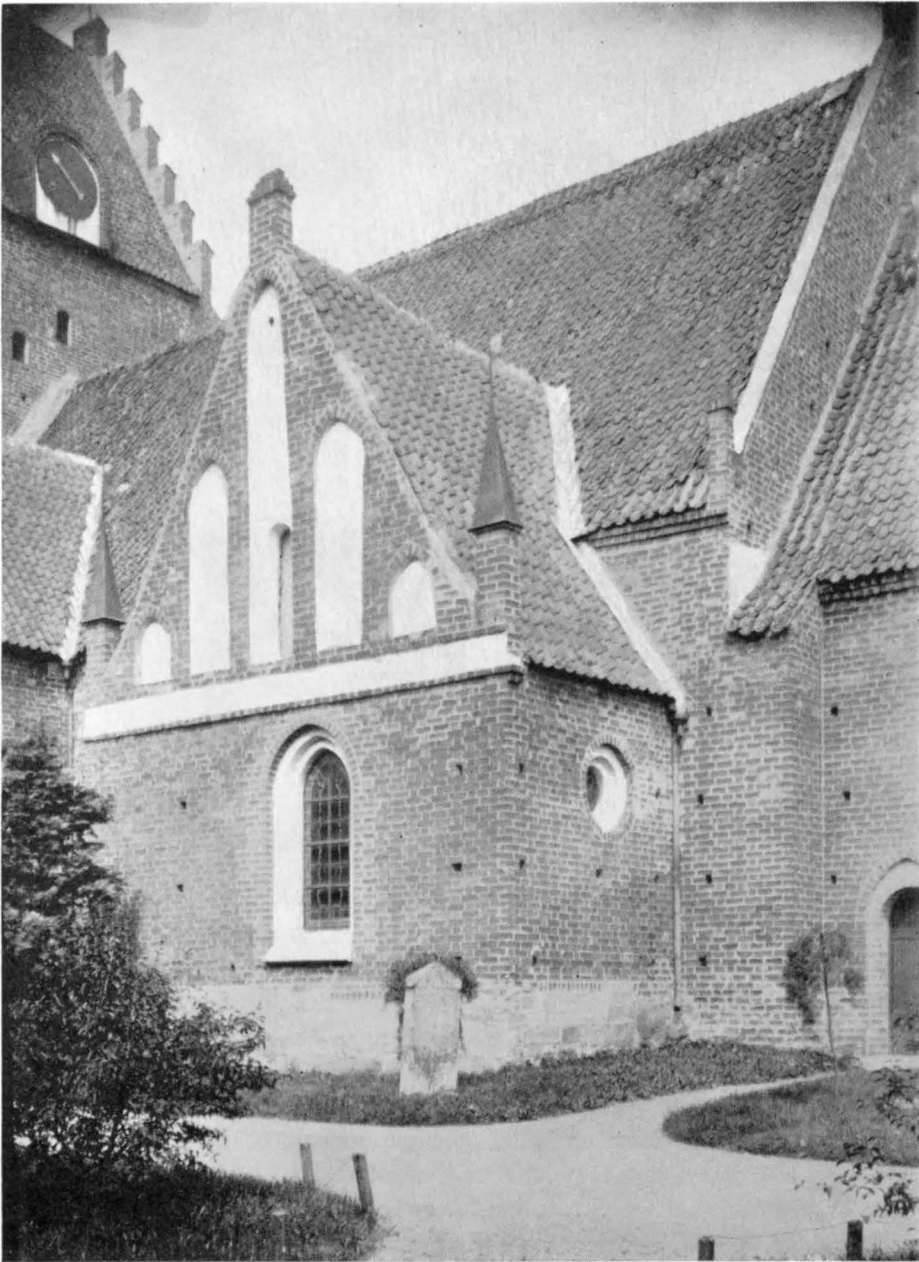

Fig. 257. Kapellet från SO. Foto W. Anderson 1919.
Die Kapelle von SO. Chapel from SE.

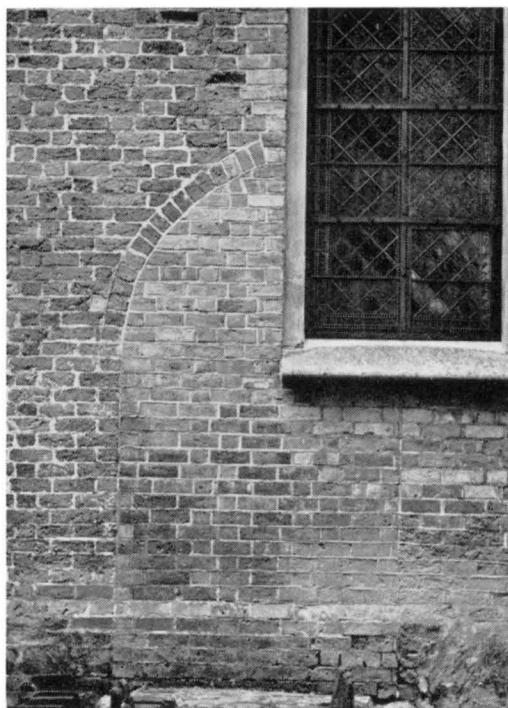

Fig. 258. Den igenmurade N-portalen. Foto 1960.
Das zugemauerte N Portal. The walled-up N door.

mått H 341, B 182, inre H 275; B 123. Den motliggande N-portalen är av liknande utförande och även den ursprunglig, H 318, B 175 cm. Den har vid obekant tidpunkt tillmurats. Västra hälften av dess arkivolt har förstörts vid upptagningen (eller utvidgningen?) av det tillstötande fönstret (fig. 258). Den framknackades 1905 och är fortfarande synlig utifrån. Dess nötta tröskelsten är ännu bevarad. Portalens rektangulära del är omkring $1,75 \times 1,88$ m.

I V delen av S kormuren finnes en portal med ett rakt språng utåt och ett inåt samt med inre rundbåge inom en inåt stickbågig, men utåt spetsbågig omfattning (H 252, B 112). Den var tidigare igenmurad men återupptogs 1905. BRUNIUS menar (s. 670), att SV pilastern i koret gått så långt fram över portalen, att den avsevärt hindrat passagen, varför dess till synes stympade utseende skulle bero på en senare släthuggning av dess Ö sida (jfr fig. 259). Emellertid finnas inga tydliga märken av att själva murpelaren i korets SV hörn eller dess kapital skulle gjorts smalare, men väl att kapitälet (kragbandet) på den Ö, alltså den mot portalen vända sidan saknas. Förklaringen

Fig. 259. Korets S mur, V delen med koringången. Foto 1960.

S Wand im W Joch des Chors mit Choreingang. SW pilasters of chancel and chancel entrance.

till denna trängsel mellan korportal och murpelare är säkert den, att välvningen med dess murpelare tillkommit senare. Då portalen byggdes, behövde man blott ta hänsyn till själva V-muren i koret. Härav synes framgå att, medan korportalen är ursprunglig och således samtidig med koret i övrigt, är välvningen sekundär, men också att ingången varit i bruk även efter det att koret välvts. Tidpunkten för igenmurningen är icke känd. Koret synes icke haft något motstående N-portal.

Vapenhuset har en ursprunglig sydportal, utåt och inåt ensprångig. Rundbågig genomgång inom utåt spetsbågig, men inåt stickbågig omfattning.

Tornportalen i V, ommurad 1905, spetsbågig inom stickbågig, flersprångig omfattning, nyupptogs 1834 efter särskilt sockenstämmobeslut och motiverades bl. a. med behov, förorsakade av den då pågående orgelbyggnaden. En på tornets S vägg befintlig stickbågig portal till torntrappan nyupptogs 1905; tillträdet till trappan skedde tidigare från tornrummet.

Samtliga dörrar av ek äro nytillverkade 1905 efter ritningar av G. Lindgren, tidigare brunmålade, numera med träet synligt och betsat. På fältet över långhusets S ingång ett halvcirkelformat trätympanon från 1906 med relief på yttersidan med ringkors m. m., på innersidan målade ängel med språkband (»Saliga äro de som höra Guds ord och gömma det»).

YTTERTAK

Yttertaken täckta med tegel; på långhusets N takfall och tornet finnas partiellt bevarade medeltida taktegel, dock endast enkla, breda. Taket vilar på enkla, ej ursprungliga, men grova takstolar. Dessas datering har ej arkivaliskt kunnat fastställas, men sannolikt tillkommo de vid 1772 års arbeten (jfr nedan). Takvinkeln synes dock vara ursprunglig. För att icke bottna innanför murkrönen bukta sig takfallen utåt i sin nedersta del, en på profanbyggnader i södra Sverige vanlig konstruktion, särskilt ifråga om korsvirkesbyggnader. I långhusets Ö gavel sedan 1905 en skorsten av tegel.

Yttertaket, som på långhusets och korets murkrön vilar på en enkel avtrappad list, är flera gånger omlagt. Den äldsta uppgiften härom är från 1686, då kontrakt slöts med Isaac Nielson Murmästare om reparation av valvet, yttre takets täckning och reparation av blyrännorna. 1692 måste det åter repareras på både korets och långhusets tak, om än i mindre omfattning, och denna gång utfördes arbetet av Esbjörn Håkansson Murmästare. Efter mindre underhållsarbeten på taket 1755 och 1760 måste man efter ett par års förberedelser 1772 låta murmästaren Jöns Haraldsson ta ned hela tegeltaket över själva kyrkan och åter lägga upp det på nya ribbor, sedan sparrverket i behöfvlig omfattning ersatts (troligen med den nuvarande takstolen). Samtidigt lagas »gesimsen» (ST.PROT. och RÄK.).

Åren 1785 och 1836 följa nya stora reparationer på taket, som tyckes ha varit särskilt utsatt för stormskador (dessa nämnas som orsak t. ex. 1864).

INTERIÖR

Kyrkorummet (fig. 260—262), invändigt slätputsat, präglas av de vackra ribbvalven med deras senmedeltida kalkmålningar samt av altartavla, predikstol m. fl. inventarier i rik träsnidarkonst från 1600-talet. Från den mörka korsmitten öppnar sig interiören

Fig. 260. Interiör mot koret. Foto 1960.
Kircheninneres gegen den Chor. Interior towards chancel.

genom valvbågar mot ljusare partier både i Ö, S och V. Genom belysning, höjd och färgsättning blir helhetsbilden enhetlig, trots att kyrkan har en lång och skiftande byggnadshistoria, som spänner över flera sekler.

Golvet i långhuset av kalksten, i bänkkvarteren av trä. Korets golv av kvadratiska kalkstensplattor från 1945, samt i östligaste travén, där det ligger två steg högre än i kyr-

GOLV

Fig. 261. Interiör mot koret, före 1905 års restaurering.

Kircheninneres gegen den Chor vor der Restaurierung Interior towards chancel prior to restorations of 1905.
von 1905.

kans övriga delar, äldre gravstenar samt kalkstensplattor från 1905—06. Kapellet och vapenhuset ha kalkstensgolv; tornet har mittgången belagd med kalksten, men f. ö. cementgolv. I sakristian är golvet av trä.

Vid besiktning 1731 säges att kyrkgolvet behöver läggas om, »som är af mursten och mycket ojemt», likaså behövs bräder till »gålf i kyrkian under stohlarna». 1756—59 lagas golvet varje år, och 1757 tillägges »och fyllande med 4 grafstenars anskaffande samt bolsters underläggande och järns murande». 1764 antecknas »gålfvets lagande samt fyllning och murning». År 1785 måste det företagas en större reparation på sakristians golv (bakom altaret). År 1834 omlades hela golvet. 1841 inlades nytt golv under läktaren och nya plattor av Ölandssten i fruntimmersbänken på korets N sida (RÄK.). Upprepade gånger under 1800-talet skadas trägolvet under tornet och i långhusets N del av fukt och svamp (1840, 1846, 1858, ST.PROT.) och måste ofta repareras; något bättre synes det ha blivit efter yttre dränering 1864 (jfr s. 304), dock icke helt tillfreds-

Fig. 262. Interiör mot koret, efter 1945 års restaurering. Foto 1960.

Kircheninneres gegen den Chor nach der Restaurierung von 1945. Interior towards chancel after restorations of 1945.

ställande. Intill 1870 hade golvet vid altaret samma förhöjning som nu, men det var av tegel. Detta utbyttes 1905 mot de tidigare på stora gången liggande gravstenarna, och samtidigt sänktes golvet i långhuset och korets V travé ca 0,3 m.

Alla kyrkans olika delar äro täckta av ribbvalv av tegel, närmare se nedan. — 1686 repareras valven, 1731 äro de synnerligen bristfälliga; 1777 repareras, rappas och kalkas kyrkan invändigt på »walf och wäggar öfweralt» av Jöns Haraldsson, 1834 vitmenades invändigt, och likaså 1877 (ST.PROT. och RÄK.). Vid 1905—06 års restaurering framtogos åter de medeltida kalkmålningarna, närmare se nedan.

Koret är kyrkans äldsta del och har från början stått som en självständig byggnad, dock med framspringande och med förtagningar försedda murklackar uppförda vid den V gaveln såsom förberedelse till ett kommande långhusbygge.

Korets långmurar äro endast c:a 0,8 m tjocka, medan gavelmurarna ha en tjocklek av nära 1,05 m. De visa ett tegelskal i munkförband med ett tegelformat, som är mindre än

VALV

KOR

Fig. 263. Rund blindering på korets V-gavel.
Foto 1960.

Teil einer runden Blende Decorative curved brick-
am W Giebel des Chors. work in W wall of chancel.

långhusets men som har samma skifthöjd som detta ($24-25 \times 11-12 \times 7,5-8,5$). Förbandet visar en fin fogbehandling med ryggstrukna fogar, dock icke överallt välbevarade. De svarta tegel, som finnas insprängda i murverket, ligga relativt oregelbundet och äro icke så talrika som på långhuset. Korfasaderna krönas av en enkelt avtrappad list.

Korets Ö avtrappade gavelröste är rikt ornerat med spetsbågiga fönsterblenden, varav de två mellersta äro tudelade; dessutom rundlar och sågskift (fig. 239). Blinderingens strama och väl genomtänkta arkitektoniska utformning är nära överensstämmande med den på tvärskeppsgavlarna på S. Petri kyrka i Malmö, vars uppförande beräknas ha igångsatts vid 1300-talets början.¹ S. Petrikyrkan är inspirerad från Marienkirche i Lübeck och utgör ett gott exempel på de starka hanseatiska strömningar, som påverkade 1300-talets Norden.² Sölvesborgskoret är ett annat exempel på ett likartat inflytande,

¹ LUNDBERG I, s. 514; II, s. 103—104. — M. RYDBECK, Valvslagning och kalkmålningar i skånska kyrkor, Lund 1943, s. 171 ff, datering s. 173.

² Jfr i föregående not anförda arbeten.

Fig. 264. Fog mellan korgavel och långhusgavel.
Foto 1960.

Fuge zwischen Chorgiebel und Langhausgiebel. Joint between chancel and nave walls.

om än enklare och i mindre format, men det behöver därför icke vara yngre (jfr datering s. 332).

På korets V med långhuset gemensamma röste observeras från långhusvinden, således på röstets V sida, tydliga fogar, vilka markera skillnaden mellan korets eget röste och den sekundära, ovanpå och omkring detta gjorda påmurning (B 1,20—1,45 m), som utgör det nuvarande långhusets synliga östgavel. Långhusets Ö gavelröste rider sålunda ovanpå den V korgaveln. På samma V sida av det gemensamma gavelröstet finnes i korets mittaxel en stor vitputsad rundel och i gavelmurens N del, men väsentligt lägre sittande än rundeln, en stickbågig genomgång. Den runda blindingen har en avsevärd storlek (D 1,65 m) men sitter anmärkningsvärt trängd upp mot den ursprungliga korgavelns övre kant på vardera sidan (endast 0,1 m därifrån), varför man får ett starkt intryck av utrymmesbrist (fig. 263—265).¹ Bortsett från den stickbågiga genom-

¹ Det ursprungliga gavelröstets övre kant är hackig och något sargad, vilket torde kunna tydas så, att även korets V gavel varit avtrappad. Blindingen skall i så fall icke ha framträtt så markerat trängd uppåt som nu, även om dess höga läge dock varit anmärkningsvärt.

gången, som också ligger nära det gamla röstets överkant, finnas inga blinderingar på det i övrigt ganska stora gavelröstet. Detta kan ge ett intryck av att någonting, eventuellt en lägre byggnad, skulle kunna ha stått omedelbart V om det nybyggda koret och hindrat röstets vidare dekorerings och även i viss utsträckning trängt den nu befintliga mot röstets yttre konturer (fig. 265).

I V korgavelns S parti finnes på V-sidan en inmurad takstolsdel av ek, till läge och vinkel motsvarande korets övriga, ursprungliga takstolar i deras S anfang. I N finnes på motsvarande plats rännformade fördjupningar i muren efter ett liknande takstolsparti.

Den ursprungliga utformningen av den V korgaveln torde innebära, att koret under en viss kortare tid stått som en fullt självständig byggnad med två ornerade gavlar, den V dock av enkel prägel. V-gavelns relativa tomhet nedanför den runda blinderingen kan möjligen tolkas på så sätt att man av hänsyn till det redan planerade långhusbygget icke har velat lägga ned så mycket arbete på pryndandet av ett gavelröste, som efter relativt kort tid måste döljas av en högre byggnadskropp. Men det skulle också kunna förklaras av ett redan ovan antytt förhållande, nämligen att det blivande koret i en planerad kyrka byggts omedelbart Ö om en äldre redan befintlig byggnad, kanske en äldre provisorisk kyrka eller kapell. En viss, icke obetydlig övre del av det nya korbyggets V-gavel skulle i så fall ha lämnats synlig under någon tid och erhållit en viss, om än enkel dekor, innan den genom fortsatt byggnadsarbete skulle komma att helt döljas av det tillstötande långhuset, medan dess nedre del redan från början varit dold och alltså rimligtvis måste lämnas odecorerad.

Vid korets uppförande gjordes som redan nämnts vissa förberedelser för det kommande långhusbygget genom att man i korets båda V hörn lät en anseelig murklack springa fram som en fortsättning av själva korgaveln åt N och S. Åt V avslutades dessa murklackar med en vertikal förtagning, fortfarande väl synlig på långhusets S yttermur 1,34 m från SÖ hörnet.

Långhusets sträckmurar ligga följaktligen till synes i förband med korets, med undantag av de översta fyra—fem skiften, men detta innebär således icke att långhusets Ö del blivit uppförd samtidigt med koret, utan endast att dess båda Ö hörnpartier blivit byggda på samma gång som koret såsom förberedelse till framtida fast förband med långhuset i dess helhet. För en sådan tolkning talar också det ovan nämnda förhållandet, att koret i V visserligen erhållit ett dekorerat gavelröste, vilket dock måste teta sig fattigt i jämförelse med den rikt ornerade Ö gaveln, där röstet är fullkomligt uppfyllt av rundlar och fönsterblenden. Det V röstets enkla dekorerings var således betingad av det planerade framtida långhusbygget, medan samma dekors läge högt uppe på röstet däremot sannolikt har bestämts av att det V om det nya koret funnits en äldre, ännu kvarstående väsentligt lägre byggnad, med vilken koret i så fall avsetts att temporärt samverka (jfr ovan).

EVENTUELLT
ÄLDRE
KAPELL

Det finnes sålunda vissa förhållanden som skulle kunna tyda på att en äldre, kanske provisorisk kyrkobyggnad stått på platsen, i så fall säkert ganska liten. Några gräv-

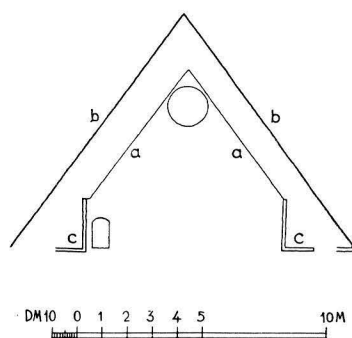

Fig. 265. Korets V gavelröste.
 Schema zum W W gable of
 Giebel des Chors. chancel.

ningsundersökningar ha icke ägt rum inne i kyrkans långhus eller i därtill angränsande delar av koret, varför det är okänt, huruvida äldre byggnadsrester kunna finnas bevarade under golvet, vilka skulle kunna bidra till ett konstaterande av befintligheten av eller ge underlag till en rekonstruktion av en eventuell äldre kyrklig byggnad på platsen.

Av betydelse för en bedömning av detta problem är emellertid ett annat förhållande. Vid grävningar 1942 påträffades nämligen under och V om kyrkans torn två parallella murar av gråsten (i kallmursteknik), liggande i ca 45° vinkel mot kyrkan (jfr s. 302). Dessa murar, som i riktning synas sammanfalla med stadens ursprungliga, rätvinkliga gatunät (från 1200-talets mitt), måste vara äldre än tornet och, eftersom de också vid förlängning skulle korsa det nuvarande långhusets västligaste del, äro de äldre än detta. En mindre byggnad skulle emellertid kunnat få plats mellan det nya koret och de påträffade murarna (= äldre kyrkogårdsmur?). Huruvida en sådan äldre kyrklig (?) byggnad verkligen funnits undandrar sig emellertid hittills varje bedömande och måste betraktas endast som en hypotetisk möjlighet.

Den äldsta kyrkans tillkomst i Sölvesborg skulle emellertid i så fall sammanfattningsvis kunna skisseras på följande sätt. Redan vid stadens anläggning har man på denna plats i stadsplanen (ett kvarter från torget) tänkt sig stadens kyrka placerad och där uppfört kanske ett kapell eller en liten kyrkobyggnad. Vid uppförandet av det nuvarande koret som inledningsetapp till den första egentliga stadskyrkan har man då varit tvungen att ta vissa hänsyn till den äldre anläggningen på platsen, bl. a. genom att skjuta blinderingen högt upp på V-gaveln. Då långhuset i sinom tid uppfördes som andra etapp i en väsentligt större kyrkoanläggning har kyrkogården utvidgats och den V huvudgatan tvingats till en stark krökning söderut (jfr s. 302). Korets V-gavel

Fig. 266. Detalj av långhusets V-gavel. Foto 1960.
S. 334.

Teil vom W Giebel des Detail of W wall of nave
Langhauses.

bör ha byggts intill den kvarstående äldre byggnaden, vars Ö parti möjligen kan ha berörts av byggnadsverksamheten. Kanske utnyttjades partiellt dess material.¹

KORETS
ANSLUTNING
TILL
KLOSTRET

På korets N mur, nära Ö hörnet, synes på yttersidan hälften av en sekundärt murad båge, sannolikt rest av en bågöppning, senare igenmurad, B 88, troligen en stödkonstruktion till en förr anslutande klosterbyggnad (jfr s. 288 och fig. 267). Detta hörn, korets NÖ, har (vilket framgår av de sneda skiftgångarna på Ö sidan och av de tydliga skarvarna och brotten ovanför nyss nämnda båge på N sidan) vid något tillfälle helt ommurats, troligen vid klosterlängans uppförande ca 1500, möjligen också vid dennas rivning. Strax V om denna båge, men högre upp på korets N vägg samt Ö om närmaste korfönster, finnes en stickbågig nisch (f. n. övervuxen med murgröna), som går snett in i muren och vars

¹ I korgavelns nedre delar ingår nämligen natursten i icke obetydlig omfattning (uppförda då en ev. äldre byggnads östparti kan ha rivits). Natursten finnes jämväl i kapellets nedre murpartier, vilka ha uppförts sedan kvarstående delar av äldre byggnad rivits efter uppförandet av långhuset, samt i tornets nedre partier i relativt stor omfattning, här dock icke bearbetad på samma sätt som i kyrkans övriga delar.

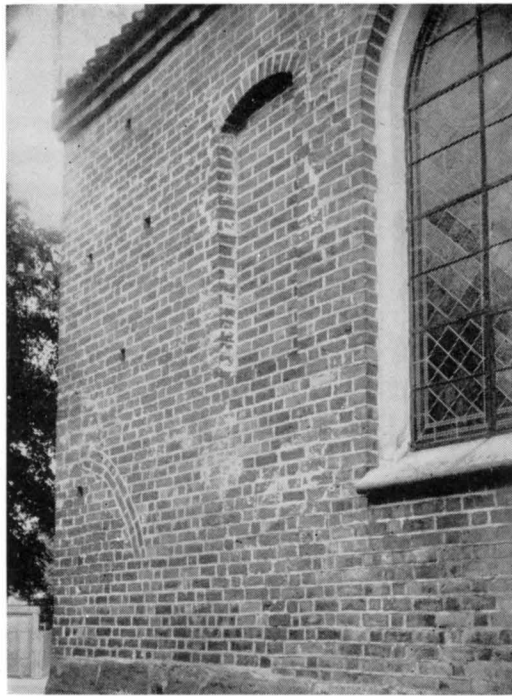

Fig. 267. Korets N vägg med högsittande portalnisch. Foto W. Anderson 1919.
 Chornordwand mit hochsitzender Portalnische. N wall of chancel, with high-up door niche.

botten ligger 3 m över marken (fig. 267). Av det runt om öppningen sargade murverket framgår klart, att den ej är ursprunglig, utan senare uppbruten, säkerligen i samband med den tvåvåninga Ö klosterlängans uppförande ca 1500 (jfr s. 288). Nischen, som icke är synlig på kormurens insida, har från början varit öppen och tjänat såsom ingång från klosterlängans andra våning (dormitoriet?) till kyrkans kor. Inga märken finnas efter trappa eller läktare inne i koret, men anmärkas bör, att N väggen i Ö korttravén saknar varje spår av medeltida kalkmålningar och därför torde ha blivit omputsad vid något tillfälle (till det inre kanske också ommurad?). Dörröppningen har troligen igenmurats omedelbart efter klostrets nedläggning vid reformationen.

I korets N vägg finnas f. ö. inga spår, som skulle tyda på genomgång till en äldre sakristia utanför koret, icke heller några sår efter eventuellt anslutande murar. Senare ommurningar äro icke av den omfattningen att sådana spår helt skulle ha kunnat försvinna. Vid utanför koret företagna grävningar ha heller icke sådana murrester iakttagits, vilka skulle kunna tolkas som grundmurar till en dylik byggnad, utan de där påträffade tillhöra klart klosteranläggningen. Det synes därför troligt, att yttre sakristia icke ansågs

behövlig intill det nuvarande koret, då detta byggdes. I interiören märkes i korets Ö-vägg, S delen, en rektangulär nisch, samt i S väggens Ö del en stor stickbågig nisch (sedile?), som delvis gör intrång i det östligaste korfönstrets nedre del. Detta är emellertid utvidgat nedåt, varför denna trängsel icke är ursprunglig.

KORBÅGEN

Korbågen är spetsbågig och har från början saknat språng. Numera ter den sig genom de anslutna valvsköldbågarna tresprångig mot V och tvåsprångig mot Ö. Profileringen fortsätter icke på de nedre delarna, d. v. s. vederlagen, vilka äro enkelt fyrkantformade (B 94). Korbågen har ursprungligen givit tillträde till det äldre, mindre kyrkorummet men synes redan från början fått en för det större långhuset avpassad storlek.

I korbågens vederlag finnas på en höjd av 1,95 m märken efter den ursprungligen inmurade tvärbjälken för triumfkrucifixet, trabes, samt järn för ett korskrank från 1600-talet (jfr s. 400, 401 och 408). Dessa spår blottades tillfälligt vid restaureringen 1945, varvid också kunde konstateras, att den äldre putsen i stor utsträckning fanns kvar, särskilt i triumfbågens Ö del.

Korets slåtputsade interiör verkar helt gotisk, till vilket de två sekundära kryssvalven bidra, vilande på insatta pilastrar (jfr nedan s. 354—356). Att valven icke äro ursprungliga, framgår bl. a. av det ovan (s. 320) påpekade förhållandet, att SV hörnpilastern tränger sig nästan fram till S korportalens V kant, en oförlighet, som icke kan vara avsiktlig. Strävpelare finnas icke på koret, ej heller spår efter sådana.

MURAT RUM
UNDER KOR-
GOLVET

Under koret ligger, invid dess Ö vägg och ungefär i dess mittlinje, en murad kammar med ett vid senare restaureringar och genom korgolvets sänkning förändrat tegelvalv (fig. 268). I sidomurarna finnas en rad mindre nischer. Kammaren är kvadratisk med 2,3 m sida. Den är helt murad i tegel i munkförband och synes vara samtidigt med koret. Nedgången sker från N via en tegeltrappa från korets golv, numera delvis spolierad genom där inlagda gravhällar. En mindre dylik norr om altaret täcker f. ö. nedgången (jfr s. 430).

KORETS
DATERING

Det Ö gavelröstets utformning har som ovan (s. 326) nämnts en nära motsvarighet i tvärskeppsgavlarna på Malmö S. Petri från 1300-talets början, varför ett inflytande från detta provinsens vid sagda tidpunkt dominerande kyrkbygge skulle kunna anses troligt och Sölvesborgskoret sålunda dateras något, om än obetydligt senare än Malmökyrkan. Vid ett närmare studium framträder emellertid Sölvesborgs-gaveln som ett stramare verk med en mera formfulländad och välavvägd komposition, som snarare antyder en parallellutveckling än en kopiering i förhållande till S. Petri. Inom nordtyskt område finner man den närmaste motsvarigheten till kompositionen av blindingen och annan dekor t. ex. på Ö gavelröstet på Marienkirche i Greifswald (ca 1275—1300) eller i Doberan (ca 1300).¹ Överhuvudtaget är sölvesborgskorets dekorerad mera överensstämmande med den utformning som den hanseatiska tegelgotiken fick i Pommern-

¹ SIGRID THURM, Norddeutsche Backsteinbau, Berlin 1935, s. 7, Taf. 7; JOACHIM GERHARDT, Pommern, Berlin 1958, s. 57.

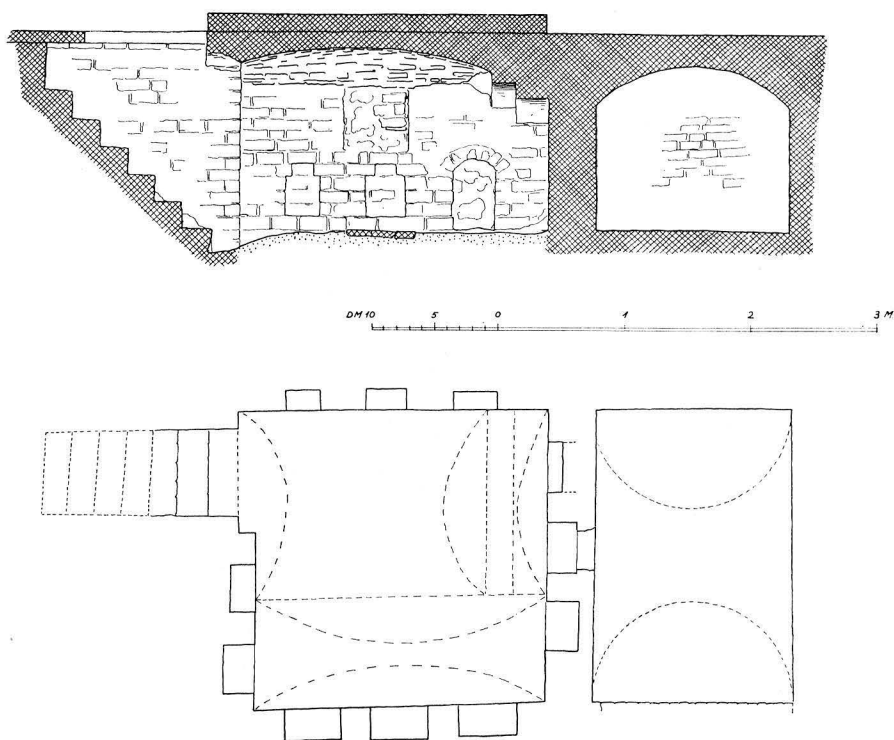

Fig. 268. Plan och sektion över murad kammare under koret, 1: 300. Uppm.
av A. Tuulse 1945. ATA.

Grundriss und Schnitt eines Gewölbes unter dem Chor. Plan and section of chamber beneath chancel.

Mecklenburg (t. ex. i Stralsund och Rostock)¹, varför ett direkt inflytande från de nordtyska provinserna till Sölvesborg utan förmedling av Malmö och det egentliga Danmark synes mera troligt. Anmärkningsvärt är emellertid det förhållandet att koret avslutats uppåt med en trappgavel, en gavelform som i Nordtyskland förekommer nästan uteslutande på profana byggnader.²

Sölvesborgskoret bör därför kunna dateras till omkring 1300, eller möjligen, om hänsyn toges till stramheten i kompositionen, strax dessförinnan. Det var avsett att kompletteras med ett långhus, i storlek avpassat efter det för en mindre ort ganska ståtliga koret. I arbetet inträdde emellertid en paus, innan långhuset byggdes.

¹ Jfr bl. a. KARL-HEINZ CLASEN: Die Baukunst der Ostseeküste zwischen Elbe und Oder, Dresden 1955 (ingår i Deutsche Bauakademie. Schriften des Forschungsinstituts für Theorie und Geschichte der Baukunst), t. ex. s. 46 el. Taf. 62.

² Enligt uppgift från prof. A. TUULSE, som jag tackar för värdefull diskussion angående ev. paralleler.

Fig. 269. Utsparning över valven i S långhusmuren. Foto 1960. S. 340.

Aussparungen für eine Flach- Recess above vaulting in S
decke in der S Langhausmauer wall of nave.
über dem Gewölbe.

LÅNGHUSET
UPPFÖRES

Långhusets murar äro 1,15—1,25 m tjocka, vilket tyder på en kraftig gråstenskärna. Tegelskalet ligger i munkförband (tegelformat 26×12 — $12,5 \times 8$ — $8,5$ cm) och visar en fin fogbehandling med ryggstrukna fogar, på vissa murpartier särskilt märkbar på de vertikala fogarna (jfr fig. 270). Förbandet med dessa fogar kan särskilt väl iakttagas till full höjd på långfasaderna, på V-gaveln (inifrån tornet sett) och på innersidorna (sett ovanvalvs).

Långhussockeln (av tegel, svagt skrånande) är på S sidan bevarad till hela sin yttre längd, men inne i kapellet endast V om arkadbågen (se nedan), Ö om bågen saknas den. Utanför och Ö om kapellet återkommer den däremot. På N sidan är den bevarad till hela sin synliga längd.

I tegelförbandet ingå svarta koppar samt här och där även svarta löpare, bildande ett vackert, textiltat mönster, som emellertid är oregelbundet.¹ — Muren krönes av en enkel avtrappad list.

Av V gavelröstet är endast nedre delen bevarad; röstet blev nämligen nästan helt nedrivet, då tornet byggdes. Emellertid äro ett spetsbågigt fönsterblende och en tourell med utskjutande, spetsvinklig mittlisen bevarade i såväl N som S hörnet och jämte ett

¹ En vacker färgbild av ett stycke murverk finnes i HANTVERKETS BOK, Mureri, Stockholm 1936, pl. mot s. 14. Ännu en bild av Sölvesborgskyrkan finnes i samma verk, färgpl. mot s. 388, exteriör av kyrkan från SO.

Fig. 270. Den sekundära dörröppningen från långhusvinden till kapellet, från S. Foto 1960. S. 343.

Die sekundär eingebrochene Türöffnung zwischen den Dachböden des Langhauses und der Kapelle von S.

Secondary doorway from nave attic to chapel, from S.

sågsnitt synliga i exteriören (fig. 266); också inifrån tornet (ovanvalvs) syns nämnda sågsnitt i röstets underkant. Röstedekoren har, kan det synas, möjligen liknat kapellets (fig. 257), ehuru med flera blenden och detaljrikare utförande.¹ Även nuvarande Ö långhusgaveln är försedd med liknande toureller, dock helt släta. Dessa senare (från 1906) ommurades och breddades 1954. Långhuset har varit försett med strävpelare, vilka i S sammanfalla med de tillstötande långmurarna i vapenhus och kapell (jfr nedan). På kyrkans N långsida ha som ovan nämnts (jfr s. 316) fyra strävpelare funnits, vilkas grunder blottades 1905, då vid rappningens borttagande också såren efter dem i N långhusmuren blottades. Varken fotografier eller uppmätningar finnas kvar från detta tillfälle. Det är därför numera icke möjligt att på denna grund avgöra, huruvida strävpelarna ha varit ursprungliga och sålunda samtida med långhuset eller varit helt sekun-

¹ Ysane kyrka, Listers hd (SvK Bl. II, s. 142 och 145), har på korröstet blindingar, erinrande om Sölvesborgskapellets, och W. ANDERSON vill i Ysane se ett inflytande från Sölvesborgs kyrka, en sannolik tolkning. ROOSVAL har (anteckn. rörande Sölvesborg) velat draga mer långtgående slutsatser härav och antytt ett inflytande till Ysane, icke från kapellet, utan från V långhusgaveln i Sölvesborg. Utan att förneka denna möjlighet måste man dock konstatera att allt för litet av V långhusgavelns dekorerings är bevarat för att man skall kunna göra säkra jämförelser vare sig med kapellets S gavel eller med Ysanens korgavel.

dära. Andra skäl (jfr nedan s. 340 och 343) synas emellertid kunna tala för att de icke tillhört den ursprungliga byggnaden.

Inuti långhusets V gavel löper, längs med densamma, en trappa, avbruten av tornbågen, alltså nu funktionslös. Dess övre mynning med stickbågig dörröppning och trappsteg ned till ett par m:s djup kan iakttagas ovanvalvs, på insidan av V-gavelns N del. En tradition, anförd bl. a. av SJÖBORG 1792, förtäljer, att trappan fört till S. Görans hospital (jfr s. 293). Redan BRUNIUS påpekade (s. 669, 671) att det är den ursprungliga, normala vindsuppgången från långhuset, som spolierats och igenmurats, då tornbågen under senare medeltid uppbröts. Man fick då i stället förbindelse genom en trappa i S tornväggen upp till första tornvåningen ovanvalvs och därifrån genom en dörröppning in till långhusvinden.

Rörande kyrkorummets utseende under dess äldsta period finnas inga säkra hållpunkter. De nuvarande tre långhusvalven äro alla sekundära (jfr nedan). Långhuset torde sålunda haft antingen öppen takstol (LUNDBERG I, s. 462), plant innertak av trä eller tunnvalv av trä (LUNDBERG II, s. 105). Några märken efter den tidigare takkonstruktionen finnas emellertid icke bevarade. Strävpelarna på N sidan synas ha varit inriktade efter det nuvarande valvsystemet. Om de ursprungliga fönstren är intet känt, men i stort sett torde deras placering överensstämt med läget för de nuvarande, ehuru de med stor sannolikhet varit av betydligt mindre format, i varje fall i höjddled (jfr nedan). Sannolikt ha de förstörts då de nuvarande uppbrötos eller utvidgades. Dessa äro icke helt inpassade i valvtravéerna och torde sålunda kunna vara äldre än det nuvarande valvsystemet.

Långhusportalerna på S och N sidorna (jfr s. 318) tillhöra däremot långhusets äldsta oavblödda skede. På så sätt torde man nämligen böra tolka deras helt osymmetriska läge inom den västligaste travén, där de ligga starkt förskjutna åt Ö. Den N portalen har dessutom, som nämnts (s. 320), spolierats av det västligaste långhusfönstret.

Såsom ovan nämnts (jfr s. 328), gjordes redan vid uppförandet av koret vissa förberedelser till sammanbyggnad med det planerade långhuset genom att man i korets båda V hörn lät en anseelig murklack springa fram. Dessa murklackar voro i första hand uppförda som en fortsättning åt N och S av V-gaveln, men sedan skulle de böja av i vinkel mot V för att bilda början av långhusets sträckmurar. Endast ett mindre stycke av detta S (resp. N) murliv blev uppfört (jfr ovan s. 328), varefter vertikala förtagningar i murverket lämnades som förberedelse till nästa byggnadsetapp.

Emellertid äro dessa murklackar, som i sin huvudmassa således utgöra en fortsättning av den ca 1,05 m tjocka korgaveln, förvånande stora, i det att de ha en stark ansvallning åt Ö, så att de i Ö—V äro 1,35—1,40 m långa (fram till kapellet 1,68) och i S—N nå en tjocklek av 0,92 m (detta sista mått bestämt genom bredden på det blivande långhuset). Härigenom få de närmast karaktär av strävpelare, som likt knäleder skjuta ut ur kormuren för att ta emot ett tryck från *väster* i stället för att enbart utgöra de Ö ändarna av det nya långhusets sträckmurar.

Fig. 271. Kapell- och torn-gavlarna. Foto 1960. S. 343.
Kapellen- und Turmgiebel. Chapel and tower gables.

Vid en normal sammanbindning mellan kor och långhus synes en sådan förtjockning åt Ö vara funktionellt och estetiskt onödig. Den skulle emellertid vara förklarlig, om den vore tänkt som Ö sträva för en i långhusets sträckmur upptagen större bågöppning, som åt andra hållet, åt V, hade utmärkt försträvning genom långhusets hela sträckmur. Åt Ö skulle det eljest icke finnas något jämförligt motstånd som stöd för en båge, om denna nämligen bleve förlagd mycket nära koret. Härav synes, att man kan utgå från att arkadbågarna, som finnas i N- och S-väggarna i långhusets Ö del, helt nära koret, äro ursprungligt planerade.

I N har nämnda arkadbåge emellertid icke någon funktion att fylla, medan den i S leder in till ett kapell (se nedan), som dock ligger helt osymmetriskt i förhållande till arkadbågen och klart framträder som sekundärt. Den ursprungliga avsikten med arkadbågarna synes sålunda aldrig ha fullföljts.

Murklackarna och de därmed i varje fall i planläggning samtida arkadbågarna antyda, att byggmästaren tänkt sig en utbyggnad av kyrkan av annan art än som skedde, nämligen med korsarmar (eller tvärskepp?) åt S och N, till vilka de stora arkadbågarna på vardera sidan skulle förmedla förbindelsen från långhuset. Sin förebild till sådana korsarmar skulle sölvesborgsbyggmästaren ha kunnat hämta från Ronneby kyrka, som redan under 1200-talets första tredjedel försetts med dylika (s. 21—30).

Murklackarna (strävorna) äro uppförda till samma höjd som kormuren, varför korsarmarna sannolikt varit planerade att nå samma höjd som mellanliggande del av långhuset, kanske jämväl i interiören (jfr nedan). En annan möjlig, men mindre trolig tolkning är att de varit planerade i två våningar och därigenom, trots den mindre utsträckningen i V—Ö, skulle kunnat nå upp till långhusets taknockshöjd. Urtagningar i långhusets tegelförband ovanför kapellets V murkrön (jfr nedan s. 343) tyda i varje fall på att avsikten verkligen varit att föra upp murarna till full höjd, i varje fall på S sidan. Byggnaden skulle utifrån på grund av denna sin höjd ha tett sig som S armen av ett transept. På N sidan finnes, väl synlig ovanför det nuvarande sakristievalvet (från 1906), på långhusets yttermur en förtagning för N korsarmens Ö vägg, och strax V om sakristians V vägg synas tydliga spår efter en förtagning för korsarmens V mur (kopparna äro medeltida, löparna nyare). Över N arkadbågen synes (jfr s. 318) en sannolikt ursprunglig spetsbågig öppning i långhusmuren, numera tillmurad, dock kvarstående som en nisch, synlig (ensprångig) från sakristievinden. In mot kyrkan saknar den djupa nischen språng och har icke karaktär av fönster, även om den lånat den yttre formen från ett dylikt. Den planerade korsarmen har sannolikt varit tänkt som en tvåvåning anläggning med övre våningen arrangerad i direkt kontakt med kyrkorummet, möjligen såsom en »gapskulle», d.v.s. ett rum för kören (jfr SvK Dalarne I, s. 163, 348). Det förhållandet att den spetsbågiga öppningen icke ligger symmetriskt i förhållande till arkadbågen skulle dock kunna tala för att det icke är en ursprungligt planerad anordning. (Om de ursprungliga planerna för N korsarmen, se också s. 356.)

Om man tar hänsyn till den Ö korgavelns nära samband med nordtyska kyrkor och

även med Malmö S. Petri, synes också vid planerandet av ett tvärskepp en influens därifrån kunnat vara möjlig, i varje fall vid utformningen av exteriören. Byggmästaren skulle i så fall vid de olika förberedelserna till fortsatt utbyggnad av Sölvesborgskyrkan i stället ha planlagt för ett tvärskeppsbygge, om än i synnerligen blygsam skala, kanske influerat bl. a. från Malmö S. Petri.

Då efter någon tids uppehåll byggnadsarbetet återupptogs och långhuset uppfördes, fasthöll man vid planen och fastställde måtten så som ovan angivits, vilket sannolikt förutsatte att vissa ingrepp i murklackarnas redan uppförda murverk skulle ske. I verkligheten kommo varken korsarmar eller ev. transept till utförande, utan långhuset sammanbyggdes med koret från ca 1300 till en slutna enhet utan några tillbyggnader. Långhusets Ö-gavel kom att byggas omkring och ovanpå korets V-gavel, vars blindering härigenom blev helt dold utifrån. Man frångick dock icke den fastlagda byggnadsplanen, varför de två stora arkadbågarna i N och S, vilka skulle tjäna som ingångar till korsarmarna, redan från början blevo inspända i långhusmurarna och förlagda till de ursprungligen planerade, men nu exakt fastställda punkterna. Deras placering är nämligen osymmetrisk i förhållande både till långhusvalv och till det kapell av blygsammare mått, som under en senare period ersatte den tänkta, men aldrig uppförda S korsarmen (jfr nedan), vilket förhållande endast kan förklaras, om de äro äldre och ingå som delar i en icke fullföljd plan.

Ett närmare studium av förhållandena på långhusets S sida visar, att arkadbågen däremot ligger symmetriskt placerad mellan de yttre murliven på den tänkta korsarmen, d.v.s. mellan förlängningen av V korgaveln och det nuvarande kapellets V begränsningsmur. Korsarmens yttre bredd skulle med utgångspunkt från nämnda murliv ha blivit 8,55 m, murtjockleken sammanfallande med korgavelns, d.v.s. knappt 1,05 m, inre bredd således 6,45 m; arkadbågens bredd är 3,85 m, dess nuvarande höjd 4,3 m, ursprungligen något mindre, eftersom golvet är sänkt. Den S arkadbågens placering i den planerade korsarmens mittlinje, men dess förskjutna läge i förhållande till nu befintliga förhållanden klarlägger, att den (liksom den N) är äldre än både kapellet och långhusets välvning och med all sannolikhet ursprunglig.

Emellertid kunna ytterligare detaljer sammanställas, vilka än klarare antyda de ursprungliga avsikterna. Det har redan framhållits, att arkadbågen ligger i den planerade korsarmens mittlinje; således symmetriskt i förhållande till dennas Ö och V sidoväggar, vilka varit avsedda att uppföras som fortsättning av V korgaveln och i samma tjocklek som denna (knappt 1,05 m; det nuvarande kapellets väggar äro tunnare, 0,9 m). Att man vid uppförandet av långhuset räknat med möjligheten av att framdeles välva det samma, torde vara ganska sannolikt. De nuvarande valven och därmed sammanhängande stödsystem framstå emellertid som klart sekundära och äro som ovan nämnts icke hopkomponerade med arkadbågarna. Det synes därför icke osannolikt, att man planerat att täcka långhuset genom välvning av annan utformning än den som senare kom till stånd, vilken skulle varit bättre anpassad till arkadbågarna. Om man tänker

sig, att inne i långhuset vid dess S vägg mitt för V korsarmsmuren som stöd för valv planerats en väggpilaster eller konsol av samma bredd som utanför liggande mur, så är det självklart, att arkadbågen legat inplacerad exakt mitt emellan denna och korgaveln. Valvtravéns bredd skulle bli (från pilasterns mittlinje till korväggen $0,52 + 6,46 \text{ m} =$) $6,98 \text{ m}$. Långhusets inre längd är $20,95 \text{ m}$, d. v. s. $3 \times 6,98 \text{ m}$. Med tre långhusvalv vilande på två $1,04 \text{ m}$ breda väggpilastrar eller konsoler samt på i hörnen inbyggda anfang skulle den överensstämmelse ha nåtts mellan arkadbåge och angränsande långhusvalv, som nu saknas. Det östligaste långhusvalvet skulle med andra ord legat såsom det mittersta i transeptet, i N och S omgivet av och inriktat efter korsarmarna och deras valv. Från denna mittravé skulle arkadbågarna ha öppnat sig åt alla sidor, och man skulle därifrån fått intryck av en verklig korskyrka.

Vissa iakttagelser på långhusmurarna ovanför valven kunna verkligen också styrka, att en äldre välvning förberetts. I långhusets SÖ hörn stå murliven intakta upp till krönen utan spår av förtagningar till valv eller liknande. Hörnet bör vara uppfört i samband med korbyggnaden, således innan långhuset byggdes. På S långhusmurens innersida finnas ovanvalvs vällagda förtagningar för valvsvicklar (fig. 269). Dessa förtagningar ligga ungefär mitt över väggpilastrarna i kyrkan, men något förskjutna i sidled. I NV hörnet finnes en grovt uppbruten förtagning för valvsvickel, vilken dels icke snyggats till, dels aldrig behövt utnyttjas för nuvarande valv eller hörnpilaster utan står till synes meningslös. Dessutom bör anmärkas, att på S långhusmurens yttersida förtagningen för V kapellväggen är betydligt bredare in mot kapellet än nödvändigt, men f. ö. väl murad. Förtagningen för Ö kapellväggen är däremot grovt upphuggen och ovanvalvs icke efterlagad.

Möjligen har man också räknat med att stödja långhusets valv genom yttre strävpelare. Korsarmarnas V-murar skulle emellertid i sig själva utgöra strävpelare, varför man sannolikt (jfr nedan s. 343) lät uppförandet av strävpelare överhuvud anstå tills vidare.

Uppförandet av långhuset skedde emellertid som en egen byggnadsetapp, utan att varken korsarmar eller välvning kom till stånd. Man har i Ö kunnat ansluta till förtagningarna på murklackarnas V-sidor. På långsmurarnas yttersidor har man ordnat med förtagningar för de tänkta korsarmarnas Ö- och V-murar. Arkadbågarna torde i avvaktan på nästa byggnadsetapp ha varit provisoriskt igensatta med tunnare tegelmurar. Numera leder den S bågen in i kapellet, den N är igensatt med en tunn mur, genom vilken en högtsittande dörröppning leder in till sakristian (1905—06). Huruvida förtagningar för valv lämnades öppna i långhusets SÖ och NÖ hörn har icke kunnat säkert fastställas, men synes icke troligt (jfr ovan).

LÅNGHUSETS
DATERING

Långhuset har, då uppförandet avslutades, sammanfattningsvis haft följande utseende. Byggnadskroppen har framträtt som en sluten enhet utan strävpelare, men med förtagningar på den Ö tredjedelen för blivande korsarmar (tvärskepp) åt S och N. Emellan dessa förtagningar ha med tunnare murar igensatta arkadbågar varit synliga både

Fig. 272. Interiör av kapellet, från N, efter restaurering 1945. S. 343.

Inneres der Kapelle von N nach der Restaurierung 1945. Interior of chapel, from N, after restorations of 1945.

inåt och utåt, en i S och en i N. Långhuset har på sina nuvarande platser haft tre fönster av i huvudsak samma utseende som nu, dock väsentligt kortare, varigenom de kommit att till synes sitta högt på murarna. I V två motstående portaler, en i S och en i N. V gavelröset har pryts av blinderingar, möjligen av samma huvudtyp som i enklare form återfinnes på nuvarande kapellgaveln. Kyrkan har icke varit välvd, men sannolikt har man i byggnadsplanerna förutsett en kommande välvning, dock av annan konstruktion än den som senare kom till stånd.

Byggnadstiden för långhuset, vilket framvisar en påfallande god tegelteknik, torde falla inom 1300-talets första hälft, men en närmare datering är svår att göra enbart på

stilkritiska grunder, särskilt som utformningen av blindingarna på V gaveln icke är känd utöver ett nedre sågskift samt mindre detaljer på sidopartierna. Det synes dock sannolikt att Sölvesborgskyrkan också i sin helhet efter långhusets uppförande kommit att framstå som en exponent för den tegelteknik, som trängt in i nuvarande Sydsverige från det tyska kolonisationsområdet utefter S Östersjökusten (LUNDBERG I, s. 462). För en närmare datering skulle dock möjligen även en annan bedömningsgrund kunna användas. Det torde nämligen vara osannolikt att större byggnadsarbeten på kyrkan bedrivits under den tid då Sölvesborgs slott — och därmed också staden — var i svensk hand 1332—59, varför långhuset, som icke rätt gärna kan tillhöra 1300-talets andra hälft, bör ha stått i varje fall i det närmaste färdigt ca 1330. Arkadbågarnas brett spetsbågiga form motsäger icke en sådan datering. Långhuset skulle således kunna hänföras till 1300-talets första tredjedel, dock med ett markerat tidsuppehåll mellan korets färdigställande och långhusets påbörjande.

Att planerna på korsarms-(eller tvärskepps-)bygge icke fullföljdes i ett sammanhang enligt tänkt schema skulle då få en naturlig förklaring genom den svenska erövringen, som rimligtvis bör ha försvårat de gamla förbindelserna söderut och därigenom i varje fall för en tid också försvagat de ekonomiska resurserna. Först efter det att normala tider åter inträtt genom att provinsen återförts till Danmark genom Valdemar Atterdag 1359—60 (jfr s. 282),¹ alltså närmast under 1360-talet eller kort därefter, kunde byggnadsarbetena fortsättas med kyrkans biutrymmen, men nu efter nya, reviderade planer.

KAPELL

I stället för den planerade S korsarmen uppfördes ett mindre kapell (fig. 257—271). Orsaken till ändringen av byggnadsplanen kan ha varit ekonomisk, men det kan också ha berott på den smakförändring, som inträtt under väntetiden. Man hade kanske blivit mindre intresserad av den korsformade grundplanen och i stället accepterat den alltmer spridda seden med små kapellutbyggen, som svarade mot de under medeltidens senare del vanliga fromma altarstiftelserna inom egna rum, vilka ofta radade upp sig längs en kyrkas båda långsidor (jfr olika större kyrkor i Sverige och Danmark).

Kapellet, vars inre är starkt osymmetriskt (fig. 272), är uppfört med 0,9 m tjocka murar (tegelformat $25 \times 11,5$ — $12,5 \times 8$ cm), vilka ligga i förband med långhuset. Detta har åstadkommit på följande sätt. Ö kapellmuren har förskjutits knappt 1,2 m åt V i förhållande till den tänkta korsarmens Ö vägg, varigenom kapellet blivit betydligt smalare och f. ö. säkerligen också väsentligt kortare än korsarmen skulle blivit. Ö muren har murats samman med långhusmuren strax V om den omtalade murklacken, där förtagningar för densamma grovt ha upphuggits (jfr ovan s. 340). För den V kapell-

¹ Under 1300-talet och 1400-talets första decennier synes Sölvesborg ha haft viss betydelse i Danmarks politiska och militära liv, varför en utbyggnad av kyrkan under denna period borde vara förklarlig. Det 16-sidiga tornet på Sölvesborgs slott torde ha uppförts på 1360—1370-talen av Valdemar Atterdag, och det synes icke vara orimligt att antaga, att kyrkan tillbyggdes under samma tid, dels med kapell, dels med V-torn (se nedan).

muren ha urtagningarna till den tänkta korsarmen däremot utnyttjats (jfr ovan s. 340), varvid man låtit kapellmuren ansluta till det tänkta yttre murlivet men gjort muren tunnare (endast 0,9 m) än korsarmens skulle blivit (1,05 m, jfr korgaveln). Att en redan uppförd strävpelare på långhuset skulle ha använts till kapellets V vägg, vilket man tidigare antagit (W. ANDERSON), synes vara helt osannolikt, då denna som ovan visats (s. 340) rimligen skulle varit bredare än den nya muren och man väl knappast skulle gjort sig mödan att bygga om den till att passa den tunnare muren. Därtill kommer, att kapellmuren icke ligger helt mitt för den på innersidan av långhusets sträckmur befintliga valvpilastern, utan något dragen åt V i förhållande till denna. Som ovan nämnts (s. 340), synes det icke sannolikt, att strävpelarna skulle ha uppförts förrän i samband med den slutliga välvningen av långhuset. Genom sidomurarnas förskjutning och kapellets förminskning har dess inre blivit osymmetriskt.

Kapellet har ett tegeltäckt sadeltak, som i S avslutas genom ett gavelröste med putsade blinderingar i form av fem spetsbågiga fält och därunder ett linjalblende.¹ Vid de båda rösteanfangen små toureller, täckta av pyramidformade kopparhuvar med vimplar. I S gaveln ett efter arkadbågens mittlinje inriktat spetsbågigt, nedåt möjligen förstorat fönster, vilket i exteriören framträder osymmetriskt i förhållande till gaveln i övrigt. Ett rundfönster på Ö sidan och ett motstående spetsbågigt på V-väggen ligga i rummets mittlinje, båda ursprungliga.

Inuti täckes kapellet av ett troligen ursprungligt kryssvalv med fyrkantiga, mot svicklarna avsmalnande ribbor, vilande på små enkla hörnkonsoler (fig. 272). Valvet är helt inriktat efter den breda, tidigare omtalade spetsbågiga öppningen mot långhuset och ligger alltså icke symmetriskt i förhållande till långhusvalvet, utan något förskjutet åt Ö (0,25—0,30 m). För att kunna förlägga kryssvalvet på detta sätt har man varit tvungen att i V lägga in en 1,05 m bred, spetsbågig avlastningsbåge. Detta förhållande understryker det intryck av oregelbundenhet och nödlösning som kapellet ger. I Ö väggen finnas två och i S tre segmentbågiga nischer. I Ö delen av arkadbågen mot långhuset finnes en motsvarande nisch. Nedre delen av arkadbågens Ö sida ligger f. ö. i sned vinkel mot långhusmuren och gör genom sin ojämnhet intryck av att vara ombyggd, i synnerhet in mot kapellet. Kapellets inre är helt slätputsat.

Kapellet har varit planerat att användas som en tvåvåningsanläggning. Att urtagningarna i långhusets tegelförband nå upp ovanför kapellets murkrön och gå nästan upp till långhusmurarnas krön bevisar visserligen icke i och för sig detta, då de tillhöra ett äldre byggnadsskede, men den grova upphuggningen ovanför den Ö kapellmuren skulle kanske kunna tydas så, att man planerat också kapellet som en högre byggnad än det verkliga blev. Men från kapellets vind kan i långhusets S-vägg iakttagas en igenmurad dörr med underkanten något ovanför valvet (fig. 270). Väggen är ovanför denna nivå slammad. Dörren är täckt av en segmentbåge. I långhusmurens krön finnes strax

¹ Om likheten mellan kapellets gavelröste och Ysane kyrkas korgavel, se s. 335, not 1.

Ö härom en öppning, genom vilken en tegeltrappa leder ned till dörren, först i murens riktning, sedan vinkelbruten i riktning mot dörren. Anordningen bekräftar, att man här, liksom i fråga om vapenhuset (jfr nedan), planerat att utnyttja utrymmet ovanvalvs som en övervåning för ett eller annat ändamål (lagerlokal? eller, mindre troligt, samlingsrum för ett brödraskap?). Det såriga murverket runt dörren visar, att anordningen icke är ursprunglig, vilket är naturligt, eftersom kapellet är sekundärt i förhållande till långhuset, vid vars uppförande man tänkt sig en korsarm eller ett tvärskepp på denna plats (jfr ovan s. 338—339).

Efter gavelröste och valv torde en datering av kapellet till 1300-talets senare del, troligen ett par decennier före år 1400, vara sannolik (jfr ovan s. 342 och not 1). I kapellet befintliga muralmålningar (se nedan s. 378) bekräfta, att kapellet i varje fall måste ha funnits på plats vid sekelskiftet 1400.

Kapellets V fönster har tidigare vid okänd tidpunkt igenmurats (antecknat av MATHIESEN 1897). Det öppnades vid restaureringen 1905—06. Gavelröset var starkt förfallet omkring 1950 och måste år 1954 rivs ned till den vågräta blinderingen och helt ommuras med (beklagligtvis) nytt tegel, varvid dess gamla utseende noggrant kopierades.

VAPENHUS

Utanför S långhusportalen är tillbyggt ett vapenhus (fig. 273), vars murar icke ligga i förband med långhuset men som har ställningshål på samma höjd som detta. Murarna, av tegel i munkförband, ha en tjocklek av 1,2 m, d.v.s. i stort sett samma som långhusets. Liksom dessa bestå de av skalmur kring en gråstenskärna (iakttaget då murkrönen voro blottade 1952). Tegelformatet är skiftande: 28,5—29×13,5—14×8—8,5 cm. T. h. och t. v. om portalen synas i vapenhusets S yttermur ett flertal tegel med avtryck av kvistar, blad, fågelklor och fingrar¹ samt dessutom inristade bomärken och inskriften IACOB (fig. 274) i majuskler.

S-gavelns röste är icke samtida med underkroppen, utan lagt i renässansförband (invändigt är det i korsvirke). Gavelröset har svängda konturer samt är flankerat av små fialer med pyramidhuvar av kopparplåt. I röset ankar slutar med årtalen 1649 och 1823, det förre tydligen syftande på tidpunkten för rösets ombyggnad till sin nuvarande utformning, det senare på en större reparation detta år.² Vapenhuset har ett tegeltäckt sadeltak, buret av en relativt klen takstol av ek samt är i S avslutat med nämnda renässansröste.

Vapenhusportalen (se sid. 322) är placerad i S-gavelns mittlinje och ursprunglig. Som yttre tröskelsten ligger numera en gravsten (se nedan s. 438). Invändigt faller ett

¹ Dessa avtryck ge en livfull bild av tillverkningen: tegelbärarna buro det obrända lerteglet till torkningsplatsen ute på släta marken, som ej sopats ren från blad och kvistar. Fåglarna kunde där springa fram över de fritt liggande, ännu ej torkade tegelämnena.

² Kyrkans arkivalier äro, som framgår av källförteckningen, synnerligen ofullständiga, och stora luckor finnas i serierna, delvis uppkomna genom brand. Dessutom synas räk. under vissa perioder ha förts ovanligt bristfälligt. Under kortare perioder äro de däremot rikt detaljerade. Omfattningen av 1823 års reparation framgår icke av räk. eller övriga handlingar.

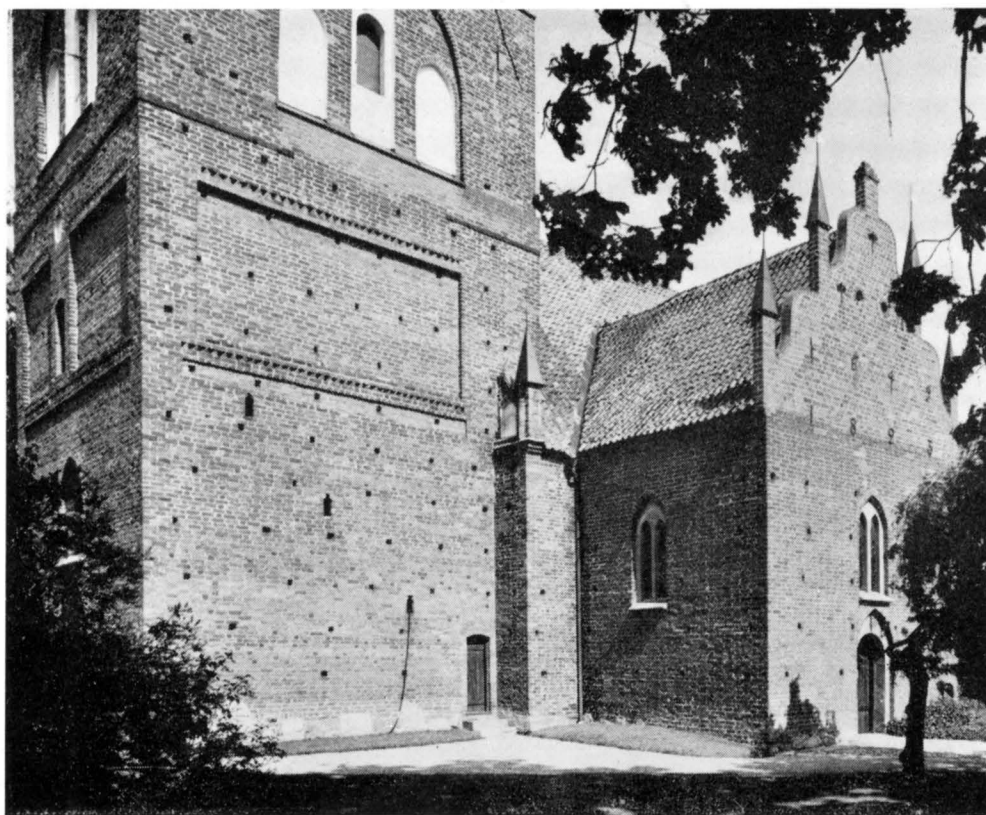

Fig. 273. Vapenhuset och tornet från SV. Foto 1960.
Waffenhaus (Vorhalle) und Turm von SW. Porch and tower from SW.

milt och behagligt ljus in i det höga rummet genom de högsittande tre fönstren, ett på vardera Ö, S och V väggarna (jfr s. 318). Fönstren sitta i rummets mittlinjer.

Vapenhuset täckes av ett rektangulärt kryssvalv med ribbor, som i valvhjässorna ha fyrkantig sektion, i övrigt rundstaviga. De vila på tre små hörnkonsoler och i SÖ på en murklack (jfr nedan). Mot långhuset finnes en sköldbåge och övergången till valvet förmedlas här av en rundstav. Valvet är ursprungligt och således samtidigt med vapenhuset i övrigt. Vid uppförandet har man emellertid icke velat göra inhuggningar i långhusmuren, utan i stället använt konstruktionen med en sköldbåge som vederlag för valvet (fig. 275). Detta har härigenom förskjutits något söderut.

I inre SÖ hörnet en segmentbågig ingång, vilken var tillmurad 1849 (BRUNIUS s. 670), men som togs upp vid 1905 års restaurering. Den för till en liten spiraltrappa av tegel, som leder upp till utrymmet ovanför valvet, där valvkuporna ligga blottade.

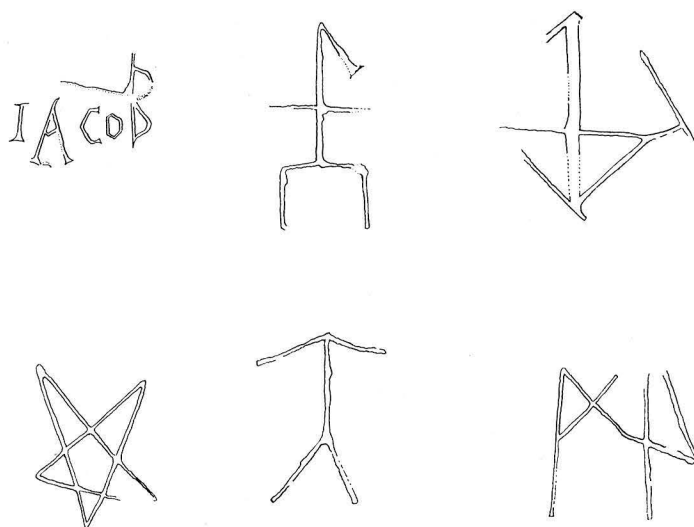

Fig. 274. Bomärken m. m. på vapenhusets yttermur. Teckning av
Goth. Gustavsson 1926. S. 344.

Hausmarken u.a. von der Aussen- Personal and other marks on
mauer des Waffenhauses. exterior walls of porch.

Trappan tyder på antingen att avsikten varit att för något ändamål (jfr kapellet s. 344) kunna utnyttja den befintliga vinden eller att vapenhuset haft en övervåning, måhända även denna av tegel eller möjligen i korsvirke. Det ursprungliga gavelröstet kan ha rivits eller ombyggt just i samband med borttagandet av en sådan övervåning. På den nuvarande vinden har troligen funnits ett bjälklag omedelbart ovanför valvkupan, vilket antydes av vitslamning på övre delen av långhusmuren ovanför denna nivå. Det kan därför anses belagt, att vindsutrymmet verkligen använts till ett eller annat ändamål. Sannolikt har denna övervåning så småningom förfallit eller möjligen skadats vid någon eldsvåda, varför den måste raseras. Detta har av ankar slutarna på röstet att döma skett år 1649. Det nya gavelröstet har då utformats under intryck av Christian IV:s-renässansen i den nyanlagda grannstaden Kristianstad och dess kyrka.

Ett dylikt högt, nästan tornartat vapenhus i två våningar har tidigare funnits i Mjällby kyrka på Lister (jfr SvK Bl. II, s. 159—160) samt finnes ännu bevarat på S sidan av långhuset i Trolle-Ljungby kyrka i Villands härad, Skåne. I två våningar är också kapellet vid kyrkan i Åhus, vapenhuset i S. Olof samt härbärget vid franciskanerklostret i Ystad. Andra befryndade exempel äro Gärdslösa och Persnäs kyrkors korsarmar (Öland) samt det mera avlägsna Stockholms Storkyrkas själakor (SvK, Sthlm I, s. 307 f). Enligt traditionen skulle dessa vapenhus varit skråhus, gilleshus, och övervåningen skulle tjänat till bostad och härbärke för vandrande gesäller. Det är

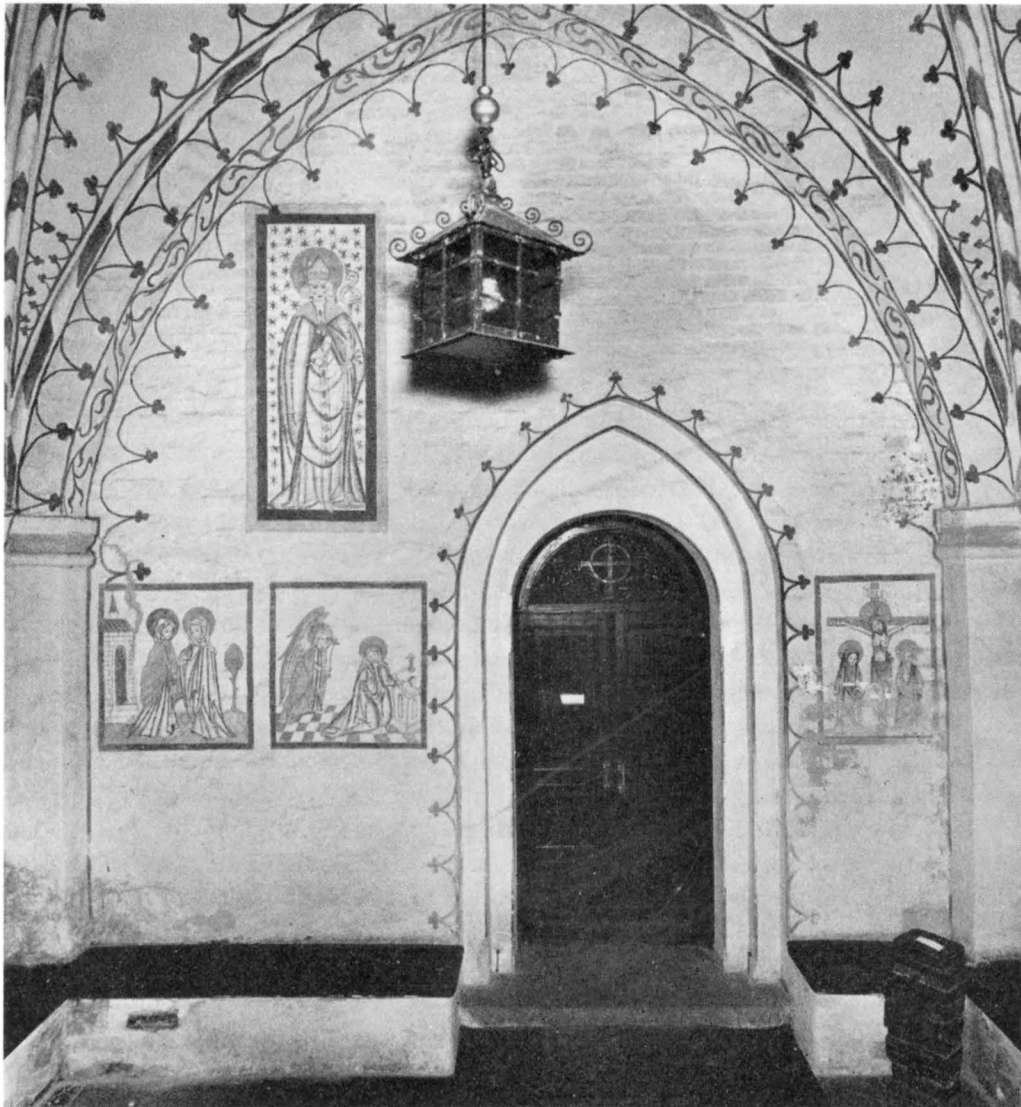

Fig. 275. Interiör av vapenhuset mot N med långhusportalen samt kalkmålningar på N väggen.
Foto 1960. S. 380.

Das Innere des Waffenhauses nach N mit dem Langhausportal und den Malereien an der N Wand. Interior of porch towards N with nave doorway and paintings on N wall.

mycket som talar härför; kapellet i Åhus kallas ännu »skomakarekyrkan». Kanske har här i Sölvesborg vapenhuset eller dess övre våning tjänat som samlingslokal för S. Mariagillet (jfr s. 298). Vid Ö väggen i bottenvåningen kan ett altare ha stått. Här finnes en segmentbågig nisch av samma art som i kapellet.

Vapenhuset ligger osymmetriskt i förhållande till långhusets S-portal (fig. 275), vilket är anmärkningsvärt, då man vid dess planläggning i övrigt klart synes ha eftersträvat stark regularitet (jfr fönstren ovan s. 345). Detta antyder, att man vid uppförandet varit i viss mån bunden. Sidomurarna, som äro av samma tjocklek som långhusets, ligga i sned vinkel mot detta, visserligen obetydligt, men dock klart märkbart. Den Ö vapenhusväggen ligger icke mitt för valvpilastern i långhuset, utan förskjuten något åt Ö, vilket dock icke behöver hindra, att den varit ämnad att uppta trycket från långhusvalven. Om vapenhuset skjutits längre åt Ö, så att långhusportalen kommit att ligga i dess mittaxel, hade denna samordning icke kunnat ske. Å andra sidan kan icke muren till sin N del varit uppförd som strävpelare till långhuset, då den säkerligen i så fall skulle ha legat mitt för innanför liggande väggpilaster. (Den äldre antydda välvningen skulle f. ö. fått sin väggpilaster eller konsol förskjuten ytterligare åt V och skulle än sämre passat ihop med vapenhusmuren.) Vapenhuset bör vara uppfört i samband med eller strax efter långhusets välvning.

På de inre slätputsade murarna finnas kalkmålningar i huvudsak samtida med kyrkans övriga (jfr nedan s. 381—383), vilka icke tillåta en senare datering av vapenhuset än 1400-talets första decennium. Troligen är det uppfört omkring år 1400.

Gavelröset ommurades helt med nytt tegel år 1952, varvid man i varje detalj följde dess tidigare utformning. Krönet blytäcktes, och järnplåthuvorna (från 1916) utbyttes mot likformade huvar av koppar.

TORN

V-tornet (fig. 277, 278), som delvis rider på långhusets V gavel (jfr s. 334), har 1,35—1,40 m tjocka tegelmurar i skiftande förband (jfr s. 313) samt ställningshål på samma höjd som långhuset. Tornet är genom två skrånande indragningar indelat i tre våningar. Skiftningarna i förbandet följa i stort sett våningsindelningen. Tegelformatet är 27—29×13—13,5×7—8 cm.

Andra våningen har i S och V stora rektangulära fördjupningar med tandsnitt och rundlar (på V sidan osymmetriskt), däröver i tredje våningen i S och V tre, i N två spetsbågiga vitputsade blindfönster inom stora, breda omfattningsbågar, vilka äro trubbigt spetsbågiga. I de mellersta blindfönstren ljudgluggar.

Tegelbelagt sadeltak med gavelrösten i N och S, vilka äro försedda med sju spetsbågiga blinderingar, liknande dem på kapellet. Röstena avslutas genom avtrappningar, som tillkommo vid restaureringen 1905 (tidigare fem enkla pinaklar).

Tornets bottenvåning bildar numera en del av kyrkorummet, förenat med detta genom en bred, svagt spetsbågig öppning, som torde vara tillkommen i samband med tornets uppförande (den fanns i varje fall vid BRUNUS besök 1845, jfr s. 336). Rummet täckes av ett ursprungligt kryssvalv med profilerade ribbor, vulst på fyrkantstav; det

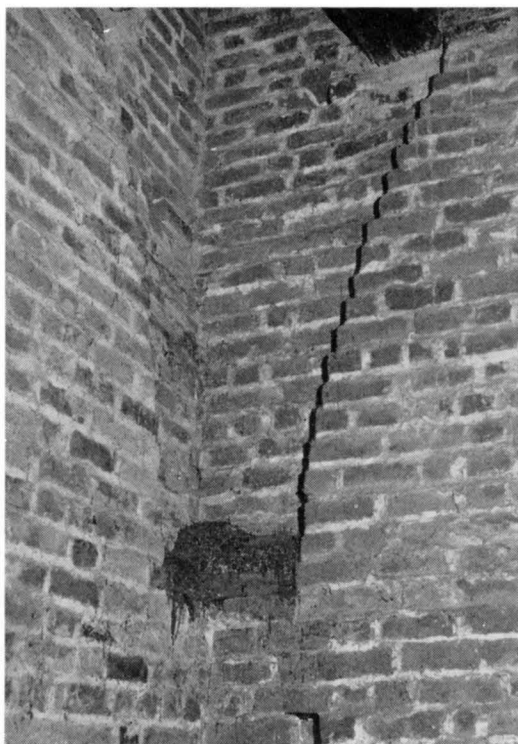

Fig. 276. Förtagning för valv i andra tornvåningen.
Foto 1960.

Wandaussparungen für die Einwölbung des zweiten Turmgeschosses. Arrangement for vaulting on second floor of tower.

vilar på sköldbågar samt obetydliga hörnkonsoler av tegel. Ingången till torntrappan var tidigare inifrån tornrummet, nu genom en stickbågig ingång utifrån i S, varifrån trappan, 65 cm bred, följer S muren till första våningen, där den kommer upp i SV hörnet. Trappans fortsättning ligger i N väggen, med uppgång i NV hörnet, varifrån den följer muren åt Ö upp till andra våningen, klockvåningen. Första våningen har varit avsedd att välvas enligt samma schema som använts i bottenvåningen, vilket framgår bl. a. av att i hörnen finnas ursparningar för valvsvicklarna (fig. 276). I murverket ha också ursparningar gjorts för större delen av sköldbågarna, endast den översta delen saknas på var och en av dessa. Nu utgöres mellanbottarna ovanför bottenvåningens valv av bjälklag. I nämnda valv, som torde vara samtidigt med tornet i övrigt (i varje fall ursprungligt planerat) finnas fyra hål för klocklinorna (ett nytt nav »där repet går igenom» gjordes 1691). Ovanför detta valv, som utgör första våningens golv, förmedlar en stickbågig

Fig. 277. Tornet från V. Foto W. Anderson 1919.
Der Turm von W. Tower from W.

öppning i Ö väggen förbindelsen till långhusvinden. Försvarsanordningar i tornet saknas.

Tornets S röste krönes av en förgylld tupp, som åtskilliga gånger blivit förnyad; det N av ett hjulkors. — Vid besiktning $13/6$ 1692 befanns hanen nedblåst och sönderslagen, järnstången var helt borta och en del av kopparn på hanen också borta. Utan dröjsmål lät man förfärdiga (eller reparera?) en ny tupp av koppar och mässing och uppsätta den på spiran. För detta arbete och uppsättningen av densamma fick kronobåtsmannen Niels Larsson Skiepp 3 daler och 24 öre samt »2 dagars kåst, 2 kannor öhl och brennewijn», värderat till 16 öre. År 1755 hade järnstången krökts av den starka blåsten och måste

Fig. 278. Tornet från NV. Foto 1960
Der Turm von NW. Tower from NW.

rätas. 1823 uppsattes en ny tupp och kula, medan kopparn från den gamla tuppen och kulan såldes.

Om tornuret och urtavlor, se nedan s. 458—460.

En viss hjälp till tornets datering får man av gavelröstenas blindingar. De stora breda bågformiga omfattningarna tillhöra 1300-talet, sannolikt dess senare hälft. En motsvarande utformning möter på flera håll i Nordtyskland, t. ex. på Nikolaikirche i Rostock, S. Georgskirche i Wismar (Mecklenburg), å V-tornet på Nikolaikirche i Anklam (Pommern, 1300-talets andra hälft) och i S. Catharinas klosterkyrka i Lübeck (färdig efter 1350-talet, N korsarmen).¹ Även torngavlarna med de enkla pinaklarna

¹ Se bl. a. K.-H. CLASEN, a. a. Pl. 66 samt J. GERHARDT, a. a., fig. 42.

Fig. 279. Översidan av långhusets mellersta valv. Foto 1960.

Das mittlere Gewölbe des Langhauses von oben gesehen. Uper surface of vaulting midway in nave.

ha motsvarigheter på många håll i Nordtyskland.¹ Dessa förhållanden synas antyda ett direkt inflytande från Nordtyskland även vid detta tillfälle. Det synes icke osannolikt, att tornet planerats och den nedre delen uppförts redan vid seklets mitt, möjligen innan långhuset fullbordats, men att bygget icke fullföljts förrän några decennier senare. Härigenom skulle de ovan (s. 313) uppmärksammade förändringarna i förbandstekniken kunna förklaras. Troligare är dock, att tornet påbörjats först efter 1360 (jfr ovan s. 342 och not 1) och visserligen etappvis, men dock i ganska snabb takt fullbordats. Det bör måhända ha stått färdigt ett eller annat decennium före sekelskiftet. Valvets utformning torde också tyda härpå.

På 1660-talet reparerades tornet, sedan K. Maj:t 17 september 1664 medgivit borgarna rätt att i ekskogarna i stadens närhet hugga några ekar för ändamålet. 1709 lagades tornet och ny klockstol uppsattes.

Vid besiktning 1731 befanns tornet vara i behov av en större reparation, omfattande både murnings- och timmerarbeten, men om den verkligen kom till stånd, är oklart. 1777 repareras »kyrkomuren mellan tornet och kyrkans gavel», 1779 lagas kyrkotaket intill tornet och 1833 reparerades torntaket. Tornet genomgick 1951 en yttre reparation, varvid bl. a. senare inmurningar i mittblindingarnas ljudöppningar avlägsnades.

¹ För denna uppgift tackar jag prof. A. TUULSE.

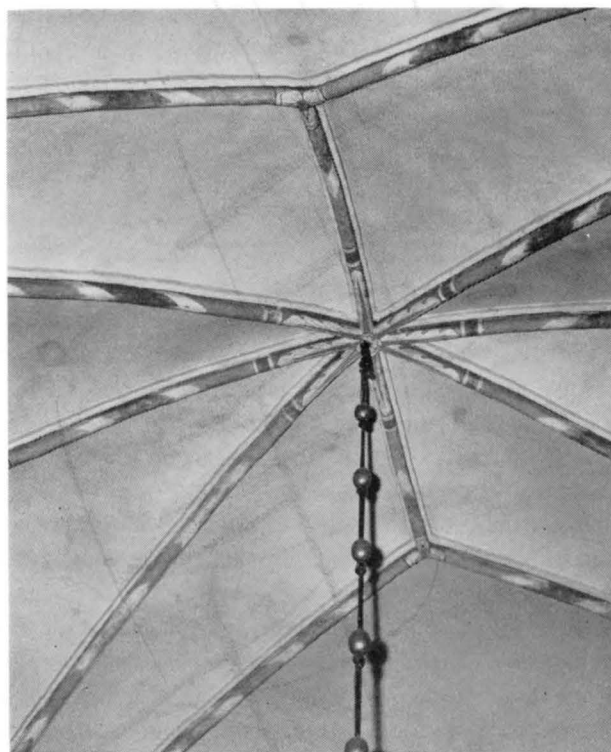

Fig. 280. Mellersta stjärnvalvet i långhuset. Foto 1960.
Das mittlere Sterngewölbe im Langhaus.
Star vaulting midway in nave.

Samtidigt vidgades de tre mindre öppningarna på tornets Ö sida, ovanför långhustaket, vilka ursprungligen synas ha varit blindfönster. De övre blinderingarna omputsades i samband med dessa arbeten.

Långhusets välvning är utförd i ett enhetligt system av tre stjärnvalv av tegel. Första travén (den östligaste) har fyrkantsribbor, de två västligare däremot ha profilerade rundstaviga ribbor, som något variera från valv till valv (fig. 279, 280). De rektangulära valven vila på femsprångiga väggpilastrar, fyra i hörnen och två på vardera långväggen, samt på hit anslutna spetsbågiga sköld- och gördelbågar. Övergången mellan pilastrar och valv förmedlas av profilerade kapital (kragband) med platta, karnis och vulst. Sköld- och gördelbågar följas av en rundstav. Valvtravéerna äro på grund av långhusets bredd ovanligt utdragna på tvären, och valven spänna över $6,9 \times 10,4$ m, eller $6,6 \times 9,4$ m, om man endast räknar de egentliga valven, exklusive gördel- och sköldbågar.

KYRKAN
VÄLVES

Välvingen är, som redan nämnts, sekundär och avviker också från den som planerades under ett mellanskede (jfr s. 340). Man har valt att stödja valven på separat inställda hörn- och väggpilastrar i stället för på i väggarna för valvanfangen gjorda ursparningar eller uthuggningar. Härigenom har också det tänkta samspelet med de äldre arkadbågarna i första travén gått förlorat.

Koret är täckt av två kryssvalv av tegel med fyra ganska starkt stigande kappor och alltigenom fyrkantiga ribbor, vilka vila på sammansatta femsprångiga hörn- och sidopilastrar, sekundärt inställda. De med kupiga valvkappor försedda valven (»de både till form och konstruktion kupolartade valven», LUNDBERG II, s. 105) skjuta med sina hjässor högt upp i takstolen. Kragbanden äro profilerade och bestå av ett utkragat liggande skift, därunder en tunn platta, en sned hålkål samt en utskjutande rundstav, d.v.s. äro av samma huvudform som i långhuset, men med mer distinkta och eleganta former. Sköld- och gördelbågar äro brett spetsbågiga och följas av en rundstav. Dock är sköldbågen mot V (mot långhuset) rent rundbågig, medan nedanför liggande arkadbåge är brett spetsig.

Vid en datering av kyrkans välvning kan i första hand iakttagas, att det föreligger en klar skillnad mellan långhus och kor ifråga om det allmänna stilintrycket. I koret äro väggpelarna låga i proportion till de högt stigande valven, hos vars sköld- och gördelbågar dock den breda tryckta spetsbågen överväger. I långhuset däremot vila stjärnvalven på avsevärt högre pilastrar men stiga betydligt långsammare, bortsett från de höga sidokuporna och deras starkt spetsbågiga anslag mot sidoväggarna. Proportionen mellan pelare och valv blir därför helt annorlunda. Kragbanden synas sakna pregnans. Välvning av kor och långhus framstår härigenom som två skilda företag med en viss, om än icke alltför stor tidsskillnad.

Korvalven äro i typ äldre än långhusets stjärnvalv, vilket icke endast gäller själva konstruktionen utan också stilkänslan, t. ex. den högre resningen hos valven. De torde kunna hänföras till 1300-talets senare del. Stjärnvalv förekomma i Danmark först från början av 1400-talet och anses i Skåne belagda tidigast på 1420-talet.¹ I Nordtyskland, inom den tyska ordensstaten (Preussen), uppträda stjärnvalven däremot långt tidigare, redan vid 1300-talets mitt, och då som de första på kontinenten (i Pommern allmänt omkring 1400; t. ex. ett stjärnvalv i Marienkirche i Stralsund 1382, i Mecklenburg fr. o. m. 1400).² Snabbt spred sig den nya valvtypen också till Baltikum och Sverige.³ Långhusets två V stjärnvalv ha vackert profilerade ribbor och visa även i övrigt en elegans och kvalitet, som torde förutsätta en direkt kontakt med det konstnärliga ursprungslandet. Det östligaste stjärnvalvet, i korsmitten, är yngre och

¹ M. RYDBECK, Valvslagning, s. 234, 288 ff. och 314.

² KARL-HEINZ CLASEN, Deutsche Gewölbe der Spätgotik. Berlin 1958 (i Deutsche Bauakademie, Schriften des Instituts für Theorie und Geschichte der Baukunst). bl. a. s. 34, 71—72, 89—90.

³ K.-H. CLASEN, a. a. s. 89—90. — STEN KARLING, Tyska Orden och den svenska kyrkobyggnadskonsten omkring år 1400, Rig 1936, s. 268 ff.

Fig. 281. Ingången från långhuset till sakristian från S, före restaureringen 1944—45.
S. 338 och 372.

Der Eingang vom Langhaus zur Sakristei von S.
vor der Restaurierung von 1944—45.

Entrance from nave to vestry from S, prior to
restorations of 1945.

synes med sina fyrkantribbor snarast vara ett verk av en medhjälpare till mästaren. En datering av stjärnvalven i långhuset till 1400-talets början torde icke vara osannolik, varvid en influens direkt från Nordtyskland förutsättes.

Välvningen av kyrkan i Sölvesborg torde sålunda ha haft följande gång. Torn och kapell välvas ungefär samtidigt i samband med uppförandet under 1300-talets sista tredjedel. Samtidigt, eller i varje fall i nära anslutning härtill, har koret välvts med de två kryssvalven. Möjligen har man avsett ett omedelbart fullföljande av välvningen i långhuset efter koret under utnyttjande av de förberedelser som vid uppförandet hade gjorts i form av förtagningar o. s. v. (jfr ovan s. 340), men av någon orsak blivit förhindrad. Arbetet måste dock snart, i början av 1400-talet, ha kommit igång igen, men då efter ett annat välvningssystem. Början gjordes i långhusets V parti och avslutades i korsmitten senast något decennium in på 1400-talet, då kyrkan i stort sett i ett sammanhang pryddes med kalkmålningar (jfr nedan s. 382). Vapenhuset välvdes i samband med uppförandet i början av 1400-talet.

SAKRISTIAN

Det mot kapellet svarande N utbygget är numera den 1905—06 efter ritningar av G. Lindgren (s. 318, not 1) uppförda sakristian i gotiserande stil (fig. 246). Den vilar på en hög källarvåning, anlagd och utnyttjad som pannrum för värmeledning. Dess golv ligger följaktligen betydligt högre än kyrkans. En inre stentrappa har därför uppbyggt från långhusgolvet (1905) för att förmedla förbindelsen mellan kyrka och sakristia (fig. 281), vilken trappa fortsattes med ytterligare tre trappsteg upp till predikstolen i långhusets NÖ hörn. En tunn tegelmur inom den N arkadbågen avskärmar sakristian från kyrkan. Över arkadbågen synas resterna av en ursprunglig spetsbågig öppning i långhusmuren (fig. 281), numera tillmurad (jfr s. 318 och 338).¹ Om arkadbågen och den ursprungligen planerade N korsarmen, »transeptet», se f. ö. ovan s. 338—340. Säkerligen blev denna N korsarm aldrig utförd;² några rester efter grundmurar till en dylik ha varken påträffats vid grundgrävningen till sakristian eller vid de sporadiska grävningar, som senare förekommit inom denna del av kyrkogården. Emellertid synes det troligt att på platsen har funnits en mindre byggnad i stil med S kapellet, i övre delen förenad med detta genom den ovan omtalade »gapskullen» (s. 338).

År 1913 tillbyggdes sakristian från 1906 åt Ö med ett förrum, ett arkivrum samt yttertrappa av tegel med steg av natursten efter ritningar av samme arkitekt.

Själva sakristian, inuti slåtputsad, som ännu (1960) tjänstgör också som pastorsexpedition, är täckt av ett kryssvalv av tegel samt har trägolv.

Yttre tegeltäckt sadeltak avslutas åt N genom ett gavelröste med blinderingar, vilket är utfört som en pastisch med dekorativa element från kor- och kapellgavlarna.

Äldre sakristia fanns i varje fall från slutet av 1700-talet inredd i koret bakom altar-

¹ Huruvida den bågformiga öppningen varit tillmurad sedan sin tillkomst eller vid något tillfälle använts som ljusöppning kan icke avgöras.

² Jfr det likartade förhållandet i S. Clemens i Visby.

Fig. 282. Kyrkans N sida från V, med det 1905 rivna N vapenhuset.
Foto Larsen 1897.

N Seite der Kirche von W aus mit dem 1905 abgebrochenen N Wapenhaus. N side of church, from W, showing N porch demolished in 1905.

uppsatsen, som då stod längre in i kyrkan än nu. Detta sakristieutrymme, om vars inredning intet är känt, raserades 1905.

På den nuvarande sakristians plats låg tidigare (fram till 1905) en enklare tillbyggnad (fig. 282), enligt arkivaliska uppgifter omkr. 3 m i fyrkant (inre mått), vilken kommunicerade med långhuset genom den tidigare nämnda spetsbågiga arkadbågen, som då synes ha varit öppen (i varje fall till större delen). Tillbyggnaden kallas i kyrkoräknenskaperna och protokollen för det N vapenhuset och var en tillfällig yngre ersättning för det kapell, som kanske planerats som en motsvarighet till det södra. Tidpunkten för detta tillbygge är okänd. Vapenhus på denna plats äro i regel av sent datum.

1679 är taket odugligt och N dörren saknas, 1684 göres en nyckel till »Lilla vapenhusdörren», och 1691 repareras en hel del på »det norra vapenhuset», vilket åter är aktuellt 1709—10. År 1731 behöves reparationsmaterial »till dörren och ett skjul utom dörren», och 1759 repareras här åter. År 1773 »fortsattes vapenhusbyggnaden»(?). Detta synes

FÖRSVUNNET
NORDLIGT
VAPENHUS

innebära att den äldre sakristiebyggnaden, som är nämnd på 1600-talet, sannolikt stammande från detta århundrande, och som ännu finns kvar 1759, någon tid därefter rives och ersättes av en ny, som står under byggnad 1773 (och senare). Vid besiktning 1785 behöves murarbete på »Taket öfwer Ingången eller lilla utbygget Nordan om Kyrkan», samt dessutom böra »Wäggarna spijkas och mäd slättbräder wäl jämnas, sedan ribbor förut på alla stolpar och löshult påspikade blifwit». Samtidigt finner emellertid kyrkorådet »äfwensom att ännu ett litet utbygge utom det förutnämnde bör uppbyggas af bräder och stolpar med dörr i karm till förekommande af drag i kyrkan, särdeles då köld och starkt wäder påkommer». (Var detta sista utbygge skulle ligga, nämnes icke; möjligen skulle det kunna gälla platsen framför portalen på Ö gaveln, om denna skulle blivit uppbruten just vid denna tidpunkt eller strax dessförinnan.) 1822 repareras taket med tegel, 1862 vitrappas takvalvet i norra utbygget, och slutligen 1866 målas bänkar och tak i »kyrkans norra kapell».

Genom A. MATHIESENS anteckningar 1897 bekräftas, att N utbygget var en korsvirkesbyggnad (från 1760—70-talen) med putsat, spetsbågigt tunnvalv (av trä?, troligen från 1800-talet). Det s. k. N vapenhuset raserades 1905.

RESTAURE-
RINGAR

Under 1680—90-talen höllos ofta syner för granskning av kyrkans bristfälligheter. Nämnden bestod av fyra man; av RÄK. 1692 framgår, att kyrkan »gaf dem till öhl för sitt omak 24 öre smt». För kyrkans iståndsättande utverkade staden åren 1769 och 1789 allmänna kollekt, vilket tydligen var av nöden (WEIBULL a. a., s. 198). Vid vis. $\frac{5}{9}$ 1770 fann landshövding J. von Rajalin nämligen kyrkan, »hvilken genom elacka och otrogna föreståndare och sysslomän nu warit nära sin undergång», så skröplig till tak och väggar, att en skyndsam reparation ansågs nödvändig. En genomgripande sådan verkställdes i etapper åren 1771—79, likaså 1785. En reparation av okänd omfattning år 1823 kostade över 1 100 riksdaler (RÄK.). År 1834 skedde förutom en allmän restaurering stora förändringar i kyrkans V parti genom bl. a. uppförande av ny läktare och orgel. Vid vis. 1852 ville man förstora kyrkan genom en större sidobyggnad, varvid de befintliga utbyggena borde borttagas, men vid vis. 1858 bedömdes en sådan ändring »icke vara oundgängligen nödvändig». 1858 reparerades däremot »väggspeglarna på kyrkans norra sida». Även 1870 företogs omfattande reparationer, också på inventarierna.

En genomgripande restaurering ägde rum åren 1905—06 för en kostnad av omkr. 40 000 kr under ledning av arkitekten Gustaf Lindgren (s. 318, not 1), vilken restaurering enligt tidens sed syftade till att återgiva kyrkan dess medeltida karaktär, såsom man uppfattade denna. S korportalen återupptogs, medan den sena Ö koringången igensattes och det nuvarande korfönstret i stället upptogs till sin gamla storlek. Fönsterbågarna flyttades något in i murarna, de igenmurade fönstren i vapenhus och kapell upptogs. Samtliga fönster försågos med glasmålningar. Den förut överputsade sockeln blottades och frigjordes från kalkrappning, och samma arbete utfördes på långhusets N mur. Tornet försågs med trappgavlar, och ingången till torntrappan, som dittills legat inne i tornrummet, igenmurades, och ny förbindelse upptogs i stället utifrån i tornets S mur. Den

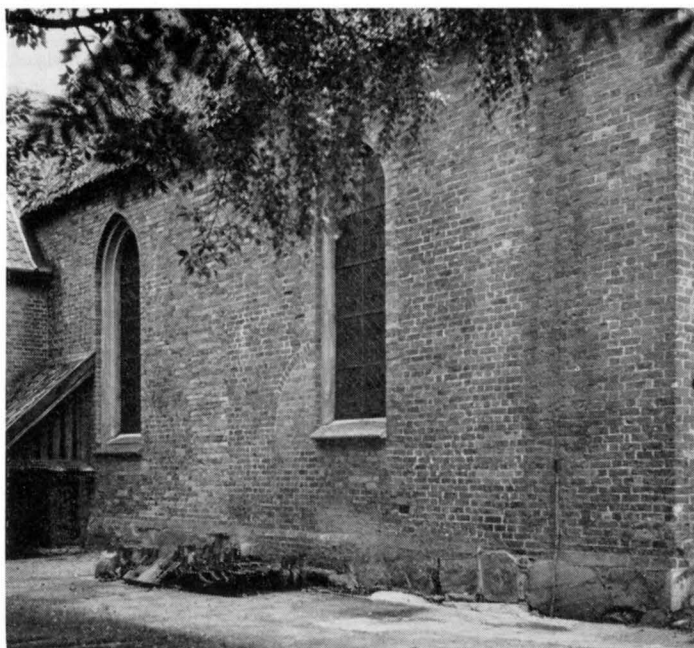

Fig. 283. Kyrkans N sida, med märken efter strävpelare. Foto 1960.
S. 316.

N Seite der Kirche mit Spuren von N side of church with marks of
Strebpfeilern buttresses.

igenmurade ingången till rundtrappan i vapenhuset öppnades. Det N vapenhuset raserades och ersattes av den nuvarande sakristian. Invändigt sänktes golvet ca 0,3 m, kalkmålningarna framknackades och restaurerades därefter av konstnären Allan Norblad,¹ varjämte viss komplettering skedde, också med nykomponerade målningar. Predikstolen flyttades från långhusets S till dess N vägg, den äldre bänkinredningen med inskrifter från 1600-talet nedbröts och ersattes med nya bänkar. Altaruppsatsen flyttades något tillbaka mot Ö, varvid den äldre bakomliggande sakristian bortföll. Epitafier och andra inventarier omflyttades, varvid en del föremål deponerades i Blekinge Museum i Karlskrona. En plan att ersätta den medeltida kyrkklockan (jfr s. 460) med en större avlogs dock med betydande majoritet.

Vintern 1944—45 genomgick kyrkan en inre restaurering, som i huvudsak innebar avlägsnande av 1905 års dekorationsmålningar, rengöring och konservering av kalkmålningarna samt vissa omflyttningar av inventarier. Koret frilades genom borttagande av där befintliga bänkkvarter. Sakristian vitmenades helt invändigt.

¹ ALLAN NORBLAD, konservator, dekorationsmålare, f. 1872, † 1921. Utförde restaureringsarbeten bl. a. i flera Blekingekyrkor, se f. ö. ovan s. 47, not 2.

Vissa reparationer företogs 1950 i tornets inre, bl. a. i klockvåningen, och åren 1951—54 genomgick kyrkan slutligen en yttre reparation, koncentrerad främst till samtliga gavelrösten och trappgavlar samt tornets ljudluggar.

UPP-
VÄRMNING

Kyrkan, som före 1905 uppvärmdes genom två järnkaminer, försågs vid 1905 års restaurering med en central varmluftsanläggning med en under den nybyggda sakristian förlagd värmekammare. År 1935 ersattes detta system av en ännu bestående varmvattensanläggning med radiatorer. Panncentralen förlades därvid till den äldre värmekammaren, från vilken den dock år 1960 förflyttats till det nybyggda, angränsande församlingshuset.

KALKMÅLNINGAR

I kyrkans kor, mittravé, kapell och vapenhus finnes i valven och på väggarna en delvis rik kalkmålningssdekor, huvudsakligen bestående av figurala scener och enstaka helgonbilder. De egentliga figurscenerna äro koncentrerade till valvet i andra (V) kortravén, medan de enskilda figurerna särskilt dominera triumfbågens yttre (V) sida samt vapenhuset.

De ornamentala motiven utgöras bl. a. av bågfriser, slutande i treblad, vilka friser i allmänhet följa sköld- och gördelbågarna samt valvribborna, rankslingor, vilka stundom inrama de figurala scenerna, så att dessa få karaktären av bokillustrationer, samt i valvhjässorna vackra slutornament, bestående av liljor, kombinerade med kraftfulla bladgrupper eller liljekors.

Vid okänd tidpunkt (senast vid 1700-talets mitt eller strax därefter) överkalkades muralmålningarna; i varje fall kalkas kyrkan invändigt 1777 (jfr s. 325). Målningarna blevo vid restaureringen 1905—06 åter framknackade och konserverade av konservator Allan Norblad, som också i hög grad uppfriskade och kompletterade de avtäckta målningarna. Därvid tillfogades tyvärr många nya detaljer, och »uppfriskningen» skedde med så starka färger, att vissa figurer, särskilt i vapenhuset, kommit att verka såsom helt nya. I vissa fall kan det numera vara svårt att i detaljerna utskilja de yngre tillsatserna. Därjämte anbringades i koret och vapenhuset helt nya figurer, delvis med N. M. MANDELGREN'S planscher såsom förlagor.¹

¹ NILS MÅNSSON MANDELGREN (1813—1899), tecknare och konsthistoriker, avtecknade och beskrev kulturminnen av skilda slag. Särskilt ägnade han sig åt svenska medeltida kyrkomålningar, vilka han utgav i ett franskt verk (1855—62). M:s stora avbildningssamlingar förvaras, liksom en del av hans anteckningar, i Lunds universitets konsthistoriska institution, medan huvudparten av hans anteckningar förvaras i ATA.

Fig. 284. Den helige Blasius på korets Ö-vägg. Foto 1960. S. 362.
 Der heilige Blasius an der O Wand des Chores. The Holy Blasius on E wall of chancel.

Vid 1945 års inre restaurering rengjordes och konserverades kalkmålningarna av konservator O. Oswald, Malmö, varvid ett stort antal av 1905—06 års tillsatser borttogos, i synnerhet de rent ornamentala. Bl. a. frilades det Ö korvalvet helt.

Målningarna äro utförda med kalkfärger på torr puts. Huvudfärgerna äro: rött (mönja eller cinnober), som delvis svartnat, rödbrunt (caput mortuum), grönt, grått och svart. De härröra från senmedeltiden och äro i stort sett samtidigt utförda, möjligen med en mindre tidsskillnad mellan vapenhusets och de övriga.

I den följande beskrivningen skildras kalkmålningarna travé för travé, varvid också 1905 års figurer medtagas (betecknade med årtalet 1905).

Fig. 285. Konsekrationskors (medeltida) och aposteln Johannes (1905) på korets S-vägg. Foto 1960.

Mittelalterl. Weihkreuz und der Apostel Johan- nes (1905) an der S Wand des Chores.	Mediaeval consecration cross, and the apostle John (1905) on S wall of chancel.
--	--

KORET

Travé I.

Ö väggen: (N om altaret) *Biskop* (fig. 286) med bok, stav och gloria invid ett rött *konsekrationskors*. Glorian uppfriskad 1905, liksom mun, haka och hals samt stavens översta del.

(S om altaret) Den *helige Blasius* (fig. 284) i biskopsskrud med stav och gloria samt omgiven av en hjort och andra djur, invid ett rött *konsekrationskors*. Bilden omskrives av ett till största delen oläsligt språkband, däri namnet Blasius förekommer.¹ De två nedre djuren t. v. och konsekrationskorsset ifyllt inom konturerna. Anmärkningsvärt är att bågfrisen skär över de högra djuren.

¹ Den *helige Blasius*, som skall ha lidit martyrdöden år 316 under den diocletianska förföljelsen, var biskop av Sebaste i Armenien. Han hade enligt LEGENDA AUREA under förföljelsen bosatt sig i en

Fig. 286. Biskop på korets Ö-vägg. Foto 1960.

Bischof an der O Wand Figure of a bishop on E
des Chores. wall of chancel.

Fig. 287. Den heliga Dorothea på korets
S-vägg. Foto 1960.

Die heilige Dorothea The Holy Dorothea
an der S Wand des on S wall of chancel.
Chores.

N väggen: Apostlarna *Petrus* och *Jakob*, båda från 1905.

S väggen: Ö om och intill fönstret ett svart *konsekrationskors* (fig. 285). Apostlarna *Johannes* och *Paulus*, båda från 1905.

Vid 1905—06 års restaurering hade icke blott ovannämnda fyra apostlafigurer tillagts, utan också hela Ö korvalvet täckts av tät bladornamentik i grönt, omramande bl. a. de fyra evangelistgrotta och levde en eremits liv. Det omtalas, att en mängd fåglar omgävo honom och voro mycket tama. Då landshövdingens soldater voro ute på jakt, upptäckte de av en händelse Blasius vid hans grotta, stående omgiven av en mängd djur, vilka soldaterna icke kunde fånga. Blasius var tydligen mirakulöst skyddad av Gud. — Det måste vara denna mängd av djur, som är framställd i målningen. (HEINRICH DETZEL: *Christliche Ikonographie*, II, Freiburg 1896, s. 209—211; jfr bl. a. bildsviten i Braunschweigdomen; KARL KÜNSTLE: *Ikonographie der Heiligen*, Freiburg 1926, s. 137—139. Blasius förekommer också på Memlingaltaret i domen i Lübeck, f. n. i St Annenmuseum).

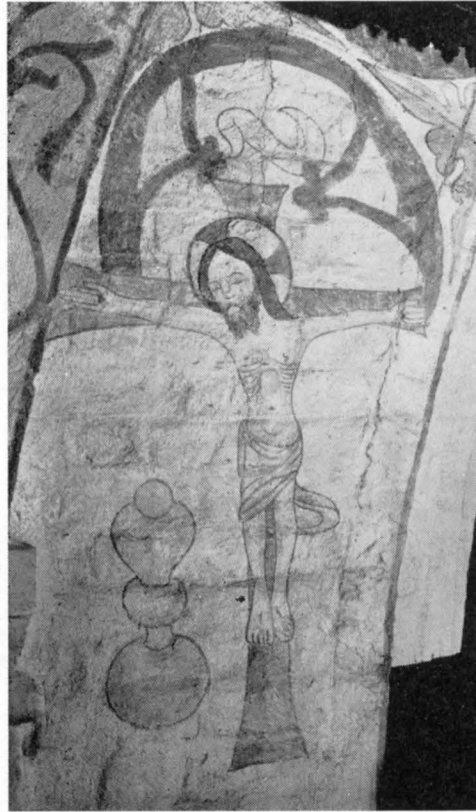

Fig. 288. Kristus på korset. Triumfbågens V sida, N delen. S. 370.

Christus am Kreuz, W Seite des Triumphbo-
gens, N Teil. Christ on the cross. W
side of rood arch, N
section.

symbolerna, samt därjämte hade längs korets väggar målats ett under fönsternivån liggande draperi. Allt detta avlägsnades 1945, varefter första kortravén framträder helt ljus och ren. Inga spår efter ursprungliga kalkmålningar kunde 1945 iakttagas i den första kortravéns valv eller på dess N mur. Förklaringen härtill (i varje fall i fråga om N väggen) torde bl. a. kunna ligga i de omändringar med därav följande eventuell omputsning, som måste ha skett i samband med karmeliterklostrets anläggning 1486 och även vid dess nedläggande på 1530-talet (jfr s. 330—331).

Travé II.

S väggen: (Ö om fönstret) Den *heliga Dorothea* (fig. 287). Kvinnligt helgon med krona, korg i högra handen och blomranka i den vänstra. Vid vänstra foten ett svart *konsekrationskors*.¹ Uppfriskad inom konturerna.

¹ *Dorothea* (Mindre Asien) sände efter sin martyrdöd under den diocletianska förföljelsen en korg med blommor från himlen till en romersk ämbetsman, som varit närvarande vid hennes avrättning och som

Fig. 289. V kortravéns valv, »Mariavalvet», från V. Foto 1960.
 „Mariengewölbe” im W Chorjoch von W. Vaulting of W bay of chancel, the ”Mary
 vaulting”, from W.

N väggen: *Kvinnligt helgon* i dok och med bok i handen (1905).

Valvet: samtliga fyra valvkappor täckta med ett flertal rika figurscener, alla med motiv ur *Jungfru Marias liv*, vilka i Ö och V kapporna äro förenade inom ett gemensamt ramornament (fig. 289).

S kappan (fig. 290): Överst i stort format *Treenigheten* i form av Gud fader i krusad mantel med tre skilda huvuden. Övriga fyra scener beröra *Joakims och Annas historia*, grupperade dels i, dels genom en bön härom velat håna henne. Genom denna gåva blev ämbetsmannen omvänd till kristendomen. S. Dorothea avbildades under senmedeltiden i ett flertal kyrkor på södra Östersjökusten (bl. a. i Wismar, Doberan, Danzig) och på en målning av Holbein d. ä. avbildas hon med krona (H. DETZEL, a. a. s. 302—304; K. KÜNSTLE, a. a. s. 187—190). Den heliga Dorothea var skyddshelgon för handelsmännen och på vissa platser funnos Dorotheagillen såsom speciella köpmannasammanslutningar (PAUL JOHANSEN, *Umriss* o. s. v., s. 58—59). Kanske har ett sådant gille funnits i Sölvesborg.

Fig. 290. Mariavalvets S kappa. Foto 1960.
S Kappe des Mariengewölbes. S section of the "Mary vaulting".

mellan två uppbyggda baldakiner i rik arkitektonisk utformning. Fr. v. t. h.: Joakims och Annas offer frambäres till översteprästen, översteprästen avvisar offret, änglabebedelsen för Joakim, då han vistas bland sina djur, samt Joakim och Anna mötas i gyllene porten. Hela fonden utfylld av rosor. I baldakinernas fönster fyra porträtt.

V kappan (fig. 292): Fyra scener omslutna av och skilda åt genom ett ramornament med rankdekor. Överst, t. v. *Maria och Elisabeth*, t. h. *Kristi födelse*, framställd enligt Birgittas uppenbarelse med Maria knäböjande inför det nyfödda, på marken liggande, ljusutstrålande barnet; inskr.: ihc/xpc

Fig. 291. Mariavalvets N kapp. Foto 1960.
N Kappe des Mariengewölbes. N section of the "Mary vaulting".

[= Jhesus Kristus]. Därnedanför *Trettondagsscenen*, omfattande två rutor, t. v. Maria i sängen, barnet stående på sängtäcket med välsignande hand, Josef vid sängfoten; i högra rutan anlända Heliga tre konungar. — Huvuddragen bibehållna, men konturena betydligt uppfriskade. — I Öja rivna kyrka, Skåne, var Maria i samma bildscen framställd på likartat sätt: i säng med barnet stående.¹

¹ M. RYDBECK, *Valvslagning*, s. 230—231, fig. 141 samt s. 322 (datering).

Fig. 292. Mariavaltets V kappa. Foto 1960.
W Kappe des Mariengewölbes. W section of the "Mary vaulting".

N kappan (fig. 291): Scenerna ordnade i två rader. I centrum av övre raden *Omskärelsen*, på sidorna ljusbärare m. fl. figurer, allt under en stor, arkitektoniskt utformad baldakin. I mitten av nedre raden *tronande och krönt madonna* med barnet; på sidorna därom, t. v. *Flykten till Egypten*, t. h. *Marias död och gravläggning*. I gravläggningen är kistan till stor del ny och huvudena uppfriskade, den tronande madonnan har fått konturerna väsentligt förstärkta. Ljusbärarnas kappor äro starkt laserade, ljusbäraren närmast omskärelsen kompletterad [1905] och själva omskärelsen visar också förstärkta och partiellt nygjorda konturer. De många ljusbärarna torde kunna anspela på bruket att viga ljus vid Kyndels(ljus-)mässofesten, vilken firas till minne av Jungfru Marie kyrkogång och Kristi frambärande i templet (mera sällan omskärelsen!).

Det sannolika synes vara, att bildframställningen ursprungligen hänför sig till Marie kyrkogång men att den varit så förstörd, att bilden av Norblad 1905 tolkats som omskärelsen och sålunda oav-

Fig. 293. Mariavaltets Ö kappan. Foto 1960.
 O Kappe des Mariengewölbes. E section of the "Mary vaulting".

siktligt kommit att förvanskas vid restaureringen. Den längs valvets ribbor löpande bågfrisen med sina trebladsavslutningar är till vissa delar kompletterad 1905.

Ö kappan (fig. 293): *Marie kröning*. De heliga personerna sitta på arkitektoniskt uppbyggda bänkar under en rikt utformad, av tre kolonner buren arkitektur. Fonden strödd med stjärnor. En

Fig. 294. Triumfbågens V sida, detalj. Foto 1960.
Teilstück vom Scheitel des Triumphbogens von W. W side of rood arch, detail.

bred ram omger scenen på tre sidor, i denna dels två lekare med blåsinstrument, dels fyra änglar med andra musikinstrument. I ramen ingå också sju cirkelformade fält (medaljonger), nämligen dels i hörnen de fyra evangelistsymbolerna, dels mitt på sidorna tre mansporträtt. Nästan alla figurerna äro omkonturerade, »idragna» i de gamla linjerna. Arkitekturen och en lekare starkare ommålade. På valvstrålar och i bågfrisen ilaserat i det gamla mönstret, som vid framknackningen 1905 varit endast svagt synligt, men dock funnits.

LÅNGHUSET

Travé I (mittravén).

Triumfbågen, V sidan (fig. 294—297): I mitten sitter inom en tryckt oval *Kristus på regnbågen som världsdomare*, omgiven av *elva porträllhuvuden*, de flesta föreställande apostlar, (6 i S, 5 i N) inom runda medaljonger, sammanbundna genom ett vegetativt flätverk. De sex porträtten på S sidan äro sannolikt (från Kristus heraldiskt t. v. räknat) Johannes Döparen (?), Paulus, Andreas, Bartolomeus, Tomas och S. Klara (?), de fem åt N (heraldiskt t. h. om Kristus) Jungfru Maria eller ett ordenshelgon, Petrus, kvinnligt helgon med kniv och radband, troligen S. Kristina av Bolsena, som bl. a. avbildas i Hattula kyrka, Finland; dessutom två porträtt dolda av predikstolshimlen och vid triumfbågens N anfang inom en sjätte medaljong Kristus på korset (fig. 288).

Fig. 295. Stjärnvalvet i korsmitten samt triumfbågens V sida.
 Das Sternengewölbe des Kreuzjochs mit der W Seite des Triumphbogens. Star vaulting midway in chancel and W side of rood arch.

Fig. 296. Triumfbågens V sida, detalj. Foto 1960.
Teilstück von der W Seite des W side of rood arch, detail.
Triumphbogens.

Stjärnvalvets många valvkappor äro rikt prydda med enskilda figurer. I de åtta centrala kapporna åtta *änglar*, stående på var sin konsol och bärande skilda passionsredskap (fig. 298—301). I nedre Ö sidokappan inom var sin rundel *Matteus'* och *Johannes' evangelistsymboler*, i motsvarande V kappan *Lukas'* och *Markus'* i likartat utförande. Nedanför varje symbol ett *mansporträtt* i bröstbild, vilka fyra porträtt äro helt individuellt utformade, sannolikt av profan karaktär (fig. 303). I nedre valvkapporna mot N och S två *änglar* i vardera, i N omgivna av rankverk. På S sidan ha båda dessa änglar radband, måhända antydande sidorummets karaktär av bönekapell, medan de två änglarna i N valvkappan bära musikinstrument (fiol och luta), vilket skulle kunna tyda på befintligheten av en musik- eller körläktare på »gapskullen». Konturerna på fyra av de centrala änglarna starkt kompletterade, liksom på två av de manliga bröstbilderna.

N väggen: *Bebådelsen* (fig. 305, 306, jfr också fig. 281) är skildrad med scenen delad av N arkadbågen och »gapskullen». V om bågen under en baldakin den bebedande ängeln med ett språk-

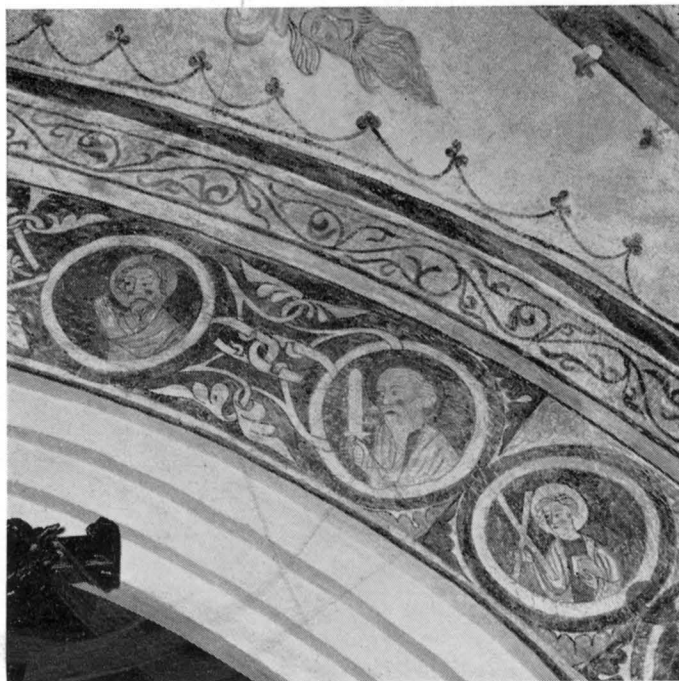

Fig. 297. Triumfbågens V sida, detalj. Foto 1960.
Teilstück von der W Seite des Triumphbogens. W side of rood arch, detail.

band med otydlig text. Ovanför baldakinen Gud fader i bröstbild med en välsignande och en pekande hand. Ö om arkadöppningen också under en baldakin den knäböjande Maria (nästan helt nymålade). Snett ovanför på en båglinje (från Gud fader?) Kristusbarnet i miniatyr. Bakom Maria ett bord med liggande bok och ciborium. — Båda figurerna tränga fram över bågfrisen, som ansluter till men ej korsar figurerna. Ett draperi längs väggens nedre parti från 1905 borttogs år 1945.

S väggen: Kring bågen den sedvanliga *bågfrisen* med trebladsavslutning, varunder i V skymtar, dock endast svagt, en inristad dekor, nämligen en bågfris, med tvärstrecksavslutning (närmast M. RYDBECKS typ K 1—2).¹ I fältet V om arkadbågen ett i rött målat likarmat *kors* i flättekunst (fig. 371), konsekrationkors?

¹ M. RYDBECK, Valvslagning, s. 229, fig. 140.

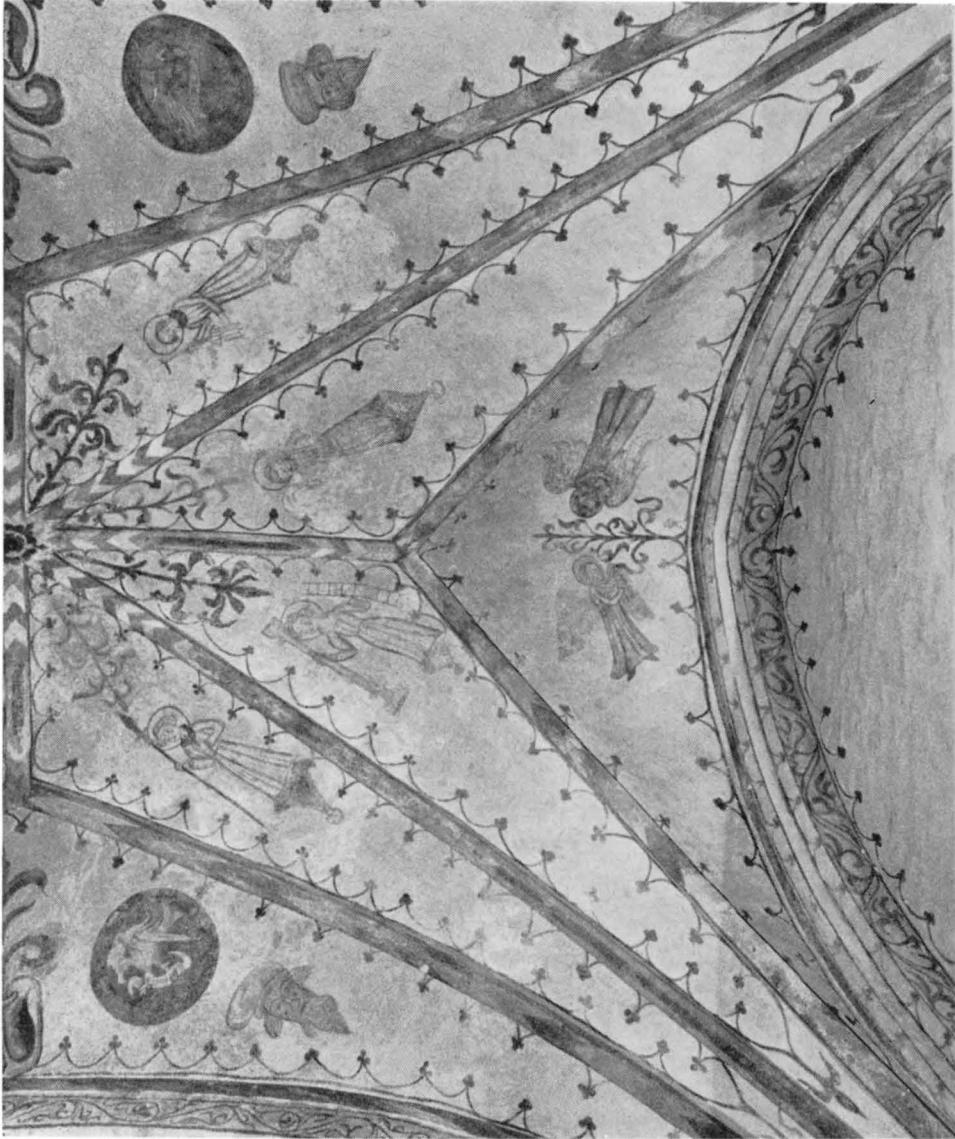

Fig. 298. Stjärnvalvet i korsmitten, »Passionsvalvet, S delen. Foto 1960.
Sternengewölbe im Kreuzjoch, »Passionsgewölbe«, Star vaulting midway in chancel, the «Passion
vaulting.» S section.
S Teil.

Fig. 299. Passionsvalvet, V delen. Foto 1960.
Passionsgewölbe, W. Teil The "Passion vaulting", W section.

Fig. 300. Passionsvalvet, N delen. Foto 1960.
Passionsgewölbe, N Teil. The "Passion vaulting", N section.

Fig. 301. Passionsvalvet, Ö delen. Foto 1960.
Passionsgewölbe, Ö Teil. The 'Passion vaulting', E section.

Fig. 302. Triumfbågens V sida, detalj. Foto 1960. S. 370.
Teilstück von der W Seite des W side of rood arch, detail.
Triumphbogens.

KAPELLET

Arkadbågen till kapellet: I bågens Ö del en *monstrans* (fig. 308), som uppbäres av två änglar, vilka senare äro nya (från 1905, tagna ur N. M. MANDELGRENS planschverk). Runt den därunder befintliga nischen hade dessutom 1905 målats en *arkitektonisk uppbyggnad*, som borttogs 1945.

I bågens V del en *ängel* med språkband (Mark. 10: 14) från 1905 (fig. 309), därunder fanns före 1945 också ett målat *draperi* från 1905.

Kapellet, S väggen: V om fönstret en mansfigur med helgongloria, iklädd profan dräkt (mantelveckan uppriskade). Sannolikt *S. Eligius* (fig. 307), som kniper en djävul i näsan med en tång.¹

¹ *Eligius* blev biskop i Noyon år 641 men var dessförinnan hovslagare och senare guldsmed och myntmästare. Legendan berättar, att djävulen en gång lämnade in en häst för att skos, en annan version är att djävulen i en kvinnas skepnad sökte förföra honom. Eligius var hovslagarnas och guldsmedernas skyddshelgon. Hans attribut är i regel tång och hammare. En med Sölvesborgsbilden likartad framställning finnes i Stubbekøbinge kyrka på Falster, Danmark, där S. Eligius med tång nyper en kvinnlig djävul i näsan (KARL KÜNSTLE; *Ikongraphie der Heiligen*, Freiburg 1926, s. 194—198, se särskilt s. 196).

Fig. 303. Passionsvalvet, mansporträtt i NO.
Foto 1960. S. 372.

Passionsgewölbe, The "Passion vaulting",
Männerbildnis im NO. portrait of a man to NE.

Mellan S. Eligius och djävulen ett till stor del oläsligt språkband: »Waken hefthi hir ghewese vorhest du — — — vate . . . »

På V väggen finns kring avlastningsbågen, liksom i valvet, den sedvanliga *bågfrisen* med treblad. I valvhjässan *träd* med tunna stänglar, i någon mån erinrande om dekorationerna i Saxtorp, Skåne.¹ Inuti nischerna befintlig *bladdekoration* från 1905 avlägsnades 1945.

KYRKANS VÄSTPARTI

I långhusets båda västliga travéer överkalkades år 1945 de befintliga bladdekorationerna, evangelistsymbolerna, inskrifterna och draperierna från 1905; endast valvstrålarna ha kvar en bandliknande dekoration från detta senare år.

Tornets valv: Bladdekorationer i hjässan, troligen från 1905, samt fläckvis rester av äldre dekor utan sammanhang.

¹ M. RYDBECK, Valvslagning, s. 199—200, fig. 126.

Fig. 304. Vapenhuset, Getsemane. Foto 1960.
Waffenhaus, Gethsemane. Porch, Gethsemane.

VAPENHUSET

Runt vapenhuset löper nedtill under fönstren en serie på sexton illustrationer ur *Kristi liv*, genom en bred röd linje tavelartat inramade i rektangulära fält. Som förlaga till dessa scener har sannolikt en bildbibel använts.

Scenerna äro uppdelade i två grupper, vilka båda börja på N väggen (mot långhuset, fig. 275). Den första gruppen, t. v. om portalen, läses motsols och framställer: (N väggen) a. *Bebådelsen*; b. *Maria och Elisabeth*; (V väggen) c. *Födelsen*; d. *Flykten till Egypten*; e. *Dopet*; f. *Förklaringsberget*; g. *Intåget i Jerusalem*; (S väggen, fig. 310) h. *Nattvarden*; i. *Getsemane* (fig. 304).

Den andra gruppen börjar t. h. om långhusportalen och läses medsols: (N väggen) k. *Korsfästelsen*; (Ö väggen, fig. 311) l. *Korsnedtagningen*; m. *Begråtandet*; n (ovanför nischen). *Gavläggningsen*; o. *Uppståndelsen*; p. *Himmelsfärden*; q. *Nådstolen*.

I scen h äro huvudena ursprungliga, det övriga i stort sett nytt; i scen g synes endast Kristi huvud vara helt bibehållet; av övriga scener synas förutom konturerna endast obetydliga detaljer framträda i originalskick. Målningarna äro alltså så starkt restaurerade 1905, att de nästan framträda som nygjorda, dock i det väsentligaste inom de gamla kompositionerna. Även bågfriserna, som följa valvstrålar och stödbågar, äro i betydande utsträckning starkt uppriskade.

Fig. 305. Långhusets N vägg: Bebådelsen, vänstra sidan. Foto 1960. S. 372.

N Wand des Langhauses, Verkündigung, linke Seite.

N wall of nave, the Annunciation, left side.

Fig. 306. Långhusets N vägg: Bebådelsen: högra sidan. Foto 1960. S. 372.

N Wand des Langhauses, Verkündigung, rechte Seite.

N wall of nave, the Annunciation, right side.

Ovanför dessa scener finnes en svit av sju helfigurer, de flesta inom blå fält med röda ramar, framställande *de fyra kyrkofäderna* samt *Petrus, Paulus* (Ö väggen, fig. 311) och ett *ordenshelgon*, *Dominicus?* (S väggen t. v., fig. 310). På Paulus äro blott vecken uppfriskade, de övriga figurerna äro endast obetydligt kompletterade i konturer och veckbehandling.

Sölvesborgs kalkmålningar intaga en särställning icke endast i Blekinges, utan i södra Sveriges medeltida konst över huvud taget. Sålunda bilda scenerna i V korvalvet med sin rika baldakinarkitektur en direkt fortsättning på den tradition, som i Skåne utbildades redan under 1300-talets mitt. Vackra exempel finnas i Anderslövs och Skurups kyrkor, bägge tillhörande den s. k. Snårestadsgruppen.¹ Angående Skurup har Evald Gustafsson² välgrundat riktat uppmärksamheten på släktskapen med miniatyrmåleri, vars ceremoniella stramhet å sin sida bottnar i liturgiska skådespel. Så är fallet även i Sölvesborg,

KARAKTÄRISERING OCH DATERING

¹ M. RYDBECK, *Valvslagning*, s. 193 f.

² E. GUSTAFSSON, *Wandmalereien aus dem XIV. Jahrhundert in der Kirche zu Skurup*, i: *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum* 23 (1952), s. 243 f.

Fig. 307. Kapellets S-vägg. S. Eligius. Foto 1960.
S. 378.

S Wand der Kapelle,
St. Eligius.

S wall of chapel,
St. Eligius.

där mästaren uppenbarligen har varit inspirerad av förlagor från 1300-talet, eller kanske direkt av de ovan omtalade skånska målningarna. Emellertid visa dekorativa detaljer, såsom rundbågsornamentet längs valvribborna, samt vissa klädedräkter bl. a. med lågt sittande bälte (s. k. »Dusing»), att målningarna torde ha tillkommit under 1400-talets början. Den mjuka draperistilen tillåter samma datering. I långhusets Ö valv ha figurerna blivit grövre tecknade, och den strama arkitektoniska kompositionen har övergivits; dock visa dekorationsdetaljerna och figurstilen, att målningarna därstädes äro utförda av samme mästare som i koret, möjligen dock något senare.

Randornament med halvcirklar slutande i treblad bli allmänna i Skåne på 1400-talet och ha i olika variationer påträffats i ett 20-tal kyrkor. Vad figurerna beträffar, så böra målningarna i Öja (Skåne) rivna kyrkas korvalv särskilt uppmärksammas. Kompositionen är där icke så sluten som i Sölvesborg, men i övrigt finnas så pass stora överensstämmelser mellan målningarna i Öja och Sölvesborg, att man i dessa skulle kunna räkna med arbeten av en och samme mästare. Målningarna i Öja dateras av Monika Rydbeck till

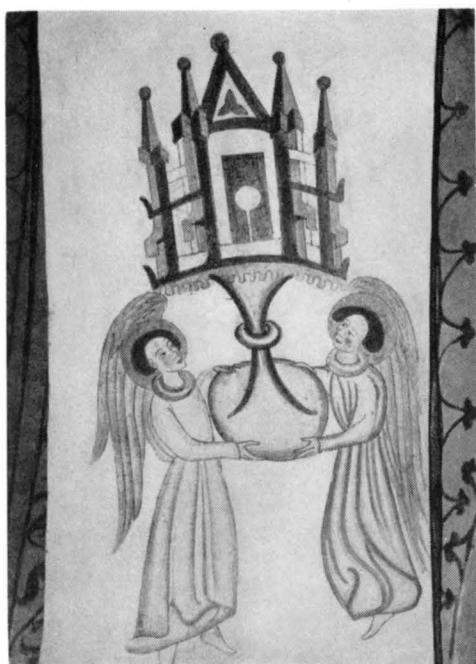

Fig. 308. Arkadbågen till kapellet, Ö sidan, änglar med monstrans. Foto 1960. S. 378.

S Wandbogen, O Seite, S arcade arch, E side, Engel mit Monstranz. angels with monstrance.

Fig. 309. Arkadbågen till kapellet, V sidan, ängel 1905. Foto 1960. S. 378.

S Wandbogen, W Seite, S arcade arch, W side, Engel von 1905. angel 1905.

1400-talets mitt¹ — en datering, som även styrkes av det dekorativa systemet; i stället för den strama högotiska kompositionen i Sölvesborg äro scenerna i Öja insatta i lövverk, som breder ut sig på valvkapporna.

Vapenhusets målningar visa samma dekorationer som korets och långhusets, fastän något enklare än där. De i de fyrkantiga fälten framställda figurerna äro emellertid betydligt grövre tecknade än scenerna i kyrkorummet. Mycket kan ha blivit förvanskad vid övermålningen 1905, men hos de framställningar, där det medeltida målningslagret är tämligen väl bibehållet, tycker man sig ana en stramare stil än i koret. Dessa målningar i vapenhuset påminna mycket om de s. k. passionsmålningarna på Gotland från 1400-talets mitt;² det synes ganska sannolikt, att vapenhusets dekorerings blivit utförd något senare än långhusets och kanske av en medhjälpare till huvudmästaren.

¹ M. RYDBECK, Valvslagning, s. 230.

² Jfr B. SÖDERBERG, De gotländska passionsmålningarna och deras stilfränder, Sthlm 1942.

Fig. 310. Vapenhuset, S väggen. Foto 1960. S. 380.
Waffenhaus, S Wand. Porph, S wall.

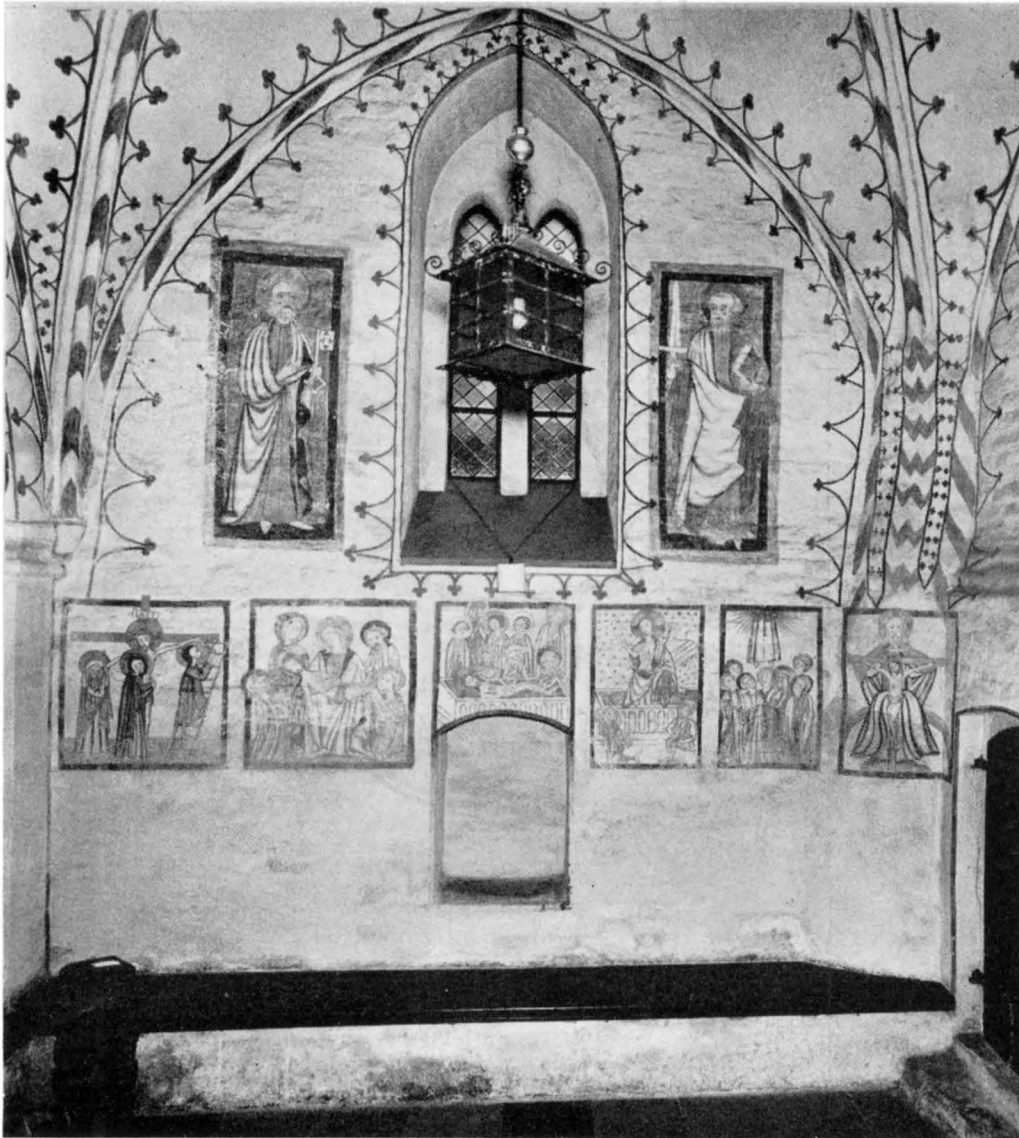

Fig. 311. Vapenhuset, Ö väggen. Foto 1960. S. 380.
Waffenhaus, O Wand. Porch, E wall.

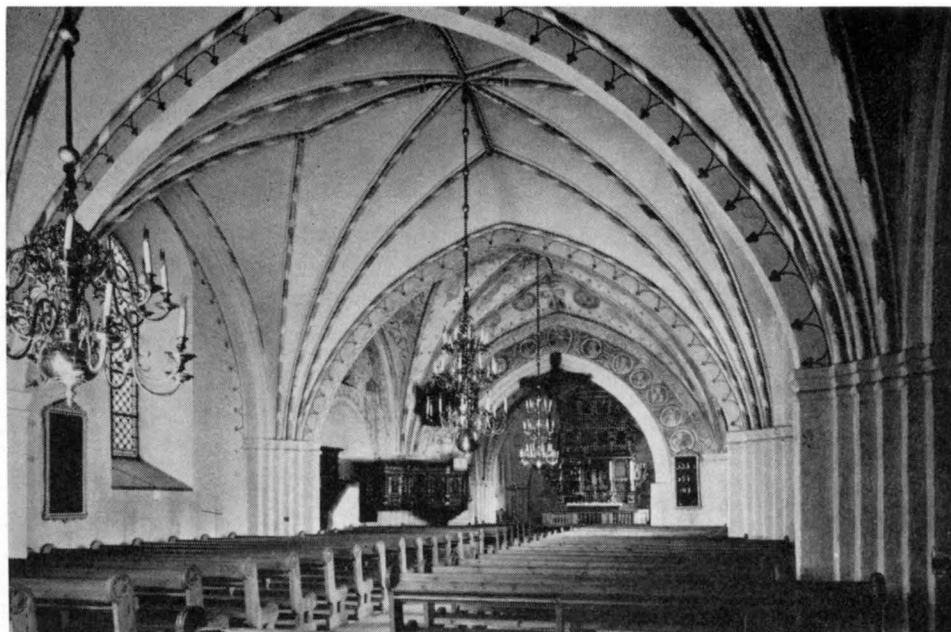

Fig. 312. Interiör mot Ö med mellersta stjärnvalvet. Foto 1960.

Kircheninneres von W mit dem mittleren Sternge-
wölbe.

Interior from W, showing midway star-vaulting.

INREDNING OCH LÖSA INVENTARIER

ALTAR- ANORDNING

Altare av trä med en bakre del (under altaruppsatsen) av murat och vitputsat tegel, 226×144 cm, täckt av en grönmarmorerad träskiva. Visserligen av medeltida ursprung, men vid en förflyttning längre mot Ö 1905—06 ommurat med användning av äldre tegel. Den tidigare storleken måste dock då ha bibehållits av hänsyn till befintlig träklädsel från 1600-talet.

Framtill är altaret klätt med ett träantemensale (fig. 314), sannolikt samtida med altaruppsatsen eller obetydligt äldre (se nedan). Under rundbågiga arkader med skuren dekor i beslagsstil, skilda av pilastrar, äro de fyra evangelisterna målade på pannå samt därunder deras namn. Även altarets N och S sidor äro träklädda; på den förra en dörr, ej ursprunglig, som leder till ett skåp under altaret. Sidorna äro numera prydda med målade beslagsornament från 1800-talets senare del (trol. 1870, jfr nedan); under dessa torde dölja sig äldre bilder, Matteus och Markus på N sidan, Lukas, Johannes

Fig. 313. Interiör mot V, efter 1945 års restaurering och nya orgelns byggnad. S. 408.

Kircheninneres gegen W nach der Restaurierung von 1945 und dem Einbau der neuen Orgel. Interior towards W, after restorations of 1945 and building of new organ.

och Petrus på den S (enl. BESKRIVN. 1830: »I bredd på Altarets framsida stå de 4 Evangelisterna målade samt äfven vid sidorna om Altaret jämte Petrus.» Även dessa sidobilder ha varit försedda med fyra texter i form av skilda bibelspråk ur Nya testamentet). Sidoskärmarna ha möjligen vid renovering under 1800-talets senare del blivit omkastade. Vid antemensalets överkant löper en inskrift: »NIELS KNUDSØN RAADMAND OC KIRCKEWERGE. / EXOD. ZO. VBICVNQVE MEMORIA FVERIT NOMINIS MEI : VENIAM AD TE, ET BENEDICAM TIBI. / ECCL^æ PAST^or BENEDIC^{ts} CHR: LVND. PSAL. 113. EST DNS NRI / MEMOR & NOBIS BENEDIXIT.» (= Niels Knudson rådman och kyrkovärd.¹ 2. Mos. 20. Varhelst jag stiftar en åminnelse åt mitt namn, skall jag komma till dig och välsigna dig. / Kyrkans

¹ Rådmanen NIELS KNUDSØN, g. m. GIESKE HANS DATTER, bekostade 1622 en gravsten (nr 17), under vilken enl. inskrift vila en viss JENS JENSEN († 1601) och dennes maka, vars namn och data ej närmare äro kända. Förmodligen ha även Niels Knudson och hans hustru fått sitt vilorum under samma sten. — Knudsons namn förekommer icke blott på antemensalet utan är också knutet till predikstolen (jfr s. 404 och not 1).

Fig. 314. Antemensale, från omkr. 1620. Foto 1960. S. 386.
Antemensale um 1620. Altar front, about 1620.

pastor Bengt Christensen Lund.¹ Psalt. 113. Vår Gud är minnesgod och han har välsignat oss.)

Altaruppsatsen (fig. 315—319) av skulpterat, målat och förgyllt trä är en rikt dekorerad arkitektonisk uppställning i fyra våningar, skilda av förkroppade bjälklag, jämte krön och predella, samt dessutom omfattande även det ovan beskrivna antemensalet. Uppsatsen, som är ett typiskt och framstående arbete inom den egentliga Christian IV-stilen, har sju på pannå målade bildframställningar men är f. ö. till mycket stor del fylld av inskrifter, dels inom särskilda inskriftstavlor, dels på ramverket. Dekorationen är målad (1870) huvudsakligen i vitt, guld, blått, grönt och rött. I vilken utsträckning äldre färgsättning är bevarad därunder är icke känt. Fyra kolonner med attiska baser och korintiserande kapital, till nedre delen klädda med beslagsornament men f. ö.

¹ BENGT CHRISTENSEN LUND blev pastor i Sölvesborg 1602, avled 1626 och blev begravnen i kyrkan (troligen i koret), där också ett porträtt-epitafium (nr 1 s. 441) uppsattes. Lund nämnes flera gånger (bl. a. 1624) och betecknas som »en hederlig, from och enfaldig samt i ämbetet flitig man» (S. CAVALLIN: Lunds stifts herdaminne V, Lund 1858, s. 340). — L. synes ha nedlagt ett energiskt arbete på kyrkans prydnad: hans namn förekommer förutom på epitafiet icke blott på antemensalet utan även på predikstolen (jfr s. 404) och på sockenbudspatenen från 1614 (jfr s. 418). Under hans tid tillkommo dessutom ett flertal förnämliga inventarier.

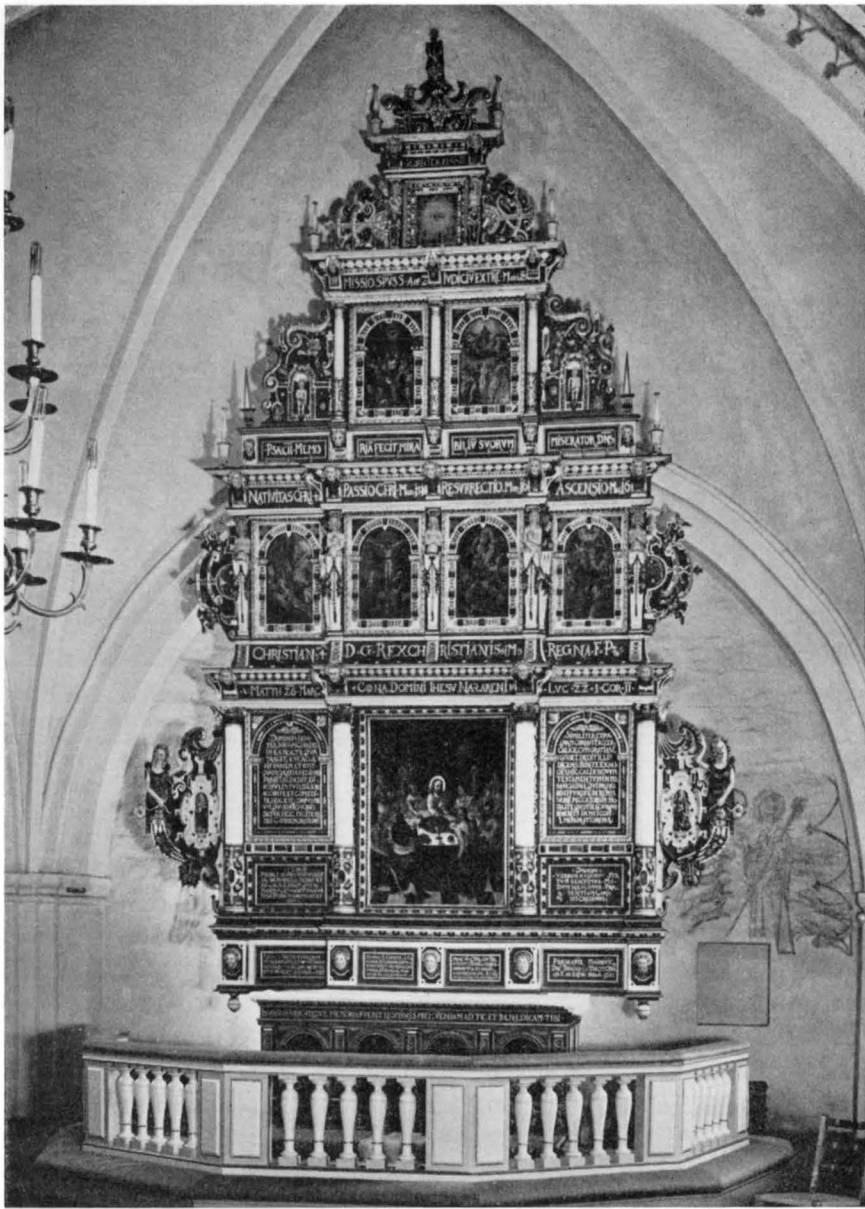

Fig. 315. Altaruppsats från 1622. Foto 1960.

Altar von 1622. Altarpiece, 1622.

Fig. 316. Kristi födelse. Detalj av fig. 315.
Christi Geburt. Teilstück Birth of Christ, detail of
von Abb. 315. fig. 315.

Fig. 317. Kristi uppståndelse. Detalj av fig. 315.
Christi Auferstehung. The Resurrection, detail
Teilstück von Abb. 315. of fig. 315.

slåta, omrama i huvudvåningen (närmast ovanför predellan) dels centralscenen, en på trä målad Nattvardsframställning (fig. 318), dels två stående rundbågiga och två liggande rektangulära inskriftsfält. I Nattvardsscenen, förlagd till ett rum med rutgolv i svart och vitt, äro personerna grupperade kring ett runt bord med påskalammet och kalken i mittlinjen rakt framför Kristus. På bordet också två tända ljus. I de två större, bågformiga inskriftsfälten Nattvards instiftelseord på latin (enligt inskrifter på entablementet ovanför anförda efter Matt. 26, Mark. 14, Luc. 22). I det nedre vänstra fältet citat på latin ur 1 Cor. 11:28—29: PROBET SE IPSUM HOMO, ET / SIC DE PANE ILLO EDAT ET / DE CALICE BIBAT. QVIN: / MANDVCAT & BIBIT INDIGNE / IVDICV̄ SIBI MANDVCAT ET / BIBIT (= »Pröve då människan sig själv, och äte så av brödet och dricke av kalken. Ty den som äter och dricker ovärdigt [utan att göra åtskillnad mellan Herrans lekamen och annan spis], han äter och dricker en dom över sig»). I det nedre högra fältet citat från Durandus: DVRANDVS. / VERBUM AVDIMVS. MO= / TVM SENTIMVS. MO= / DVM NESCI MVVS. PRAE = / CENTIAM CHRI = / STL. CREDIMVS (= vi höra ordet, vi känna rö-

Fig. 318. Nattvardsscen. Detalj av fig. 315. Foto 1960.

Abendmahlsdarstellung, Teilstück
von Abb. 315.

Communion scene, detail of
fig. 315.

relse, veta icke sättet, men tro på Herrens närvaro).¹ På bjälklaget ovanför nattvardsscenen texten: COENA DOMINI IHESV NAZARENI: Denna våning, liksom den närmast därovanför liggande, flankeras av två rikt skulpterade vingar i beslagsstil med inkomponerade kvinnofigurer, t. v. Fides med kalk och nyckel, t. h. Spes med fågel och ankare. Utåt avslutas dessutom vardera av dessa nedre vingar av en större kvinnofigur

¹ Jfr t. ex. kalkmålning i Ronneby kyrkas kor bakom altaret med likalydande inskrift, daterad 1586 (se ovan s. 53). På altartavlan i Malmö S. Petri, färdig 1611, finnes under nattvardsbilden, snett t. h. samma inskrift. (Th. WÄHLIN, Malmö S. Petri kyrka, Malmö 1919.) — DURANDUS DE SANCTO PORCIANO, fransk skolastiker (ca 1270—1332), biskop av Limoux 1317, av Meaux 1326, företräder närmast den nominalistiska riktningen inom medeltidens tänkande. Hans huvudarbete »In sententias commentarium» trycktes 1508.

Fig. 319. Yttersta domen. Detalj av fig. 315. Jüngstes Gericht, Teil- The Last Judgement, detail of fig. 315. stück von Abb. 315.

utan attribut, i sin nedre del utformad som en svängd pilasterkonsol med frodig fruktdekor. Den andra våningen är genom fem hermer indelad i fyra rundbågsfält med på pannå målade scener ur Kristi liv, fr. v. Födelsen, Korsfästelsen, Uppståndelsen och Himmelfärden. På frisen under dessa scener följande text: CHRISTIANIS 4 / D. G. REX CHRISTIANISSIMS REGNA. F. P.¹ (= Christian IV, med Guds nåde den allra kristligaste konung. Fromhet stärker väldet.) Ovanför scenerna: NATIVITAS. CHR. LUC. 2 / PASSIO CHR. MARC. 15. 16 / RESURRECTIO. MARC. 16 / ASCENSIO MAR. 16. — Tredje våningen delas genom tre kolonner av samma typ som i huvudvåningen, men enklare, i två fält med Andens utgjutelse över apostlarna samt Yttersta domen (fig. 319), även här med ovanför placerade bibelhänvisningar till ämnet för bilden. Därnedanför texten: PSA: CII. MEMORIA FECIT MIRABILIV SVORVM MISERATOR DNS. I den översta våningen ett av hermer omgivet fält med hebreisk inskrift (Jehova). Därövanför på frisen: GLORIA I EXELSIS DEO. Båda de övre våningarna avslutas åt sidorna med rikt skulpterade vingar, vilka utfylla de genom våningsindragningar uppkomna triangulära fälten. Altaruppsatsen avslutas uppåt av ett rikt skulpterat krön med en överst stående kvinnofigur i friskulptur med ett barn på ena armen, och en fågel på den andra, symboliserande Caritas. — På predellans framsida fyra av korta förkroppade pilastrar med änglahuvuden skilda inskriftsfält med latinska inskrifter: (fr. v.) 1) ur Joh. 3: 16 — 2) ur Matt. 3: 13 ff. — 3) ur Mark. 14 och 4) PRAESES, VIR MAGNIFICS DN: THAGO THOT OTTHONIS F. DE ERICSHOLM 1622, samt kvadrerad sköld i rött och silver (borde vara guld) (= länsherren, den ädle mannen, Herr Tage Ottesen Thott,² herre till Eriksholm, 1622). På andra och tredje pilastrarnas yttersidor

¹ Sentensen »Regna Firmat Pietas» har varit Christian IV:s valspråk och är ofta förekommande på byggnader, inventarier och föremål, tillkomna under dennes regeringstid.

² TAGE OTTOSEN THOTT, danskt riksråd, till Näs och Eriksholm (= nuvarande Trolleholm), »den skånske kungen», f. 1580, † 1658, länsherre på Laholm 1608—12, i Landskrona 1612—19, länsherre på Sölvesborg 1619—1632, riksråd 1624, generallandskommisarie 1628—46, länsherre på Malmöhus 1632—1651. G. 1: 1606 med HEDVIG RANTZAU (1589—1611); 2: 1615 i Malmö med KIRSTEN URUP (1594—1620),

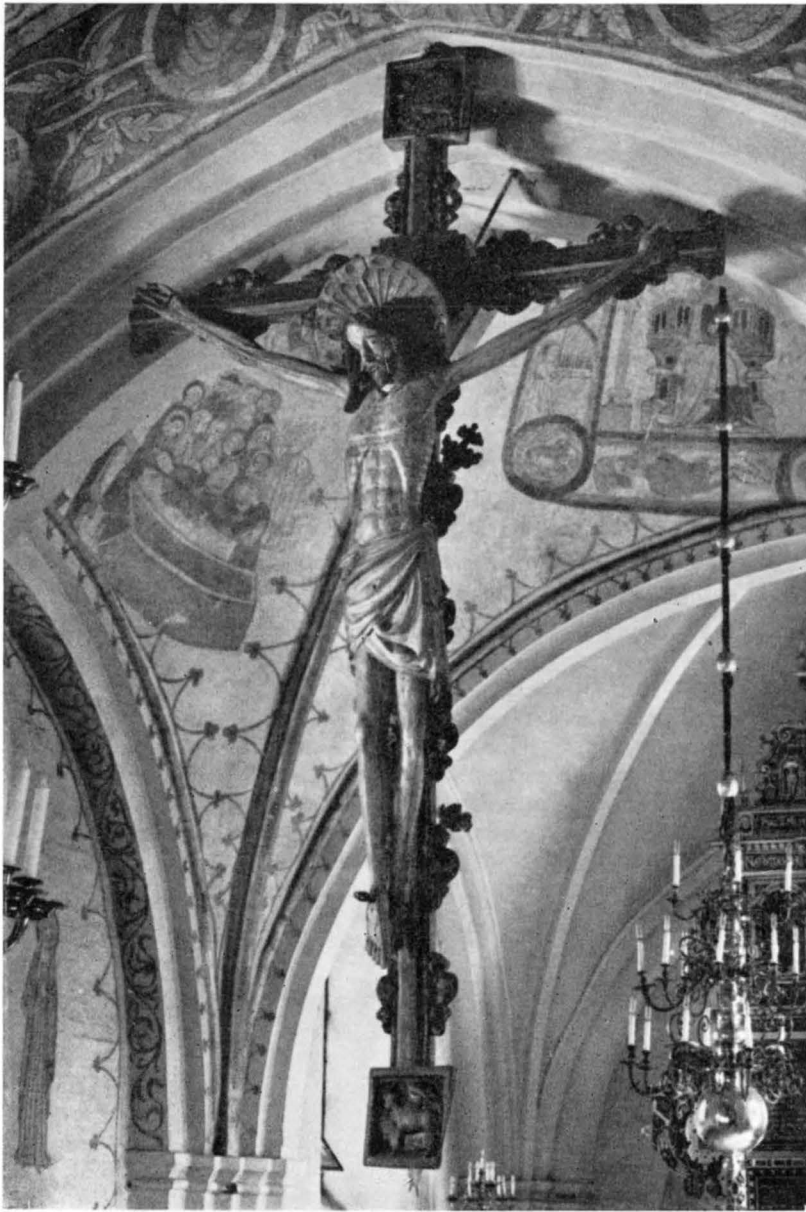

Fig. 320. Triumfkruifix från 1410—20. Foto 1960. S. 400.
Triumphkreuz von 1410—20. Rood Crucifix, 1410—20.

RENOV: 1870. På den hålkälade listen ovanför predellan finnes på högra tvärsidan, under vingfästet, en lätt inskuren inskrift i skrivstil (fig. 321), övermålad med blått: DOMINICO / F(ECIT?). . . — Altaruppsatsen uppsattes enligt inskriften 1622 och synes ha bekostats av dåvarande länsherren på Sölvesborgs slott riksrådet Tage Thott. Den restaurerades och nymålades — synnerligen okänsligt — 1870 av målaren Johan Lönlblad,¹ som för sitt arbete på altare och predikstol fick 628 riksdaler riksmünt. I bevarade delar av kyrkans RÄK. finnes ingen äldre anteckning om utförda arbeten på altartavlan, varför det icke är känt om renoveringar och ommålningar företagits under de 250 år tavlan stått på plats före Lönlblads arbete. Inskrifterna synas i stort sett vara kopierade från äldre underliggande, men kunna möjligen ha förvanskats i detaljer.

Sölvesborgs kyrkas altaruppsats är ett förnämligt arbete, ett vackert exempel på beslagsstilens utveckling i Danmark under Christian IV:s tid. I mycket påminner arbetet om den praktfulla uppsatsen i Malmö S. Petri, med vilken den har icke blott kolonnanordningen, utan också Durandus-inskriften gemensam samt därjämte utformningen av nattvardsframställningen, där man har anledning att räkna med att samma eller liknande förlaga i form av ett kopparstick använts. Altartavlan i Malmö (färdig 1611) är visserligen väl känd med hänsyn till sin härkomst, men vem som verkligen gjort själva kompositionen har länge ansetts osäkert. Numera är hela altarverket i Malmö attribuerat till målaren Dietrich Moll,² medan målningsframställningarna äro

† på Sölvesborgs slott; 3: 1623 i Köpenhamn med KAREN GYLDENSTIERNE (1605—1628), samt 4: 1633 med JYTTE GYLDENSTIERNE (1613—1650), samtliga begravna i Torrlösa kyrka, Skåne.

¹ JOHAN ULRIK LÖNBLAD, f. 1826 i Kristianstad, † där 1890. Målaremästare och sedan 1867 teckningslärare vid Högre allm. läroverket i Kristianstad. Grundade 1849 bildningscentralens ritkola, som senare utvecklades till Tekniska skolan i Kristianstad. Också kommunalt verksam i hemstaden. En dotter, EMILIA LÖNBLAD (1865—1946), blev utövande konstnär och har bl. a. målat altartavlan i Norra Åsums kyrka (Sk).

² M. RYDBECK, Renässansskulptur i Skåne, Lund 1950, s. 52—53.

Fig. 321. Detalj av inskuren inskrift på altaruppsatsen. Foto 1960.

Teil einer auf dem Altar eingeritzten Inschrift. Detail of incised inscription on altarpiece.

Fig. 322. Triumfkrcifix, detalj av fig. 320. Foto 1950. S. 400.
Triumphkreuz, Ausschnitt aus Abb. Rood cross, detail of fig. 320.
320.

Fig. 323. Krucifix från 1700-talets början. Foto B. M. S. 400.
Kruzifix des 18. Jh. Crucifix, 18th cent.

utförda av Peter Hartman (vars verksamhet är belagd 1607—18) och skulpturerna av mästaren Status Otto från Lüneburg (1603—19).¹ Sölvesborgsuppsatsen kan emellertid, även om den är av god kvalitet, icke i något hänseende mäta sig med malmöarbetet, vilket är särskilt märkbart i fråga om det konstnärliga uttrycket. Medan S. Petris altarprydnad genom sin arkitektoniska rörelse har en klart barock karaktär,² är sölvesborgsuppsatsen mera statisk och dess komposition präglas av en stilkänsla helt i renässansens anda. Den arkitektoniska uppbyggnaden är klart genomförd med kolonnordningarna genomgående fr. o. m. predellan uppåt t.o.m. tredje våningen, med mittpartiet något framskjutet. I dekoren är frodigheten framträdande och förkärleken för fruktknippen o. dyl. odiskutabel. Anmärkningsvärt är emellertid, att en viss skillnad i stiluppfattningen gör sig gällande mellan altartavla och predella å ena sidan och antemensale och altarebeklädnad i övrigt å den andra. Dessa senare synas representera en stramare, än mer statisk stilkänsla, möjligen äldre. Detta antemensale uppvisar i komposition och träbehandling stora likheter med motsvarande inredningsdetalj i Lister-Mjällby kyrka. Altaruppsatsen där, enligt inskrift skänkt 1621 av samme Tage Thott, är numera ofullständig,³ i och med att en mellanvåning samt skulpterade vingar under 1800-talet avlägsnats. Huvudvåningen, indelad genom refflade pilastrar, ansluter nära till stilen i det sammanhörande antemensalet, och således också till antemensalet i Sölvesborg. Den nuvarande

andra (ursprungligen tredje) våningen kan däremot genom sin frodiga och rika skulptur i viss mån sägas bryta mot de nedre partierna och i stället mera ansluta till Sölvesborgsuppsatsen. Den arkitektoniska ordningen är också i Mjällby genomgående fr. o. m.

¹ THEODOR WÄHLIN, a. a., s. 47—51; GREGOR PAULSSON, Skånes dekorativa konst, Stockholm 1915, s. 150—157; WEILBACHS KUNSTNERLEKSIKON III, suppl., Köbenhavn 1952, s. 29—30; DITO, II, 1949, s. 513—14; M. RYDBECK, Renässansskulptur, s. 46—86.

² GREGOR PAULSSON, a. a., s. 154.

³ SvK Bl II, s. 167—169, och L.-G. KINDSTRÖM, Praktmöbler och konstföremål i Mjällby kyrka. SöB ²⁴/₁₂ 1941.

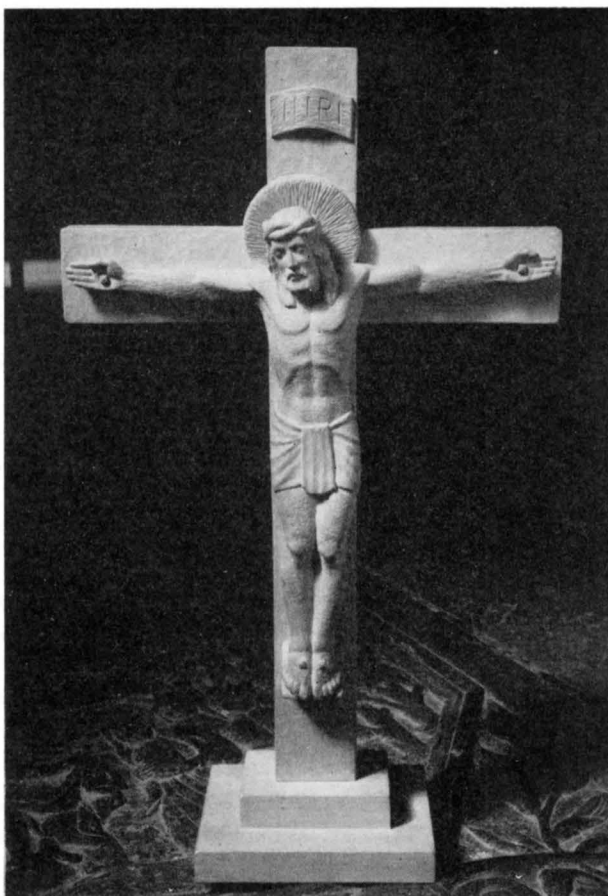

Fig. 324. Krucifix från 1946. Foto 1960. S. 400.
Kruzifix von 1946. Crucifix, 1946.

predellan upp genom de skilda våningarna.¹ Nattvardsframställningarna äro praktiskt taget identiska i Sölvesborg och Mjällby med bl. a. det runda bordet, och de måste i denna detalj utan tvekan återgå på samma förlaga (kopparstick).

¹ Det har av STURE FJELLANDER (Har altarbordet och predellan i Mjällby möjligen varit avsett för S:t Nicolai?, SöB ²⁷/₁₂ 1957) framförts som en möjlighet att predellorna i Sölvesborg och Lister-Mjällby utbytts. Detta är emellertid icke möjligt, då dessa i båda fallen, såsom det i beskrivningen anförts, äro genom den genomgående kolonnordningen bundna till resp. verks övre delar. Mittpartiets B är avsevärt olika i de båda altaruppsatserna (i Sölvesborg nära $\frac{1}{2}$ m bredare än i Mjällby), vilket omöjliggör att ett utbyte skulle ha kunnat ske.

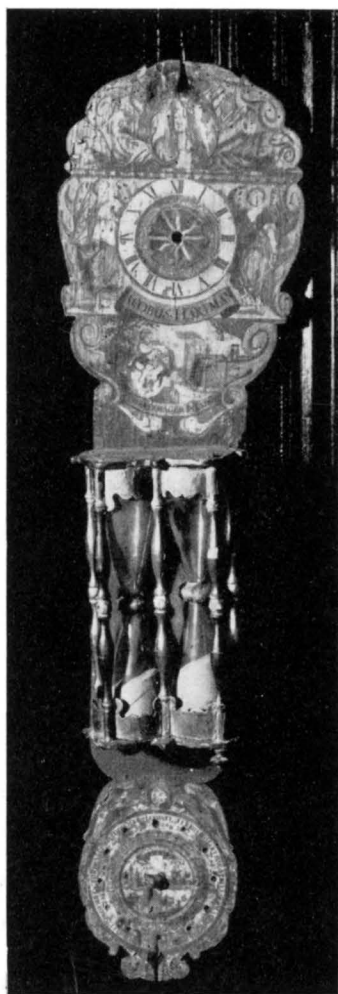

Fig. 325. Timglas från 1600-talets senare hälft. Foto B. M. S. 405.

Stundenglas des 17. Jh.	Hour glass, 17th cent.
----------------------------	---------------------------

Några mästarnamn äro icke knutna vare sig till Sölvesborgsuppsatsen eller till Mjällbyarbetet. Möjligen kan det inristade namnet »Dominico» på Sölvesborgs uppsats (s. 394) åsyfta dess mästare, varom man dock ej har några närmare uppgifter. Med hänsyn till den gemensamma donatorn Tage Thott torde det icke vara orealistiskt att räkna med samma mästare, men stilbrytningen kan möjligen antyda en viss ändring i planerna. Antemensalet i Sölvesborg har sannolikt tillkommit som ett särskilt arbete (på församlingens och pastors initiativ?) ca 1620 eller snarare några år dessförinnan,¹ och samme konstnär torde ha fått länsherrens uppdrag att utföra både antemensale och altaruppsats i Lister-Mjällby kyrka, allt färdigt 1621, där antemensalet och första våningen representera den strammare stilen, medan det övre partiet präglas av en yppigare stilglädje. Sölvesborgsuppsatsen färdigställdes följande år, 1622, och präglas helt av den fantasirikare och frodigare stilen (jfr om predikstolen s. 404). Mästaren torde ha varit påverkad av (möjligen kommit från) den verkstad, där Malmötavlan skapats.

Före 1905 stod altare och altaruppsats längre ut i koret, sannolikt nära valvmitten. Bakom altaret fanns en under 1700-talet inredd sakristia (jfr s. 316 och 356), som utåt på sidorna om altaret avskärmades från kyrkan genom en skärmvägg i manshöjd, indelad i fyllningar mellan släta pilastrar och

¹ Sölvesborgs-antemensalet är med all sannolikhet utfört till det medeltida altaret och har fått sina mått därefter. Då altaruppsatsen ett par år senare tillkommit på länsherrens initiativ, har man varit bunden av det nyss utförda arbetet och således inte kunnat utvidga altaret, utan uppsatsen har fått

skjuta ut till synes omotiverat långt på båda sidor. Eller också har uppsatsen redan varit färdig och i sin helhet ämnad till en annan kyrka, vilket skulle förklara dess sämre anpassning till altarbordet. Därom vet man intet. — Altaret stod före 1905—06 års restaurering längre ut i koret och fick då bättre plats: nuvarande höjd till valvet (8,35 m) utnyttjas helt, i valvhjässan är den däremot 8,65 m. Hur ändringen av golvnivån i koret 1905—06, vid vilket tillfälle troligen valvhjässan i underliggande kammare avhöggs, verkligen påverkade altarets höjd och placering, är icke längre möjligt att fastställa, då tillförlitliga detaljritningar från dessa ändringsarbeten saknas.

Fig. 326. Predikstol från omkr. 1615. Foto 1960. S. 401.
Kanzel um 1615. Pulpit, about 1615.

uppåt avslutad med ett enkelt profilerat listverk (jfr fig. 261), allt förmodligen tillkommet i ett sammanhang ca 1770 (i varje fall färdigt senast 1785, då sakristian omnämns i annat sammanhang, se ovan s. 332).

KRUCIFIX

Triumfkrucifix av snidat trä (fig. 320, 322), fötterna genomborrade av en enda spik. Figuren är svagt S-formad, utomordentligt långsträckt och koncentrerad, huvudet är ädelt, lätt lutat åt höger, kroppen starkt realistiskt behandlad, armar och ben tunna ända till utmärklad magerhet, händer och fötter utmejslade med anatomisk skärpa. Rikt veckat ländkläde. Blek karnation, vitt ländkläde med förgyllt kant och blå undersida, brunt hår och skägg, grön törnekrona. Röda bloddroppar i relief i pannan och ansiktet, f. ö. röda stänk över kroppen med såret i vänstra sidan starkt markerat (fig. 322). Nedanför sidosåret visar ett hjärtformat fält platsen för bloddroppar, utförda i relief, men senare bortfallna. Korsstammen utformad som livsträd, med evangelistsymboler på fyrkantiga plattor i ändarna (Matteus' och Markus' symboler på tvärrarmarna avsågade, Lukas' i fotändan är något skadad, fig. 320). Några av korsblommorna på korsstammen äro bortbrutna. Korset målat i grönt och rött. Bakom Kristi huvud en gloria i form av en mörkt målade skiva. Konserverat 1936 av konservator Sven Wahlgren, varvid ett sekundärt färglager (1700-tal?) borttogs. Korsets H 372, B 205; figurens H 295, B 194. Krucifixet synes kunna dateras till ca 1410—20, alltså i stort sett samtidigt med kalkmålningarna.¹ — Krucifixet, som finns nämnt i 1712 och 1752 års INV., hänger sedan 1945 i triumfbågen, dessförinnan i arkadbågen till kapellet. Dit flyttades det år 1936 från en förvaringsplats bakom altarpupsatsen, där det varit uppsatt på dennas ryggsida. I INV. från 1840-talet nämns det som förvarat »nere i kyrkan». Dess ursprungliga plats har varit i triumfbågen, med korsstammen vilande mot en inmurad bjälke, trabes (jfr ovan s. 332), 195 cm över nuvarande golvnivå.

Ett litet krucifix av trä (fig. 323). Den korsfäste saknar armar. Kroppen svagt S-formad, fötterna sammanhållna av en spik. Lockigt hår och skägg under törnekrona. Ländkläde i blått och guld. 1700-talets början. H 82 (figurens L 60). Deponerat 1901 i BM under inv.nr 2496.

På altaret modernt krucifix av skulpterat trä i ett stycke (fig. 324). H 66,5. På fotplattans undersida sign. »AW» (= Diakonissan Anna Westlén) samt metallplatta med inskriften OMKRING DITT KORS, O JESU KÄR, JAG STRÄCKER MINA HÄNDER. S. NICOLAI KYRKA I SÖLVESBORG NYÅRSDAGEN 1947. KYRKÖVÄRDEN KARL JOHANSSON OCH HANS HUSTRU ANNA, F. HAINER. Enligt uppgift i kyrkoarkivet Ersta-arbete 1946.

ALTARRING

Altarring av trä med tidigare gulbruna, sedan 1945 i ljusst beige målade svarvade dockor med polykromt och förgyllt listverk, från 1905—06 års restaurering. Klädd sedan

¹ Jfr t. ex. konung Wenzels bild i Wenzelsbibeln och Laurin von Klattaus korsfästelse från 1409 i den s. k. Hasenburgischen Messbuch i Wien. F. BURGER, H. SCHMITZ u. L. BEEN, Die deutsche Malerei, I. Handbuch d. Kunstwiss., 1913, Taf. I och XIV, samt W. PINDER, Die deutsche Plastik I, Handbuch d. Kunstwiss., Potsdam 1929, Abb. 190 och s. 213 f.

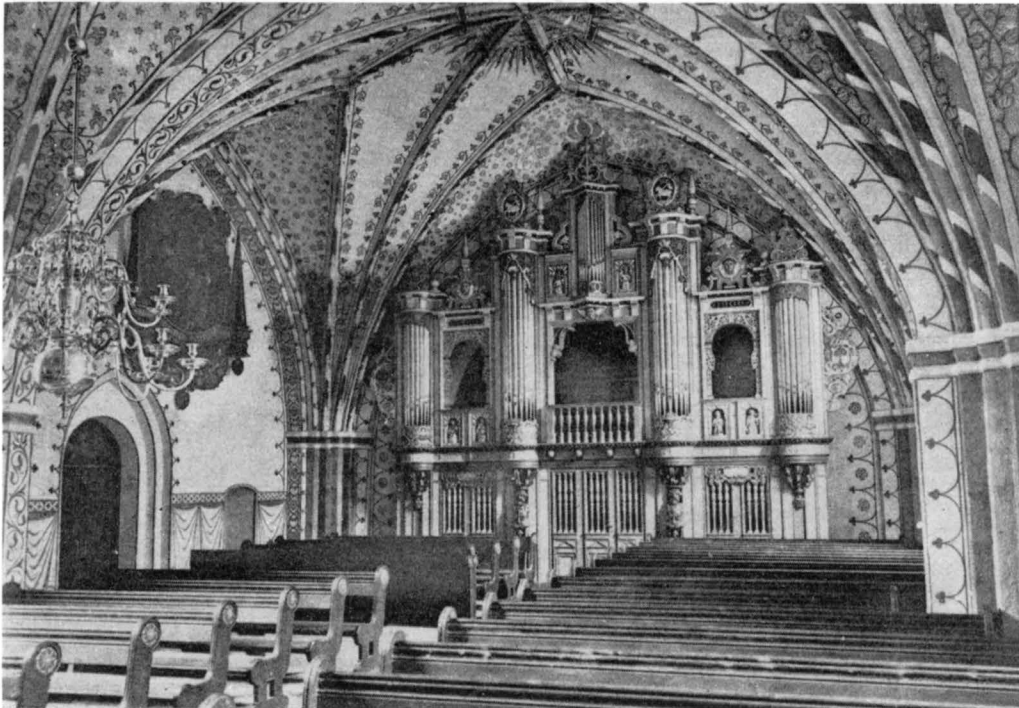

Fig. 327. Interiör mot V med orgelfasad och orgelläktare från 1905. S. 409.
Kircheninneres gegen W mit Orgelprospekt von 1905. Interior towards W, with organ front 1905.

1945 med grågrön linneväv. En äldre altarring fanns före 1905, vilken sannolikt stammade från 1700-talet (jfr fig. 261). Dokumentariska uppgifter om denna saknas.

Om särskilt korskrank är intet känt, men vissa märken i triumfbågens sidosmurar (jfr ovan s. 332) synas dock antyda att ett dylikt vid någon tidpunkt har funnits. En år 1635—36 uppförd läktare (se nedan s. 408) skilde emellertid under närmare ett par århundraden kyrkans kor från långhuset.

Predikstol av skulpterad, målad och förgylld ek (fig. 326, 281), bestående av korg med underrede, en för uppgången åt N nyuppförd utbyggnad, ljudtak och (yngre) trappa. Korgen är polygonal (fyra sidor av en åttkant), med stramt skulpterad beslagsdekor på sidornas arkadfält, i vars fyllningar figurer i friskulptur stå inkomponerade. Den 1905 efter samma schema nyuppförda utbyggnaden omfattar tre sidor på åttasidig grundplan, och dessutom finnes ytterligare en sida inskjuten mellan själva korgen och nämnda utbyggnad. Inalles bildas på detta sätt åtta arkadfält, med åtta figurer, från Ö räknat Petrus (S. Peder) med nyckel, Johannes med örn, Lukas med ox, Markus med

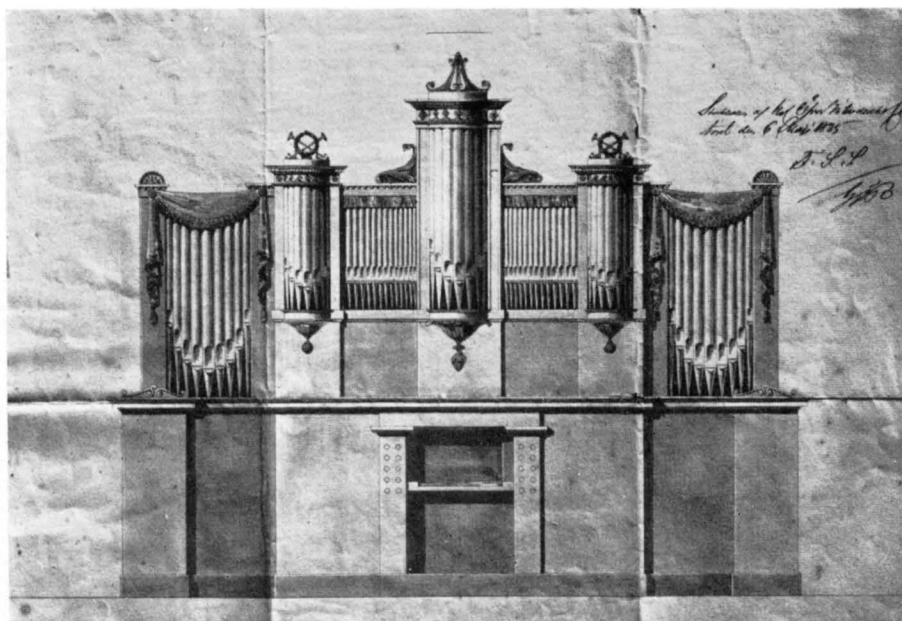

Fig. 328. Ritning till orgelfasad av C. G. Blom Carlsson 1835. BSt. S. 410.
 Entwurf für einen Orgelprospekt von C. G. Blom Carlsson 1835. Design for organ front by C. G. Blom Carlsson 1835.

lejon, Matteus med ängel, Paulus med svärd, Martin Luther med bok och Olaus Petri likaledes med bok, de tre senare från restaureringen 1905—06. I hörnen mellan fälten stå på lejonhuvudformade konsoler kolonnetter med attiska baser och joniska kapitäl. De ha »strumpor» med beslagsornamentik men äro f. ö. släta. Upptill och nedtill begränsas korgens bröstning av breda listverk med inskriptioner. På den nedre listen mellan de nyss nämnda lejonmaskerna namn inom kartuschfält med beslagsornamentik, hänvisande till de ovan befintliga figurskulpturerna. Den latinska inskriften på den övre listen, entablementet, är hämtad ur Jesaja 40: 8 och Jeremia 1: 8—9 och lyder: ESA: 40. VERBUM / DOMINI MANET / IN AETERNVM. / IEREM: I.NE / TIMEAS. TECVM / SVM ECCE DEDI / VERBA MEA / IN ORE TVO (= Herrens ord förbliver evinnerligen; Frukta icke ty jag är med dig; Si, jag lägger mina ord i din mun). Jesajacitatet är nymålat (från 1905—06) men synes ha kopierats från predikstolsdörren. Vid nedre listen hänga kartuschverk i beslagsstil med lejonmasker. Underredet, som uppbäres av en på golvet stående åtta-sidig pelare, följes i hörnen av enkelt ornerade ribbor (dukatmönstrade). På korgens övre list ett enkelt bokbräde, troligen från 1905.

Ljudtaket följer korgens grundplan samt är under kanterna dekorerat av lambrequin-artade ornamentstycken i beslagsstil. På takets frisband finnes följande latinska in-

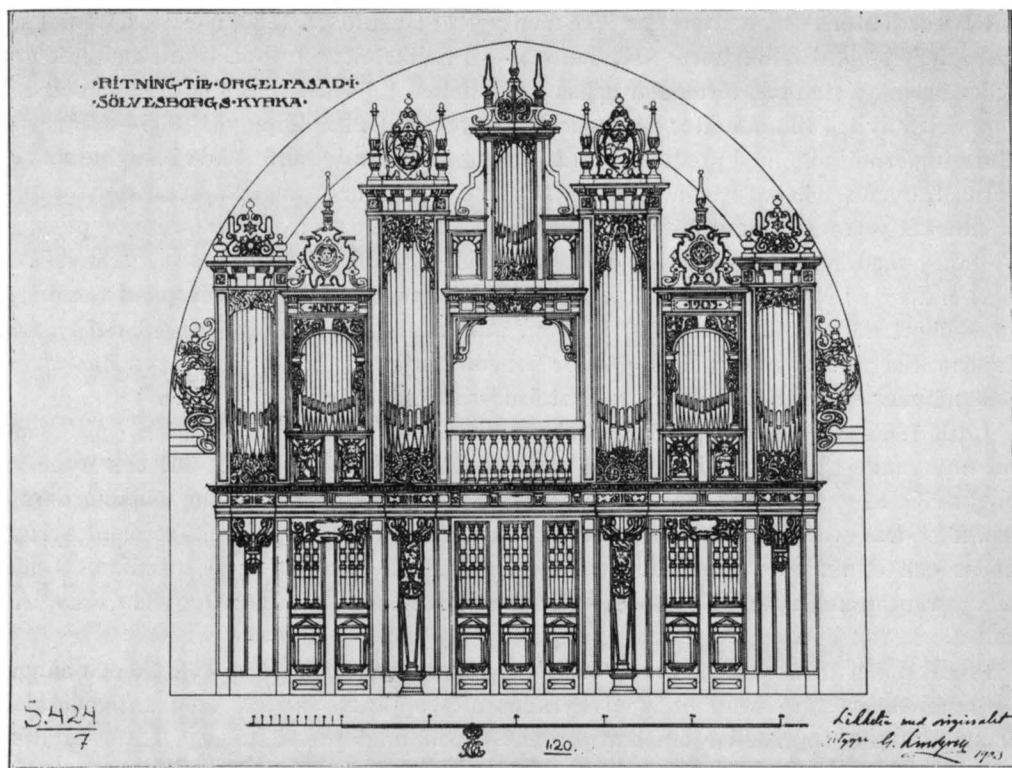

Fig. 329. Ritning till orgelfasad av G. Lindgren 1903. BSt. S. 409.

Entwurf für einen Orgelprospekt von G. Lindgren 1903. Design for organ front by G. Lindgren 1903.

skrift: IOHAN: 14 SERMO / QVEM AVDITIS / NON EST MEVS / SED EIVS QVI / MISIT ME PATRIS (= Joh. 14: 24: Det ord som I hören (mig säga) är icke mitt, utan Faderns, som har sänt mig). — Taklisten, som i hörnen prydes av änglahuvuden, sittande på små konsoler, krönes av gavelstycken med kartuschverk i beslagsstil med änglahuvuden i runda fält. Gavelstyckena skiljas åt och avslutas uppåt av pinaklar. Under ljudtakets hänger en skulpterad vitmålad duva, för vilken målaren Lönblad (jfr ovan s. 394, not 1) 1872 erhöi 7: 50 Rdr. Predikstolen hade tidigare ett ryggstycke, på vilket fanns en inskrift, anförd i BESKRIVN. 1830: »Till höger under Predikstolskronan Gloria in Excelsis Deo C 4 Regna Firmat Pietas.» Förmodligen var det på detta redan tidigt borttagna ryggstycke, som andra av WESSMAN anförda uppgifter funnos målade, nämligen att predikstolen var »bekostad af Otto Lindenow till Borreby¹ och des fru Anna Brahe. T.D. Anno 1621, då

¹ OTTO LINDENOV till Borreby, f. 1575, † 1618 på det av honom ägda Övedskloster, uppfostrades tillsammans med den blivande Christian IV, student bl. a. i Rostock 1587—96, länsherre på Sölvesborgs 9—104974

N.K. war Tutor».¹ Uppgiften har icke medtagits i BESKRIVN. 1830, där det däremot säges: »Nederst på Predikstolen NK. Tutor.» — Predikstolens trappa från långhuset är i nedre delen av sten och förmedlar också förbindelsen till sakristian; både denna och den övre delen av trä tillkom efter ritningar av arkitekten G. Lindgren vid 1905—06 års restaurering i samband med predikstolens flyttning till sin nuvarande plats i långhusets NÖ hörn (jfr ovan s. 340 o. 356 samt fig. 281). Dörren till den ursprungliga predikstolstrappan är numera placerad såsom dörr till sakristian och begränsas av en ursprunglig pilasterställning med refflade pilastrar, därovanför list med inskriften: ESA: 40. VERBVM DOMINI MANET IN AETERNVM. På dörren två fyllningar, den övre med inspänd rundbåge, omedelbart därovanför inskriften: PASTOR. BENEDICVS CHRIS: LVND (s. 388, not 1). Enl. CRONHOLM lydde inskriften 1750: »Pastor Benedictus Christ: Lund 1621.» Även BESKRIVN. 1830 nämner en inskrift ovanför predikstolsdörren: »Anno 1621» och »IHS».

Intill 1905—06 års restaurering stod predikstolen i långhusets SÖ hörn (mitt emot sin nuvarande plats) med ingång till trappan från SV (enl. foto fig. 261 och uppmätning av G. Lindgren 1903, BSR, S. 424: 2.) Vid omflyttningen 1905 blev icke blott trappan med dess bröstvärn raserad, utan även inskrifterna på dörr och entablement avlägsnades och ommålades partiellt. Predikstolen hade f. ö. redan 1870 tillsammans med altartavlan ommålats av J. Lönblad (jfr ovan). Nuvarande färger: förgyllda ornament mot mörkbrun botten.

Predikstolen är ett vackert arbete från senrenässansen på Christian IV:s tid och hänger i stilhänseende nära samman med kyrkans altaruppsats, särskilt med antemensalet. Ännu starkare framträder emellertid släktskapen med predikstolen i Lister-Mjällby från 1610,² och det råder inget tvivel om att det är samma hand som utfört de båda praktstyckena, liksom sannolikt också dopfunten i Mjällby.³ Möjligen har samme mästare även tillverkat den endast delvis bevarade predikstolen i Gammalstorps kyrka.⁴ Donator, länsherren på slottet Otto Lindenow, dog redan 1618, och sannolikt torde predikstolen, som så nära överensstämmer med Mjällby-arbetet från 1610, ha beställts och ritats flera år före Lindenows död, även om dess målning inte varit slutförd förrän 1621, vilket årtal varit fäst på densamma. Möjligen kan den efterlevande änkan Anne Brahe, f. ö. i nära släktskap med flera konstsläskande adelssläkter, ha fullföljt den avlidnes intentioner genom att låta måla predikstolen 1621, kanske flera år efter dess färdigställande. Ej heller till detta arbete är något konstnärnamn knutet.

slott 1612—18, och på Elleholm 1613—18, begraven i Löddeköpinge kyrka (Sk). G. 1599 m. ANNE BRAHE (1577—1636), dotter till Tyge Brahe, till Tosterup och Hammar (Nosaby sn, Krist. län).

¹ Initialerna N. K. måste med all sannolikhet syfta på rådmannen och kyrkoföreståndaren NIELS KNUDSON, vars namn också finnes på antemensalet (jfr s. 387 not 1). Jfr också gravstenen nr 17, s. 436.

² SvK BI II, s. 170 (jfr fig. 142, s. 164).

³ SvK BI II, s. 170 och 175, samt L.-G. KINDSTRÖM, a. a. 1941.

⁴ SvK BI II, s. 134—135.

Timglas, stomme av trä (fig. 325), rödmålat, bestående av en övre och en nedre skiva med påklistrade papper med kopparstick, samt mellan dessa skivor själva timglasstället av förgyllt trä. Det övre pappret har tryck med bl. a. en urtavla med hål för visare, porträtt av förnäm herre i peruk, en inskrift i versaler: IACOBUS HARTMAN, därnedanför en pojke med såpbubblor och orden MEMENTO MORI, samt ett bord med symboler för livets slut: HODIE MIHI CRAS TIBI. Denna övre tavla avslutas nedåt med inskriften SANDUHRMAGER IN LEIPZIG. Den mindre skivan, nedanför de två sandglasen, har ett liknande stick med kalendarium och månadernas namn, och häri ringhål för pinnar; därinnanför dagarna 1—31 med hål för visare. I centrum en stadsbild och LEIPZIG. I föremålets baksida är en skiva av bokträ infälld, sannolikt tillkommen vid en reparation, och på denna skiva sitta själva timglasen fästa. Bakpå ryggstödet är också klistrad en papperslapp med svårläst text, skriven med bläck i tysk skrivstil: »förfärdigadt af Olaus Gabrielson Asspelund föd j Carlshamn Segell ät Comp(assm)akare / Jr (ges)äl(l) ij stockholmen den 18 junij 1772». H 71 cm. — Årtal saknas, trol. 1600-talets mitt eller senare hälft.¹ Papperslappen om Aspelund är sekundär: dennes arbete kan ha varit att laga tavlan genom att fälla in den lilla bokträskivan. — Nämnt 1788 som gammalt. År 1821 sitter timglasets på predikstolen, men man borde då skaffa flera timglas »att nyttjas i tornet» (ST.PROT.). Dep. 1901 i BM, inv.nr 2483.

Kyrkan har öppna bänkar av furu, tillkomna vid 1905—06 års restaurering och utförda efter ritning av arkitekten G. Lindgren, sedan 1945 ljusa, omålade, dessförinnan brunbetsade. Gavlarna äro försedda med blommor i relief. Åt Ö avslutas långhusets bänkkvarter genom skärmar, försedda med rundbågiga fyllningar, förmodligen i stilen imiterande detaljer av den äldre bänkinredningen. Denna äldre inredning, till stor del stammande från 1600-talet, nedbröts och förstördes hänsynslöst år 1905. Under åren 1906—1944 voro bänkar också placerade i koret, men dessa borttogos vid restaureringen 1944—45 och ersattes med ett par rader enkla stolar, som lämna korets huvuddel fri (jfr ovan s. 323 och 359).

Om den äldre bänkinredningen nere i kyrkan kan en del uppgifter inhämtas ur

¹ Liknande sandur finnas bl. a. i Jönköpings museum (SvK Småland I, s. 86), Å kyrka (DaK, Bornholm 2, s. 168) samt SHM (inv.nr 10297, jfr SvK Uppl. V, fig. 67). — I Mariakyrkan i Hälsingborg fanns fram till 1840 ett liknande timglas med bl. a. texten »Jacobus Hartman Sand-urmager in Leipzig» (ELIAS FOLLIN, Hälsingborgs historia, utg. av P. Wieselgren 1851, s. 128).

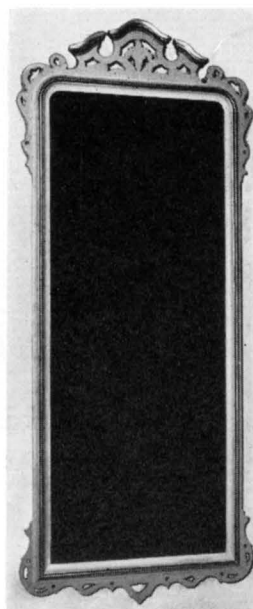

Fig. 330. Nummertavla, 1800-talets förra hälft. Foto 1960. S. 411.

Nummern- tafel, Anfang 19.Jh.	Hymn board, first half of 19th cent.
--	--

TIMGLAS

BÄNKAR

Fig. 331. Dopfuntscuppa, 1200-talets senare del. Foto B. M. S. 414.
Kuppa eines Taufsteins, 2.H.13.Jh. Bowl of font, latter part of 13th
cent.

WESSMANS beskrivning 1763 (E.S. Band IX. 1.27), N. H. SJÖBORG 1792 samt BESKRIVN. 1830. På dörrarna till de främsta bänkarna funnos 1763 de Lindenovska och Braheska vapnen samt inskrifterna (1830) »Otto Lindenow Til Borreby» samt »F. Anne Brahae F.D.» (jfr s. 403, not 1) och (sannolikt på en bänk omedelbart därintill) »Denne Stol Er Til Prestegaarden A. HB. 1614». På en bänkdörr längre ned i långhuset lästes 1830: »Anno 1610 Lod Klaus Snedker oc Niels WGLE Denne stoel Bekoste Gud oc Kircken Til Aere Dem oc Deres Sande Arwinge Til Gafn oc Beste.»

Även i koret fanns en äldre bänkinredning, beskriven 1763 av WESSMAN på följande sätt: »På andra sidan (= på N sidan) bakom Choret woro Ekebänckar gorde med Pulpet frammanföre och 9. rum i hwardera efter gamäl sätt; den ena en nyare stol på hken (= hvilken) war uphögte bokstäfwer: Marine Jens Pedersens¹ oc Margarethe Peder Karstensens² oc Inger Claus Pettersens hafwer bekostadt denne stol gud oc Kircken till äre Anno 1631». I 1830 års beskrivning nämns den såsom »den så kallade Munkestolen» och namnen citeras något olika, bl. a. det sista (riktigare) såsom »Inger Klaus Ditmersen».³ Den äldre bänken är tyvärr icke beskriven, möjligen kan den ha stammat

¹ Troligen hustru till borgmästaren JENS PEDERSEN, död 1639, jfr s. 430, not 2.

² Kyrkovärden PEDER KARSTENSEN, död 1640, och hans maka MARGARETHE, som 1631 var med och bekostade denna bänk, ha troligen tillsammans skänkt den med deras initialer och bomärke prydda ljuskronan nr 1 i S kapellet (jfr s. 420). Peder har därjämte sitt namn fäst vid herrskapsläktaren 1636 (jfr s. 408) och fick sitt gravställe markerat med en gravsten (nr 13, se s. 434). Margarethe har möjligen överlevt honom, gravstenen nämner henne i varje fall icke.

³ INGER CLAUDATTER lät (jfr s. 436) tillsammans med maken CLAUD DITHMERSEN bekosta en gravsten (nr 14) över fadern, borgmästaren CLAUD RETTIKE († 1625) och hans hustru BIRGITTE NIELSDATTER († 1626).

från 1500-talet. Också SJÖBORG nämner dessa bänkar såsom tvenne rader munkstolar i koret.

År 1691 lät man laga »en stol bak den store kiörkedörren, som var ganske förfallen» och 1785 måste man »förbättra några stolar på Fruntimmerssidan», ett ofta förekommande problem på grund av rötan på N sidan (jfr ovan s. 324).

År 1795 ²⁸/₉, beviljade landshövdingeämbetet en den ¹¹/₉ gjord anhållan om »Nya stolars uppsättjande i Choret». Det gällde »2^{ne} Stolrader uti Sölfwitsborgs kyrka, närmast Choret», elva bänkar på N och elva på S sidan, alltså tillsammans 22 på båda sidorna »på ett rum af 12 alnars längd och 6 alnars bredd», sju kvarter höga (PROT.), med sina dörrar och säten samt fotpallar och golv, varunder bolstrar skulle läggas¹. Vid murarna skulle panelning uppsättas. Arbetet utfördes av snickarmästaren Jonas Löfkvist² i Sölvesborg för 66 Rdr 32 sk specie.

År 1834 tillkom en i varje fall partiellt ny bänkinredning (möjligen spolierades härvid korets renässansbänkar), och 1841 uppsattes nya bänkar under läktaren »på fruntimmerssidan». Vid den därefter företagna nya fördelningen tillföll främsta bänken »Borgmästarens fruntimmer», och »den från längre tid tillbaka kallade Slottsstolen skall hädanefter tillhöra Slottet och Waljö. — Till fattighjonets bruk utsågos de lösa bänkar, som kommo att sättas framme före de nyinredda bänkarna på stora gången».

Ännu till restaureringen 1905 kvarstodo i kyrkan ett flertal renässansbänkar med bevarade inskrifter:³ 1) LID. . . GUD OC BODEL ARAHSDATTER ANNO 1641 M; 2) OLVF AN-

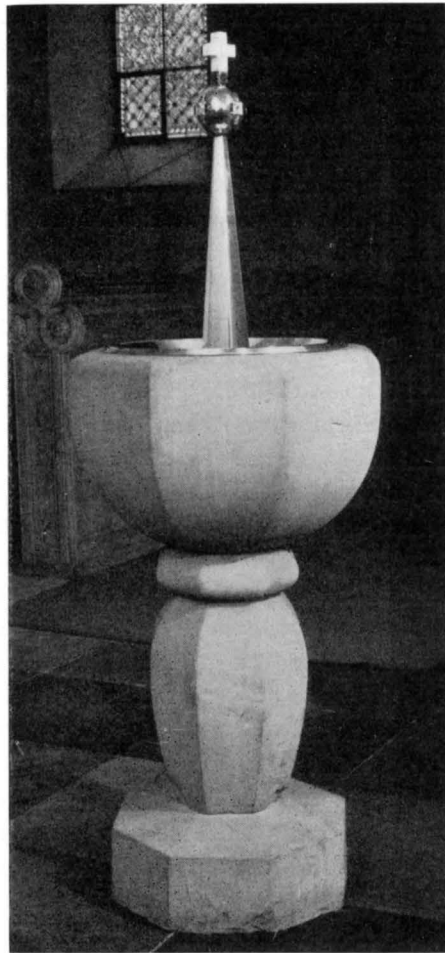

Fig. 332. Dopfont, 1800-talets senare del.
Foto 1960. S. 412.

Taufstein, 2.H.19.Jh. Font, latter part
of 19th cent.

¹ Med bolstrar kan avses underslag av trä.

² Snickaremästaren JONAS LÖFKVIST var ofta anlitad vid reparationer i kyrkan, f. 1764 i Önestad sn, V Göinge hd, † i Sölvesborg 1813.

³ Antecknat ³⁰/₅ 1905 av redaktören PER PERSSON, Sölvesborg.

DERSON, KIØGE. LAVRITS. ERICKSØN. HANS ANDERSØN. JENS HANS FRIS; 3) MATS SKRIUER. IONN PEDERSØN. CHRISTEN: HANSØN. Också på läktaren fanns vid samma tillfälle en äldre bänk (sekundärt använd) med följande namn: 1) PEDER CHRISTENSØN; 2) ANNE BENTS-DAATTER. METTE PEDERSDAATTER; 3) BARBARA RASMUSDAATTER, METTE JENS DATTER; 4) BERETE JENS KREMERS A. 1674. — Av hela denna bänkinredning från 1600-talet finnes numera endast en 1,85 m lång vitmenad överlist bevarad i Stadsmuseet, påträffad 1942 i ett uthus, med följande inskrift (jfr nr 2 ovan): OLVF ANDERSØN. KIØGE. LAVRITS. ERICKSØN. HANS ANDERSØN. 1641.

FÖRSVUNNEN
HERRSKAPS-
LÄKTARE

»Mellan koret och kyrkan» (= långhuset) fanns enligt WESSMAN 1763 en liten herrskapsläktare, brunmålad och förgylld, med en på mitten placerad inskrift: »Hoc pulpitum praeside arcis Syllis burgensis Viro Nobilissimo Dⁿ Tagone Tot Andrea F. Equit: Aurat: et D^{no} Duge etc. A^o M.D.CXXXV estructuretum et anno Sequenti Coloribus pictum» (= Denna Sölvesborgs slotts herrskapsläktare blev byggd anno 1635 åt den högädle Herr Tage Andersen Tott,¹ den glansfulle riddaren och länsherren, och följande år målad med färger). Längre ned fanns (t. v.) namnen »Peder Castensøn Kirkewerge 1636» (s. 406, not 2), t. h. »Pastor Ovenius Henrici M.»² Enligt CRONHOLM (s. 177) var läktaren, som fanns »framme i kyrkan mellan 2^{ne} Pelare», vid 1700-talets mitt avsedd »för skolungdomen». BESKRIVN. 1830 nämner icke denna herrskapsläktare, varför den torde varit försvunnen vid denna tidpunkt, möjligtvis nedtagen i samband med att ny läktare tillkom vid sekelskiftet 1800 (jfr nedan).

Herrskapsläktaren synes enligt 1763 års skildring ha varit placerad tvärs över kyrkan, förmodligen i triumfbågen, och där utgjort en ersättning för ett korskrank. Sannolikt har den varit ett typiskt renässansarbete, om vars utseende dock intet närmare är känt.

ORGEL-
LÄKTARE

Orgelläktaren i V upptager övre delen av tornets bottenvåning, vars nedre del sedan 1945 är avskild från långhuset genom en vitkalkad tegelmur. På denna vilar den något framskjutande orgelläktaren, uppförd 1945 efter ritningar av domkyrkoarkitekten Eiler Græbe. Under läktaren finnes sedan 1945 olika ekonomitrymmen inredda på båda sidor om en mittgång. I läktarens bröstvärn (fig. 313) med dess enkla indelning av refflade pilastrar äro sex sjungande och musicerande änglar i halv friskulptur inplacerade, grupperade kring en bild av S. Nikolaus, kyrkans skyddshelgon. Nikolausbilden nyskuren är

¹ TAGE ANDERSEN THOTT till Sireköpinge (vid Landskrona), f. ca 1590, † 1643, begravnen i Hellig-åndskirken i Köpenhamn, stud. bl. a. i Padua. Länsherre på Laholm 1612—20, 1620—27 i Trondheim och därefter åter på Laholm, *länsherre 1632—42 på Sölvesborgs slott*, där han efterträdde kusinen Tage Ottosen Thott. G. 1: 1610 med CLARA SPARRE, † 1636; 2: 1640 med LISBETH BECK till Näsbyholm, † 1653. Tage A. Thott hade dålig ekonomi, vilket synes ha inverkat på förvaltningen av de skilda länen.

² OWE HENDRIKSØN FLUE finnes nämnd som pastor i Sölvesborg 1631 och förekommer ännu 1648 (S. CAVALLIN, a. a. V s. 340). G. m. MARENE POVELSDATTER, † 1644 och begravnen i kyrkan under en för makarna gemensam gravsten (nr 6, fig. 350), där dödsåret för maken dock icke är ifyllt. — Två mindre gravstenar, över HENDRICH OFVESEN (1631—1633, nr 11) och CHRISTEN OFVESEN (1646—1647, nr 18), äro troligen lagda över två av Owe Hendriksøns i späd ålder avlidna söner. CRONHOLMS uppgift om att gravstenen över pastor Owe Hendriksøn var från 1625 måste vara felaktig.

1945 av bildhuggaren O. Andersson, Lund. Av de övriga sex figurerna stamma fyra från 1906 års läktarbröstning och två från samma års orgelfasad.

År 1800 uppsattes efter tillstånd av landshövdingen en ny läktare i V, 18 alnar bred och 11 alnar lång, försedd med frampanel, nedre och övre golvspeglar, panel vid murarna och dito vid V sidan samt trappa. Kyrkorådet hade i sin anhållan 1799 om att »ett Nytt Läktare på något bekvämligt ställe i kyrkan härstädes blifwer opsatt» motiverat detta med den ökade folkmängden. Snickarmästaren Jonas Löfquist (s. 407, not 2) lämnade det billigaste förslaget, 181 rdr. År 1834 planerade man en utökning av läktaren genom två flygelläktare bredvid den gamla »så att gamla läktaren i förening med dessa tillsatser komme att utgöra form af en halvcirkel», allt sammanhängande med och motiverat av det pågående orgelbygget. Huruvida utvidgningen verkligen blev verkställd efter denna plan är osäkert.

Vid 1905—06 års restaurering togs hela den gamla inredningen i kyrkans V del bort och ny orgelläktare med sammanhörande orgelfasad uppfördes i nyrenässans efter ritningar av arkitekt G. Lindgren 1903. Läktarbröstning och avskiljande skrank i bottenplanet (fig. 327) voro utförda i trä, svarvat och skulpterat samt målade i grönt, rött, gulbrunt, guld etc. Fasaden var försedd med vingar i beslagsstil. Denna läktare jämte skrank borttogs i sin tur 1945 och ersattes med den nuvarande.

Kyrkans nuvarande orgel, som har 49 stämmor, 3 manualer och pedal, är byggd åren 1945—46 av firman A. Mårtensson ORGEL i Lund. Fjärrorgelverk finnes monterat i koret bakom altartavlan. — Föregående orgel byggdes 1905—06 av J. Magnusson, Göteborg (25 stämmor, 2 man. och pedal). Orgelverket var en gåva av en kapten Bengt Törngren år 1905. Härmed ersattes en äldre orgel på 11 stämmor, i huvudsak från 1834, och då byggd av »direktören Åberg» (trol. A. Åberg d. y.). Den hade i sin helhet kostat 5948 rdr 15 sk 11 rst

Fig. 333. Dopängel från 1730. Foto B. M. S. 414.

Taufengel von 1730. Baptismal cherub 1730.

rgs och finansierats dels av lån, dels av frivilliga sammanskott. I ST.PROT. 9/3 1834 finnes följande anteckning: »Länge har denna — — — församling önskat få öfverleva den glada tidepunkt, då detta tempel måtte blifva prydt med en orgel till Andaktens lifvande», men nu äntligen kunde man besluta om och finansiera ett orgelbygge. Samtidigt fattades beslut om läktarens utvidgning (se ovan) och om ny ingång i V tornmuren (jfr ovan s. 322). Kontraktet med orgelbyggaren, direktören Åberg, skrevs i maj, och själva orgelverket synes ha i stort sett varit färdigt vid årets slut eller i början av följande år, dock tills vidare stående utan fasad (jfr nedan). Vid PROTVIS. 1836 befinnes den dock i varje fall helt färdig och invigd, men redan vid besiktning samma år, företagen genom musikdirektören Möller i Kristianstad, konstaterades så allvarliga brister, att snar reparation var av nöden, vilken utfördes av Möller. Men besvärigheterna fortsatte trots detta och 1841 reparerades orgeln ånyo av »Herr Telefson, som upvisat intyg om utmärkt skicklighet uti orgelbyggeri».¹ Reparationer måste emellertid ofta företagas hela 1800-talet igenom, t. ex. 1847 genom orgelbyggaren Per Jönsson, Hjortsberga (se ovan s. 77).

En ännu äldre orgel torde ha funnits, ty HÜLPHERS² omtalar att kyrkan »skall fordom haft Orgwerk, hwilket lemningar af bälgor m. m. uthwisa, men saknas derom vidare underrättelse», och SJÖBORG säger 1792: »Här är ingen orgel, men enligt en gammal sägn, har här tillföre varit en, som blifvit flyttad först till Åhus³ och sedan till Christianstad.»⁴ I kyrkans bevarade handlingar saknas dock närmare uppgift om en sådan orgel. — Ett orgelharmonium till gravkapellet skänktes i slutet av 1800-talet av A. W. Balkenhausen. — I kyrkans kor står numera också en cembalo, inköpt omkring 1950.

Den nuvarande orgelfasaden stammar från 1905—06 och bildade tidigare enligt G. Lindgrens ritningar en enhet med läktarbröstning och skrank. Fasaden står numera längre inskjuten på läktaren och är något omändrad. — Till 1834 års orgel uppfördes 1835—36 en orgelfasad i gråvitt och guld enl. ritningar 1835 av C. G. Blom Carlsson (fig. 328).⁵ Både orgel och orgelfasad nedtogos 1905 och finnas icke bevarade, utom i

¹ TELEFSEN var organist »till S:t Nikolai-kyrkan i Stockholm» och utexaminerad musikdirektör från Musikaliska Akademien.

² ABRAH. ABRAHAMSSON HÜLPHERS, Historisk Afhandling om Musik och Instrumenter. . . Westerås 1773, s. 248.

³ Möjligen kan denna orgel vara identisk med den orgel (»positiv»), som fanns i Åhus kyrka 1685: HÜLPHERS (Hülphers »Orgelverksmanuskript», Stifts- o. Landsbiblioteket: Västerås) säger: »Uti Åhus allena är et Positiv på en liten läktare. Positivet är gjordt 1685. Byggmästaren wet man icke. Stämmornas antal är 8ta(8 stämmor), men deras namn icke tillkännagifna.» HÜLPHERS: »Orgelsamlingen»: »Lunds Stifts Sokne = Orgverksbeskrifningar» VIII (uppgiften osignerad, odaterad). Meddelat av fil. dr Bertil Wester.

⁴ N. H. SJÖBORG, Utkast till Blekinge Historia och Beskrifning. Lund 1792 s. 342.

⁵ CARL GUSTAF BLOM CARLSSON, arkitekt, f. 1799, † 1868. Studerade vid Konstakademien 1811—18, konduktör vid ÖIÄ 1818, professor vid Konstakademien 1841, arkitekt vid ÖIÄ 1844, intendent där

Fig. 334. Dopfat, 1600-talet. Foto 1960. S. 415.
Taufschale, 17.Jh. Baptismal dish, 17th cent.

en detalj: en kartusch med Karl XIV Johans krönte namnchiffer i guld på blått fält inom oval förgylld ram, vilken numera är upphängd i nischen ovanför N arkadbågen mot sakristian (fig. 281). H ca 80. — 1870 betalas 48 Rdr för förgyllning å läktare och nummertavlor.¹

Nummertavlor av trä, 2 st. (fig. 330) i långhuset, rektangulära, med profilerade, i hörnen rundade, delvis vita, delvis förgyllda ramar. Genombrutna, utsågade krön- och

NUMMER-
TAVLOR

1862. Upprättade byggplaner för landskyrkor m. m. samt ritade Phönix Hotell i Stockholm. Jfr orgelfasaden i Ronneby kyrka s. 76—77, not 1.

¹ Orgelfasaden (1835—36) till 1834 års orgel av direktören A. (el. J. P.) Åberg, ritad av C. G. Blom Carlsson var enl. en fotografi från omkr. 1900 (WILLIAM ANDERSON: »Den äldre kyrkliga konsten i Blekinge, Lund 1922, sid. 21, fig. 21) utförd i klassicerande stil: ett »4-fotsverk», trenne tureller (ljudande med »Principal 4 fot»), tvenne mellanstående plana fält »blindpipor». Orgeln var ett manualverk (om 11 stämmor) med bihängd pedal. Orgelfasaden dessutom försedd med senare tillbyggda flankerande stora sidofält »fasadpipor» (sannolikt ett tillbyggt pedalverk av orgelbyggaren Per Jönsson, 1847 enl. ovan). Meddelat av fil. dr Bertil Wester.

Fig. 335. Paten från 1656. Foto 1960. S. 416.

Patene von 1656. Paten 1656.

fotstycken. H 177, B 75. 1800-talets förra hälft. — Nummertavla av trä, i koret, med profilerad vitmålade träram med guldlis. H 76, B 51,5. Modern. — 1788 finnes en nummertavla, 1830 två stycken; inv. från 1840-talet nämner dels två äldre (senare avförda som förkomna), dels tre stycken nya nummertavlor med 106 siffror av mässing och 20 av bleck. SNABBINV. 1919 upptager fyra stycken blåmålade nummertavlor i förgyllda ramar, som förvarades i boden.

DOPREDSKAP Dopfunt av gotländsk sandsten (fig. 332), åttasidig, cuppan närmast halvklotformad på högt skaft och fotplatta. Stenen slätbehandlad, i senare tid uppslipad. 1800-talets senare del. Skall vara skänkt av J. T. Liljedahl.¹ H. 89. — Står i södra kapellet.

¹ Enligt en uppgift av WILLIAM ANDERSON, som icke kunnat verifieras. Den rikt förgrenade LILJEDAHLska släkten omfattade mest guldsmeder och garvare och kom ursprungligen från Fjälkestad. Under 1800-talets senare del var JOHAN THEODOR L. den mest framgångsrike inom släkten, grundare av det Liljedahlska garveriet i Sölvesborg. Jfr också s. 418, not 1.

Fig. 336. Kalk från 1604, omgjord 1771. Foto 1960. S. 415.
Kelch von 1604, umgearbeitet 1771. Chalice, 1604, reconstructed 1771.

Cuppa till dopfunt av gotländsk kalksten (fig. 331), ornerad med rundbågiga arkader i låg relief. Arkadbågarna ha en rund ansvallning på halva höjden. Den kalkformade cuppens överkant är avslagen. Uttömningshål saknas. 1200-talets mitt eller senare hälft. H 30, D 78. Dep. i BM under inv.nr 2492. — Endast cuppan finnes bevarad av denna dopfunt, som synes till tiden höra samman med den äldsta delen av nuvarande kyrkan. Om foten är intet känt, men möjligen skulle en fot av en medeltida dopfunt av gotländsk kalksten i Gammalstorp (SvK Bl. II, s. 137) kunnat tillhöra Sölvesborgsfunten, särskilt om hänsyn toges till de tidvis nära kyrkliga förbindelserna mellan Sölvesborg och Gammalstorp (jfr s. 283 och 310). — I 1752 års inv. nämnes, liksom 1712, »Funt av huggen sten och täcke av trä», men 1788 är »stenfunt med trädkrona, avsidet i kyrkan lagd». Det är sannolikt denna baldakin, som avses i WESSMANS beskrivn. 1763 (ES) där det heter: »Wid Funten en gammal spetsig sten [?, läsningen osäker] lik en öfwerhuf hwars öfwertäcke blifwet bekostad A^o 1614 av Jöns Christensson och Gunild Pedersdotter, samt 1636 ånyo målad af Gunil Salig Hans Tisens».¹

Fragment av en dopfuntsfot, se ovan s. 310.

Dopängel av skulpterat trä, målad i rött, grönt, svart, vitt och guld (fig. 333). Enl. WESSMAN 1763 (»den nya Funten, som föreställer en Genius, som höll fatet på Hufvudet») tillverkad 1730 och skänkt av Lars Weidman och Margaretha Hyphoff.² H 102, D 38. Dep. i BM (inv.nr 2491). — Nämnes i inv. 1752 och följande. Vid vis. 1813 säges, att man borde anskaffa »en mera passande fot [till dopskålen], icke kostsam, men anständig för ändamålet». Det dröjde emellertid, och ännu 1865 reparerade man dopängeln (RÅK.).

¹ Borgaren JENS CHRISTENSEN, avliden den 1 febr. 1620, fick 1624 sitt gravställe markerat med en förnämlig gravsten med porträttfigurer (nr 15), bekostad av den efterlevande änkan GUNDEL PEDERS-DATTER och hennes andre man HANS TIESEN, vilken senare måste ha avlidit senast 1636, då dopfuntsbaldakinen åter målats av fru Gundel, då änka för andra gången. — En Jens Chrestensen deltog som representant för borgerskapet i Sölvesborg vid hyllningen av Christian IV:s son prins Christian som tronföljare i Lund den 15 april 1610. Det är med stor sannolikhet samme man som 1614 bekostat baldakinen över dopfunten och som senare blivit hedrad med den vackra gravstenen.

² Över LARS WEIDMAN (1686—1751) och hans hustru MAGDALENA HYPHOFF (HYPOPH) 1683—1745, är ett epitafium (nr 5) uppsatt i koret. Wessman kallar hustrun Magdalena, då han beskriver epitafiet, men Margaretha, då han talar om dopängeln. Dock anger han tydligt att det gäller samma person. — LARS WEIDMAN, son till auditören, senare häradsfogden i Torna, Bara och Harjagers härader i Skåne Johan Weidman, var hovrättskommissarie under Göta hovrätt, innan han blev kämnär i Sölvesborg på 1730-talet, preses i kämnärsrätten där 1742; fick borgmästares titel 1744. Avled i Sölvesborg 1751. En farbroder, Lars Weidman, 1656—1709, adlades WEIDENHJELM. Den första hustrun MAGDALENA HYPHOFF var dotter till kyrkoherden Gottfrid Hyphoff d. ä. i Bara och Mölleberga (namnet tidvis skrivet »Hyphauff»). Efter hennes död gifte borgmästaren om sig i Sölvesborg med sin sons svärmoder FILIPPA LORICH i hennes 3:de gifte. En sonson till borgmästaren, Olof Elias Weidman, adlades LAGERHEIM och blev stamfader för den friherrliga ätten med detta namn (nr 2118 B). — Enl. CRONHOLM (s. 177) gjorde borgmästaren »Lars Veideman wid sin annalkande död 1751 (årtalet inskrivet senare) Testament och gaf til Sylsborgs Kyrka 120 D Smt, til Carlshamns Stads Skola 100 Dr och til samma Stads Hospital 600 Dr dito mynt, utom aänt af sãma beskaffenhet».

Fig. 337. Oblatask från 1863. Foto 1960. S. 416.
Oblatendose von 1863. Wafer box, 1863.

Dopfat av koppar och mässing, 8-sidigt, omarbetat (fig. 334). Bottenplattan är av mässing med en punsad och driven framställning av Bebådelsen i relief. Nürnbergsarbete från 1500-talet. Brättet av koppar med enkel dekor från 1700-talet. D 39,5. — År 1684 repareras »Kyrkians funtbecken» av urmakaren Hans Eichstädt (KA), 1770 är det söndrigt i kanten (vis.). Dopfatet passar till dopängeln, som således synes vara tillverkad för att passa till det äldre fatet. Har tidvis använts för jordfästningsmullen.

Dopskål av silver, med patinerad förgyllning, slät skål med en därur uppstigande mittståndare monterad med 40 st. stenar (bergkristall m. m.) och kors av elfenben. Inskrift: GÅVA TILL SÖLVESBORGS KYRKA AV KYRKOVÄRDEN ANDERS NILSSON OCH HANS MAKAN AMELIE NILSSON I SÖLVESBORG 1932. Tillverkad av Wiven Nilsson i Lund 1932. D 39,5. Står i funten. — Inv. 1788 upptager en »öronskål av tenn», möjligen använd som dopskål, nu förkommen. Vid vis. 1813 anmärkes att man »borde anskaffa en bättre dopskål, än den nuvarande». År 1822 inköpes för 1 Rdr 5 sk 4 rnst »En Porcellajne Dopskål», vilken vid 1800-talets mitt antecknas som sönderslagen.

Kalk av silver, delvis förgylld (fig. 336). Foten sexpassformad och dekorerad med ingraverade frukt- och blomstermotiv samt med lätt antydda kerubhuvuden i vartannat fält. Noden är rikt profilerad och försedd med sex rombiska knoppar, på vilka stå bokstäver, bildande ordet IHESVS. Låg holk med rik dekor i drivet arbete, bestående av kerubhuvud med vingar samt fruktknippen, allt inramat av beslagsornamentik. Cuppan yngre, ganska stor, med i huvudsak raka sidor, som vidga sig uppåt. Längs överkanten ett par ingraverade ränder, därovanför förgylld. Under foten in-

NATTVARDS-
KÄRL

skrift: SYLVVITS BORRIG KIRCKE och 1604, samt senare tillagt MED PATEN 64 LOD. Stämpelar saknas på kalkens äldre del, men cuppan, som i gravyr bär årtalet 1771, är enligt stämpelar strax under randen omgjord av guldsmeden Wirgilius Hæffner i Sölvesborg (mästare 1753—1786). H 22,5. Mästaren till kalken, ett vackert renässansarbete, är okänd, men den torde sannolikt stamma från någon Vä-verkstad omkring år 1600.¹ Ovanför holken har troligen löpt en rad akantusblad i drivet arbete, vilka avlägsnats vid utökningen 1771. — Enl. INV. 1712 och 1752 höllo kalk och paten tillsammans 62 lod. Vid vis. 1770 uppvägdades kalken och »fants hålla 53. lod.». En bägare om 11 lod (jfr nedan) »låfwade Guldsmeden Heffner at sammanslå til Kalken, hwilken skall wara för liten, och det utan arbetslön, allenast församlingen består förgyllningen och förbättringen i Silfret, hwilket låfwades af egna, men ej kyrkans medel». — Tillhörande paten, av förgyllt silver (fig. 335), flat, med ganska smalt brätte, har inuti ett ingraverat IHS-monogram i flätverk, omgivet av en lagerkrans. Längs brättets yttre rand en inskrift: CHRISTI LEGEME ER DØD PAA KORSET FOR VORRE SYNDER SKYL. OC ER OPSTANDEN OS TIL RETFERDIGHED. HVEM SOM VERDELIG EDER MENNESKENS SØNS LEGEME OC DRICKER HANS BLOD. HAN HAFVER DET EVIGE LIF BLIFVEND I SIG, och innan för denna med annan stil 1656. Stämpelar saknas. D 15.²

Oblatask av nysilver (försilvråd mässing?, fig. 337), oval på fyra enkla fötter. På locket Kristushuvud i relief. Inköpt 1863. Enl. stpl i botten tillverkad av R. M. Carlström, H 9,5, L 15. — Enl. 1712 och 1752 års INV. fanns en oblatask av silver om 12 lod, »utspricklad», men denna nämnes sista gången i 1788 års INV. — Vid vis. 1852 anser man sig sakna »något lämpligt kärl till oblaterna» och vid vis. 1858 anförde kyrkoherden »att församlingen saknade passande communionkärl att framsätta på altaret, att han dertill hade endast en simpel trälåda om någre glasflaskor, hvarför han önskade att en mera anständig oblatask och 2de tjenliga vinkannor anskaffades. Församlingen ansåg att desse blefvo nog kostsamma om de skulle göras af silfver; föreslogs därför att de kunde förfärdigas af nysilfver eller lackerad bleck af vacker form och nödig rymd, samt att pastor i samråd med kyrkorådet skulle föranstalta om desse kommunionskärls anskaffande, hwilket bifölls.» — I RÄK. nov. 1863 nämnes »Carlströms i Stockholm räkning å en Vin-Reservoir jemte Oblat ask af alphenid-metall, inuti förgyllda tillika med emballage — 213: 50 Rdr.», d.v.s. avseende bl. a. den nu befintliga oblatasken av nysilver. År 1864 tillverkas av svarvaren Sederdahl en bricka till kommunionskärnen.

Oblatask av silver. Sexsidig, med locket krönt av kors. Enl. stplr av Wiven Nilsson, Lund, 1945. D 15. H (m. kors) 7,5. Enligt inskrift i botten: »Gåva av Anna och Karl Johansson 1—12—1945», d.v.s. av kyrkovärden Karl Johansson och hans maka.

¹ LARS-GÖRAN KINDSTRÖM, Blekingskt kyrksilver på Sölvesborgsutställningen 1945, Blekingeboken 1946, s. 76 och 86 samt fig. 4. Sölvesborgskalken jämföres där med besläktade arbeten från 1600-talets början, bl. a. med kalken i Mörrum, ett arbete från 1605 av Hans Klausson, Vä.

² L.-G. KINDSTRÖM, i not 1, a. a., s. 76 och fig. 5.

Fig. 338. Sockenbudspaten från 1614. Foto B. M. 1946. S. 418.
Die Patene des Krankenkelchs von Paten for visitation of sick, 1614.
1614.

Vinkanna av silver, sexsidig, med locket krönt av kors. Enl. stplr av Wiven Nilsson, Lund 1945. H med lock 28. Tillsammans med ovannämnda oblatask enligt likalydande inskrift i botten gåva 1945 av kyrkovärden Karl Johansson och hans maka. — 1752 års INV. upptager (liksom 1712 års) en silverkanna om 80 lod, som i RÄK. 1778 finnes omnämnd på följande sätt: »pantsette Sölfwerkanna för bekommit lån 200 Dr Smt.» I 1788 års INV. är den visserligen upptagen, men överstruken. Senare ej nämnd, varför lånet aldrig torde ha lösts.

Vinreservoir av nysilver, pokalliknande, på rund, brett godronnerad fot och skaft med akantusprydd nod. Två handtag med rik pressad vegetativ dekor. Kran i form av ett djurhuvud. Locket, som vilar i en ram med rik pressad dekor, prydes av lammet med korsfanan i friskulptur. Uppsatsen står på en rund svartmålad träplatta, troligen den av Sederdahl (jfr ovan) 1864 svarvade »brickan». H 59, D 25. — 1863 inköptes till-

Fig. 339. Brudkrona från 1934. Foto 1960.
Brautkrone von 1934. Bridal crown, 1934.

sammans med en oblatask (jfr ovan) en »Vin-Reservoir om 3 kannors rymd» av nysilver. — 1875 tillkom en lerflaska om 3 kannor, nu förkommen.

Vinkanna av tenn, rund, med fastsittande lock, märkt »GAB Tenn». H 24,5. Inköpt under 1950-talet. Avsedd som reserv.

År 1752 funnos, liksom 1712, kalk och paten av tenn, nämnda sista gången år 1788.

En 1752 upptagen silverbägare, »utspriklad» (1712 »utpuklad»), om 11 lod, »med 3 knappar», användes vid kalkens utökning 1771 (jfr ovan).

Sockenbudstyg: kalk av silver, delvis förgylld. Rund, profilerad fot, svagt profilerad nod och slät cuppa med nästan raka sidor. Enligt stplr tillverkad av guldsmeden Johan Liljedahl, Sölvesborg 1802.¹ H 12,6. — Paten av silver, förgylld (fig. 338), flat med brätte. (Betecknad 15½ lod.) I mitten ett ingraverat Kristusmonogram IHS och årtalet 1614, allt inom en flätad, nästan utplånad krans. På det breda brättet graverat hjulkors samt inskrift EDITE. HOC. EST. CORPVS. MEV. (= Äten, detta är min lekamen). Stämplar saknas. På undersidan inristat **R** VND (= BLVND?), sannolikt syftande på kyrkoherden Bengt Christensen Lund (jfr s. 388, not 1). D 9.² — Oblatask av silver, slät. Wiven Nilsson, Lund, 1938. D 4,3. — Förvaras jämte glasflaska i träfordral

¹ JOHAN LILJEDAHL, mästare i Sölvesborg 1792—1816 (24), den förste i en känd guldsmedsdynasti i Sölvesborg; L.-G. KINDSTRÖM, (s. 416, not 1) a. a., s. 87—88, fig. 11.

² L.-G. KINDSTRÖM, a. a., s. 76 och fig. 6.

Fig. 340. Ljuskrone från 1600-talets första hälft. Foto 1960.
Kronleuchter, Anfang 17. Jh. Chandelier, first half of 17th cent.

från 1938. — I INV. 1712 nämnes sockenbudstyg (kalk och paten) om $15\frac{1}{2}$ lod, och i INV. 1752—88 finnes nämnd en äldre sockenbudskalk om $15\frac{3}{8}$ lod, möjligen samtida med patenen från 1614. Då den är försvunnen i yngre INV. har den sannolikt använts år 1802 vid tillverkningen av den nuvarande (lodantalet är ungefär lika).

Äldre runt träfodral, skinnklätt, format efter kalken. H 16,5, D 11. Troligen 1800-talets början.

Brudkrone av förgyllt silver (fig. 339), dekorerad med kläppar samt inlagda stenar. BRUDKRONA
Tillverkad 1934 av firma C. G. Hallberg, Stockholm, och skänkt samma år av fru Ingrid Mattsson till minne av hennes avlidne make. D 9,8, H 7,1.

Ljuskronor av malm eller mässing: — 1. Med 6 ljusarmar i en krans. Varje arm LJUSREDSKAP
avslutas i nedre änden av ett skäggigt manshuvud (fig. 340). Staven krönt av ett lejon,

uppbärande en dubbel sköld, samt nedtill avslutad av ett stiliserat lejonhuvud med ring i gapet.¹ På skölden inskrift: P K K + M S D + bomärke. 1600-talets förra hälft eller mitt. H 60. — Kronan, som nu hänger i S kapellet, synes enligt namnsammanställning och bomärke på vapenskölden vara skänkt av Peder Karstensøn, död 1640, och hans hustru Margaretha (s. 406, not 2). Kronan var 1712 trasig men reparerades senare och hängde 1752 i järnlänkar; 1777 fick I. Sjöström 2 Rdr 8 sk. smt för »14 st. Träknappar med Rödfärg öfverstruket till Lius Krono Järn länkarne som är hängande under kyrkiowalfwet samt den andra till skieppet». Omedelbart dessförinnan hade smeden Joh. Schröder för 8 sk. »lagat 2^{ne} Kiädior en till LjusKronan och en till Skieppet».

2. Med 30 ljusarmar i tre kransar. Rikt profilerad stam, avslutad av stor kula. Rik dekor. Inskrift saknas. 1700-talet. H 215. — Hänger i långhusets andra travé. INV. 1830 upptager endast 1600-talskronan och intet är känt om tidpunkten för förvärvet av denna krona. — 3. Med 16 ljusarmar i två kransar. Profilerad stam, avslutad av en stor kula med inskriften: GIFVEN TILL SÖLVITSBORGS KYRKA AF HANDLANDEN OCH RIKSDAGSMANNEN / HERR OLOF LUNDGREN OCH DESS HUSTRU FRU C. B. LUNDGREN, FÖDD LINDGREN, ANNO 1844.² Hänger i långhusets tredje travé (mitt för vapenhuset). H 110. — 4. Med 20 ljusarmar i tre kransar. Profilerad stam avslutad med slät kula utan inskrift. Skänkt 1850 av »två okände givare». Hänger i V kortravén. H 165. — 5. Med 50 ljusarmar i fem kransar. Profilerad stam, avslutad av stor kula med inskrift: GÅVA TILL SÖLVESBORGS KYRKA AV APOTEKAREN EMIL SWANLUND. 1909.³ Hänger i korsmitten. H 200. — 6. Med fem armar i en krans med kupor av pressat glas. 1905—06. Hänger i sakristian.

Ljusstakar av malm: — 1. För två ljus (fig. 341). På den profilerade mittstaven sitta de två med dekor försedda ljusarmarna, nedtill slutande i korsblommor och uppåt i mitten krönt av en fågel. På foten inskrift: DENNE. STAGE. HAFVER. SALIG. HERMAND. PEDERSEN. FORÆRT. TIL. KYRCKEN. 1630. H 34. Var 1712 söndrig och stod 1830 på altaret, nu i S kapellet. — 2. För ett ljus, ett par lika (fig. 344). Rikt profilerat skaft med tre större, relativt flata vulster. 1700-talet. H 41.

Ljusstakar av punsad och driven mässing: — 1. För ett ljus, ett par (fig. 343). Vridet skaft på åttasidig fot, rikt dekorerad med blom- och bladmönster i genombrutet arbete. På sidan inskrift i punktteknik: A.B.R: H.S.L.: M.M.T.:. 1700-talets förra hälft. H 26,5. — 2. För ett ljus, ett par (fig. 342). Vridet skaft, rund fot, rikt dekorerad med blom- och bladmönster. 1700-talet. H 21.

¹ Jfr ljuskronan nr 2 från 1638 i Ronneby kyrka, s. 82, fig. 80.

² Hattmakaren, senare handlanden OLOF (OLAUS) LUNDGREN (1790—1865) var riksdagsman 1844—45. G. m. CATHARINA BENEDICTA LINDGREN, dotter till bagaren Peter Lindgren. Båda familjerna, ofta ingifta i varandra, voro gamla välkända sölvesborgssläkter.

³ Apotekaren EMIL SVANLUND (1841—1934) i Simrishamn var son till sölvesborgsapotekaren P. C. Svanlund (1806—1887), som i sin tur var inflyttad från Ronneby. En annan son var Carl Svanlund, som efter sin fader fr. o. m. 1875 innehade Sölvesborgsapoteket.

Fig. 341. Ljusstake från 1630. Foto 1960.
Leuchter von 1630. Candlestick, 1630.

Ljusstakar av gjuten mässing: — 1. För ett ljus, ett par lika. Rund fot, slätt skaft med ett par mindre vulster. På fotens undersida fabriksstämplar NMB N 27. 1800-talets senare del. H 29,5. — 2. För ett ljus, två par lika. Rund fot, på skaftet två vulster. Ca 1900. H 24. — 3. För ett ljus, rund fot och vulster på skaftet, fabriksstämplar N 49. Ca 1900. H 11,5.

Kandelabrar av mässing, ett par för 4 ljus + toppljus. Trefot, rik dekor i nyrokoko. Ca 1900. H 54. Sakristian.

Kandelabrar av nysilver, ett par för 4 ljus + toppljus. Rik dekor i nyrenässans. Gåva av Amelie Nilsson enl. inskr. till »Minne af Johan Nilsson d. 24 september 1901». H 46. Gravkapellet.

Fig. 342. Ljusstake, 1700-talet. Foto 1960.
S. 420.
Leuchter, 18.Jh. Candlestick, 18th cent.

Fig. 343. Ljusstake, 1700-talets förra hälft.
Foto 1960. S. 420.
Leuchter, 1.H.18.Jh. Candlestick, first half of
18th cent.

Gueridoner, ett par, av mässing. För femton ljus i två kransar. Ca 1900. H 188. På en 41 cm hög sexsidig, omålad träsockel. Stå i koret, en på varje sida om altarringen.

Av de tre par ljusstakar, som stamma från 1700-talet, nämnes ett par, ovisst vilket, i 1712 års INV. och samma par stod 1752 och 1757 på altaret, ett andra tillkom 1762 och fick också sin plats där. I INV. 1788 upptages dessutom ett par mässingsstakar på predikstolen, vilka repareras 1817. — På 1700-talet fanns också en tvåpipig ljusstake av järn, nu förkommen. I INV. från 1840-talet upptages ett par malmstakar såsom skänkta av »Tunnbindaremästaren A. Håkansson». — År 1689 såldes till Hoby kyrka bl. a. en »Mallm Liusestaake».

TEXTILIER

Antependium, av rött kläde med kantbård av blomranka i guldbroderi (fig. 345). Därinnanför två krönte lagerkransar, också i guldbroderi, med initialerna WS och MB (eller AMB?), emellan kransarna årtalet 1803. Initialerna syfta på givaren, dåvarande

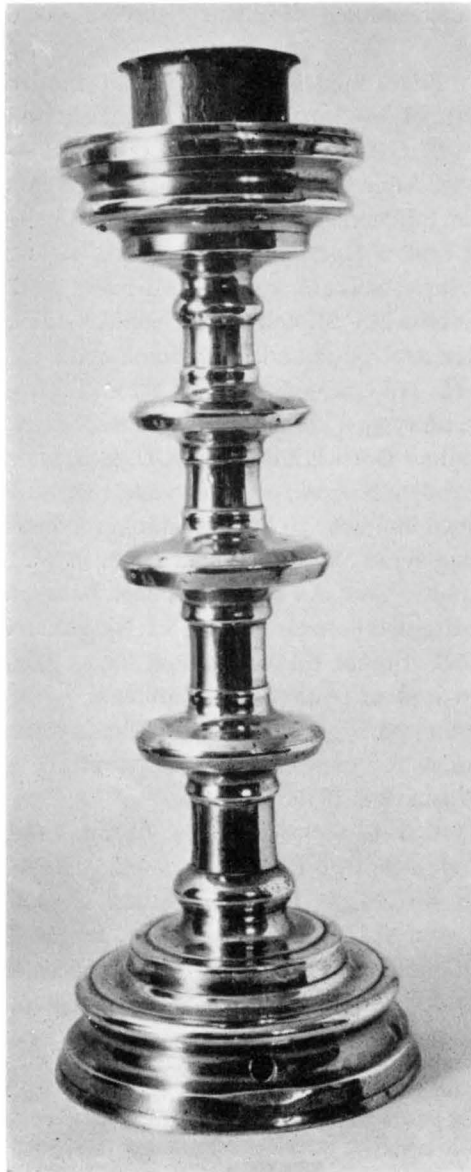

Fig. 344. Ljusstake, 1700-talet. Foto 1960. S. 420.
Leuchter, 18.Jh. Candlestick, 18th cent.

kyrkoföreståndaren, handelsmannen Wilhelm Schröder¹ och (troligen) hans maka. L. 303 cm.

Altardukar. — 1. Av linne, med brett venetianskt broderi, utförd och skänkt av fru Ingrid Mattson, 1930-talet. — 2. Av linne, med skånsk stoppsöm. Utförd av fröken Anna Sandahl, Lund, 1940. Gåva av missionssyfsöreningen. — 3. Av linne med reticellaspets, utförd av fröken Anna Sandahl, Lund, 1945. Gåva av missionssyfsöreningen, använd första gången vid jubileumsgudstjänsten $21/6$ 1945. — 4. Av linne i filetsöm, utförd och skänkt av fru Linnea Ducroute, Hälsingborg, 1950-talet.

Mässhakar. — 1. Av vinröd sammet, kantad med guldgaloner; på framsidan Jehovasol och därnedanför initialerna N:F:M. och C:M:L: och A^o 1799, allt i guld, på baksidan ett applicerat kors av mönstrat guldband. Initialerna syfta på givaren handelsmannen Malm och hans maka.² H. 118 cm. — 2. Av rött siden. På framsidan korsprytt band i guldbroderi med stjärnor, på ryggen kors med IHS i guldbroderi. Utförd 1927 av Licium, enligt uppgift komponerad av Gurli Hillbom, sign. G. H. Licium 1927. Gåva av sterbhuset efter bankdirektören Anders Nilsson. — 3. Av violett siden. På framsidan Kristusmonogram; på ryggen kors med lammet och korsfanan inkomponerat, allt i applikation. Utförd 1944 av Licium, komponerad av Sofia Widén (sign. S. W. Licium). Gåva $15/10$ 1944 av kyrkovärden Emil Malmberg. — 4. Av vitlinnedamast. På framsidan Kristusmonogram. På ryggen kors med bildframställningar, bl. a. S:t Nicolaus. Utförd 1945 av Licium, komponerad av Greta Mörk. Inköpt till och använd första gången vid högtidsgudstjänsten den 21 juni 1945 vid stadens femhundraårsjubileum. — 5. Av vitlinnedamast. På framsidan Kristusmonogram, på ryggen kors med bildframställningar med bl. a. de fem kapellhelgonen, som funnos representerade i staden under medeltiden. Sign. »G.M. Licium» (Greta Mörk). Anskaffad 1949.

Stolor (jfr s. 86 not 1), 6 st. (2 violetta, 2 vita, 1 grön, 1 röd). med enkla broderade kors som dekor. Anskaffade dels från Licium 1941—45, dels lokalt tillverkade.

Kalkkläde (fig. 347), förfärdigat av en märkduk. Denna är utförd av tuskaftat glest linne och broderad med silke och ullgarn i flera färger. Dukens yta är indelad i rutor fyllda med varierande mönster i olika stygn. På mitten figurframställning i petit point, framställande Rebecka vid brunnen. Förmodligen engelskt arbete, slutet av 1600-

¹ Handlanden WILHELM SCHRÖDER var född 1757 i Elleholm, son till brukspatronen och assessorn Wilhelm Schröder (1727—1788) och hans maka Juliana Dorothea Henck (1733—1792), den senare avbildad på Gustaf Lundbergs kända pastell. Farfadern, grosshandlaren Henrik Schröder, Stockholm, var född 1687 i Lüneburg och inflyttad till Sverige 1699. En farbroder, bergsrådet Samuel Schröder (1720—1779), adlades SCHRÖDERSTIERNNA. Handl. Wilhelm Schröder skall (enl. N. E. ROSENBERG, Namn och gårdar i gamla Sölvesborg, Sbg 1959) ha varit gift med Hedvig Heffner, dotter till guldsmeden Virgilius Heffner (jfr s. 416), men initialerna på antependiet, MB, synas icke överensstämma med denna uppgift. — Den Schröderska gården i Sölvesborg, härjad vid 1801 års eldsvåda, återuppfördes och färdigställdes 1803.

² Handlanden och rådmannen NILS FREDRIK MALM (1749?—1807) var riksdagsman 1786, 1789, 1792 och 1800.

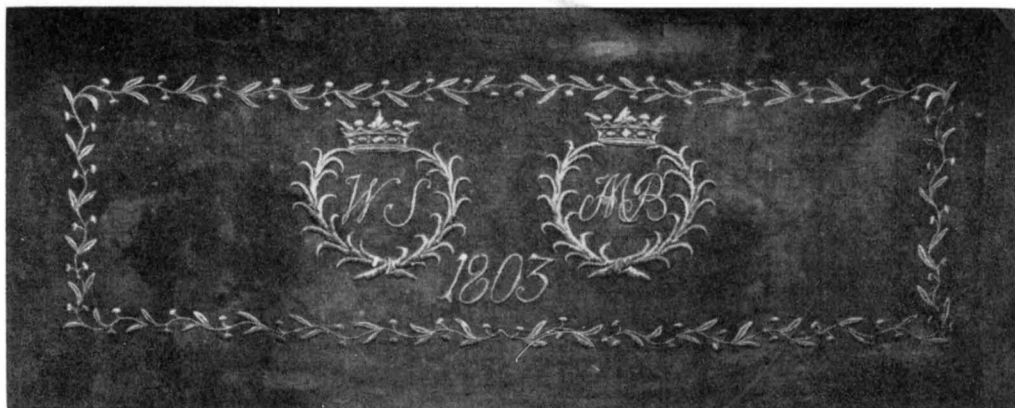

Fig. 345. Antependium från 1803. Foto 1960. S. 422.
Antependium von 1803. Altar cloth, 1803.

talet. — Senare, troligen vid det tillfälle då märkduken omgjorts till kalkduk, har tillagts inskriften C.JZ x IFv.Z (= Christina J. Ziervogel och Johan Friedrich von Zeipel¹ och årtalet 1795 i silverbroderi. Kanten har monterats med silkefrans i ursprungligen blå och gula färger, nu till större delen försvunnen, samt en knypplad guldspets av 1700-talskaraktär. Undersidan är klädd med ett vackert mönstrat gastyg av vitt silke med broscherade blommor i flera färger, 1700-talets mitt, och inramas av en bård av grönt taftsiden. H 36, B 42,5. Konserverad av Pietas 1934 och 1960.

Predikstolskläde, av guldbrokad. Kristusmonogram och texten: KRISTUS, ÄRANS KONUNG, KOM MED FRID. Utförd av Licium 1949. Gåva av grosshandlaren Sven Martin Nilsson.

Håvar. — 1. Ett par (fig. 346) av röd sammet med broderier, fransar och tofs av silver, på sidorna Jehova-sol, mitt på framvåden »1798» inom en krönt lagerkrans. Lock av försilvrad metall med lås och holk av samma metall. Holken omgives av gjutna silverbeslag i rokokostil samt bär en liten klocka. Skaft saknas. Den ena håven saknar klocka. L 32, D 15, H 26 cm. Dep. 1901 i BM under inv.nr 2488—89. — 2. Ett par av svart vadmal med vit silkestofs. Broderat »1818». Holk av järn, den ena med vidhängande

¹ JOHANN FRIEDRICH VON ZEIPPEL, f. i Frankfurt 1755; kom som officer i svensk tjänst och invandrade till Sverige 1788. Startade efter avsked ur armén i kompanjonskap med majoren Olof Peter Rudbeck en fajansfabrik i Järlåsa, Uppland, övertog 1792 den år 1773 av majoren Gabriel Sparre grundade porslinsfabriken i Sölvesborg, som emellertid redan följande år måste nedläggas (enligt annan, dock obestyrkt uppgift skedde detta inte förrän 1798). v. Zeipel lämnade Sölvesborg först år 1801. G. m. CHRISTINA ZIERVOGEL, dotter till tit. professorn Evald Ziervogel i Uppsala. Sonen Carl Samuel Fredrik (1793—1849) verkade som författare och skald i kretsen kring Atterbom.

Fig. 346. Kollektåv från 1798. Foto B. M. S. 425.
Klingelbeutel von 1798. Collection bag, 1798.

liten mässingsklocka. Den andra har träskaftet bevarat. L med skaft 176, utan skaft 37, H 20. Dep. 1901 i BM under inv.nr 2487—2487a. Enl. RÄK. 1817 »förfärdigade Svarta Hofvar för 1 Rdr 24 sk 40 rnst.», i INV. 1830 räknas de redan som »sämre». — 3. Ett par av mörkröd silkesammet med tofs. Broderade symboler i vitt, blått och guld. Kort träskaft. Modernt arbete, gåva av sjuksköterskan Anna Nilsson 1942.

Altarmatta, av nöthår, vävd med stiliserade symboler i rikt nyanserat grågult, gråblått och brunt. Täcker hela utrymmet innanför altarringen. Komponerad och utförd av Hellvi Nilsson Kjällhard, Ullstorp. Skänkt 1959 av bankdirektören Olof Persson och hans maka. Tillhörande två klädda korpallar efter ritning av ark. E. Græbe 1945.

En äldre kormatta, vävd i Killingaryd, Mörrum, och skänkt 1934 av missionssy-föreningen ligger numera i södra kapellet.

Fig. 347. Kalkkläde, 1600-talets slut. Foto 1960. S. 424.
Kelchtuch, Ende 17. Jh. Chalice cloth, end of 17th cent.

INV. 1752 upptager följande numera förkomna föremål: »1 altarekläde af blommerat sammet med broderat wapn samt röda och gåla silkefrantzar. / 1 dito gammalt odugeligit af gult taft. / 1 gammal altareduk med blomster sydd och gamla spetsar. / 1 gammal mässeskiorta med Silfwerspänne uti. / 1 Nyare dito. / 1 Mäsehake af rödt blommerat sammet med guldspetsar stofferad. / 1 dito av gult blommerat caff¹ med silfwerspetsar stofferad. / 1 Silkesydt Kläde at lägga öfwer Kalk och disk. / 1 handkläde wid funten. / 1 gamal svart Klädeskappa. / 5 alnar gammalt svart Kläde til Bårkläde. / 1 Nyare swart Bårkläde. / 1 Puta af atlask broderad.» Samtliga dessa textilier finnas upptagna redan i 1712 års inventarium och stamma sannolikt från 1600-talet utom klädeskappan, det nyare bårklädet och atlaskputan. 1712 fanns dessutom en ny altareduk av klosterlärf

FÖRSVUNNA
TEXTILIER

¹ Caff = grov ylleplysch.

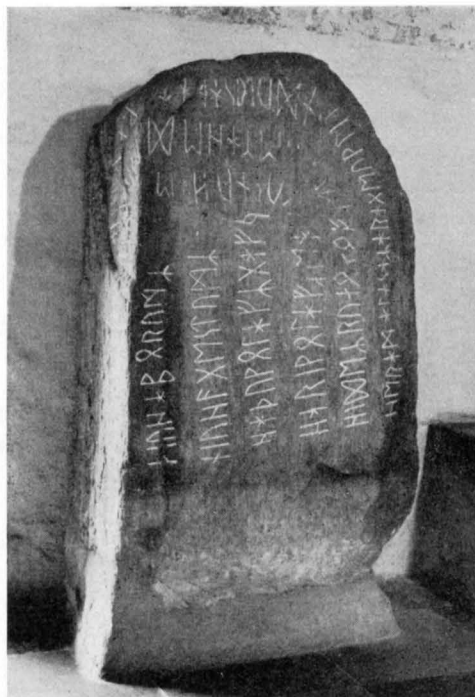

Fig. 348. Stentoftenstenen. 500-talets förra hälft.
Foto 1960.

Runenstein, 1.H.6.Jh. Runic Stone, first half of
6th cent.

med spetsar, som förkommit under mellantiden. En gammal mässkjorta har också blivit utbytt. Altareklädet av blommerad sammet beskrives 1712 som rött och hör tydligen samman med den röda mässhaken. År 1788 har tillkommit ett »Altarkläde, blommerat svart sammet». På 1840-talet nämnes både detta och ett »uppsvärtat» dito, troligen det gula som nämndes 1752. — Altarduken lagas ofta, men 1830 finnes i stället för den gamla en »Ny hvit Altareduk af skir Sockerduk, gåfva af 9 till Nattvarden admitterade Flickor». — Den gula mässhaken från 1752 är 1770 »swärtad» och finns som svart nämnd ännu 1813. — Mässkjortan med silverspännet avskrevs vid vis. 1770, men spännet, $\frac{1}{2}$ lod silver, tillvaratogs. I stället skänkte borgaren Olof Casperssons änka Kelm Oluf Caspers en »ny fin och wacker hemwäfd Mässeskjorta» (ST.PROT.). — Vid vis. 1813 beslutas om bortauktionering av äldre icke brukbara mässkläder m. m. »för att tillgång skulle vinnas till en ny anständig svart Mässshake» (ST.PROT.). Auktionen kom till stånd men icke inköpet. — Den broderade kudden från 1752 är fem år senare försvunnen men ersättes 1757 av »Puta av röd atlask, broderad», som 1788 ligger på

Fig. 349. Sölvesborgsstenen. Från 500-talet.
Foto 1960.

Runenstein, 6. Jh. Runic Stone, 6th cent.

altaret. Möjligen är det denna som i BESKRIVN. 1830 nämnes: »En gammal Silfwerbroderad puta på altaret med bokstäfverne G.F. W.F. M.E. L.A.» — I Mandelgrenska samlingen, Lund, nämnes »ett broderat täcke». Då det överhuvud icke förekommer i kyrkans arkivalier, synes en sammanblandning föreligga, möjligen med antependiet från 1803.

Runstenar. — 1. Av granit, den s. k. Stentofstenen, en av de märkligaste i Blekinge (fig. 348). Den svårtolkade inskriften, som täcker hela framsidan av stenen och en del av vänstra smalsidan, lyder enl. IVAR LINDQUISTS och K.-G. THORNGRENS tolkning:¹ »Nybyggarna, nykomlingarna gav Hathuwolf äring, överöste Hariwolf med rikedom. Detta är en djup hemlighet. Här har jag dolt djupa hemligheter. Hejdlös i 'arghet', död för giller den detta nedbryter.» 500-talets förra hälft. H 129, B 78, Tj. 44.

RUNSTENAR

¹ KARL-GÖSTA THORNGREN: Runstenar i Blekinge, Blekingeboken 1942, s. 63—96. Stentofstenen behandlas på s. 65—75. — Thorngren ansluter till I. LINDQUISTS tolkning (Galdrar, Göteborg 1923), medan den av O. VON FRIESEN 1916 gjorda tolkningen ifrågasattes. Se vidare DANMARKS RUNEINDSKRIFTER, Kbhvn 1942, nr 357, som dock anför vissa skiljaktiga uppgifter.

Stenen anträffades kullfallen 1823 på en åker, Stentoftan, förut tillhörande Sölvesborgs slotts ägor och belägen invid landsvägen från staden NÖ ut mot Sölve. Under 1800-talets senare del flyttad till kyrkans vapenhus, men vid restaureringen 1905 uppställd utanför V ingången. Där tog den dock skada av från tornet neddroppande regnvatten, varför den år 1927 åter flyttades in i vapenhuset, där den nu står V om ingången. — 2. Av granit, den s. k. Sölvesborgsstenen (fig. 349). Toppen avslagen. Den svårt vitt-rade inskriften, som till en del är bortfallen, är en helt vanlig minnesskrift och lyder: »Åt Asmund sin son gjorde Vadi (el. Bodvar) runstenen.»¹ 500-talet. H 188, B 55, Tj. 47. — Stenen nämnes första gången 1748, då den var inmurad i en vägg i S. Görans hospital (jfr ovan s. 294), sedan blev den löstagen och rest i närheten i ett plank åt en sidogata ca 240 steg V om kyrkan, varifrån den 1864 överfördes till kyrkans vapenhus. Vid restaureringen 1905 placerades den utanför och strax S om den V torningången, där den fortfarande står.

GRAVSTENAR Gravstenar i kyrkan, samtliga med undantag av nr 20—23 inlagda i korgolvet. Beskrivas i den ordning de ligger, med början vid korets Ö vägg, från N i varje rad.

Första raden: — 1. Av ljusgrå kalksten. Randinskrift inom enkel linjeram med bl. a. MDCC . . . HERRANOM. Därinnanför en längre, nästan helt utnött, oläslig inskrift (på svenska?). I mitten cirkelformat fält med inskrift och vapen (?). Starkt nött. 183 × 121.

2. Av mörkgrå kalksten, med två sekundära järnringar, defekt, avhuggen i högra kanten. Ligger som lucka över nedgången till kryptan i koret (se ovan s. 332) strax NÖ om altaret. Inskrift: HER LIGER BEGRAFVEN IENS . . . / I BYEN HANS IV BØRN NEM . . . / IENSØN DORETHE IENS D . . . / DØDE. ANNO 1639 . . . / DEM MED ALLE TROE CH. . . / OPSTANDELSE. 104 × 93,5.²

3. Av grå kalksten. I mitten renässanskartusch, krönt med IHS, inflätat i beslagsornament. Inom kartuschen: HER LIGGER BEGRAFVEN ERLIG / (OC VELACT. MAND MOGENS MATZSØN FORDVUM BORGER I SYLVITZ) BORG MED / (VI) BØRN SOM DØDE AAR / 1625. GUD GIFVE HANNEM / MED ALLE TROE CHRISTNE PAA DOMMEDAG EN / GLÆDELIG OP= / STANDELSE / AMEN. Inom ett hjärta: M.M.S. / MARGRÆTE / SANDERS / DATTER.³ Defekt;

¹ K.-G. THORNGREN: a. a. s. 80—81. — DANMARKS RUNEINDSKRIFTER, nr 356. — Runstenen är f. ö. nämnd redan av SJÖBORG (s. 342 ff.), där också hänvisas till »Mützells Disp. de Listria s. 50».

² Enligt SJÖBORG (a. a., s. 342) fanns 1792 bl. a. en inskrift över en stadens borgmästare JENS PEDERSØN, »som dog 1639». Cronholm nämnde f. ö. redan 1750 en gravsten från 1639 över samme person, och även Sjöborg måste avsett en dylik. All sannolikhet talar för att gravstenarna nr 2 och 5 äro delar av denne borgmästare Jens Pedersøns synnerligen stora gravsten. Sammanställas de båda texterna erhålles efter viss komplettering följande:

HER LIGER BEGRAFVEN IENS (PED)ERSØN BORGEMESTER. HER / I BYEN HANS IV BØRN NEM-LIG PEDER IENSØN IENS / IENSØN DORETHE IENS D IEHANNE IENS D SOM / DØDE. ANNO 1639 (1?) IANVARIO GVD GIFVE / DEM MED ALLE TROE CH(RIS)TNE EN GLÆDELIG / OPSTANDELSE. — Förmodligen var det borgmästaren Jens Pedersens maka, som hade sitt namn på en av bänkarna i koret: »Marine Jens Pedersens» (jfr s. 406).

³ Vid tronföljarhyllningen 1584 deltog från Sölvesborg bl. a. borgmästaren SANDER MACHMAN. Möjligen

Fig. 350. Gravsten (nr 6) över Owe Henricson Flue och hans hustru († 1644). Foto 1960. S. 432.

Grabplatte (Nr. 6) für Owe Henricson Flue und seine Frau † 1664.

Gravestone (No. 6) of Owe Henricson Flue and his wife d. 1644.

kilformig del saknas i övre hälften. Texten kompletterad efter BESKRIVN. 1830, där stenen är upptagen som nr 11. Ligger felvänd i det upphöjda golvet mitt bakom altaret. 172 × 77.

4. Av mellangrå kalksten, defekt. Ligger intill altarets SÖ hörn, partiellt dold av den upphöjda avsatsen. Inskrift: (H)ER VNDER D . . . / ERLIG OC VEL . . . / HANSØN FUS . . . / DEN 9 MARTII. 1 . . . / GUD GIFVE HANEM EN . . . / (O)C ÆREFVLD (O)PSTANDE(LSE). 45 × 58.

5. Av mörkgrå kalksten, helt utan dekor. Defekt, slagen i två delar strax nedanför mitten och dessutom avhuggen längs V långsidan. Inskrift (i övre delen): . . . ERSON BORGEMESTER. HER / . . . LIG PEDER IENSØN IENS / . . . IEHANNE IENS D SOM / . . . IANVARIO GVD GIFVE / . . . TNE EN GLÆDELIG . . . 191 × 86 (jfr ovan gravsten nr 2).

6. Av röd kalksten (fig. 350). Rektangulärt inskriftsfält inom dubbla bårder av re-nässansrankor. Den inre bården utformad som vingornament till inskriftsfältet med dödssymboler ovanför och nedanför. I hörnen evangelistsymboler inom rundlar med namnen i omkretsen, överst t.v. Matteus, t.h. Markus, nederst t.v. Lukas, t.h. Johannes. Inskr.: HER HUILER HEDERLIG OC / VELLÆRD MAND, HER OWE / HENRICSØN FLÛE (sid. 408, not 2), SOGNE = / PRÆST ÜDI SILWITZBORG, / SOM DØDE AAR 16 □ DEN / □ MED SIN KIERE / HÜSTRÛ MARENE POVELS / DATTER, SOM DØDE AAR / 1644 DEN 19 AVGVSTI. / GÛD GIFVE DEM MED / ALLE TRO CHRISTNE / PAA DOMMEDAG EN GLÆ / DELIG OPSTANDELSE / AMEN. / ROM: 14: SIVE VIVIMÛS, / SIVE MORIMÛR, DOMINI / SÛMÛS: (= Rom. 14: 8. Evad vi leva eller dö, höra vi alltså Herren till). Nedanför: . . ET SEPULCHRIS. Stenen låg före restaureringen 1905 i gången till predikstolen. Upptagen i BESKRIVN. 1830 som nr 4. 193 × 104.

Andra raden: — 7. Av rödgrå kalksten. Slätt inskriftsfält med släta band längs sidorna, i hörnen utvidgade till rundlar, icke vidare utarbetade. Inskrifter saknas helt, utom IHS på stenens övre del. Ligger felvänd, delvis överbyggd av altarringens N del. 165 × 96.

8. Av rödaktig kalksten. Slät, icke utarbetad. Inskrifter saknas. Ligger delvis överbyggd av altarringens S del. 164 × 105.

Tredje raden: — 9. Av rödaktig kalksten (fig. 352). På mitten ett primitivt hugget inskriftsfält begränsat av enkla linjer, därnedanför sköld med bomärke. Svårtydd inskrift: »DENNE STHNI / HÖRER IACKOP / IEGGERDES/TH^U OCK SIN/ARFFINGEN/1604» (= Denne sten tillhör Jacob Ieggerdes¹ och hans arvingar 1604). Upptagen i BESKRIVN. 1830 som nr 2. Mått: 202 × 90.

10. Av mörkgrå kalksten. Slät, med text utan ram eller dekor. Ligger felvänd, partiellt dold av altarringens N del. Inskrift: s. SILLE CHRISTENS D . . . Mått: 72 × c:a 110.

är det dennes dotter MARGRETE SANDERSDOTTER, som varit gift med den 1625 avlidne borgaren MOGENS MATZSON.

¹ I tronföljarhyllningen i Lund 1610 (jfr s. 414 not 1) deltagar från Sölvesborg bl a. borgmästaren JACOB EGGERDES (C. G. WEIBULL, a. a., s. 82). Sannolikt är det denne som avses i den svårtydda inskriften.

Fig. 351. Gravsten (nr 12) över Sophia Ruhmor † 1667.
Foto 1960. S. 434.

Grabplatte (Nr. 12) für Sophia Ruhmor. Gravestone (No.12) of Sophia
Ruhmor, d. 1667.

11. Av mörkröd kalksten. Ligger till stora delar dold av altarringens S del. Inskrift: HER HUILER S. HEND= / RICH OFVESØN, F. SOM / BLEF FØD AAR 16(31) / DEN 24. IUNII (OC) / DØDE AAR (1633 DEN) 20 M(ARTII) . . / VE . . . (s. 408, not 2). Texten kompletterad efter BESKRIVN. 1830, som upptager stenen såsom nr 12. Mer än 50×51 .

12. Av mörkgrå kalksten. Rikt skulpterad i hög relief (fig. 351). Längs sidorna på den släta listen randinskrift på tyska: HIE LIEGET EIN LIEBER FREUNDE / DER MICH RECHT TREÜLICH MEINE SJ IST ZU GOTT GEGANGEN UND BEHTET MIT VERLAN(G?)EN FÜR DEN IHRIGEN DOCH / LASST IHR DI FREUDE HABEN DER LEIB LIGT / ZWAR BEGRABEN DJ SEELE LEBET NOCH DEN DENCKSCHRIFFT SOL ER HABEN FOLGE DU MIR NACH (= Här ligger en kär vän, som[varit] mig rätt trogen. Hon har gått till Gud och beder för mig. Giv henne fröjd. Kroppen ligger visserligen här begravnen, men själen lever ännu, minnesskriften skall hon ha. Följ du efter mig). Inom ett åttasidigt fält två scener i relief: Kvinnorna vid graven, därovanför Himmelsfärden, t. v. Golgata; t. h. krigsknektar på väg till Jerusalem. Nedanför detta fält en oval inskriftskartusch, nedåt avslutad med bevingat timglas och korslagda ben. I hörnen änglahuvuden, f. ö. utfyllas mellanrummen av frodig bladornamentik. I kartuschen inskrift: DENNE STEN TILHØRER WELA. ASMUS NISSEN . . . (2 $\frac{1}{2}$ rader tomma) . . . / MED SIN HUSTRO DEN ERBORNE OC DY / DESAM MATRONE SOPHIA RUHMORIN / SOM EFTER HERRENS BEHAG SALIG HENSOF / ANNO 1667 DEN 13 SEPT: DER HENDIS AL/DER VAR 41. HVILCKEN GUD MED ALLE/TROENDE CHRISTNE PAA DEN YDERSTE / DAG EN GLÆDELIG OC ÆREFULD / OPSTANDELSE FORLENE.¹ Upptagen i BESKRIVN. 1830 som nr 1. Mått 192×95 .

Fjärde raden: — 13. Av ljusgrå kalksten. Inskriftsfält krönt av enkel renässanskartusch omkring IHS. Nedanför inskriften ytterligare en renässanskartusch med bomärke inom sköld. Inskrift: HER LIGGER BEGRAFVEN ER= / LIG OC VELACT. MAND PEDER / KARSTENSØN. A. FORDOM BOR= / GER HER I SYLVIZBORG: SOM DØDE AAR 1640. DEN V. IVNIL. / GUD GIFVE HANNEM MED / ALLE TROE CHRISTNE PAA / DOMMEDAG EN GLÆDELIG / OPSTANDELSE / AMEN (s. 406, not 2). Bomärket överensstämmer med det på ljuskronan nr 1 i S kapellet. Upptagen i BESKRIVN. 1830 som nr 3. Mått: 210×93 .

14. Av mörkgrå kalksten. I mitten en renässanskartusch med inskrift inom enkel beslagsornamentik. I kartuschens nedre ramverk finnes ett bomärke inarbetat (fig. 354), därnedanför en kartusch med dödskaile och korslagda ben samt inskriften VIVE MEMOR LETHI. Längs sidorna en ram med inskrift och i hörnen evangelistsymboler med namnen på små inskriftsband, fr. v. Matteus och Markus, Lukas och Johannes. Ligger med nedre vänstra hörnet dold av altarringen. Inskrift i kartuschen: HER LIGGER BEGRAFVEN ERLIG /

¹ $\frac{22}{3}$ 1692 betalade NICOLAUS VON VETTRING för sin fader ASMUS NISSENS gravsättning i dennes grav i kyrkan. Den döde hade förts från Karlshamn till Sölvesborg. Med all sannolikhet var det SOPHIA RUHMORINS (RUHMORS?, -in är säkerligen femininformen) (1626—1667) efterlevande make, som nu fick sitt vilorum under den gemensamma stenen. Om det är samma grav som avses, då det 1692 talas om en förhöjning av »Sahl. Hiuttnings grafsteen» (jfr s. 439), är svårt att avgöra. Det synes möjligt att det föreligger ett visst samband mellan denna släkt och den adl. ätten von der Vettering.

Fig. 352. Gravsten (nr 9) över Jacob Eggerdes † 1604. Foto 1960. S. 432.

Grabplatte (Nr. 9) für Jacop Eggerdes. Gravestone (No. 9) of Jacop Eggerdes.

OC VELACT MAND CLAVS RETTIKE / FORDVYM BORGEMESTER HER I SÖL= / WITZ BORG
SOM DØDE DEN 28 MAIJ / ANNO 1625 MED SIN KIERE HVSTRV ERLIG / OC GVDFRUGTIG
QVINDE BIRGITTE NIELS/DATTER SOM DØDE DEN / 7 FEBRVARIJ ANO/1626. GVD GIFVE
DEM MED ALLE / TRO CHRISTNE EN GLÆDELIG OPS=/TANDELSE. OC LOD CLAVS DITH=
/MER OC HANS KIERE HVSTRV / INGER CLAVS DATTER / DENNE STEEN BEKOSTE (s. 406 not 3).
Randinskr.: DE SOM GVD FRYCTER AF.HV / OC ACT, OC FØLGER HANS ORD OC LÆRE
NAAR DE / VID DØDEN HENSOFFVER / SACT: VIST. MON DE SALIG VÆRE. Mått 253 × 158.

15. Av röd kalksten. Rikt skulpterad med tre porträttfigurer i hög relief, två manliga och en kvinnlig i helfigur (fig. 353). Upptill två änglahuvuden. Under figurerna ett som en enkel liggande kartusch utformat inskriftsfält, därnedanför (i ramen) en rund mindre kartusch med korslagda ben och dödskaile inom list med inskriften VIVE MEMOR LETHE. Längs sidorna en ram med inskrift, i hörnen rundlar med evangelistsymbolerna med namnen på små inskriftsband, fr. v. Matteus och Markus, Lukas och Johannes. Randinskrift: ANNO 1624 HAFFVER. E: OC WELÄ. / MAND HANS TIESEN MED SIN KERE HVSTRV E: OC GVDFR: QVINDE GUNDEL PED: D: GVD TIL / ÆRE DENNE STEEN BEKOSTET HVORVNDER / ER BEGRAFVEN E: OC WELÄ: SAL: IENS CHRIST: SOM HENSOFF. I. HERREN 1620 D: I. FEBR (s. 414, not 1). Inom kartuschen inskrift: QVOS CONIVNXIT AMOR CASTOS LIBITINA IVGALES/SOLVIT AT VNA TRIVM CORPORA TVMBA CAPIT/QVAER SVOS ORTVS REPETVNT SIC DESVPER ORTA/COELICA MENS PETIIT TERREA MASSA SOLVM/DISSOCIATA TAMEN VOX IVDICIS ENTHEA RVRSVS/IVNGET IN OPTATIS NON SOLVENDA POLIS (= De kyska makar, som kärleken förenade, vilkas föreningsband döds gudinnan upplöste, dessa tre kroppar rymmer nu en enda grav. Liksom de söka sitt ursprung igen, så strävar den himlaborna anden mot höjden, sedan den jordiska massan blivit till stoft igen. Domarens besjälade röst skall dock en gång åter förena dem i en efterlängtdad himmel, där de aldrig mer skola åtskiljas). Stenen ligger med nedre kortsidan partiellt dold av altarringen. Upptagen i BESKRIVN. 1830 som nr 5. Mått: 204 × 141.

16. Av ljusgrå kalksten. Mitt på stenen inskriftsfält inom oval lagerkrans i hög relief. Ovanför ett rektangulärt ornament (med timglas?), nedanför dödskaile och korslagda ben. I hörnen änglahuvuden med vingar. Inskrift: HER UNDER / LIGGER BEGRAFVEN / MADAME CATHARINA / BURMESTER / SOM DØDE I SÖLFWITZ / BORG D. 26 / S.T.B. A^o 1711. Upptagen i BESKRIVN. 1830 som nr 9. Mått: 215 × 157.

17. Av röd kalksten. Helt slät, utan dekor utöver två inskriftsfält utan ram, skilda av en sköld med monogram (fig. 355). Övre inskrift: HER HVILER WVNDER DENNE / STEEN SALIG MAND IENS IENSØN / SOM DØDE AAR 1601 DISLIGEST / ERLIG OC GUDFRØCHTIGE QVINDE / (... ¾ rad ...) SOM DØDE / AAR 16. . GVD GIFVE DEM MED / ALLE TRO CHRISTNE EN / GLÆDELIG OPSTANDELSE. Nedre inskrift: DENNE STEN HAVER NIELS / KNVDSØN OC HANS KIERE / HVSTRW GIESKE HANSDATTER BEKOSTED AAR 1622 (s. 387, not 1). Upptagen i BESKRIVN. 1830 som nr 7 och 8. Mått: 203 × 112.

18. Av röd kalksten. Helt slät med inskrift: HER HVILER S. / CHRISTEN OFVESØN / SOM BLEF FØD ANNO / 1646 DEN 19 APRILIS / OC DØDE ANNO 1647 / DEN 5 IVLII GVD /

Fig. 353. Gravsten (nr 15) 1624 över Gundel Pedersdotter, Jens Christensen och Hans Tiesen. Foto 1960.

Grabplatte (Nr. 15) für Gundel Pedersdotter, Jens Christensen und Hans Tiesen. Gravestone (No. 15), 1624 of Gundel Pedersdotter, Jens Christensen and Hans Tiesen.

GIFVE HANNEM EN / GLÆDELIG OP= / STANDELSE (s. 408, not 2). Upptagen i BESKRIVN 1830 som nr 10. Mått: 60 × 43.

19. Av röd kalksten, defekt. Nedre delen upptages av en inskrift inom en enkel kartusch, som till stor del är utplånad. Stenen, som ligger felvänd, är avhuggen i nedre kanten, möjligen också i övre, där ett befintligt IHS synes vara skadat. Inskrift: HER UNDER HUILER S. / ANE PEDERS DATTER / FØD 1625 24 IUNII. DØDE / 8 IULII, SAMME AAR GUD / GIFUE HENDE EN GLÆ= / DELIG OPSTANDELSE. 46 × 51.

20. Av mörkgrå kalksten. Större delen av stenen upptages av en insänkt förgylld inskrift inom en likaså försänkt linje längs sidorna. Överst timglas, nederst död-

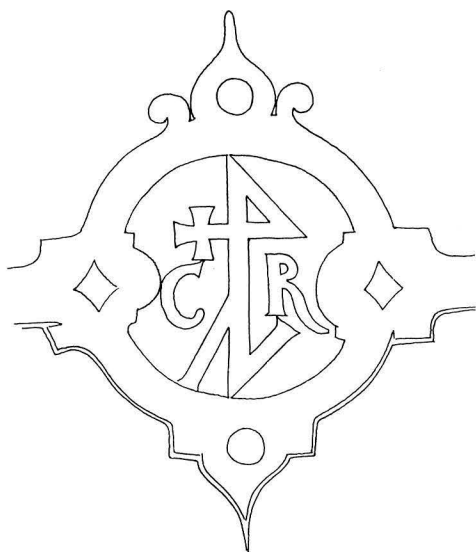

Fig. 354. Bomärke på gravsten (nr 14), 1625.
S. 434.

Hausmarke auf einer Grabplatte (Nr. 14) 1625.
Private mark on grave-stone (No. 14) 1625.

DÖDE 1617 / DEN 2 I nedre delen nedsänkt textfält med inskr. i bredare, mindre stil: SV.ER . . . DRVM / OC IAH(EL.N)AN VILLV / R. .NE / Ännu 1930 fanns därnedanför ett bomärke synligt, nu genom nötning helt försvunnet. Ligger som yttre tröskelsten utanför vapenhusingången (jfr ovan s. 344).. 211×97—78.

22. Av röd kalksten. I flera delar, ej hoplagda. Synnerligen starkt vittrad. Dekor och inskrifter synas saknas. Ligger utanför vapenhuset, omedelbart V om nr 21. Mått: (133+60)×112—115.

23. Av ljusgrå kalksten. Starkt vittrad överyta. Ligger utanför V torningången. 194×114.

WESSMAN, som f.ö. eljest icke nämner några gravstenar, antecknade 1763: »I *Choret* befants at en Grafsten straxt wid Altaret war af en E . . . (oläsligt) Fyrkantig Klinck, eller Glaserad Tegelsten af ett quarters storlek på hvar kant samt oläslig inscription öfwer den döde, och årtalet 1602.» I kyrkan förvaras åtta hela och en halv platta av tegel från 1600-talet (fig. 356); fem äro ornerade med liljemotiv samt glaserade i gult, grönt och brunt; tre andra bära inskrifter: — 1) defekt, med grön glasyr, har inskuren inskrift: AFVE. 16×16; — 2) inskuren inskrift i två rader: RINE NI / OFVEDE. 15,5×15,5; — 3) (den halva) inskrift i relief: AN / PS. En platta är helt slät. Möjligen stamma några av dessa plattor från den av WESSMAN nämnda graven framför altaret. Den år 1833 på-

skalle med korslagda ben. Inskrift: IOB. C. 30. / V. 23.24 — ESAI. C. 57. / V. 2 / UNDER DENA STEN, / BEKOSTAD AF SERGEANT, / ION. GRANQWIST, HVILAR / DES I LIFSTID. K. HUSTRU, NU / HOS GVD SAL. MATRONA, EL / NA LARSD. FÖDD I TRÄLE / BORG D. 8 NOV. 1699, DÖD / HÄR D. 16 AUG. 1757. / ROM. C. 14. / V. 8. — IOB. C. 19. / V. 25. Gravstenen sitter inmurad i korets S vägg snett ovanför korportalen i andra travén. Huruvida stenen, som ej nämnes av WESSMAN 1763, ursprungligen legat i golvet eller redan från början likt ett epitafium varit inmurad i korväggen är osäkert; dock hade den enl. BESKRIVN. 1830, där den upptages som nr 6, redan då sin nuvarande placering (jfr även s. 446). 101×83.

21. Av vitgrå kalksten. Förutom inskrifterna helt slät, starkt nött. Smalare vid fotändan. I övre delen inskrift: HER HVILER VNNER DENNE / STEN ERLIG OC GVDFRYCTIG / QVINNE IAHAN SAMES(?) MET / 8 BØRN SOM

träffade tegelstenen med inskriften: N.Z8 (jfr ovan s. 286) kan möjligen stamma från denna eller liknande gravanläggning.

Ytterligare en gravsten finnes nämnd i kyrkans handlingar. I ett KR.PROT. 1821 heter det nämligen: »ArbetsBorgaren Carl Kronberg har anmält, det hans Hustru är rätte arvingen till *En Liksten* å Kyrkogården, och anhåller det han och Hustrun må den få begagna så framt ej annor kan bättre lagligen bevisa sin Rätt, hvarom ifrån Predikostolen torde bli tillsaggt, och därefter snarligen styrkas och om De, såsom Barnlöse, blifva Laglige ägare. Då efter den sistas Död af dessa 2^{ne} sist 20. år må denne *Sten* tillfalla Kyrkan, at å Kyrkogålfvet reparera med, eller hvar för godt, af Kyrko-Rådet synes. — Bifölls.»

I BESKRIVN. 1830 omtalas »2^{ne} Murade grafwar», en »ned i Kyrkan», vilken tillhört Sölvesborgs slott, och den andra »under Sacristian, nyttjas till källare» (härmed avses den murade kryptan under koret, jfr ovan s. 332). Vid undersökning år 1945 av denna senare kammare kunde konstateras, att S om densamma, således under korets SÖ hörn, finnas ytterligare två murade, dock yngre, gravkammrar, vilka innehöllo kistor och likrester. Närmare undersökningar företogos icke.

Under 1600- och 1700-talen hade man ofta besvär med gravarna i kyrkan, tydligen icke endast beroende på nya gravöppningar. 1689 betalas t. ex. »för en begrafvelse som war infallen». Samma år betalades för reparationer på en grav »mit för Altaret eller utför Scholemästers stol i Koret» (RÄK.). År 1752 talas om »öpnä grafvens lagande i Choret», och 1757 lagas golvet »med 4 grafstenars anskaffande samt bolsters underläggande och järns murande» för en kostnad av 10 dlr 16 öre.

En del personnamn nämnas i samband med gravar i kyrkan, t. ex. 1692, då murmästaren Esbjörnsson får betalt »för han förhöyede Sahl. Hiuttnings grafsteen» (s. 434, not 1), och 1773 efterskänker handelsman Jöns Södergren¹ en räkning mot ett löfte »att han och dess hustru efter deras aflidande få njuta grafställe i Choret, som beviljades». Under 1800-talets första decennium synas begravningarna inne i kyrkan

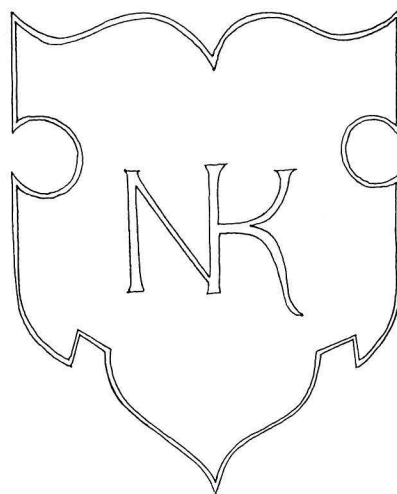

Fig. 355. Bomärke på gravsten (nr 17) 1622. S. 436.

Hausmarke auf einer Grabplatte (Nr. 17) 1622.

Private mark on gravestone (no. 17) 1622

GRAVAR I
KYRKAN

¹ Handlanden JÖNS SÖDERGREN (1725—1798), g. m. ULRIKA HORSTER, dotter till inspektorn Jesper Horster på Vanås. var fader till den i not 3 s. 308 omnämnde grosshandlaren Jesper Södergren (1780—1848, fr. o. m. 1833 ägare av Sölvesborgs slott) och i övrigt befryndad med flera av de i staden omkring 1800 styrande familjerna.

definitivt ha upphört, enligt uppgift i VIS.PROT. 1813, där det heter: »Efter uppgift har ej på de senare Åren Likbegravning skett i Kyrkan . . .».

IAKTTAGEL-
SER RÖRANDE
GRAVAR M. M.
VID RESTAU-
RERINGEN
1905

Vid restaureringen 1905—06 gjorde redaktör Per Persson, Sölvesborg, en del iakttagelser, vilka delvis publicerades i tidningen Stjernan den 23/9 1905. Ur denna artikel samt ur hans anteckningar från den 30 maj 1905 förtjäna följande samvetsgranna och goda observationer att anföras: »Vid grävningen till varmledningshuset hittades 12 å 14 benrangel, 4 omedelbart intill nordöstra hörnet av det nedrivna vapenhuset. De lågo med huvudet ömsom åt öster och tvärtom. Mitt under den gamla byggnaden hittades flera lik av vilka en omkr. 20 å 30 års kvinna med genomstungen huvudskål. Hon hade helt säkert erhållit ett spjuthugg över vänstra tinningen. Inga lämningar av likkistor funnos, men ett mynt med årtalet 1672 samt 2 små, långhalsade flaskor, rymmande ungefär en gammal jungfru [= rymdmått], hittades, även sågs en del vit havssand, varmed gravarne sannolikt pryttts. I kyrkan fanns uppe vid altaret åtskilliga benrangel och lämningar av likkistor. Mitt på gången upp till altarupphöjningen fanns en eller två kistor. De stodo så djupt, att de ej ansågos behöva upptagas. Vid norra sidan intill altarupphöjningen fanns ett kranium och delar av kista, och vid södra sidan intill altaret fanns lämningar av två murade gravar med likdelar uti och utan kista, däribland en sönderhuggen huvudskål. Måhända en som fallit i krig. Strax väster om gravkammaren hittades en 31 tum lång likkista och benresterna av ett litet barn. Stan-ken kändes, när kistan togs sönder av skyffeln. Bräderna kälade, mycket tunna, synbarligen ofärgade. Hyvelspånen fanns kvar, men inga delar av svepningen. Underkäken hade endast framtänder. På kistans lock låg något vit havssand, säkerligen de 'tre skovlar mull', varmed 'jordfästningen' skett. Vid liket med den klyvda huvudskålen låg en väl tillgjord flintskiva, av alldeles samma konstruktion som förr begagnades till flintlåsgevären, flintlåspistolerna. Om denna flinta tillhört ett den dödes skjutvapen och ansetts böra följa i graven, eller det tappats i en tid, då flintlåsbössorna medtogos i kyrkorna under gudstjänsterna, lämnas osagt. . . . Längre ned i kyrkan påträffades ett skelett som om halsen ännu hade en silkeshalsduk och å huvudet en kalott av gulaktig filt. Håret var gult och väl bibehållet. Å ett annat skelett fanns håret på huvudet också väl bibehållet. En kalott av pressat skinn satt kvar på huvudet. . . . Gravkamrarna i kyrkans mittparti murade av gult tegel. . . . Utgrävningen i kyrkan gjordes omkring ½ m djup. . . . Det utschaktade lagret bestod av svart jord och en mängd hel eller söndrig tegel. Under predikstolen lågo en del hästben, tydande på att en riddersman någon gång låtit i kyrkan begrava sin häst. Samtliga utan för kyrkan hittade skelett samlades och nedlades i en håla norr om kyrkan och de inne i kyrkan funna skeletten lades ned i ett par till sina översta delar stympade gravkamrar, som därpå fylldes med sten och jord . . . Ingen pietet kunde förmärkas; 50 år gamla gravstenar hade använts till trappan från långhuset till bågen i norra muren till vapenhuset. . . . Lik hade jordats nästan överallt i kyrkan. . . . Det hittades även i kyrkan en del mynt,

Fig. 356. Gravplattor av tegel, 1600-talet. Foto 1960. S. 438.
Grabplatten aus Backsteinfliesen. Grave plaques, brick.

av vilka ett åtminstone var från äldre medeltiden.» — Fynden från 1905 äro så vitt bekant icke bevarade.

Kyrkan har ett antal epitafier från 1600-talet och 1700-talets förra hälft:

EPITAFIER

1. I form av oljemålning på trä inom rektangulär, profilerad, svartmålad och förgylld ram (fig. 357). Oljemålningen framställer ett porträtt av en prästman, midjebild, face åt höger, svart dräkt med vit pipkrage och spetsmanschetter mot ett grönt draperi som bakgrund. I händerna håller han en bok med vackra pärmar och spännen. I tavlans övre del, t. h. om huvudet, en i vitt målad inskrift: »AETATIS SVAE / 29. AN: CHRI. 1603./OC HER HVILER, / SAMME AFFMALET / BENT CHR. LVND: / SOM BLEF PASTOR HER / 1602. OG DØDE. / . 1626» (s. 388, not 1), H 79, B 72. — Hängde enl. WESSMAN 1763 »På wänster längre i Choret» (E.S.), hade enl. SJÖBORG ännu 1792 samma placering men hängde senare fram till 1905 i gamla sakristian bakom altaruppsatsen. Numera i sakristian.

2. Av skulpterat, målat och förgyllt trä (fig. 360), består av rund mittavla inom rikt skulpterad eklövskrans samt därnedanför en av akantusornament omgiven kartusch med inskrift. Mittbilden flankeras av obelisker, stående på förkroppade postament. Vindruvsklasar och frodiga akantusornament avsluta epitafiet nedåt. Mittavlan utgöres av en oljemålning på duk, framställande ett äkta par, mannen med ett äpple i högra handen, hustrun med en blomma i den vänstra. Bakom mannen en svensk fana; fan-

stången krönes av en rikt ornerad spets. Bildfältet avslutas uppåt av ett draperi med tofsar. På postamenten finnas inom små kartuscher de avlidnas initialer, t. v. F V S, t. h. A K. Den stora kartuschen har följande inskr.: »DIESES EPITAPHIUM HATT DER EHRBAHR UNDT KUNSTREICHER MESTER / FREDRICH VOGELSTOCK¹ BALBIRER UNDT CHIRURGUS VOR SICH UNDT SEINER SEELIGEN FRAUEN / ANNA KRUSEN ZUM GEDECHTNIS SETZEN LASSEN. EHR IST GEBOHREN A^o 1606 AUS DANSICK. / GESTORBEN A^o 1693. SIE IST GEBORNEN AUS HOLSTEIN IN SEGEBERG A^o 1625. UNDT VON / DIESER WELT ABGESCHEIDEN A^o 1690 DESEN SEELE GOTT GEFRÄIETT: — Hänger numera mitt på S väggen i långhusets tredje travé, snett t. h. ovanför dörren till vapenhuset. H ca 300, B 245. — Restaurerades 1906. Epitafiet hängde under 1700-talet enligt CRONHOLM 1750 »på södra väggen» och enligt WESSMAN 1763 »Till vänster wid Predikstolen» (ES), d.v.s. på korets S vägg, sannolikt i dess V travé. Enl. BESKRIVN. 1830 hängde epitafiet då t. h. om predikstolen (d.v.s. troligen över arkadbågen till kapellet, vilket skulle innebära att det hade flyttats sedan 1700-talet). Fr. o. m. 1870 fram till restaureringen 1905—06 hängde det i vapenhuset.

3. Av utsågat, plant och i svart och vitt målat trä, delvis förgyllt (fig. 359). Inom en av lagerkrans begränsad rund medaljong ett kvinnoporträtt, midjebild i face åt vänster. Medaljongen hålles fram av två klädda änglar. Övre och nedre entablement avgränsa mittpartiet från krön med gavelstycke och ovalt inskriftsfält samt från understycke med ovalt större inskriftsfält. På krönet putti med dödssymboler, på understycket fruktgirlander med ridande putti. Övre inskriften: IOB. 19 / IEG WED MIN / FRELSE RE LEVWER / OC HAND SCHAL / HER EFTER, OP / WECKE MIG AF / IORDEN. Nedre inskriften: HER NEDEN VNDER, / HVILER DEN EHRBAARNE / GVDFRÛCTIGE, OC DÛDERIGE / MATRONE, ELISABET HASE, / BERENT MEÛYER, FORDVM SCHRI / WER, OC RIDEFOGET OFWER / SÖLSBORG LEHN, HANS HVSTRO / FÖD VDI RODSKILDE AN: 1625. / HENSOVF I HERREN AO: 1663 / HVIS SIEL GVD GLEDER. Hänger numera i sakristian, på dess Ö vägg. Ett enkelt, troligen lokalt arbete (jfr nr 4). H 254; B 180. — Hängde 1763 enligt WESSMAN »På sidan snedt wid Altaret» (E.S.), 1830 »till höger om altaret» (BESKRIVN.), troligen på N korväggen. Från 1870 till 1905 förvarades epitafiet »under tornet».

4. Av utsågat, plant och i svart och vitt målat trä, delvis förgyllt (fig. 358), av i stort sett samma typ och utformning som ovanstående nr 3. Detaljlikheter finnas dock, bl. a. äro de mittmedaljongen uppbärande änglarna här nakna. Mittfältet upptages av ett mansporträtt, midjebild i face åt höger. Övre inskriften: SELIG SIND DIE TO = / DEN, DI IM DEM HERREN / STERBEN VON NUN AN. IA DER / GEIST SPRICHT DAS SIE RUHEN / VON IHREN ARBEIT DEN IHRE / WERCK FOLGEN IHNEN / NACH IOHANNES, / AM 14. CAP.

¹ FRIDRICH VOGELSTOCK (1606—1693) bedrev en livlig affärsverksamhet såsom importör och exportör av pottaska till Amsterdam. Ett danaarv efter honom på 1.103 dlr 9 öre smt efterskänkte K. Majt 1694 till förmån för kyrkobygget i Karlshamn (jfr s. 203). — I samband med makans ANNA KRUSENS död betalade »Mester Friderich Vogelstock» den ²⁰/₃ 1690 3 dlr för klockorna vid sin hustrus begravning, den ¹⁸/₆ betalade han för hustruns »graf i Kiörkan» 10 dlr och en vecka senare ytterligare 2 dlr smt för samma grav.

Fig. 357. Epitafium (nr 1) över Bent Lund, †1626.
Foto omkr. 1950. S. 441.

Epitaph (Nr. 1) für Bent Lund † 1626. Memorial tablet (No. 1) of Bent Lund, d. 1626.

Nedre inskriften: HIER VNDEN RUHET, IN / GOTT DEM HERREN DER EHRN= / VESTE VND KUNSTREICHE MEYSTER, / DIETERICH SCHRÖDER,¹ BARBIERER VND / CHYRURGUS, GEBYRDIG AUS HOLLSTEIN / VON SEGEBERG EINES BÜRGEMEIST= / ERS SOHN, GEBOHREN ANNO 1635. / IN GOTT DEM HERREN ENTSCHLAF= / FEEN ANNO 1668. WELCHE SEEL / DER LIEBE GOTT ERFREWE. Hänger numera i sakristian, på dess S vägg. Utan tvekan tillverkat av samma hand som nr 3. H 258, B 194. — Hängde 1763 enligt WESSMAN »snedt till höger», 1830 »till vänster om altaret», troligen på S korväggen. Nr 3 och 4 synas i varje fall ha hängt mittemot varandra. Åren 1870—1905 »under tornet».

¹ DIETRICH SCHRÖDER, 1635—1668, var enligt epitafiet barberare och kirurg. I Segeberg, Holstein, ca 5 mil från Hamburg, är icke någon borgmästare vid namn Schröder vid denna tidpunkt känd, varför epitafiets uppgift om fadern måste betraktas som osäker. Möjligen kan Dietrich Schröder ha varit en yngre broder till den i Hamburg år 1628 födde borgmästaren Christopher Schröder i Karlshamn (s. 256—261; samt ARMIN TUULSE: Caspar Schröders epitafium över sin fader, Fv 1960, s. 102), som också hade lärt fältskärsyrket, men intet bevis härför föreligger. Om Dietrich Schröders liv eller efterlevande är intet känt, möjligen kan den 1777 (s. 420 m. fl.) omnämnde smeden Johan Schröder i Sölvesborg ha stammat från honom. Den s. 424 not 1 omnämnde handlanden Wilhelm Schröder och hans farfader Henrik Schröder (1687—1746) synas däremot icke tillhöra samma släkt.

Fig. 358. Epitafium (nr 4) över Dieterich Schröder, † 1668. Foto 1960. S. 442.
 Epitaph (Nr. 4) für Dieterich Schröder Memorial tablet (No. 4) of Dieterich Schröder, d. 1668.

Fig. 359. Epitafium (nr 3) över Elisabet Hase, † 1663. Foto 1960. S. 442.
 Epitaph (Nr 3) für Elisabeth Hase † 1663. Memorial tablet (No. 3) of Elisabeth Hase,
 d. 1663.

5. Av svartmålat trä, delvis förgyllt. Utformat som en inskriftstavla inom rektangulär profilerad träram med inre guldlister med text och bilder målade i guld och gråvitt. Överst inskriften: STÅN UP I DÖDA OCH — KOMEN FÖR DOMEN, därunder två änglar, bärande livets krona. Nedanför inom en som ett epitafium utformad målad kolonnordning två textfält, skilda av den i mittlinjen under en båge stående Döden (skellet med lie). Inskrift t. v.: DÖDEN GIÖR MIG / INTET HÄPEN ÄNDOCK — / HAN ÄR FASELIG: TY HAN / ÄR AF CHRISTO DRÄPEN / OCH KAN INTET SKADA — / MIG. DOMEN / FRUCHTAR JAG EIJ / STORT. FAST JAGH — / HAFWER ILLA GIORT, / TY THEN TRÖSTEN / JAG EIJ GLÖM̄ER AT / MIN BRODER JESUS DÖM / MER. / PSALMEN 406 V. 12. — T. h.: JESU BLOD H MIN / SKULD AFPLÅNAR, / JESUS HAFWER ALT / FÖRSONT. JESUS ALT / GODT FÖR MIG MA / NAR, AT JAG WARDER / NÅDIGT SKONT. JAG / OCH SÖKER TILFLYCHT — / KÄR UTI JESU DIUPA / SÅÅR. JESUS HIELPER / UTHUR NÖDEN, UTI / LIFWET OCH I DÖDEN. / PSALM: 406. V. 13. — Nedtill under kolonnordningen inskr.: LARS WEIDMAN / FÖDD ÅHR 1686 / DÖD ÅHR 1751 / / MAGDALENA HIPHOFF FÖD ÅHR 1683 / DÖD ÅHR 1745 (s. 414, not 2). Sitter numera på N korväggen, V om fönstret i V travén. H 183, B 123. — Hängde 1763 enligt WESSMAN »På Wänster längre i Choret». (E.S. IX 1. 27), bredvid porträttet över kyrkoherden Bent Lund, och samma placering synes det ha haft ännu 1830. Mellan 1870 och 1905 förvarades det »under tornet».

6. Av vitt sölvesborgsporslin med inskrift i blått inom svart profilerad träram (fig. 361): MATTHIAS = CHRISTIAN / SELANDER = STUDIOsus 1739. / PROMOTUS = MAGISTER 1745 / SACERDOS 1751 = PASTOR / J LIFFLAND OCH RIGA 1753 / PASTOR I SYLVITSBORG / 1777 / PROPOSITUS 1789.¹ Hänger på altartavlans baksida. H 33,5, B 36,5. — På ett nu försvunnet papper, som var spikat vid tavlan, lästes enl. BESKRIVN. 1830: »Dog den 10 november 1792 uti dess 78 ålders år.» Troligen är det till denna porslinstavla som år 1817 en ram tillverkades för 4 daler.

Inv. 1752 nämner, liksom 1712 års, »3 st. Epitaphier uppe i Choret och 1 dito wid Prädikostolen», d.v.s. nr 1—4 av ovanstående, fem år senare talas om fyra epitafier i koret. Det nytillkomna är sannolikt epitafiet nr 5 (borgmästaren Weidman). År 1788 upptages »5 st: Epithapier», medan på 1840-talet fem epitafier äro upphängda, och ett (= gravstenen över sergeant Granqvists hustru) är »infogadt i muren».

VÄRJOR

Begravningsvärjor: — 1. Värja modell 1685, med polerat järnfäste av drabanttyp. Tveeggad Wiraklinga med blodrand och inslaget XLXL och dubbla C (Karl XI:s namnchiffer). Hjärtformig parerplåt, framtill övergående i handbygeln. Väl utbildad parerstång. Kavelbindning av flätade mässingstrådar. L 101. Dep. i BM under inv.nr 2484. — 2. Värja av karolinsk typ. Tveeggad Wiraklinga med blodrand och inslaget XOXO och

¹ MATHIAS CHRISTIAN SELANDER, född i Skåne och prästvigd 1751, kom 1752 som präst till Fridlevstad men synes av någon orsak och utan tillstånd 1753 ha rest till Riga där han tjänstgjorde några år som präst. 1760 var han tillbaka i Skåne och blev 1777 kyrkoherde och rektor i Sölvesborg, fick 1789 prosttitel och dog ^{18/11} 1792 (datum enl. HERDAMINNE). G. 1. m. BARBARA KATRINA ASPING, 2. m. ANNE CHARLOTTE ÖMAN.

Fig. 360. Epitafium (nr 2) över Fredrich Vogelstock, † 1693 och hans hustru Anna Krusen, † 1690. Foto omkr. 1950. S. 441.

Epitaph (Nr. 2) für Fredrich Vogelstock † 1693 und seine Frau Anna Krusen † 1690. Memorial tablet (No. 2) of Fredrich Vogelstock, d. 1693, and his wife Anna Krusen, d. 1690.

dubbla C (Karl XI:s namnchiffer). Hjärtformig parerplåt, övergående i handbygeln. Fäste av förgylld mässing. Parerstång något breddad åt ändarna. Kaveln med grov lindning av flätade mässingstrådar. L 110,5. Dep. i BM under inv.nr 2485. — 3. Värja av modifierad karolinsk typ. Tvegggad Wiraklinga med blodrand och inslaget XXXXX. Fäste av »fransk» typ, starkt defekt. Åttaformig parerplåt. Handbygel och främre fingerbygel sak-

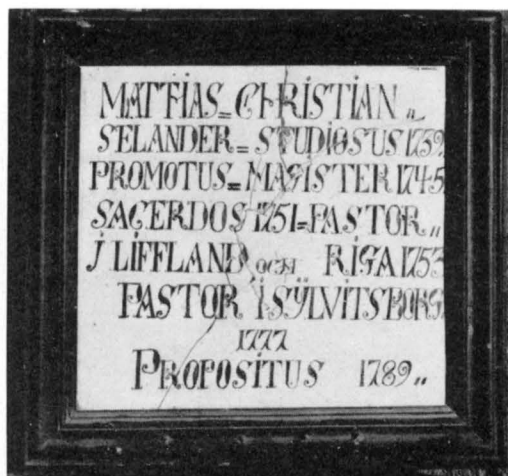

Fig. 361. Epitafium (nr 6) över Christian Selander, † 1792, Sölvesborgs porslin. Foto omkr. 1950. S. 446.
 Epitaph (Nr. 6) för Christian Selander † 1792, aus Porzellan Sölvesborger Herstellung.
 Memorial tablet (No. 6) of Christian Selander, d. 1792. Sölvesborg porcelain.

nas. Kaveln av trä, all lindning saknas. L 102. Dep. i BM under inv. nr 2486. — Inv. 1788 upptager sex sorgvärvor, vilka 1830 reducerats till fyra. På 1840-talet funnos endast de tre här upptagna kvar; nr 4 hade deponerats i Lund 1843 (jfr nedan), numera förkommen.

STRIDS-
HANDSKAR

Ett par stridshandskar av järnplåt (fig. 362). Kragen består av ett helt, baktill sammansmitt stycke, med framsidan triangulärt avslutad upptill. Handens framsida skyddas av 5 st. tvärgående, nitade och ledande skenor. Baktill är järnhandsken öppen. Båda innerhandskarna av skinn äro bibehållna och fästade vid järnplåten med nitar. Innerhandskarnas fingrar äro på framsidan armerade med små plåtfjäll, endast delvis bevarade. Inpunsad dekor av snedställda streck och fina horisontella linjer. Runt järnkragens övre kant är med nitar fastsatt en lambrequinartad bård av skinn.¹ 1600-talet, möjligen dess tidigare del. L 35, vidd 15. Dep. i LHM under inv. nr 3218. — BESKRIVN. 1830 upptager »2^{ne}. Handskar och ett par Sporrar». I KR. PROT. 5/11 1843 anföres: »Ett par gamla strids-handskar, som finnas i härvarande kyrcka, och jemte ett svärd och ett par sporrar varit upphängde på kyrkoväggen, äro af Academie Bibliothecarien Herr Doctor Reuterdaahl² begärda till Historiska Museum i Lund, hvarest ej finnes

¹ Jfr OLLE CEDERLÖF, Historiens plogbillar, Malmö 1951, översikt i bild s. 100.

² Sedermera ärkebiskopen HENRIK REUTERDAHL (1795—1870), prästvigd 1825, tjänstgjorde som universitetsbibliotekarie 1838—44, vilket senare år han blev professor. Biskop i Lund 1855, ärkebiskop 1856.

Fig. 362. Stridshandskar, 1600-talet. Foto Kulturen, Lund.
Panzerhandschuhe, 17.Jh. Mail gloves, 17th cent.

något så oskadadt exemplar af dylika handskar. Ingen inom församlingen eger anspråk på dem, och ingen vet en gång, hvem de fordom tillhört. Kyrkorådet ansåg derföre sig böra villfara Herr D:r Reuterdahls begäran att öfverlemna ofvannämnde handskar med dertill hörande svärd och sporrar till Historiska Museum i Lund; dock beslöts att detta sker med det villkor, att i nämnda Musei register antecknas dessa saker, såsom tillhörande Sölvvitsborgs kyrka, så att de kunna hit återfordras, om Kyrkans föreståndare dertill skulle möjligtvis känna sig föranlåten.»

Numera finnas endast stridshandskarna bevarade, både värjan och sporrarna äro förkomna. De ha aldrig blivit införda i LHM:s katalog, där endast stridshandskarna finnas nämnda, f. ö. införda långt efter depositionen.

Enl. MANDELGRENS anteckningar fanns på 1800-talet en begravningsfana över en Hesshausen med inskr.: » — — tro o do — gudi han treffer herren på Dommedag.» Det är med all sannolikhet samma föremål som SJÖBORG 1792¹ kallar standar till minne av en »Ryttmästare Hesshausen», som skulle ha dött 1660. CRONHOLM ger (1750) noggrannare uppgifter: »en dödsfana vid norra sidan i Kyrkan öfwer en Ryttmästare Alex: Hesshausen af Gen:Lieut: Gr: Ebbe Uhlfelts Regement . . .; med årtal 1660, då de förr berörde Ryttare lades in i Grefskapet». Möjligen kan denna fana eller standar ha tillhört ett löjtnants(?)lik, som enl. kämnärsrättsprotokoll ^{29/11} 1671 sedan ett tiotal år ännu stod

FÖRSVUNNEN
BEGRAV-
NINGSFANA

¹ N. H. SJÖBORG, Utkast till Blekings Historia och Beskrifning. Lund 1792, s. 342.

obegravet 1671. — INV. 1712, 1752 och 1757 upptager en gammal svart fana, men BESKRIVN. 1830 säger att »Banér och sorgfanor finnas icke vid denna kyrka».

KISTPLÅTAR

På altarpopsatsens baksida finnas tolv kistplåtar fästade, dels av tenn, dels av mässing, förmodligen tillvaratagna under kyrkans golv vid restaureringen 1905—06. — 1. Av tenn, profilerad. 22×24. Enl. inskrift över Carl Jacob Runnow (Rönnow, $^{13}/_1$ 1795— $^{19}/_3$ 1816), son till kyrkoherden Rönnow.¹ — 2. Av tenn, oval. 24×23. Enl. inskrift över handelsmannen Niclas Johan Heerman ($^{22}/_6$ 1728— $^8/_6$ 1816).² — 3—4. Av mässing, rektangulär med krön. 25,5×15,5 (nr 4 mindre). Enligt inskrift över kyrkoherden och rektorn i Sölvesborg magister Jacob Andreas Rönnow, † $^{24}/_{12}$ 1824 (jfr not 1). — 5. Av mässing, rektangulär med krön. 25,5×15,5. Enligt inskrift över fru Juliana Blomberg, † $^{22}/_{10}$ 1825, 55 år gammal, maka till apotekaren Mask. — 6—7. Av mässing i form av en pokal. Mått 27,5×26. (Nr 7 mindre, fyrkantig.) Enligt inskrift över änkefru pastorskan Petronella Heerman ($^{10}/_3$ 1740— $^{30}/_1$ 1827, jfr not 2), sörjd av 2 söner m. fl. — 8. Av koppar, oval med krönande ornament. 22×30,5. Enligt inskrift över fru Cicilia Catharina Lindahl, född Heerman ($^{10}/_8$ 1764— $^{18}/_2$ 1829)³, maka till skeppsklareraren i Karlshamn And. Lindahl. — 9—10. Av mässing, oval. 20×27 (nr 10 mindre). Enligt inskrift över fru majorskan Heerman ($^{14}/_5$ 1764— $^{24}/_{12}$ 1830).⁴ — 11—12. Av mässing, oval, 12×16. Enligt inskrift över Josephina Lilljedahl ($^3/_4$ 1827— $^1/_4$ 1842).

TAVLOR

Oljemålningar: — 1. På duk inom mörk träram, framställande Kristus i Getsemane (fig. 363). Ett starkt ljusflöde från himlen koncentreras på Kristus, framför vilken en ängel håller upp en kalk. Ramen har ett halvrunt krön med palmettformade inläggningar, medan hörnen äro försedda med rombiska figurer i samma teknik. H 96 (med krön 112), B 105 cm. Skänkt 1730 av Lars Weidman och Magdalena Hyphoff (jfr s. 414, not 2). — Hängde 1830 över den första kvinnobänken (=på N sidan). Nu på väggfältet

¹ Kyrkoherden JACOB ANDERS RÖNNOW (Runnow), son till en handlande i Karlskrona, f. $^{18}/_2$ 1758, lärare vid hemstadens skola från 1780, magister 1781, prästvigd 1783, blev kyrkoherde och rektor i Sölvesborg 1793 men tillträdde inte förrän 1795. † $^{21}/_{12}$ el. $^{24}/_{12}$ 1824 (olika uppgifter föreligga). G. 1792 m. LOVISA CHARLOTTA HJELM. Barn (enl. CAVALLIN) Gustaf Adolf f. $^{28}/_6$ 1798; Katrina Lovisa Charlotta, f. $^{29}/_8$ 1802. Sonen CARL JACOB (1795—1816) nämnes däremot ej av CAVALLIN.

² Sadelmakaren och handelsmannen NICLAS (NILS) JOHAN HEERMAN (1728—1816) var riksdagsman 1769—70, 1771—72. Var f. ö. synnerligen framgångsrik i sina affärer och blev därigenom förmögen. G. m. CHATHARINA MARIA WAHLGREN. Den äldre brodern MICHAEL (1720—1789) var kyrkoherde i Gammalstorp 1765—1789 och g. 1. m. ELSA DOROTHEA TRÄGÄRDH (1725? (CAVALLIN)—1768), 2. m. PETRONELLA NORGREN (1740—1827), dotter till rådmannen i Kristianstad Anders Norgren och h. h. Ingrid Brandt (jfr bibeln nr 1, s. 452 not 3). Kyrkoherden Michael Heerman hade flera barn, av vilka ett par söner ha ett visst intresse för Sölvesborgskyrkan (jfr nedan).

³ CECILIA CATHARINA HEERMAN (1764—1829), gift LINDAHL, var troligen dotter till kyrkoherden Michael Heerman i Gammalstorp (jfr ovan not 2).

⁴ LAURENTIA HELENA HEERMAN, f. Schult (1768—1830), dotter till en häradshövding i Kristianstad, var gift med majoren ANDERS HEERMAN (f. 1770, † 1833), son till kyrkoherden Michael Heerman i Gammalstorp. Genom giftermålet blev Anders Heerman ägare till Sölvesborgs slott, där han 1802 byggde corps de logiet. Jfr ovan not 2 och 3.

Fig. 363. Kristus i Getsemane, oljemålning, omkr. 1730. Foto 1960.
Gethsemane, Ölmalerei um 1730. Christ in Gethsemane, oil painting, about 1730.

inom den N arkadbågen, snett t. v. om predikstolstrappan. — 2—3. På duk inom svarta träramar, framställande Korsfästelsen och Himmelsfärden. H 97, B 70. 1800-talet. Förvaras numera i arkivet.

Teckning inom glas och svartmålad träram, föreställande Stentofstenen (jfr s. 429) samt innehållande upplysningar om denna, daterad $14/12$ 1864. H 40. Hänger på altartavlans baksida.

INV. 1752 upptager 4 st. tavlor, men vid vis. 1770 äro tre av dessa »obefintliga» och avskrivs. Den kvarvarande var den ovannämnda Kristus i Getsemane («Christi kamp i Örtagården»), till vilken smeden Joh. Schröder 1777 gjorde »tre hörna järn». BESKRIVN. 1830 upptager därjämte »1 Tafla på Predikstolen», icke identifierbar. — INV. 1788 upptager dessutom en inramad karta över kyrkans jord, numera förkommen. — 1866 uppklistras och fernissas »2^{ne} lithographier till Kyrkans Arkiv».

Ytterligare tavlor finnas icke nämnda i 1800-talets INV.

MINNES-
TAVLOR

Minnestavlor utarbetade av A. Hedengran (se Ronneby, s. 123, not 1), kopparstick inom svartmålade, profilerade träramar: — 1. Över Karl XI:s begravning. — 2. Över Slaget vid Narva. — 3. Över Religionsfriheten i Schlesien 1707, på tyska («Freuden-voller Zuruf»). — 4. Reformationens jubelfest 1721. På svenska, sign. A. Hedengran. Tre av dessa H 109, B 73, den återstående H 87, B 63 cm. Samtliga finnas nämnda redan i INV. 1752 och framåt. Sedan 1905—06 års restaurering hängde de på altartavlans baksida fram till 1946, då de överflyttades till fjärrorgelverkets sidor, men fortfarande bakom altartavlan.

Gustav III:s tal den $25/6$ 1771, inom svartmålad ram, H 53,5 B 42. På altartavlans baksida. — INV. 1788 upptager två tal av Gustav III, men det andra, tydligen av $21/8$ 1772, var förkommet redan på 1840-talet, då det emellertid istället finnes ett »Carl XIII:s tal å Riksdagen», men även det numera förkommet.

PORTRÄTT

Porträtt: — 1. Kyrkoherden Per Erik G. Gullander (1810—1853, kyrkoherde i Sölvesborg 1848—1853, fig. 364, jfr s. 308 not 2), olja på duk inom profilerad och förgylld ram. Osign. H 35, B 30. Hänger i sakristian. — 2. Kyrkoherden J. Viktor Brorström (1823—1903, kyrkoherde 1874—1903), olja på duk inom svartmålad ram. Sign. E. Adlerz.¹ H 71, B 60 cm. Hänger i sakristian. — 3. Kyrkoherden Arvid Callmer (1865—1937, kyrkoherde 1905—1937), olja på duk inom profilerad och förgylld ram. Sign. Ove Zerge.² H 81, B 65. Hänger i sakristian.

BÖCKER

Biblar: — 1. Fredrik II:s bibel 1589 (fig. 365), tryckt i Köpenhamn av Matz Vingaardt 1589. De ursprungliga, skinnklädda träpärmarna ha i relief rikt ornerade mässingsbeslag och dito knäppen. Renoverad i Lunds landsarkiv 1951. — Hovrättsrådet Magnus Heerman³ ärvde år 1786 denna bibel av sin mormor Ingrid Norgren, född »de Brandt» 1710, och överlämnade den till Sölvesborgs stadsrätt 1834. Den användes som rådhusrättens edgångsbibel fram till $31/12$ 1949, då staden lades under landsrätt. Bibeln överlämnades i samband härmed till stadens kyrka S. Nicolai, där den i regel ligger på predikstolen. Den äldsta anteckningen i bibeln är: »Thomas Brandt⁴ föddes $24/1$ 1667.» — 2. Karl XII:s bibel 1703. Skinnklädda träpärmarna med reliefornerade mässingsknäppen med Karl XII:s monogram. Nämnd i INV. 1712. Renoverad på 1950-talet och då försedd med ny rygg; den gamla ryggen användes som bokmärke.

Psalmbok, 1695 års, tryckt i Stockholm 1697, i skinnklädda träpärmarna, renoverad.

¹ EMILIA (EMMA) ADLERZ (1870—1947), målarinna, dotter till garverifabrikören Johan Theodor Lilljedahl (jfr s. 412 not 1) i Sölvesborg, g. m. lektor GOTTFRID ADLERZ, elev vid Konstakademin 1890—93.

² OVE ZERGE (f. 1894), porträttmålare och tecknare, studerade vid konsthögskolan 1915—19. Verksam och bosatt i NÖ Skåne.

³ Hovrättsrådet i Svea Hovrätt MAGNUS HEERMAN (1773—1850) var son till kyrkoherden Michael Heerman i Gammalstorp (jfr s. 450, not 2) i dennes andra gifte och bror till majoren Anders Heerman på Sölvesborgs slott samt brorson till handlanden och riksdagsmannen Nils Johan Heerman. Magnus Heerman var även bruksägare, se Kosta glasbruk 1742—1942 (Sthlm 1942), s. 34 f.

⁴ THOMAS BRANDT var handlande i Kristianstad (K. ENGHOFF, Personhist. anteckningar rörande Kristianstads magistrat, Sthlm 1910, s. 67).

Fig. 364. Porträtt av kh P. E. G. Gullander † 1853, osign.
Foto 1960.

Bildnis eines Pfarrers um 1853. Portrait of Rector P. E. G.
Gullander, d. 1853, unsigned.

Nämnd i INV. 1712 som ny. — Luthers kyrkopostilla I, tryckt i Stockholm 1753 av Pet. Momma, i renoverat band med skinnklädda träpärmar.

INV. 1752 upptager följande böcker: »1 Bibel in folio, 1 dito in octavo, 1 gammal altarebok, 1 Kyrkioordning, 1 gradual in quarto, 1 gammal psalmbok in octavo, 1 Tabellbok.» Av dessa är endast psalmboken och den stora Karl XII:s-bibeln bevarade, vilken senare emellertid redan vid vis. 1770 beskrives som illa faren: »Titullbladet löst och slarf-wigt och bandet söndrigt. På eftersta bladen bränd af tobaks Eld. Den får hädanefter icke som hittils wara i Prästegården utan förblifwa i kyrckan.» 1830 var den »nyligen ombunden». Om den i 1757 års INV. relativt nyanskaffade Luthers Kyrkopostilla, 1 band, säges vid vis. 1770: »Ena delen af Lutheri Postilla berättades wara uppbränd med Prästegården», liksom gamla kyrkoboken (»kyrkiostolen»). Ny sådan hade anskaffats 1755, tro-

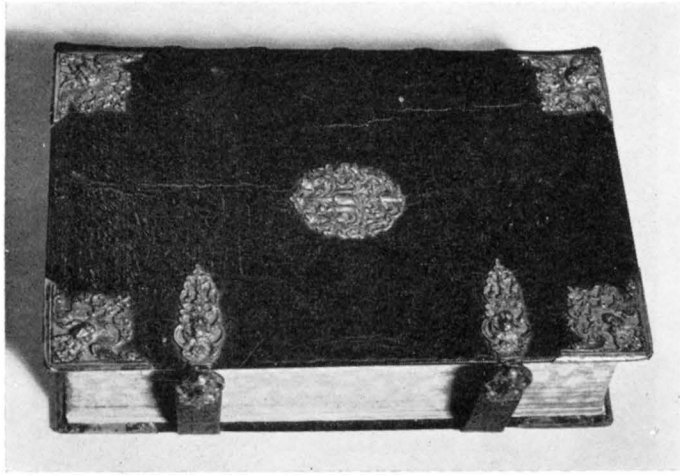

Fig. 365. Fredrik II:s bibel 1589. Foto 1960. S. 452.
Bibel König Fredriks II. von Dänemark von 1589.

ligen omedelbart efter »wädelden i prästegården», som sannolikt inträffat samma år (jfr s. 279 och not 3).

KOLLEKT-
REDSKAP

Kollekttavla av profilerat, grön- och rödmålat samt förgyllt trä (fig. 366). Handtag saknas. På gavelns yttersida förgylld inskrift: 1610 ELNE LAURITZDOTTER. L 21, B 18, H 21. Dep. i BM under inv.nr. 2490. I kyrkan finnes en kopia från år 1947. — I 1600-talets RÄK. förekommer en årlig utgift till klockaren »for det hand gaar med Taulan», alltså tog upp kollekt. 1712 års INV. upptager »2 st. taflor till Håfworna».

Kollektbäcken av silver. Slätt med flat, rund överdel på åttasidig fot. D 23. Av Wiven Nilsson, Lund 1956. Enligt inskrift på undersidan gåva till s. NICOLAI KYRKA TRETTONDEDAG JUL 1957 AV KÖPMAN SVEN ANDERSSON.

På 1840-talet upptogs i INV. »2 Collect-bäcken, nyare», sannolikt de två kollektbössor av bleck, vitmålade och förgyllda (H 16), som ännu 1919 funnos bevarade i kyrkan.

DIVERSE

Sigillstamp, oval, av mässing, med svarvat svart träskaft (fig. 367). På stampen: exteriörbild av kyrkan från N med N vapenhuset vid långhusets Ö del och inskriften: SÖLVESBORGS PASTORSEMBETES SIGILL. H 8,3; D 3,5. — ²⁸/₇ 1860 betalades 12 Rdr åt gravören Billman¹ för »ett sigill för Pastors Embetet i Sölvesborg».

Kyrkokistor. — 1. Av svartmålat trä. Raka sidor, plant lock. Klädd med två profilerade järnband och försedd med två små handtag, ett lås och två överfall. L 99, B 53, H 45. I koret. — 2. Av ek, klädd med ett stort antal korsade järnband, raka sidor,

¹ Gravören JOHAN GABRIEL BILLMAN (1810—1876), född i Lund, ursprungligen militär och dessförinnan guldsmedslärling i Lund, Malmö och Stockholm. Efter avsked från det militära 1840 var han verksam som kringresande gravör av utsikter, kartor, stämplor och sigill.

Fig. 366. Kollekttavla från 1610. Foto omkr. 1950.

Kollektenbrett von 1610. Collection tray, 1610.

plant lock (fig. 368). Två profilerade handtag, ett lås, spår efter ett överfall. L 76, B 44, H 43 cm. I koret. — Inv. 1788 upptager två kyrkokistor, båda sannolikt tillkomna efter 1752, då ingen av dem nämnes. Den ena, ekkistan (nr 2), skänktes enligt KR.PROT. år 1771 av garvaremästaren Johan Magnus Monett¹ och hans hustru Botilla Torkelsdotter och beskrives på följande sätt: »en ganska wäl öfwer och under, på alla sidor järnbeslagen grön- och rödmålad Ekekista; hwaruti Kyrkans angelägna handlingar och medel med mera förwaras kunna, hwarpå allenast en slå och hängelås felar, som af kyrkans medel bör anskaffas.» — Den andra kistan (nr 1) finnes däremot redan dessförinnan, vid vis. 1770, då det heter: »Till kyrkjokistan fattas 2^{ne} låsar som ofördröjeligen böra anskaffas och nycklorne dertil utdelas som wederbör.» År 1775 bestämdes om nycklarnas fördelning. Inv. 1830 upptager »3ne Kister med sine Låsar», och samma antal finnes på 1840-talet, då det emellertid senare i inv. antecknas »blott 2^{ne} finnas».

Kyrkstock av svartmålad ek (fig. 369), tillverkad av en enda stock, profilerad och järnbeslagen. Försedd med en lång vertikal järnslå över en större lucka, som är upptagen i ena sidan (modernt hängelås). H 89, L 27, B 24. Står numera i vapenhuset. Finnes nämnd redan i det äldsta inv. (1712). Möjligen medeltida. — Redan 1752 nämnas f. ö. två kyrkstockar »till de fattige» och BESKRIVN. 1830 nämner »2^{ne} Stockar i Kyrkan och 1 på gatan», samtliga bevarade ännu på 1840-talet. År 1860 bekostas målning av »2ne fattigstockar». En av dessa stod på Västra Storgatan t. v. om S kyrkogårdsporten

¹ Garvaremästaren JOHAN MAGNUS MONETT (f. 1737) var sannolikt av vallonsläkt.

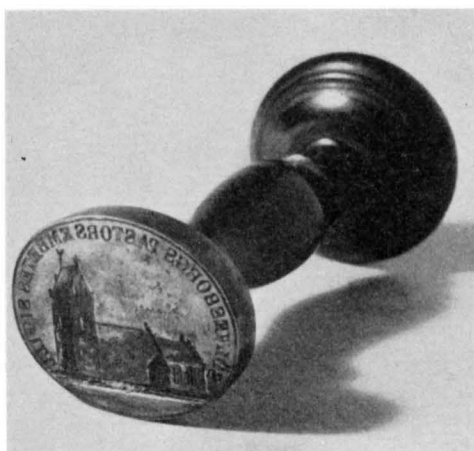

Fig. 367. Sölvesborgs pastorsämbetes sigillstamp från 1860. Foto 1960. S. 454.

Siegelstempel des Pfarr-
amts Sölvesborg von
1860.

Seal of Sölvesborg
pastorate, 1860.

och var försedd med en halvrund inskriftstavla, som i vita bokstäver på svart botten hade texten: »Känn din pligt att göra godt». Denna fattigstock togs upp och förstördes i början av 1870-talet. — Under 1600-talet öppnades kyrkstocken två gånger om året, i regel vid midsommar och julhelgen. År 1688 heter det t. ex.: »d. 30 December blef Kiörkians Stock öpnat i praesentir af Ehrwürdige Probstsen och Rättens förvaltare hwar uthi befantis 12 dlr.smt.» — Under 1860-talet tömdes fattigstocken om lördagarna och innehållet utdelades omedelbart till samhällets mest behövande. Då de fattiga sålunda varje lördag hade att påräkna frivilliga gåvor, uppstod ett gängse ordspråk: »De fattige räkna om lördagarne.» (Stjernen ²³/₅ 1908).

Votivskepp, tremastare, modernt. L (med bogspröt) 82, H ca 70 cm. Hänger i S kapellet. Tillverkat och skänkt av Frans Borg, Sölvesborg, 1940-talet. — Inv. 1712 och 1752 upptager »I Skepp, gammalt», som finnes kvar ännu 1830 men senare är förkommet. År 1778 vill en båtsman ha 5 dlr smt som betalning för att han (föregående år?) lagat »Kyrkans Skiapp», men beloppet prutas till 4 dlr. År 1777 hade smeden Schröder lagat kedjan till skeppet (jfr s. 420).

Länstol av bokträ med rak rygg, omålrad. 1700-talet. H 120. Står i S kapellet. — Inv. 1788 upptager fyra länstolar och två vanliga stolar, men 1830 är antalet reducerat till två och enligt 1840-talets inv. finnes då endast en kvar. 1860 får snickaren Lindh 3 Rdr för tre trästolar i sakristian, säkerligen mycket enkla arbeten, nu förkomna. 1788 funnos också två bord av trä, ett runt och ett avlångt, båda bevarade ännu på 1840-talet. Finnas numera ej kvar. Likaså fanns 1788 ett gammalt furuskåp med lås och

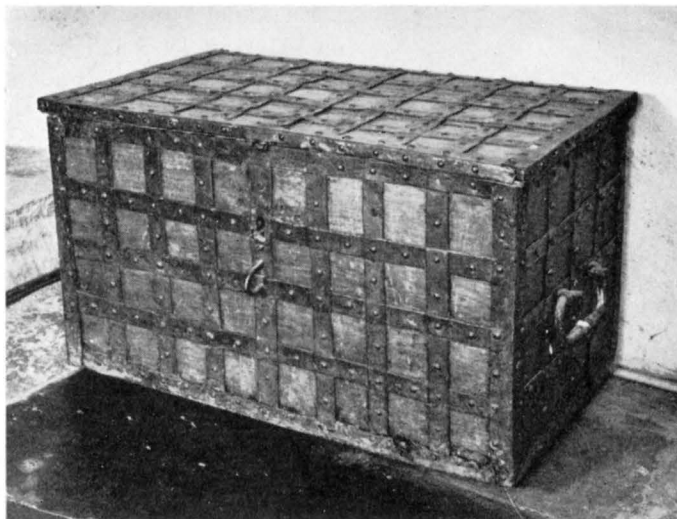

Fig. 368. Kista av ek, skänkt 1771. Foto 1960. S. 454.
 Beschlagene Eichentruhe, Geschenk von 1771. Oak chest, presented 1771.

nyckel i sakristian, och 1830 två dylika, numera förkomna, sannolikt i samband med restaureringen 1905—06.

En brudpall av björk, klädd med rött siden (L 121) från 1800-talets förra del, fanns ännu vid SNABBINV. 1919; numera förkommen. Troligen identisk med den pall, som år 1823 nyanskaffades för 1 rdr 20 sk. (RÄK.) — År 1712 fanns en altarpall, överdragen med rött kläde, nämnd ännu på 1840-talet. Enl. BESKRIVN. 1830 fanns då ytterligare en pall »för enskilt skrift», och dessutom en för »kyrkogångshustrur». Till predikstolen anskaffades en bönpall 1857. Alla nu försvunna.

År 1689 betalades snickaren Isaac Nielsen för att han »giort 1 Horepall», förmodligen identisk med den »pliktepall», som nämnes i INV. 1752. Den avskrevs vid VIS. 1770 som obefintlig. Redan 1765 hade en ny »plikteståck» till kyrkan tillverkats för 2 dlr. Intet av dessa föremål finnes bevarat.

Nyckel av järn hänger på altartavlans baksida. Troligen 1700-talet. L 22. — Ännu 1919 fanns dessutom en klädhängare av järn, 1600-talet, som suttit på predikstolsdörren.

INV. 1752 upptager, liksom 1712 års, ett »spanskrör med mässingsbjällror (till kyrkogubben)». Vid VIS. 1770 beskrives samma föremål som »spanskt rör med bjällror för kyrkjustöten, i godt stånd», och 1788 säges det ha »knopp av mässing och vara avsedd till väcktaren», därefter förkommet. — På 1840-talet funnos »2ne Prestafver», som snart därefter avskrevos såsom »oduglige».

TIDMÄTARE

Fig. 369. Fattigbössa av ek, medeltida?. Foto
1960. S. 455

Eichener Armenstock, Poor box of oak,
mittelalterlich? mediaeval?

En kälad ram av trä, med överstycke med Gustav IV Adolfs namnchiffer och året 1797, deponerades 1901 i BM under inv.nr 2495 men kan numera ej återfinnas.

Solur av trä, fyrsidig skiva, avsedd att anbringas på vägg, vitmålad med förgyllda siffror och visare av grov järntråd. H 44, B 29, visarens H 22,5. Antagligen 1700-talet. Dep. i BM under inv.nr 2497. I RÄK. 1823 omnämnes »Solvisarens målning», men det framgår icke, om den då var ny eller redan tidigare hade funnits. Det senare torde vara mest sannolikt.

I tornet är uppsatt ett tornur från år 1825, med visartavlor åt samtliga fyra väderstrecken, på N och S sidorna infällda i gavelröstenas blindingar, i Ö och V inom särskilda halvvrunda uppbyggnader på taket. På en av stödstångerna till verket ett stämpelmärke \overline{AB} , som troligen tillhör »Hörle Werken» i Jönköpings län (enl. skrivelse från Jernkontoret 1958). — Redan 1822 (ST.PROT.) erbjöd sig en urmakare Pettersson att reparera och iståndsätta det »för länge sedan härstedes förfallne Torn-Uhr» för 100 rdr bco, men han antogs icke, då han var föga känd. F. ö. rådde inom den tillsatta kommittén stor tveksamhet, huruvida tornuret skulle placeras i kyrktornet eller på annan plats i staden (på rådhuset?). Vid entreprenadauktion $18/10$ 1825 antogs urmakaren Per Jönssons från Broby anbud att uppsätta

ett nytt, färdigt urverk »med valsad mässing», som han redan innehade, »med 4 målade Taflor och wisare» för 450 rdr rgs jämte »det gamla obrukbara kyrkans JärnUhrwerk». Arbetet skulle vara färdigställt inom tre veckor och garanteras under tio år. Slutbesiktningen skedde $22/11$ 1825, då tillhörande murarbete emellertid ännu ej var färdigt. Detta hade anförtrotts åt murarmästaren Olof Andersson och omfattade bl. a. »Locaners murning, beklädnad med bräder och beslagne med oljefärgade Järnplåtar», allt för 330 rdr rgs. Staden bekostade trävirket till »stolen». Möjligen använde sig Per Jönsson också av en del material och detaljer från det äldre uret.

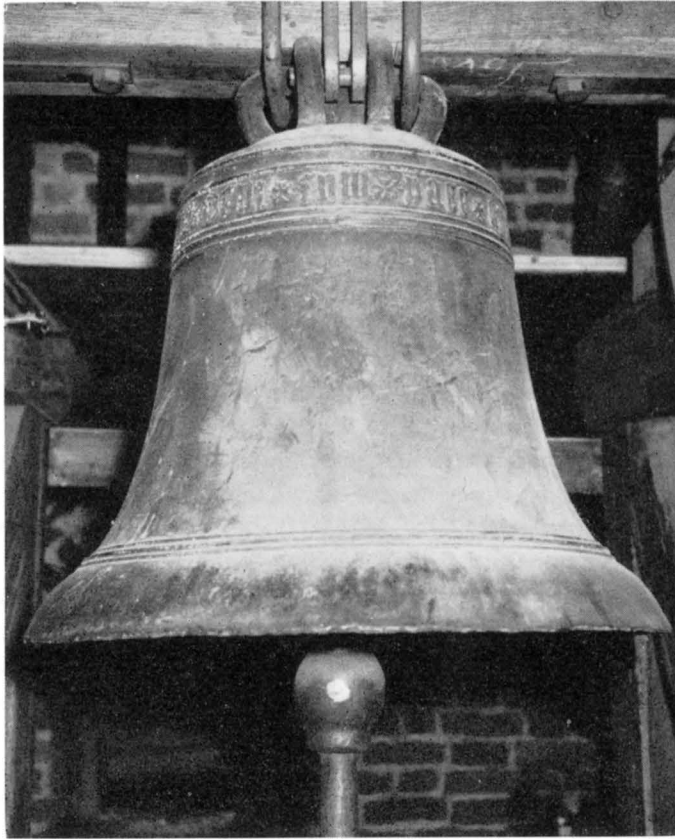

Fig. 370. Kyrkans lillklocka från 1459. Foto 1960. S. 460.
Glocke von 1459. Small bell, 1459.

Det nya tornuret synes dock icke varit helt till belåtenhet, det krånglade ofta och 1833, »då thornuret nu stått omkring 2^{ne} månader», ville man eftersända instrumentmakaren Pehr Jönsson, nu i Karlskrona, för att han före garantitidens utgång skulle reparera det. Denne vägrade emellertid att komma till Sölvesborg och man eftersände då i stället »Fabriqueren Agrell» från Kristianstad, som reparerade verket för 66 rdr rgds. Upprepade och omfattande reparationer följde emellertid under de närmaste åren. År 1842 nedtogos tavlorna, reparerades, målades och fingo siffrorna förgyllda med äkta guld, liksom visarna. Samtidigt gjorde man en lucka på varje tavla.

Ett äldre urverk (»Seierwerk») omtalas som befintligt 1676 (RÄK.). År 1684 fick urmakaren Hans Eichstädt 3 daler »för Seierverket at renovera», och 1692 fick ur-

makaregesällen Per Kaspersson, »som lagade Seierverket» 7 daler. Denna renovering omfattade bl. a. »till Slagklockan 8 Nya bussningar, et nytt Dref, en ny Kiedje till orven, 2 stycken Nya plintar» samt fullständig rengöring. Inv. 1712 nämner »1 st: Seyerwärk med Klåcka neder i Kyrckan» och inv. 1752 upptager »Liten malmklåcka med segerwärk». Åren 1776—1778 repareras kyrkouret flera gånger av smeden Johan Schröder och urmakaren P. Dyberg gemensamt, och är f. ö. i bruk ännu 1806.

KLOCKOR

Klockorna hänga i tornet: — Storklockan har två runtom gående ornamentfriser, den nedre enkel, den övre dubbel, båda med palmettmönster. Mitt på S sidan i relief sol med Jehovas namn på hebreiska samt texten: I MENNISKIOR HÖR KLOCKANS LIUD, / OCH LYDEN ALTID HERRANS BUD, UPPENBARELSE BOKENS 22. CAP. V 20 OCH 21., omgiven av fem små änglahuvuden. Mitt på N sidan: UNDER / GUSTAF IV ADOLPHS XI REGERINGS ÅHR. / ANDREAS AF HÅKANSSON VAR BLEKINGE LANDSHÖFDING / NILS HESSLEN STIFTETS BISKOP, / IACOB ANDREAS RUNNOV¹ VAR SÖLVITSBORGS / STADS OCH LANDT FÖRSAMLINGS KYRCKOHERDE. / WILHELM HORSTER² STADENS BORGMÄSTARE, / WILHELM SCHRÖDER³ KYRKO-FÖRESTÅNDARE, / BLEF DENNA KLOCKA GUTEN I CHRISTIANSTAD ÅHR 1807. / AF IOHAN H: FRIES.⁴ N° 14. D 92,5, H 90 (med krona), 78 (utan krona). — Redan 1795 hade församlingen anhållit hos landshövdingen om tillstånd »om en mindre och en större klockas nedtagande ifrån kyrkjotornet till omgiutning hos Klockgiutare Enkan Öfverström i CarlsCrona», vilket bifölls samma år. Av okända orsaker uppsköts emellertid arbetet, och i maj 1807 riktades en skrivelse till kyrkorådet för »att få den söndriga och den minsta kyrkioklåckan sammansmält till en», och det ansågs att man skulle »rådgjöra med Kläckgiutaren från Christianstad, som borde tillkallas». Innan året var slut var arbetet verkställt. Det framgår icke av tillgängligt arkivmaterial om det var den gamla storklockan eller den forna mellanklockan, som förutom den tidigare lillklockan smältes ned för detta ändamål. Det senare torde vara fallet (jfr nedan). Inga beskrivningar på de två nedsmälta klockorna finnas, varför deras ålder och karaktär är okänd.

Lillklockan (fig. 370) har ovanför slagringen tre smala vulster och runt halsen i relief ett inskriftsband mellan enkla vulster; inskrift i minuskler: »+ 0 + rex + glorie. + criste + veni + cum + pace + anno + domini MCCCCLIX (= O ärones Konung, Kristus, kom med fred. Herrens år 1459).⁵ D 75, H 73 (med krona), 63 (utan krona). — Sannolikt är denna klocka från 1459 gjuten av klockgjutaren Hans Ghyse i Stralsund, vilken

¹ Se s. 450, not 1.

² JOHAN WILHELM HORSTER (1763—1832), kyrkoherdeson från Bosjöklöster, rådmän och kämnerspreses, borgmästares namn 1806, avsked 1830, † 1832. Riksdagsman 1809—10 och 1812.

³ Se s. 424, not 1.

⁴ JOHAN H. FRIES, klockgjutare i Kristianstad, f. 1776, mästare 1801, † 1826. Son till klockgjutaren Elias F. i Jönköping samt yngre bror till Jonas Magnus F. (s. 268, not 1).

⁵ Bland apotekare M. SÖDERSTRÖMS anteckningar 1833 i VHAA:s arkiv (brevsaml.) finnes denna medeltida klocka nämnd, varjämte inskriften där finns avtecknad.

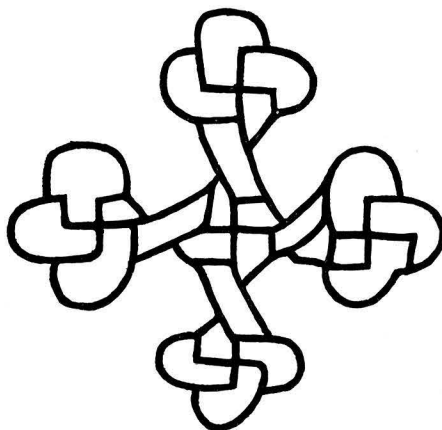
exporterat ett flertal klockor till Skåne.¹ — Det har i senare tid funnits ej verkställda planer på att gjuta om även denna lillklocka: så säges t. ex. vid vts. 1858: » En storklocka i stället för den mindre af de båda som nu finnas, behöfver kyrkan alt, emedan deras ljud ej kan höras ej ens öfverallt i staden och ännu mindre på landet vid somliga vindar.»

I RÅK. 1678 omtalas den stora klockan samt »de små klockorna», och det framgår samtidigt genom anteckningar om klocklinor m. m. att där då användes sammanlagt tre klockor. INV. 1712 upptager däremot »4 st: MalmKlacker i tornet, den största söndersprucken». RÅK. 1752 omtalar en »MällanKlocka». År 1712 skall det sålunda ha funnits fyra klockor, men det framgår av INV. 1752 att det då endast fanns tre verkliga klockor samt en (mindre?) malmklocka till segerverket (jfr ovan s. 460). Den spruckna storklockan från 1712 måste därför ha sålts eller försvunnit under mellantiden (1712—52). Segerverksklockans öden äro okända. Redan 1689 såldes däremot till Hoby kyrka en »Lijten Tincke Klocke», som ej hade varit använd i »Mannaminne», för 18 daler 24 öre tillsammans med en Malmljustake 3 Lispund (jfr s. 422). Åren 1778 och 1779 reparerades upprepade gånger mellanklockan, som synes ha varit skröplig och därför förmodligen 1807 användes vid gjutningen av den nya storklockan. Den nuvarande lillklockan torde sannolikt vara identisk med den klocka, som under 1700-talets andra hälft användes som storklocka.

¹ W. ANDERSON: Blekinges kyrkklockor 1—2, Ronneby-Posten 27/9 och 4/10 1924. — DENSAMME, Fredsklockan i Sölvesborgs kyrka, SÖT 20/12 1930. — F. ULDALL, Danmarks middelalderlige Kirkeklokker, Kbhvn 1906, s. 178. Till Hans Ghyse hänför Uldall tio klockor i det dåvarande Danmark, nämligen en i Blekinge, sex i Skåne, en på Fyen och två på norra Jylland, omspannande tiden 1438—1480. Lillklockan i Hörup, Ingelstads härad, Sk., är signerad 1438 och har f. ö. en med sölvesborgsklockan nära nog identisk inskrift.

Fig. 371. Korsknut målad på långhusets S vägg. S. 373.

Kreuzknoten, Knotted cross
Malerei auf der painted on S
S Wand des wall of nave.
Langhauses.

Ur Räkenskaper 1712 i Blekinge läns Landsbok 1712, Kammararkivet.

Kyrkans Inventarium

- 1 st: Alltare Kläde af Rött blommerat Sammet med borderat wappen, sampt Röda och guhla Silkefrantzer.
- 1 st: gambl: odugel: dito af gult tafft.
- 1 st: gambl: alltare duuk med Sydde blom̄er och gambl: spitzer.
- 1 st: Nytt dito af Klåster Lärfft med Spitzer.
- 1 st: Mässhake af Rött blommerat Sammet med gullspitzer stofferat.
- 1 st: gambl: dito af gult blommerat Caff med Silfwer Spitzer stofferat
- 2 st: gambl: Mäse skiorter, utj den Ena Ett Silfwerspänne.
- 1 st: Silke syd kläde, brukas öf:re Kallek och disk
- 1 st: Handkläde widh funten
- 1 st: Swart Klädes Lijkkläde
- 1 st: Silfwer förgylt Kalkk och pateen väger 62 lodh
- 1 st: dito Söcknebods väger 15 ½ lodh
- 1 st: Silfwer ask till oblater väger 12 lodh
- 1 st: Silfwer Kanna väger 80 lodh
- 1 st: Utpuklat Silfwer bekare väger 11 lodh
- 1 st: Swart Klädes Kappa
- 1 st: gambl: Kallek och disk af teen
- 2 st: stoorä Mässingstaaker
- 1 st: Lijten dito Söndrig med 2^{ne} Pijpor
- 1 st: Corpus af Een gambl: Mässing Liuse Crona, med 5 st: armar och 4 st: skålar
- 1 st: Liuse staake af Järn med 2^{ne} Pijpor.
- 1 st: Utpuklat Mässing faat i funten
- 1 st: funt af huggen steen med täcke af trä
- 1 st: Ny Bibell in Fol., 1 st: dito in 8to
- 1 st: Handbook, 1 st: Kyrkioordning
- 1 st: gambl: Alltare book
- 1 st: Ny Psallmbook in 4to
- 1 st: gambl: dito in 8to ; 1 st: annotationsbook
- 1 st: Jubel Åhrstafflo med Swart Ramme
- 2 st: taflor öf:re Sahl: Konungens begrafning och Narva Slag
- 3 st: Epitafia uppe i Kooret
- 1 st: dito widh Prädijkestohlen
- 1 st: gambl: Crusifix
- 1 st: gambl: Skepp, 1 st: gambl: Fahne
- 1 st: Seyerwärik med Kläcka neder i kyrckon
- 4 st: Mallm Kläcker i tornet, den största söndersprucken.
- 3 st: gambl: Lijkbährar, 1 st: Plichtepall
- 1 st: pall widh alltaaret, öfwerdragen med Rött Kläde
- 2 st: gambl: Yxor, 1 st: gambl: Järn Spade
- 6 st: gambl: trä sköfler
- 1 st: Spans Rör med Mässing bielror, till kyrkio gubben
- 1 st: beslagen kyrkiostååk
- 1 st: dito till de fattigas håfwor
- 2 st: taflor till Håfworna.

SAMMANFATTNING

I. Under 1200-talets slutskede eller senast omkring år 1300 uppföres såsom första etapp av en planerad kyrka en korbyggnad av tegel, vilken förses med en rikt blinderad östgavel, medan västgaveln får en mer temporär utformning (fig. 372, A). Granitsockel med rätvinkligt språng. Portal i söder. Plant trätak eller öppen takstol.

Inventarier: Cuppan till en dopfunt av gotländsk kalksten från 1200-talets mitt eller senare hälft (fig. 331).

II. Långhus av tegel tillbygges, varvid planeras för korsarmar i norr och söder genom utförande av två stora arkadbågar (fig. 372, B). Korsarmarna komma dock ej till stånd. Svagt skränande sockel av tegel. Motliggande portaler i norr och söder. Valvslagning planeras vid byggandet, men verkställes ej. 1300-talets första tredjedel.

III. Under 1300-talets senare hälft uppföres i snabb takt ett tegeltorn i väster med blinderade yttermurar och gavelrösten samt ursprungligt valv i bottenvåningen, vidare ett välvt kapell med blinderad gavel utanför den södra arkadbågen, ehuru mindre än den från början avsedda korsarmen. Samtidigt välves mot seklets slut koret med två kryssvalv (fig. 372, C).

IV. Ett vapenhus, möjligen i två våningar, uppföres strax efter 1400 utanför långhusets södra portal; det erhåller från början ett kryssvalv. Långhuset förses där- efter med tre stjärnvalv. Hela kyrkan dekoreras under 1400-talets första fjärdedel med rika kalkmålningar, med början i koret och avslutning i vapenhuset (fig. 372, D).

Inventarier: Truimfkrucefifixet omkring 1410—20 (fig. 320, 322). Klocka från 1459 (fig. 370).

V. År 1486 anlägges ett karmeliterkloster på området norr om kyrkan och anslutes till denna. Vissa förändringar i koret vidtagas i samband härmed, men redan strax efter reformationen 1536 framstår kyrkan åter såsom en självständig byggnadskropp, medan klosterbyggnaderna raseras. Eventuella kalkmålningar i östra korträven torde ha utplånats genom ombyggnaderna i samband med klostertiden.

VI. Under 1600-talets första hälft upplevde kyrkan en blomstringsperiod, särskilt i fråga om inredningen. Vapenhuset erhåller 1649 ett nytt gavelröste i renässansstil, möjligen i samband med att en eventuellt tidigare befintlig övre våning spolieras.

Inventarier: Kalk av silver 1604 (fig. 336), sockenbudstyg 1614 (fig. 338), predikstol omkring 1615 (målad 1621, fig. 326), antemensale strax före 1620 (fig. 314), altaruppsats 1622 (fig. 315), herrskapsläktare 1635—36, ljuskrona och ljusstake, epitafier och ett flertal gravstenar, därav en från 1624 med skulpterade figurer (fig. 353). Bänkinredning i etapper under tiden 1610—70.

VII. Under 1700-talets senare hälft genomgår kyrkan flera större reparationer, nytt tak lägges 1772, nordligt va-

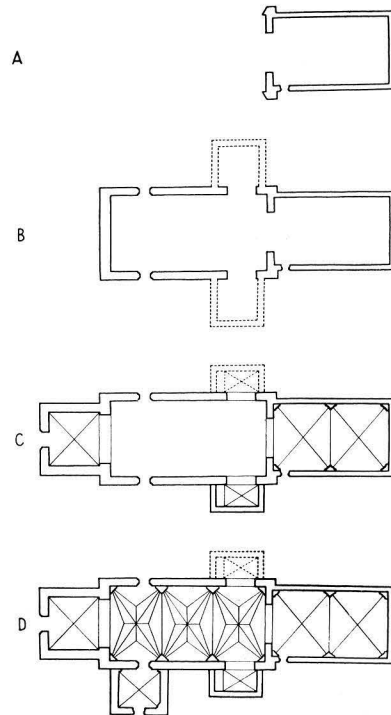

Fig. 372. Kyrkans planutveckling.
1 : 1 000.

Grundrissent-
wicklung der
Kirche.

Plans showing de-
velopment of
church.

penhus bygges på 1770-talet, sakristia inredes bakom altaret och en dörr brytes upp i östra korgaveln, vars fönster igensättes (före 1785). Vid okänd tidpunkt vitkalkas kyrkan invändigt, varvid kalkmålningarna döljas. Ny stiglucka uppföres mot väster vid Storgatan 1778—79 i samband med en grundlig reparation av kyrkogårdsmuren.

VIII. 1800-talet: Ny läktare 1800; denna utvidgas 1834 i samband med tillkomsten av ny orgel samma år, orgelfasad 1835—36 (fig. 328), ny ringklocka 1807, tornur 1825. Partiellt ny bänkinredning 1834. Ny västportal upptages 1834. Kyrkogårdens norra sida planeras 1833—37, varvid resterna av klosteranläggningen bortschaktas. Större reparationer 1823 och 1870, då bl. a. altaruppsatsen »restaureras».

1857—63 anlägges ny kyrkogård i stadens norra utkant, där ett gravkapell uppföres 1862—66 efter ritningar av arkitekten Helgo Zettervall (fig. 248).

IX. 1900-talets restaureringar: — 1905—06 en större restaurering av kyrkans exteriör och interiör under ledning av arkitekten G. Lindgren med A. Norblad som konservator. Kalkmålningarna i kor, långhus, kapell och vapenhus framknackas, konserveras och kompletteras. Norra vapenhuset bortrivs och en ny sakristia uppföres på samma plats. Östra korfönstret och södra korportalen öppnas åter, samtliga fönster iståndsätts och förses med glasmålningar, golvet sänkes, predikstolen flyttas från långhusets sydöstra till dess nordöstra hörn och erhåller ny trappa. Ny altarring och bänkinredning, ny läktare i väster med ny orgelfasad (fig. 329) och nytt orgelverk. Altaruppsatsen flyttas närmare östra muren, varigenom den tidigare sakristian försvinner. Varmluftsanläggning med värmekammare under den nya sakristian. — 1935: varmvattenanläggning ersätter det tidigare varmluftssystemet varvid samma värmekammare utnyttjas såsom pannrum. — 1944—46: inre restaurering under ledning av arkitekten E. Græbe, omfattande rengöring av kalkmålningarna, varvid en del kompletteringsmålningar från 1905—06 borttagas. Koret frilägges från bänkar. Nytt orgelverk, orgelläktaren ombygges. — 1951—54: under samma ledning, yttre restaurering med ommurning bl. a. av kapellets och vapenhusets gavelrösten.

ZUSAMMENFASSUNG

I. Zu Ende des 13. Jh. oder spätestens um 1300 wird als erster Bauabschnitt einer geplanten Kirche ein Chor aus Backstein mit reich mit Blenden versehenem O Giebel aufgeführt, während der W Giebel eine mehr provisorische Gestaltung erhält (Abb. 372 A). Rechtwinklig vorspringender Granitsockel; Portal im S; flache Holzdecke oder offener Dachstuhl.

Ausstattung: Die Kupa eines Taufsteins aus Gotländischem Kalkstein aus der Mitte oder dem Ende des 13. Jh. (Abb. 331).

II. Ein Langhaus aus Backstein wird angebaut unter Einplanung von Kreuzarmen im N u. S, wo große Wandbogen im 1. Joch ausgespart werden (Abb. 372 B), obwohl die Kreuzarme nicht zustande kommen. Schwach vortretender Backsteinsockel. Sich gegenüberliegende Portale im N u. S. Einwölbung beabsichtigt, aber nicht ausgeführt. Erstes Drittel des 14. Jh.

III. In der 2. H. des 14. Jh. wird in schnellem Tempo ein Turm im W in Backstein mit Blendenschmuck an Mauern und Giebeln aufgeführt. Ursprünglich war die Turmkammer im Erdgeschoss eingewölbt. Des Weiteren entsteht eine gewölbte Kapelle mit einem durch Backsteinblenden gegliederten Giebel im Anschluß an den S Wandbogen im 1. Langhausjoch, doch von kleinerem Ausmass als der früher beabsichtigte Kreuzarm. Im gleichen Zuge wird gegen Jahrhundertende der Chor mit zwei Kreuzgewölben versehen (Abb. 372 C).

IV. Ein Waffenhaus (Vorhalle) wird möglicherweise zweigeschossig kurz nach 1400 vor das S Portal des Langhauses gesetzt, und erhält sogleich ein Kreuzgewölbe. Das Langhaus wird im Anschluß daran mit drei Sterngewölben versehen. Die ganze Kirche wird im 1. Viertel des 15. Jh. mit einer reichen Ausmalung versehen, die im Chor ihren Anfang nimmt und im Waffenhaus ihren Abschluss findet (Abb. 372 D).

Ausstattung: Triumphkreuz um 1410—20 (Abb. 320, 322). Glocke von 1459 (Abb. 370).

V. Im Jahr 1486 wird ein Karmeliterkloster auf dem Gelände nördlich der Kirche angelegt und an diese angeschlossen. Im Zusammenhang hiermit werden gewisse Veränderungen im Chor vorgenommen, doch schon kurz nach der Reformation 1536 steht die Kirche wieder als selbständiger Baukörper da, weil die Klostergebäude abgerissen werden. Im Ö Chorjoch werden Wandmalereien vermutet, welche durch die Umbauten während der Klosterzeit verschwunden sein dürften.

VI. In der 1.H. des 17.Jh. erlebt die Kirche eine Blütezeit, vor allem was die Ausstattung anbelangt. Das Waffenhaus erhält 1649 einen neuen Giebel in Renaissanceformen, vielleicht bei Gelegenheit des Abbruchs eines eventuellen früheren zweiten Geschosses.

Ausstattung: Silberner Kelch von 1604 (Abb. 336), Krankenkelch 1614 (Abb. 338), Kanzel um 1615 (bemalt 1621, Abb. 326), Antemensale kurz vor 1620 (Abb. 314) Altar 1622 (Abb. 315), Herrschaftsempore 1635—36, Kronleuchter und Leuchter, Epitaphien und eine Anzahl Grabplatten, davon eine mit plastischen Darstellungen (Abb. 353). Gestühl in verschiedenen Zeitabschnitten zwischen 1610—70.

VII. In den 2.H. des 18.Jh. macht die Kirche mehrere grössere Reparaturen durch, ein neues Dach wird 1772 gelegt, ein Waffenhaus im N in den 1770er Jahren aufgeführt, eine Sakristei hinter dem Altar eingerichtet und eine Tür in den Ö Chorgiebel gebrochen, dessen Fenster man zumauert. Zu unbekanntem Zeitpunkt wird die Kirche innen ausgeweißt, wobei die Malereien verdeckt werden. Im W zur Hauptstrasse (Storgatan) hin wird 1778—79 im Zusammenhang mit einer gründlichen Reparatur der Kirchhofsmauern ein neues Kirchhofportal aufgeführt.

VIII. 19.Jh.: Neue Empore 1800, welche 1834 bei Anschaffung einer neuen Orgel erweitert wird, Orgelprospekt 1835—36 (Abb. 328), neue Glocke 1807, Turmuhr 1825. Teilweise neue Gestühlausstattung 1834. Im selben Jahr wird ein neues W Portal geöffnet. Die N Seite des Kirchhofs wird 1833—37 umgelegt, wobei die Fundamente der Klosteranlage abgetragen werden. Grössere Wiederherstellungen 1823 und 1870, wo u.a. der Altar „restauriert“ wird.

1857—63 wird ein neuer Friedhof am N Stadtrand angelegt, wo 1862—66 eine Grabkapelle nach Entwürfen des Architekten Helgo Zettervall erbaut wird (Abb. 248).

IX. Restaurierungen des 20.Jh.: 1905—06 eine umfassende Restaurierung der Kirche unter Leitung des Architekten G. Lindgren mit A. Norblad als Konservator. Die Ausmalung von Chor, Langhaus, Kapelle und Waffenhaus wird freigelegt, konserviert und ergänzt; das N Waffenhaus wird abgerissen, um eine neue Sakristei an seiner Stelle zu errichten. Das Ö Chorfenster und das S Chorportal werden wieder geöffnet, sämtliche Fenster instandgesetzt und mit Glasmalerei versehen, der Fussboden gesenkt, die Kanzel von der SÖ in die NÖ Ecke des Langhauses verlegt sowie mit neuer Treppe versehen, neue Altarschranken und Gemeindegestühl angeschafft, und eine neue W Empore mit zugehörigem neuen Orgelprospekt (Abb. 329) und -Werk eingebaut. Der Altar wird näher an die O Mauer geschoben, wodurch die frühere Sakristei verschwindet. Warmluftheizung mit Zentrale unter der neuen Sakristei, 1935 durch eine Warmwasseranlage ersetzt. 1944—46 umfassende Reinigung der Ausmalung unter Leitung von Architekt E. Græbe, wobei ein Teil der Zutatzen von 1905—06 entfernt wird. Der Chor wird von Gestühl befreit. Neues Orgelwerk und Umbau der Orgelempore. — 1951—54: Restaurierung des Äusseren unter selber Leitung, u.a. neues Aufmauern der Giebeldreiecke der Kapelle und des Waffenhauses.

SUMMARY

I. During the final phase of the 13th cent. or by about 1300 at the latest, the first stage of a projected church was built: a brick chancel, the E wall of which had an elaborate pattern of decorative brickwork (fig. 372 A). Granite socle with right-angle profile. Doorway to S. Flat timber ceiling or open roof-truss.

Inventory: Bowl of font, Gotland limestone, middle or latter half of 13th cent. (fig. 331).

II. Brickwork nave added, and project for N and S transepts initiated by construction of two big arches (fig. 372 B). The transepts were not built however. A gently tapering socle of brick. Opposite doorways to N and S. Vaulting also planned but not carried out. First third of 14th cent.

III. During the latter half of the 14th cent., there was rapid construction of a brick tower to W, with decorative brickwork externally and the original ground floor vaulting, and also a vaulted chapel with decorative brickwork outside the S arcade arch; this chapel was however smaller than the originally conceived transept. Simultaneously, towards the end of that century, two sections of vaulting were installed (fig. 372, C).

IV. A porch, possibly with two floors, was erected immediately after 1400 adjoining the S door of nave; it was from the beginning cross-vaulted. Subsequently, three sections of star vaulting were installed in the nave. During the first quarter of the 15th cent., the entire interior of the church was richly decorated with paintings, commencing in the chancel and concluding in the porch (fig. 372, D).

Inventory: Rood Crucifix about 1410—20 (figs. 320, 322). Bell 1459 (fig. 370).

V. In 1486 a Carmelite monastery was established in the area N of the church and linked with it. In this connection there were certain alterations to the chancel, but immediately after the Reformation of 1536, the church appeared again as an independent architectural structure. The monastery being demolished. Any tempera paintings which may have been in the E bay of the church would probably have been destroyed in reconstruction work during the monastery period.

VI. During the first half of the 17th century the church had a period of flowering, so to speak, particularly as regards the interior. In 1649 the porch acquired a new gable in Renaissance style, possibly in connection with the destruction of an upper floor which may have existed previously.

Inventory: Silver chalice 1604 (fig. 336), dish for visitation of sick 1614 (fig. 338), pulpit about 1615 (painted 1621, fig. 326), altar front, immediately prior to 1620 (fig. 314), altarpiece 1622 (fig. 315), gallery for gentry 1635—36, chandelier and candlestick, memorial tablets and a number of gravestones, including one from 1624 with sculptured figures (fig. 353). Pew installations in stages during 1610—70.

VII. During the latter half of the 18th cent., there were considerable repairs; a new roof in 1772, a N porch in the 1770s, a vestry furnished behind the altar and a door installed in the E wall of the chancel, the window being blocked up (prior to 1785). At some date unknown, the interior of the church was whitewashed, thus concealing the paintings. A new lych-gate was set up to W, at Storgatan, in 1778—79 in connection with thoroughgoing repairs to the churchyard walls.

VIII. 19th cent., New gallery 1800; in 1834 this was enlarged in connection with installation of a new organ that same year; organ front 1835—36 (fig. 328), new bell 1807, tower clock 1825. A certain number of new pews 1834. New W doorway 1834. N side of churchyard planned 1833—37, the remaining parts of the monastery being thereby disposed of. Considerable repairs 1823 and 1870, including "restoration" of the altarpiece.

During 1857—63 a new churchyard was laid out in the N outskirts of the town, where during 1862—66 a burial chapel was built from designs by architect Helgo Zettervall (fig. 248).

IX. 20th century restorations: —During 1905—06, considerable restoration of the exterior and interior of the church under the direction of architect G. Lindgren, with A. Norblad as restorer. Paintings in chancel, nave, chapel and porch restored and augmented. N porch pulled down and a new vestry built on same site. E chancel window and S chancel doorway re-opened, all windows put in order and fitted with stained glass; floor lowered, pulpit moved from SE nave to NE corner and provided with new steps. New altar-rails and pews, new gallery to W with new organ front (fig. 329) and new organ mechanism. Altarpiece moved nearer to E wall, the earlier vestry thereby disappearing. Warm air equipment and heating chamber beneath the new vestry.—1935: hot water equipment replaces the earlier warm air system, the heating chamber thereby becoming a boiler room.—1944—46: interior restorations under direction of architect E. Græbe, involving cleaning of paintings and removal of various augmentations dating from 1905—06. Chancel cleared of pews. New organ mechanism, organ gallery.—1951—54: under same direction: external restorations and new building work on the chancel and porch gable.

RÄTTELSER OCH TILLÄGG

till

BLEKINGE BAND 1 V

Vid beräkning av radnummer nedifrån medräknas ej noternas rader

S. 49, rad 7 står: Allan Norblad, *skall vara:* C. L. Lundin

RONNEBY
STADSKYRKA

S. 72, rad 3 står: numera uppställt, *skall vara:* numera upphängt.

S. 74, raderna 15—18 böra lyda: Predikstolen är ett typiskt exempel på den s. k. Öresundsstilen (Chr. Ax. Jensen, Danmarks snedkere og billedsniidere i tiden 1536—1660, K-havn 1911) och kan icke vara yngre än 1620. (Benäget meddelande av Dr Phil. Erik Moltke, redaktör i DaK).
Predikstolens målning är däremot från 1653 enl. inskrift. Jfr i övr. bd V, s. 77, not 1.

S. 80, not 3 står: rådmannen Henrik Schlüter, † 1659, *skall vara:* † 1658 (jfr s. 134).

S. 116, not 1 står: N. Sparre, *skall vara:* F. (Fredrik) Sparre.

S. 125, rad 2 nedifrån står: Anna Chatarina Abelin, *skall vara:* Anna Katrina Albin.

S. 240, rad 3 nedifrån står: M. Juhlin, *skall vara:* N. Juhlin.

KARLSHAMNS
KYRKOR

REGISTER TILL BLEKINGE, BAND IV

utarbetade av

LYDIA TUULSE

ORTSREGISTER

Siffror med * beteckna avbildning. Kursiverade siffror hänvisa till huvudbeskrivningen av en kyrka

- Aachen**, Tyskland 295
Amerika 116
Amsterdam 11, 12, 129, 188, 442
Anderslöv (Sk), kyrkan 381
Anklam (Pommern), Nikolaikirche 351
Antwerpen, katedral 106, *110
Araslöv (Sk) 253
Arboga (Vs) 229
Arild (Sk), kapell 295
Arvika (Vr) 146, 168
Asarum 180, 185, 264
Augsburg, Tyskland 122
- Baltikum** 354
Bara (Sk), hd 414
Barkaryd, kapell 6, 78, 115
Berlin 47
Blitterswijk i N. Limburg, Holland 230
Bodekull 178, 179, 180, 185
Bommel i Geldern, Holland 229
Bornholm 161
Borreby, Själland, herrgård 403, 406
Bosjökloster (Sk) 460
Brabant 108
Bredåkra, kyrkan 6, 14, 142—149, 166, 168
Broby (Sk) 458
Bruxelles 231
Bräkne-Hoby, kyrkan 25, 155, 159, 422
Bunge (Go), kyrkan 36
Båstad (Sk), kyrkan 39
- Dalby (Sk)** 66, 161
Danmark 36, 64, 70, 100, 147, 263, 354
Danzig 64, 365
Djupadal, gård i Ronneby sn 14, 147, 161
Doberan, klosterkyrka 332, 365
- Drottningholm** 260
» Götiska torn 192
» slottspark 192
- Edestad**, kyrkan 264
Eksjö (Sm) 202, 203
Elleholm 253, 404, 424
Eriksholm se Trolleholm
Eskilstorp (Sk), kyrkan 308
- Femern (Fehmarn)**, tysk ö i Östersjön 92
Fjälkestad (Sk), kyrkan 412
Flensburg, Holstein 247
Frankfurt a. Main, Tyskland 425
Frankrike 260
Fridlevstad, kyrkan 446
Färentuna (Up), kyrkan 226
Färlöv (Sk), kyrkan 253
- Gammalstorp**, kyrkan 404, 414, 450, 452
» sn 283, 300
Gotland 282, 383
Granefors bruk i Asarum 221
Greifswald, Tyskland, Marienkirche 332
Gumlösa (Sk), kyrkan 20
Gusum (Ög), bruk 230
Gärdslösa (Öl), kyrkan 346
Gässie (Sk), kyrkan 308
Göteborg 66, 82, 120, 161, 168, 409
» Annedals kyrka 47
» stift 263
- Haarlem**, Holland 120
Halberstadt, Tyskland 27
Hallaröd (Sk), kyrkan 59
Halmstad, Halland 66

- Hamburg 250
 Hamersleben, Tyskland 26, 27
 Hammar (Sk), Nosaby sn 404
 Hammarby (Up), kyrkan 260
 Hannas (Sk), sn 160
 Hakarp (Sm), kyrkan 214
 Hasselstad (Bl) 70
 Hattula (Finl), kyrkan 370
 Hedemora (Dr) 123
 Hirsau, Tyskland
 » S.Peter, kyrkan 27
 » S.Paul, kyrkan 27
 Hjortsberga, kyrkan 77, 128, 410
 Hjårsås (Sk), kyrkan 61
 Holland 184
 Hunnemara, tegelbruk 221
 Husaby (Sm), Bolmsö sn 120
 Hyllinge (Själland), kyrkan 282
 Hälsingborg 243, 424
 » Mariakyrkan 74, 405
 Hörup (Sk), kyrkan 461
- Innsbruck, Österrike 72
 Italien 118, 243
 Ivö (Sk), kyrkan 224
- Jerusalem 264
 Johannishus, gård 156
 Jylland, Danmark 20
 Järlåsa (Up), fajansfabrik 425
 Jönköping 129, 184, 202, 460
 » Kristine kyrka 221
 » län 458
 » museum 405
- Kalleberga, gård 160
 Kallinge, brukskapell 140
 » kyrkan 6, 126, 150—164, 166, 169
 Kalmar 220, 236, 280
 » domkyrkan 47, 261
 Kanikholmen vid Sölverborg, senare Kanon- och
 numera Kaninholmen 284
 Karlshamn 83, 120, 128, 307, 405, 414, 442, 443
 » Boön, Gamle Skans 179, 190, 191
 » Frisholmen 179
 » Hospitalkyrka 264, *265
 » Karl Gustav kyrka 177—274
 » Kastellet 179, 264, kyrkan 184
- Karlskrona 6, 8, 12, 13, 66, 72, 78, 80, 82, 83, 84,
 85, 89, 94, 96, 97, 99, 100, 120, 128,
 129, 139, 159, 192, 202, 205, 216,
 221, 228, 241, 252, 253, 299, 303, 318
 450, 459, 460
 » Amiralitetskyrkan 214
 » Blekinge Museum 89, 112, 113, 120,
 121, 127, 359, 426, 446, 458
 Hedvig Eleonora, kyrkan 8
 » Tyska kyrkan 296
 Katslösa (Sk), kyrkan 234
 Killebackarna vid Sölvesborg 297
 Killingaryd, Mörrum 426
 Kosta (Sm), glasbruk 452
 Kristianstad (Sk), 206, 282, 394, 410, 450, 452,
 459, 460
 Kronoberg (Sm) 180, 250
 Königslutter, Tyskland 26
 Köpenhamn 85, 118, 127, 189, 262, 452
 » Gustafskyrkan 47
 » Helligåndskirke 408
- Laholm (Ha) 392, 408
 Landskrona 392
 Leipzig 405
 Lillö utanför Kristianstad 282
 Limoux, Frankrike 391
 Linköping 160
 Livland 214
 Lokansmåla nära Bredåkra 147
 Lummelunda (Go), kyrkan 234
 Lund 27, 47, 64, 66, 76, 80, 85, 121, 126, 128, 138,
 139, 148, 161, 171, 223, 243, 308, 409, 416,
 417, 418, 432, 448, 454
 » domkyrka 26, 27, 34, 47, 310
 » Landsarkiv 452
 » L H M 448, 449
 » stift 309
 Lübeck, Tyskland 60, 78, 82, 99, 128, 129
 » S. Catharinas klosterkyrka 351
 » Marienkirche 326
 Lüneburg, Tyskland 74, 396, 424
 Lyckeby 5
 Lye (Go), kyrkan 66
 Löddeköpinge (Sk), kyrkan 404
 Löderup (Sk), gravmonument 20
 Lövsta (Up), brukskapell 225

- Malmö** 47, 83, 129, 145, 150, 159, 167, 333, 361, 392, 454
 » Malmöhus 392
 » Kirsebergskapellet 47
 » Petri kyrka 34, 47, 326, 332, 339, 391, 394, 396, 398
Mariefred (Sö), kyrkan 260
Meaux, Frankrike 391
Mecklenburg 333, 351, 354
Memmingen, Tyskland 122
Mjällby, kyrkan 184, 346, 396—398, 404
München 47, 189, 263
Mästerby (Go), kyrkan 60
Möjleryd, kyrkan 6, 136—141, 151
Möllenäs, gård 70
Mörnum, kyrkan 227, 416

Narva, Finska kyrkan 214
 » Narvamonument 226
Neubrandenburg, Tyskland 281
Norra Åsum (Sk), kyrkan 394
Norrköping, Olaikyrka 229
Noyon, Frankrike 378
Nürnberg 234, 415
Näsbyholm (Sk), gård 408
Nättraby 161
 » kyrkan 303

Oberammergau, Tyskland 156, 221
Odense, S. Hans, kyrkan 42
Oderljunga (Sk), sn 296, 307
Oslo, domkyrka 295
Ostindien 263
Ottarp (Sk), sn 308

Padua 408
Paris 162
Persnäs (Öl), kyrkan 346
Perstorp (Sk) 307
Piteå (Nb), kyrkan 261
Poltava 262
Pommern 108, 332, 351, 354
Preussen 354

Ramkvilla (Sm), kyrkan 307
Ramundeboda (Nä), kyrkan 214
Ratzeburg, Tyskland 26

Reval, Estland 60
Ringamåla, kyrkan 82
Ringsted (Danmark), S. Bendt, klosterkyrkan 25
Ronneby 112, 118, 188, 206, 299, 307, 420
 » S. Göran, hospital med kapell 8
 » S. Knuts gille 8
 » Kockums mekaniska verkstad 48
 » Latinskola 8, 10
 » S. Maria eller Vårfrugille 8
 » Stadskyrkan 3—134, 411, 452
Roskilde 442
Rostock, Nordtyskland 333, 403
 » Nikolaikirche 351, 397
Rute (Go), kyrkan 36
Rydhave (Danmark), slott 59
Ryssberget vid Sölvesborg 280
Rättvik (Dr), kyrkan 261
Rödeby, kyrkan 220, 264
Rønne (Bornholm), kyrkan 59

Saxemara, kyrkan 6, 143, 145, 146, 165—173
Saxtorp (Sk), kyrkan 379
Segeberg, Holstein 443
Simrishamn (Sk) 170
Sireköpinge (Sk) 408
Skurup (Sk), kyrkan 381
Skänninge (Ög) 295
Slagelse på Själland 294
 » Peders kyrka 294
Snårestad (Sk) 381
Soest, Tyskland 58
Solberga (Ulfsborg) i Dörby, S. Möre hd 116
Stentofte vid Sölvesborg 430
Stockholm 47, 66, 76, 89, 92, 106, 120, 123, 127, 128, 139, 140, 144, 146, 151, 161, 162, 165, 167, 189, 213, 223, 226, 241, 252, 260, 262, 266, 295, 296, 411, 419, 424, 452, 454
 » Ersta paramentverkstad 164, 400
 » Konstakademien 410
 » Kungsholms kyrka 214, 261
 » Libraria 86, 246
 » Licium 424
 » Pietas 425
 » S H M 75, *83, 106, 112, 300, *301, 404, slot 260
 » Storkyrkan 47, 346, 410
Stora Rågö (Estland), kapell 295

- Stralsund, Tyskland 70, 106, *110, 333, 460
 » Marienkirche 354
- Stubbekøbinge (Falster, Danmark), kyrkan 378
- Svanevik vid Saxemara 171
- Söderköping (Ög) 221
- Sölvesborg 5, 252
 » S. Andreas, kapell 284, 292, 293
 » S. Bartolomeus, kapell 284, 292, 293
 » S. Enibalds (Enevalds) kapell och källa
 294, 295, 296, 297, 298
 » »Gammelgården» 294
 » S. Göran, hospital 293, 336
 » » (Jörgen) kapell 286, 288, 290,
 293, 294
 » Jakobs kyrka 284, 292, 293
 » Maria gille (Vårfru gille) 8, 284, 298,
 299, *301, 348
 » Maria kloster 284, 286, 291
 » stadskyrkan 277—466
 » slott 282, 342, 394, 403, 404, 408, 450
- Sörby vid Ronneby 95
- Thann i Elsass 295
- Torrlösa (Sk), kyrkan 310, 394
- Tosterup (Sk), slott 404
- Trelleborg (Sk) 438
- Trensum, gård nära Karlshamn 227
- Trolle-Ljungby (Sk), kyrkan 346
- Trolleholm (Sk), slott 392
- Trondheim 295, 408
 » dom 295
- Tveta (Sm), Furuby sn 250, 260
- Tyskland 58, 118, 333, 351, 352, 356
- Ullstorp vid Sölvesborg 426
- Ulm, Tyskland 122
- Ulriksdal (Up), slott 260
- Uppsala 82, 96, 121, 139, 242, 260, 266, 295, 425
 » domkyrkan 225
- Vadstena 295
- Valleberga (Sk), kyrkan 47
- Vanås (Sk), slott 439
- Wilsnach (Brandenburg) 295
- Visby, S. Clemens 356
- Wismar, Mecklenburg 365
 » S. Georgs kirche 351
- Vitaby (Sk), kyrkan 44
- Vä (Sk) 416
- Västerstad (Sk), kyrkan 310
- Växjö 146
 » Smålands Museum 8
 » stift 263
- Ysane, kyrkan 335, 343
 » sn 283, 300
- Ystad 8, 74, 148, 159, 160, 162, 171
 » kloster 47, 346
 » Latinskola 36
 » S. Maria, kyrkan 47
- Å (Bornholm), kyrkan 405
- Åhus (Sk) 39
 » kapell 346
 » skola 8
 » stadskyrkan 44, 410
- Öja (Sk), rivna kyrka 367, 382, 383
- Öregrund 189
- Övedskloster (Sk), slott 403

SAKREGISTER

- Abraham i lunden Mamre 97
Absid 16, 19, *28, 31
Absidiol 25
Adam och Eva *102, 104
Altarduk 86, 424, 427, 428
Altare 30, 34, 36, 66, 70, 137, 145, 156, 204, 215, 386, 387, *388, 398
Altarmatta 89, 161, 426
Altarring 47, 66, 137, 145, 156, 218, 400, 401
Altarskiva 36, 66
Altartavla 137, 156, *157, 181, 184, 215, 216, *217, 220, 221, 264, *265, 391, 396, 398
Altaruppsats 18, 66, *69, 70, 184, 185, 215, 216, 218, 220, 221, 386, 388, *389, *390, *391, *392, *394, 396, 398
S. Ambrosius, kyrkofader 381
S. Anders av Slagelse 294
S. Andreas, aposteln 70, 106, 370
S. Anna 70
S. Anna själv tredje 243
Antemensale av trä 386, 387, *388, 396, 398
Antependium 85, 86, *87, 139, 147, 160, 243, 422, 424, *425
Antoniuskors, applicerat 246
Apostlar 66, 108, 219, 222, 370
Aron 118
S. Augustinus, kyrkofader 54, 381

S. Barbara 243
S. Bartholomeus, aposteln 243, 370
Basun 267, *272
Begravningsfana 449
Begravningskapell 188, *189, 309
Begravningsvapen *119, 120
Benhus 308, 309
Beslag, av järn 16, 17, *182, 194
Bibel 127, 147, 162, 266, 452, 453, *454
Bibelaltare 198, *215, 221
Biskop, helig 362, *363
S. Blasius *361, 362, 363
Blindering 31, 39, 44, *326, 328, 329, 332, 334, 335, *337, 339, 341, 342, 343, 348, 351, 353
Bod 308

Bogårdsmur 11, 12, 143, 185, 186, 187, 190, 191, 304, 305, 306
Bokdyna 247
Bomhåll 16
Bomärke 17, 56, 58, 90, 91, 93, 94, 95, 99, 108, 111, 231, *235, *346, *438, *439
Brudkrona 82, *83, 146, 160, 241, *418, 419
Brudpäll 161
Bårhus 14, 17, 143, 145, 156, 188
Bägare, av mässing 162
Bälte 382
Bänkar 74, 75, 138, 145, 158, 185, 189, 204, 212, 222, 223, 405, 406, 407
» länstol 456
» »munkestol» 406, 407
» slottstol 407
Böcker 453
Bönpall 247

Caritas 392

Djävul 55, 105, 122, 378, 379
» och S. Eligius 378, 379
S. Dominicus 381
Dopfat 78, *79, 139, 159, 231, *234, *235, *411, 415
Dopfunt *78, 138, 146, 159, 229, 230, *232, *233, 310, *311, *407, 412
» cuppa *406, *414
» fot 310, *311, 414
Dopskål 78, 80, 139, 146, 159, 235, *236, 415
Dopängel *409, 414, 415
S. Dorothea *363, 364, 365
Dödsdansen 54, *59
Dödskalle 96, 99, 104
Dörr 16, 17, *30, 34, 45, *182, 184, 194, 198, 211, 322, *335, 343, 357
Dörring 16

Egino, biskop 66
S. Eligius 378, 379, *382
» och djävul 378, 379, *382
Elisabeth och Maria 366, 380
S. Enevald 294, 295, 296, 297, 298

- Epitafium 18, 54, *57, *98, *99, 100, *101, *102, *103, 104, *105, 106, *107, 108, *109, *110, *111, 112, *113, *114, *115, *116, *117, 118, 119, *255, 256, *257, *258, *259, 260, 261, 441, 442, *443, *444, *445, 446. *447, *448
 » målat 54, *57
- S. Erasmus 70
- S. Erik 66
- Esaja, syn 220
- Evangelisterna, se resp. namn
- Evangelistsymboler 68, 72, 95, 96, 106, 155, 198, 219, 363, 364, 370, 372, 400
- Fanstänger 120
- Fenix, fågel 124
- Flykten till Egypten 368, 380
- Fönster 16, 19, 21, *28, 30, 31, 34, 37, 45, *50, 64, 136, 144, 152, 155, 182, 195, 198, 210, 316, 336, 343, 344, 345, 358
- Förlorade sonen 100
- Förtagning *334, *349
- Förvaringskista 268, 454, 455, *457
- »Gapskulle» 338, *355, 372
- Garnisonskyrkogård 190, 191
- Gavelröste 31, 36, 44, 326, 327, 328, *329, *330, 332, 333, 334, 335, *337, 338, 339, 341, 342, 343, 344, 346, 348, 351
- Gipsrelief *126
- Gipsskulptur *159, 161
- Glasmålningar 16, 34, 64, 66, *67, *68, 189
- Glugg 37, 192
- Golv 18, 34, 45, 47, 137, 145, 155, 184, 195, 198, 203, 205, 210, 212, 323, 324, 325
- Golvur 128
- Grav med benrangelman 55
- Gravhäll(-sten) 12, 13, 34, 45, 90, 91, *92, *93, *94, *95, 96, *97, 98-100, 181, 185, 190, 212, 247, 248* 249, 250, *252, *253, 254, 256, 325, 430, *431 432, 433, 434, *435, 436, *437, *438, *439
- Gravkammare 440
- Gravplattor av tegel *441
- Gravvård 10, 12, 13, 14, 188, 191, 307, 308
- S. Gregorius, kyrkofader 381
- Gud Fader 106, 373
 » med världsklot 104
- Guds lamm 74, 88, 158, 220, 237, 240, 246
- Gudsöga 139, 215, 217, 221
- Gueridon 422
- S. Görans strid med draken *52
- Hedengranstavlor 266, 452
- Helgon, se resp. namn 381
- Helgon, kvinnligt 364, 365, 370
- Helige andes duva 104, 159, 174, 198, 403
 » » utgjutelse 392
- Helvetet (Infernus) 55
- Herdarnas tillbedjan 66
- S. Hieronymus, kyrkofader 381
- Håv 89, 140, 147, 161, 246, 425, *426
- Innertak 21, 137, 184, 198, 204, 205, 210, 211, 336
- Invigningskors, se konsekrationkors
- S. Jakob, aposteln 363
- Jehovasol 55, 89, 246
- Joakims och Annas historia 365, 366
- S. Johannes, aposteln 64, *362, 363
- S. Johannes, döparen 159, 370
- S. Johannes, evangelisten 68, 72, 106, 121, *123, 220, 222, 243, 372, 386, 387, 400, 401
- S. Josef 66
- Judaskyssen(?) 52
- Kaiphas, kopparstick 122
- Kakaltare se mataltare
- Kalk *79, 80, 139, 146, 159, 235, 236, *237, *238, *413, 415, 416
- Kalkkläde 87, 88, 90, *91, *248, *249, 424, 425, *427
- Kalkmålningar 18, 42, 45, 48 — 64, 189, 210, *218, *219, 220, *347, 348, 360, 361, *362, *363, *364, *365, *366, *367, *368, *369, *370, *371, *372, *373 — *385
- Kandelaber 85, 243, 421
- Kapell 150, *151, 292, 293, 294, 295, 298, 342, 343, 348, 356
- S. Katarina av Alexandria 105
- Kista 440
- Kistplåtar 450
- S. Klara (?) 370
- Klocka 128, *129, 130, 147, 148, 162, 184, 268, *459, 460, 461
- Klockarebänk 75
- Klockstapel 140, *141, 151, 184, 192, 193, 206

- Klockstol 41
 Klocktorn *190, *191, 192, *193, 268
 Klokheten (Prudentia) 124
 Kloster 284, 286, *287, 290, 291, 301
 S. Knut 66
 S. Knuts-gille 8
 Kollektbäcken 128, 454
 Kollektallrik, av tenn 266
 Kollektavla *127, 454, *455
 Konsekrationskors 52, *361, *362, *363, 364, 373
 Konsol *44, *45
 Konungar, heliga tre 66, 367
 Kopparstick 122, 264
 Korskrank 72, 332, 401
 Krematorium 189
 S. Kristina av Bolsena 370
 Kristus
 » begråtes 380
 » bild 119
 » dopet 380
 » flykten till Egypten 368, 380
 » födelsen 366, 380, 392
 » förklaringen 156, *157, 380
 » gravläggningen 108, *109, 215, *217, 380
 » himmelfärden *139, 190, 380, 392, 451
 » hjärta 56
 » i Getsemane 66, 158, *380, 450, *451
 » intåget i Jerusalem 380
 » i strålkran 104
 » i templet 266
 » konungars tillbedjan 66
 » korsbärandet 122, 158
 » korsfästelsen 66, 68, 118, 236, 264, *267, 380, 392, 451
 » korsnedtagningen 106, 380
 » med kors och gissel 55, 104
 » monogram 86, 156, 158, 246, 424, 425
 » nattvarden 68, 158, 220, 380, 390, *391, 397
 » och Maria Magdalena 100
 » omskärelsen(?) 368
 » pingstundret 66
 » pinoredskap 68, 70, 108, 236, 246, 372
 » på korset 64, *67, 86, 158, 220, 264, *265, *364, 370
 » på världsklotet 74
 » som barn 373
 » som den gode herden 86, 100
 Kristus som världsdomare 58, 100, 105, 370
 » uppståndelsen 70, 95, 108, 118, 205, 264, *269, 380, 392
 » uppståndne 66, 70, 94, 95, 96, 104, 108
 » yttersta domen 100, 104, 105, 370
 » visas för folket 158
 » välsignande 139, 189
 Krucifix 72, 138, 145, *148, 156, 221, *396, *397, 400
 Kungatal 123, 266, 452
 Kvinnlig figur 52, 54, 56, 108
 Kyrkofäder se resp. namn
 Kyrkogård 10, 11, 143, 172, 185, 188, 286, *299, 302, *303, 304, 305, 306, 309, 310
 Kyrkogårdsgrind 12, *186, *187, 188, 190, 191, 307
 Kyrkogårdsingång 12, *13, *186, *187, 188, 306, 307
 Kyrkogårdsmur se bogårdsmur
 Kyrkstock, fattigstock 455, 456, *458
 Kyrkvaktarspö 457
 Kyskheten (Castitas) 72
 Källa, helig 295, 296, 297, 298
 Kärleken (Caritas) 72, 108
 Köttet (Caro) 54
 Lanternin 194
 Ljusarm, malm 84, 160, 242
 » punsad mässing 84
 Ljuskrone, malm eller mässing 82, *84, 139, 146, 160, *241, 242, *419, 420, *421
 Ljusplåt 83, *85, 139, 146, 160, 242
 Ljusstake, malm 84, 139, 160, 243, 420, *421, *422, *423
 » nysilver 146
 » punsad mässing 85
 » silver *242
 » tenn 85, 147
 S. Lukas, evangelisten 68, 72, 121, *123, 220, 222, 372, 386, 387, 400, 401
 Lås 34, *156, 194
 Läktare 75, 145, 182, 184, 204, *209, 223, *224, *225, 226, *227, *228, *229, 358, 408, 409, 410, 411
 » herrskapsläktare 408
 Maria 284, 291, 299, 365, 370(?)
 » altare 70
 » bebådelsen 122, 243, 372, 380, *381, 415

- Maria de tre 66
- » död och gravläggning 368
 - » gille 8
 - » knäböjande 366, 373
 - » kröning 284, 369
 - » kyrkogång (?) 368
 - » liv 365, *366, *367, *368, *369
 - » med barnet 66, *159, 161, 299, *301, 368
 - » med den döde Kristus 66
 - » och Elisabeth 366, 380
 - » och Johannes evangelisten, 64
 - » och Johannes döparen 104, 105
- S. Maria Magdalena med smörjelsekruka 243
- » och Kristus 100
- S. Markus, evangelisten 68, 72, 95, 121, *122, 220, 222, 372, 386, 387, 400, 401
- Maltaltare 70, 99
- Matta 247
- S. Matteus, evangelisten 68, 72, 121, *122, 219, 220, 222, 372, 386, 387, 400, 402
- Minnestavla 123, 452
- Minnesplåt av tenn *118, 119, 120
- Monstrans 378, *383
- Moses 118, 222
- Mässhake 86, *88, *89, 94, 139, 147, 160, 243, *244, *245, 246, *247, 424, 427
- » med ett spänne *247
- Mässkjorta 90, 427, 428
- Måttligheten (Temperantia) 72, 108
- Nattvarden 68, 158, 220, 380, 390, *391, 397
- S. Nikolaus av Myra 283, 284, 312, 408, 409
- Nisch 31, 32, 34, 37, 41, *47, 198, *331, 332, 343
- Nummertavla 77, 138, 146, 228, 229, *230, *231 *405, 411, 412
- Nyckel 457
- Nyckelskylt 16
- Nådastolen 380
- Oblatask 80, *81, 139, 146, 159, 237, *239, *240, 241, *415, 416
- Odd Fellows, ordenssällskapet 226, *228
- Offerskrin 128
- Oljemålning 104, 108, *109, 112, *115, 121, *122, *123, 156, *157, 184, 215, 216, *217, 220, 221, *260, *261, *262, *263, 264, *265, *267, 441, *443, *444, *445, *447, 450, *451
- S. Olof 70
- Orgel 76, 77, 138, 158, 159, *209, 223, 224, *225, 226, 358, *402, *403, 409, 410, 411
- Orm (Synden) 236
- Pall**
- » brudpall 457
 - » plikt-pall 457
- Passionsmålningar 383
- Passionsredskap 372
- Paten 80, 139, 146, 159, *412, 416, *417, 418
- S. Paulus, aposteln 72, 118, 363, 370, 381, 402
- » brev 54, 104
- Pelikan (Offervilja) 124, 235, 236
- Pestkyrkogård 191
- S. Petrus, aposteln *51, 52, 106, 118, 123, 243, 363, 370, 381, 387, 401
- Piscina 34
- Portal 16, 17, 18, 19, 20, 21, 26, *27, *28, *29, *31, 34, 36, 37, 45, 136, 145, 152, 194, 206, 211, 318, *320, *321, 322, 336, 341, 343, 344, 345, *347, 358
- Porträtt 100, 123, *124, *125, *260, *261, *262, *463, 441, *443, *444, *445, *447, 452, *453
- Porträttmedaljong *126, *257, 261
- Positiv 184
- Predella 66
- Predikstol 18, 47, 72, *73, 74, *75, 138, 145, 156, *158, 184, 185, 204, 221, *222, *399, 401, 402, 404
- » yttre 42
- Predikstolskläde 147, 160, 425
- Prästbänk 75, *76
- Prästgård 14, *297, 301
- Psalmbok 452, 453
- Pukor 267, *271
- Putto 56
- Rebecka vid brunnen 424**
- Relief av gips *126
- » av marmorstuck 189, 190
 - » av terrakotta *161, 162
- Riddaren, den kristna 54, *55
- Riksvapen, danskt 56, *62
- Runsten 294, *428, *429, 430
- Rättvisan (Justitia) 72, 108
- Sakristia 15, 19, 26, 32, 34, 36, 44, 48, 64, 137, 144, 145, 156, 184, 198, 212, 221, 312, 331, 356, 357, 358, 398

- Series pastorum 127, 266
 S. Severin 295
 Sigillstamp 127, 299, *301, 454, *456
 Sked 240
 Skelett 440
 Sockenbudstyg *79, 80, 240, 241, *417, 418, 419
 Solvisare 128, 458
 Sporrar 121, 448, 449
 Stiglucka 12, 307
 Stol 267, 456
 Stola (Orarium) 86, 160, 424
 Stridshandskar 448, *449
 Styrkan (Fortitudo) 72, 108
- Takryttare 136
 Takstol 21, 328
 S. Theobald i Thann (Elsass) 295
 Timglas 96, 99, 222, *223, *398, 405
 Torn *36, 37, 38, 39, 41, 144, 152, 194, 206, 312,
 318, *345, 348, 349, *350, *351, 352, 356, 358
 Tornur 128, 144, 152, 165, 184, 206, 458, 459
 S. Tomas, aposteln 370
 Trappa 349, 356
 Tratt 82
 Treenigheten 104, 365
 Triumfbåge 32, 34, 56, 72, 332, 400, 401
 Triumfkrucifix *71, 72, *393, *395, 400
 Tron och Hoppet 220
 Träskulptur, se äv. helgonskåp, triumfkrucifix
 72, *224, *225, 226, *227, *229
 Tupp (Vaksamhet) 235, 236, 350
- Valv 21, 30, 36, 38, 340, 344
 » förtagning *334, *349
 » kryssvalv 332, 340, 343, 345, 354, 356
 » ribbvalv 18, 32, 33, 34, 38, 155, 325, 356
 » stjärnvalv 33, 42, *43, *46, 145, 155
 » tunnvalv 205, 336
 Vapen 56, 58, *62, *63, *79, 94, *95, 96, *97, 111,
 112, *113, 115, 120, 231, 234, 235, 240, 242
 Vapenhus 15, 16, 45, 47, 210, 312, 344, *345, 346,
 *347, 348, 356, 357, 358
 Vapensköldar (broderade) 86, *87, *89
 Vind *32, *33
 Vindfång 16, 194, 212
 Vinflaska silver 159
 » tenn 241
 Vinkanna 80, 139, 146, *240, 417, 418
 Visheten (Prudentia) 72
 Votivskepp 170, *172, 456
 Väggskåp 34
 Värja 120, *121, 446, 447, 449
 Världen (Mundus) 55
- Yttersta domen 100, 104, 205, *392
 Yttertak 18, 34, 37, 41, 194, 206, 211, 322, 356
- Änglar 54, 68, 105, 108, 112, 118, 220, 226, 236,
 *258, *259, 370, 372, 378, *383
- Ödekyrkogård 190
 Ödmjukheten (Humilitas) 125

PERSONREGISTER

- ABELIN, ANNA KATRINA g.m. Per Sigvardsson
Albin, porträtt *125
» HANS MATSSON, kyrkoherde 180, 266
- ADLERSTEN, JÖRAN (PIHLMAN, adl.), friherre,
generalkommissarie, landshövding 296, 298
- ADLERZ, GOTTFRID, lektor 452
- AGRELL, fabrikör i Kristianstad 459
- AHLSTRÖM, SELMA PETRONELLA g.m. J.O. Emanuel
Trotz 162
- ALBIN, CHRISTENSA g. m. Christopher Findorph,
epitafium 115, *116
» JÖRAN, guldsmed 82
» MARIA g. m. Jonas Wickenberg 83
» PER SIGVARDSSON, kyrkoherde, porträtt
*125
» SIGVARD, kyrkoherde 115
- ALDEGREVER, HEINRICH, tysk målare, guldsmed
och kopparstickare 58
- ALM, G., g. m. Friedrich Massman, donation 80
- ANDERS NILSSON, murmästare 199
- ANDERS SÖRENSEN, dansk bildsnidare 70
- ANDERSON, O., bildhuggare i Lund 409
» WILLIAM, fil. lic., konsthistoriker 24,
25, 78, 288, 293, 296, 318, 335, 343
- ANDERSSON, ANNA, lärarinna, donation 160
» C. J., donation 247
» J., handlande 128
» OLOF, murmästare (1825) 458
» SVEN, köpman, donation 454
» TURE, lantbrukare, donation 159
- ANE PEDERSDATTER, gravsten 437
- ANNA PEDERSDOTTER, gravsten 99
- ANNE BENTSDAATTER 408
- ANNE KARLSDOTTER, g. m. Johan Kleinborg,
epitafium 100
- ANSGAR *161, 162
- ARENDRH, ANDERS EMIL, kyrkoherde 138
- AROSENIUS, IVAR, konstnär 263
- ARVID NILSSON (1709), gravsten 96
- ASMUND, namn på runsten 430
- ASMUS NISSEN, gravsten 434
- ASPELUND, OLAUS GABRIELSON, segel- och kom-
passmakare i Sthlm 405
- ASPING, BARBARA KATRINA, g. m. Mathias Chris-
tian Sellander 446
- ATTERBOM, PER DANIEL AMADEUS, skald, litte-
raturhistoriker 425
- BALKENHAUSEN, ANDERS WILHELM, handlande i
Sölvesborg, donation 410
- BANÉR, GUSTAF, friherre, landshövding 180
- BARBARA RASMUSDAATTER 408
- BECK, LISBETH, g. m. Tage Andersen Thott 408
- BECKMAN, JOH. A. & Co, klockgjuteri 140, 162
- BELJER, GOTTFRIED, grosshandlare, skeppsredare,
Malmö 162
- BEIRGORT, CATHARINA, donation 237
- BERENS, MANGELS, skeppare fr. Lübeck, gravin-
skrift 99
- BERETE, g. m. Jens Kremer (1674) 408
- BERG, CATHARINA, g. m. Hans Christopher Ke-
venter, donation 242
» GUMME, handelsman, riksdagsman, grav-
sten *253, 254
» LILA, fru, Ronneby, donation 89
» OLOF GUMMESSON, handelsman 253, dona-
tion 221
- BERGENGREN, ANNA, telegrafkommissarie, dona-
tion 85
- BERGENTZ, THURE, arkitekt 212
- BERGGREN, ANDREAS, mässingslagare, donation
243
- BERGH, ARENDT, handelsman, gravsten 250
» CATHARINA, gravsten 250
» TOWE EMANUEL, apotekare, donation 243
- BERGHOLTZ, RALPH, glasmålare 66
- BERGMAN, KARL ALFRED, målare 189
- BERING, ANDERS, tenngjutare 235
- BERLIN, N. O., arkitekt, Ronneby 136
- VON BILDERVACKEN, PAVEL, begravningsvapen
120
- BILLMAN, JOHAN GABRIEL, gravör, tidigare under-
officer 454
- BIRGITTE NIELSDATTER, g. m. Claus Rettike, grav-
sten 406, 436

- BLADH, ABRAHAM, handelsman, gravsten *97
 » CRISTINA, gravsten *97
- BLANCK, NILS AUGUST, länsarkitekt 306, 309
- BLENNOW, HUGO, komminister 148, 162, donation 161
- BLOM CARLSSON, CARL GUSTAF, arkitekt 76, *77, *402, 410
- BLOMBERG, JULIANA, kistplåt 450
 » MARK, apotekare 450
- BLOMQVIST, GUSTAF, fabrikör, donation 240
- BODEL ARAHSDATTER (=Abrahamsd?) 407
- BOIJER, IVAR, organist 226
- BOLIN, PETER CORNELIUS, handelsman 120, donation 66
- (BONDE) MAGDALENA KARLSDOTTER, g. m. Ivar Axelsson (Thott) 282
- BOO PERSSON, kyrkoherde 127
- BORG, FRANS, lantbrukare i Mörarp nära Sölvesborg, donation 456
- BOSTRÖM, RAGNHILD, fil. lic. 247
- BOTIL SVENSDOTTER, g. m. Ludewig Bytson, gravsten 99
- BOTILLA TORKELSDOTTER, g. m. Johan Magnus Monett, donation 455
- BRAHE, ANNE, g. m. Otto Lindenov, donation 403, 404, vapen 406
 » TYGE, godsägare 404
- BRAM, HERMAN, donation 237
- BRANDT, INGRID, g. m. Anders Norgren 450, 452
 » THOMAS, handlande 452
- BRANTING, AGNES MARGARETA MATILDA, textilkonstnärinna 424
- BRAUNE, J. C., murmästare 192
- BROMAN, OLUF, snickare 74, donation 78
- BROOME, ELISABET, g. m. Peter Schaeij d. y. 229, donation 242
 » EVA CATHARINA g. 1:○ Thore Christophers, 2:○ Jonas Fredrik Örnfelt, donation 229
 » MARIA, g. m. Christian Welshuysen, donation 242
 » TOMAS 229
- BRORSTRÖM, J. VIKTOR, kyrkoherde, porträtt 452
- BULOWEN, HANS, rådman, epitafium 119
- BURMESTER, CATHARINA, gravsten 436
 » L., gravsten 253
- BÜASIA (BÜSIA), ANNA CHRISTINA, donation 243
- BYTSON, LUDEWIG, gravsten 99
- BÄCKSTRÖM, mekaniker 226
- CAHMAN, JOHAN NICLAS, orgelbyggare 225
- CALLMER, ARVID, kyrkoherde, porträtt 452
- CARL MURMESTERE 66
- CARL STENMÄSTARE 20
- CARLSTRÖM, BOTILLA, g. m. Jonas Sunnesson, gravsten 254
- CARLSTRÖM, C. R. 80
 » R. M., guldsmed 416
- CASPERSSON, OLOF, borgare, donation 428
- CATHARINA HANSDOTTER 74
 » JOHANSDOTTER, g. m. Isak von Schotting, donation 80
 » LAURENTIA, gravsten 93
- CERVIN-STEENHOFF, NICOLAUS JOHANNES, kyrkoherde, porträtt *263
- CHARPENTIER, familj 311, gravvårdsfragment 310, *311
 » AXEL EMIL, lantbrukare, kamrer, sekr. hos Sölvesborgs stadsfullmäktige 311
- CHRISTEN HANSØN 408
 » OFESØN, gravsten 408, 436
- CHRISTIAN I, dansk konung 282
- CHRISTIAN II, dansk konung 282
- CHRISTIAN IV, dansk konung 6, 73, 74, 392, 394, 403, 404, 414, bibel 127
- CHRISTIAN, prins, son till Christian IV av Danmark 414
- CHRISTINA.....ERYD, g. m. Erich Åhsberg, gravsten 254
 » SORENSDOTTER, g. m. Hakan Trutson, gravsten 249
- CHRISTOFFER AV BAYERN, konung 282
- CHRISTOFFERS, AGNETA CATARINA, donation 229
 » JACOB, handelsman, donation 11, 86, 129, 188, vapen 86
 » MATTHIAS, donation 12, 129, 188
- CHRISTOPHER, murmästare 45
- CHRISTOPHERS, THEODOR, (THORE), handlande och rådman, gravsten 96, 229, vapen på gravsten *95
- CLAUS ÅNDERSON, gravsten 99
 » DITHMERSEN 406
- CLAUS PETTERSEN, donation 406
- CLEMENS, JOHAN HENDRIK, guldsmed och kopparstickare 120
- COLLIN, E. C., gravvård 307
- CORVIN, WILHELM, kyrkoherde 129

- CRANACH, LUCAS D. Ä., tysk konstnär 125
- CRONHOLM, ABRAHAM PETER, e. o. professor, historiker 6, 15, 182, 213
- DAHLBERGH, ERIC, greve, fältmarskalk, generalguvernör, konstnär 178, *179, 180, 184, 202, 214
- DAHLGREEN, JONAS, gravsten 253
- DARM, PETER, rådman, gravsten 12
- DESPREZ, LOUIS JEAN, arkitekt 192
- DIEDEN, BERTHOLD MARIANUS, grosshandlare, Malmö 162
- DITHMER, CLAUS, gravsten 436
- VON DORNE, AÑÑA, donation 86, vapen 86, *89, 94, *97
- » » CORDT (KONRAD) 129
- » » MATTHEUS, handlande, donation 129
- DOROTHE JENS DATTER, gravsten 430
- DORTID . . . , gravsten 95
- VON DROWES, BALZAR, kommandant 182
- DUROUTE, LINNEA, fru, donation 424
- DURANDUS DE SANCTO PORCIANO, fransk skolastiker, biskop 390, 391, 394
- VAN DÜREN, ADAM, byggmästare och bildhuggare 44
- DÜRER, ALBRECHT, tysk konstnär 58
- DYBERG, P., urmakare 460
- ECKERSBERG, CHRISTOFER WILHELM, dansk konstnär 263
- EDELA THOMASDOTTER g. m. Lucas Matzdorf, donation 222, 236
- EGGERDES, JACOB, borgmästare, gravsten 432, *435
- EGINO, biskop av Dalby, sed. av Lund 161
- EHRENBORG, INGRID, född Lamm, konstnär 263
- EHRENSTRÅLE, EVA HELENA g. m. Hindrich Gustaf Ulfvenklou, epitafium 116, *117
- » HANS, överste 117
- EHRENSVÄRD, CARL AUGUST, greve, generalamiral, konstnär, författare 116
- EICHSTÄDT, HANS, urmakare 415, 459
- EILANDER, ANDERS, gravskrift 99
- EKBOM, PER, skeppsbyggmästare 192
- EKENGREN, NILS, urmakare 128
- EKHOLTZ, fru, donation 85
- ELDH, LARS, kontrollör, gravsten 250
- ELERS, JACOB, handelsman, gravsten 92
- » JOHAN, justitieborgmästare 92
- ELERS, JOHAN (död 1813), skald, kansliråd, topograf 92
- » MATHIAS, handelsman 92
- ELIGIUS, biskop i Noyon 378
- ELIN ISAAKSDOTTER g. m. Isaak Nielsson, donation 266
- ELISABETH JOHANDOTTER g. m. Zacharias Bengtson, gravsten 254
- » TOMMASDOTTER g. m. Michael Svenson, gravsten 250
- » TORS D. (död 1713), Nils G. . . . (död 1711), gravsten 252
- ELLENBURG, CASPAR, bildhuggare 224, 225, 226
- ELNA LARSD., gravsten 438
- ELNE LAURITZDOTTER, donation 454
- ENGEL, DOROTHEA, gravsten 254
- ENGELBREKT ENGELBREKTSSON, rikshövitsman 282
- ENGSTRÖM, KARL, folkbildningskonsulent 13, 74, 80, 83, 98, 112
- ERICSSON, CARL, ingenjör 162
- ERIK XIV, konung 62
- ESBJÖRN HÅKANSSON, murmästare (1692) 306, 322
- ESBJÖRNSSON, murmästare (1692) 439
- ESPELUND, O. M., gördelmakare 229
- FAXE, LORENS, grosshandlare, Malmö 162
- » VILHELM, biskop 309
- FEBIGER, CLAUS, epitafium *101, 104
- » KATARINA, epitafium 104
- » SEBASTIAN, epitafium 104
- FEFFER, JOHAN GEORG, sadelmakare, donation 89
- FEHR, KNUT, handlande 72
- FEHRMAN, CARL GUSTAF, landskamrerare 299
- FENDRICH, ELSA g. m. Jörgen Westhus, gravsten 98
- FERBER, JOHAN, apotekare, gravsten 94
- FINDORPH, CHRISTOPHER, prost, epitafium 115, *116
- FISCHERSTRÖM, ANDERS, handlande 206
- » BALZAR, kapten vid fortifikationen *204, *205, 206
- FJELLANDER, STURE, kyrkoherde 397
- FLENSBURG, WILHELM, biskop 128
- FLOR, JACOB, konterfejare 70, 73, 74
- FLORIS, CORNELIS, nederländsk arkitekt och bildhuggare 58
- » JACOB, nederländsk konstnär 58

- FLUE, OWE HENDRIKSØN, kyrkoherde 408, gravsten *431, 432
- FOLLIN, HEDVIG FREDRIKA g. m. Nils Brock, gravvård 308
- » SAMUEL, kyrkoherde 308
- FONDELL, IVAR, fabrikör, donation 159
- FORNELL, LAURA BRITA g. m. Gustaf Ernst Wrede, donation 161
- FORSTHEIM, C., komminister 82
- FRANZÉN, ANNE MARIE, fil. lic. 87, 246
- FREDRIK II, dansk konung 64, 300, bibel 452, *454, vapen 56, 58, *62, *63
- FREDRIK III, dansk konung 73
- FRIES, ELIAS, klockgjutare 460
- » HANS, rådman, epitafium 118, 119
- » HENRIK, köpman, donation 241
- » JOHAN H., klockgjutare 460
- » JONAS MAGNUS, klockgjutare 268, 460
- » THEODOR, klockgjutare 129
- VON FRIESEN, OTTO, professor, språkforskare 429
- FRIGGE, HANS (trol. FRIES, HANS), epitafium 119
- FRISELL, INGMAR, komminister 162
- » SIGNHILD, donation 159, 162
- FROSTMAN, MÅNS CHRISTOPHERSSON, stadskomminister 266
- GABRIELSSON, AXEL, byggmästare 148**
- GEDDA, PETTER, lantmätare 178, *185
- GERINGIUS, ERIK, tecknare 123
- GHYSE, HANS, klockgjutare i Stralsund 461
- GIESEKE, WILHELM, skulptör 126, 146, 159, *161 162
- GIESKE HANSDATTER g. m. Niels Knudson 387, gravsten 436
- GOThILANDER, JONAS, handlande, donation 83
- GOTTSKALCK, BARTHOLOMEUS, gravsten 99
- GRAAN, MÅNS, gravsten 253
- GRAN, PEHR CARLSSON, epitafium 112, *114, *115
- GRANDELL, NILS, fabrikör, donation 221
- GRANSKOUg, BARBARA MARGARETA, epitafium 112
- » CARL, epitafium 112
- » LAVE, epitafium 112
- » PETER, epitafium 112
- GRANQVIST, fru, gravsten 446
- » sergeant 446
- GRENANDER, HEDVIG CAROLINA CATHARINA g.1:o Otto Wrede af Elimä, 2:o Carl Lago Wernstedt, donation 147
- GRIS, JENS NIELSEN, kaplan, gravsten 94
- GRÖNVALL, LISA, kyrkvård, donation 85, 126
- GULLANDER, PER ERIK GUSTAF, kyrkoherde, prost, gravvård 308, porträt 308, 452, *453
- GULLBERG, JÖNS, kastellpredikant, porträtt 264
- GUNDEL PEDERSDATTER g.1:o Jens Christensen, 2:o Hans Tiesen, donation 414, gravsten *437
- GUSTAV I, konung, bibel 127, 266
- GUSTAV II ADOLF, konung, bibel 266
- GUSTAV III, konung, porträttmedaljong *126, spegelmonogram 268, tal 123, 266, 452
- GUSTAV IV ADOLF, konung 460, namnchiffer 458
- GUSTAV V, konung 140, 148, 162, bibel 127, 162
- GUSTAFSSON, EVALD, landsantikvarie 381
- GYLDENSTIERNE, JYTTE g. m. Tage Ottesen Thott 394
- » KAREN g. m. Tage Ottesen Thott 394
- GYLLENSKEPP, VILHELM GUSTAF, löjtnant, kommandant, gravsten 190
- HAAGENSON, ANDERS, skomakare, gravsten 94**
- HACK PERSSON, handelsman (stamfar för ätten Stiernblad), gravsten 250
- HAFNER, JOHANN CHRISTOPH, kopparstickare 122
- HAGBERG, ERNST DANIEL, målare 205
- HAGELBERG, NIKLAS DANIELSSON, målare, miniatyrmålare *261, 262
- VON DER HAGEN, MARIA g. m. Paul Kalwagen, donation 240, 241, gravsten 252 vapen 252
- HAHN, CANUTUS, biskop i Lund 121
- HAIN, THOMAS, kyrkoherde, porträtt 126
- HAINER, ANNA, F. g. m. Karl Johansson, donation 400, 416, 417
- HAKAN (ÅKE) TRUTSON (TRUEDSSON), snickare, bildsnidare (d. 1687) 220, 222, gravsten 249
- HALLBERG, C. G., guldsmedsfirma 139, 146, 419
- HAMILTON AF HAGEBY, HUGO JOHAN, friherre, fältmarskalk 96
- HAMMER, INGEBORG HÅKANSDOTTER g. m. Jöns Hansson Gullberg, porträtt 264
- HAMMERUS, CASPARUS, kyrkoherde, porträtt *260 261
- HANNERZ, ANDERS A:son, kyrkoherde, porträtt 263
- HANS, guldsmed 80
- HANS ANDERSON 408
- » HANSSON, gravinskrift 99

- HAÑS JÖRGENSEN (GÖRANSSON), kyrkoherde 119, epitafium 118
 » KLAUSSØN, guldsmed 416
 » konung av Danmark, Norge och Sverige 284, 286, 291, 305
 » PERSSON, smed 307
 HANSSON, OLA, arrendator 128
 » OTTO WILHELM, kyrkoherde 308
 HARALDSSON, JÖNS, murmästare (1777) 325
 HARTMAN, JACOBUS, urmakare i Leipzig 405
 » PEITER, målare 396
 HASE, ELISABET g. m. Berent Meyer, epitafium 442, *445
 HATON, CLAUDE, kopparstickare 123
 HEDENGRAN, AMBROSIUS, tecknare och kopparstickare 123, 266, 452
 HEERMAN, ANDERS, majör 450
 » CECILIA CATHARINA g. m. And. Lindahl, kistplåt 450
 » MAGNUS, hovrättsråd. bruksägare 452
 » LAURENTIA HELENA f. Schult, kistplåt 450
 » MICHAEL, kyrkoherde 450
 » NICLAS (NILS), JOHAN, sadelmakare, handelsman, riksdagsman, kistplåt 450
 HEFFNER, HEDVIG 424
 » VIRGILIUS, guldsmed 416, 424
 HEISS, ELIAS CHRISTOPH, målare, kopparstickare 122
 HELLERSTRÖM, ABRAHAM, handelsman, donation 221
 HELVIGA JOHANSDOTTER g. m. Knut Petersson, epitafium 106
 HENCK, JULIANA DOROTHEA g. m. Wilhelm Schröder 424
 HENDRICH OFVESØN, gravsten 408, 434
 HENRICH... (R)SON, gravsten 96
 HENSCHEN, SALOMON, kyrkoherde, donation 8
 HENSTRÖM, NILS-HARALD, stadsarkitekt 301
 HERLÖFSSON, I., kyrkoherde 128
 HERMAND PEDERSEN, donation 420
 HERRLIN, GUNNAR, kyrkoherde, donation 246, porträtt 264
 HESSELGREEN, W., 9
 HESSELGREN, MATHIAS, lantmätare 181, gravsten 99
 HESSHAUSEN, ALEXANDER, ryttmästare, begravningsfana 449
 HESSLÉN, NILS, biskop i Lund 460
 HEURLIN, CHRISTOFER ISAK, kyrkoherde i Karlshamn, statsråd, biskop i Växjö, porträtt *262
 HILDER, HANS, kyrkoherde, porträtt 126
 HILLECIER PEDERSDOTTER, gravsten 95
 HINRICK... , gravsten 95
 HISING se RISING
 HIUTTNING, gravsten 439
 HJELM, LOVISA CHARLOTTA g. m. Jacob Anders Rönnow 450
 HJORT, FREDRIK, överstelöjtnant, gravvård 308
 HJORTH, RAGNAR, slottsarkitekt, byggnadsråd 48, 77
 HJORTZBERG, OLLE, konstnär, professor 156, *157
 HOFLIN, JOHANNES, klockare, gravsten 96
 » LISA, gravsten 96
 » MARIA, gravsten 96
 » SVEN, gravsten 96
 HOLBECH, NIELS PETER, dansk målare 263
 HOLBEIN, HANS D. Ä., tysk konstnär 365
 HOLEBEKE, JOHANNES, gravsten 90, *93
 HOLLBECK, ANNA HELENA, f. Ståhl, prostinna, gravvård 307
 » CHRISTIAN, prost 307
 HOLM, CARL, smed 74
 HOLMBERG, PER EMANUEL, guldsmed 78, 80
 HOLMER, ALBRECHT, köpman, gravsten 190
 HOLMSTRÖM, LARS 146
 HORSTER, JESPER, inspektör 439
 » JOHAN WILHELM, rådman, kämnerspreses, tit. borgmästare, riksdagsman 460
 » ULRICA g. m. Jöns Södergren 439
 HUITFELDT, ARILD, dansk rikskansler o. historiskrivare 282
 HULTMAN, JOHAN ÖNERT, handelsman 120
 » ULRICA LOVISA f. Bolin, minnesplåt *118, 119, 120
 HUYSVOOCHT, POWULVS CARSTENSZ, holländsk skeppare, gravsten 247
 HYPHOFF, GOTTFRID, kyrkoherde 414
 » MAGDALENA g. m. Lars Weidman, donation 414, 450, epitafium 446
 » SOPHIA g.1:o Jöns Nilsson Wankif, 2:o Hans Mattsson Abelin 180
 AF HÅKANSSON, ANDERS, friherre, landshövding 460
 HÅKANSSON, A., tunnbindarmästare 422

- HÖFFLIN (HÖFVELIN), LARS, byggmästare 203, 230
 HÖGBERG, FRITZ, målare *262, 263
 HÖRBERG, PEHR, konstnär 264
 HÖRLIN, TOR, konstnär 145
- INGEBORG SVENDSDOTTER g. m. Knut Petersson,
 epitafium 106, 110
 INGER CLAUDSDATTER g. m. Claus Ditmersen
 (Dithmer), donation 406, gravsten 436
 » PEDERSDOTTER, gravinskrift 99
 »INGERS SVEND LAURITSEN», gravsten 96
 INGRID SUNESDOTTER g. m. Gumme Berg, grav-
 sten 253
 INNOCENTIUS VIII, påve 284, 305
 ISAAC NIELSON (NIELSSEN), murmästare 322, 457
 ISAAK NIELSSON, handelsman, donation 266
 ISACK NILSSON 182
- JACOB, tegelslagare 344, *346
 JANSSONIUS, ANDREAS, kyrkoherde 80
 JENS CHRISTENSEN, gravsten *437
 JENS HANS, FRS 408
 » JENSEN (d. 1601, grav (sten) 387, 436
 » JENSØN (d. 1639), gravsten 430
 » PEDERSON, borgmästare 406, gravsten 430
 JOHAN III, konung av Sverige 64
 JOHAN MICKELSSON, borgmästare (1667) 180
 » PEDERSON, gravsten 95
 » snickare 224
 JOHANSSON, ANNA, f. Hainer, donation 400, 416,
 417
 » ARTUR, skulptör *159, 161
 » KARL, kyrkvård, donation 400, 416
 417
 JONAS, gravsten 256
 » SUNNESSON, handelsman, gravsten 254
 JONN PEDERSON 408
 JORDAHN, DIEDERICH, ryttmästare, epitafium
 112, *113
 JUHLIN, N., guldsmed 240
 JUTE, KNUT, donation 78
 JÖNS BROMMESSON i Ettebro (1704), gravsten 96
 » CHRISTENSSON, donation 414
 » HARALDSSON, murmästare (1779) 306
 JÖNSSON, PER, orgelbyggare 77, 410, 411
 » PER, urmakare 458, 459
- KALWAGEN (CALWAGEN), FREDRIK, tullskrivare
 252
 » (CALWAGEN) MARJA g. m. Gislo Pihl-
 gard 252
 » (CALWAGEN), PAUL, handelsman,
 donation 240, 241, gravsten 252,
 vapen 252
 KAMPF, CONRAD, guldsmed 237
 KAREN TORESDOTTER g. m. Kristoffer Jakobs-
 son 74
 KARIN JOKOMSDOTTER, gravinskrift 99
 KARL KNUTSSON (BONDE), svensk konung 282
 KARL V, tysk-romersk kejsare, vapen
 KARL X GUSTAV, konung 180, 194
 KARL XI, konung 199, 204, 223, 266, 352, kartusch
 119, minnestavla 123, 452, namnchiffer 446, 447,
 porträttbyst 261, spegelmonogram 266
 KARL XII, konung 83, bibel 127, 266, 453, mono-
 gram 266, 452, namnchiffer 224, 226, 268
 KARL XIII, hertig Karl, sed. konung, 116, 304,
 namnchiffer 228, tal 123, 228, 266
 KARL XIV JOHAN, konung, namnchiffer 411, tal 123
 KARL OTTESSON, epitafium 100
 KARREN (KATARINA) SVENDSDOTTER g. m. Caspar
 Petersson Skov, donation 78, 90, epitafium 108,
 110, *111, *113, vapen 78
 KARZMAN, HARMEN WILKE, epitafium *105, 106
 KEBBON, CARL GUSTAF, kopparslagare, gravsten
 307
 » JOHAN, komminister 307
 KELM, g. m. Oluf Casparsson (1770) 428
 KERHASEN, JOHAN, donation 82
 » MARIA, donation 82
 KEVENTER, HANS CHRISTOPHER, donation 242
 » MATHIAS, fil. magister 242
 KEYSER, HENRICH, boktryckare 266
 KIERSTIN g. m. Olof i Möllenäs 70
 KINDSTRÖM, LARS-GÖRAN, fil. lic, museiintendent
 288
 KJERNÅS, C. A., guldsmed 80, 82
 KLARA HANSDOTTER, gravsten 249
 VON KLATTAU, LAURIN, konstnär 400
 KLAUS SNEDKER, snickare 406
 KLAWES, GERTSEN, gravsten 90
 KLEIMER, konstnär 126
 KLEINBORG, JOHAN, epitafium *98, 100
 KLEYMANN (KLEIMANN), ARNOLD, klockgjutare
 129

- KLINTORPH, HENRICH, köpman, (1714), gravsten *252
- KNEGENDORFF, NICOLAUS, epit, inskrift 118
- KNEGENDORP, CLAES, donation 84
- KNUT PETERSSON, borgmästare, epitafium 106, *110
- KOCK, BARBRÅ CATHARINA g. m. Tomas Michelson, gravsten 250
- » HELENA, gravsten 92
- KOCKUM, FRANS HENRIK, handlande, fabriksidkare 162
- KOCKUM, HERBERT, arkitekt 144, 145, 151, 156
- KOCKUMS JERNVERKS AB 150, 151
- KOLDING, PEDER JENSEN, dansk bildhuggare 70
- KORP, JOHAN WILHELMSON 93
- VON KRAFFT, DAVID, konstnär 262
- KRISTIAN, danska konungar, se CHRISTIAN
- KRISTOFFER, konung, se CHRISTOFFER
- KRISTOFFER JAKOBSSON 74
- KROK, JEPPE 295
- » LASSE 295
- KRONBERG, CARL, »arbetsborgare» 439
- KROON, N., donation 247
- KRUSEN, ANNA g. m. Friedrich Vogelstock, epitafium 442, *447
- KRÖGER, JOHAN, donation 222
- KULBERG, BÄNCTA, gravsten 99
- KULLBERG, LOUISE U., gravvård 308
- KÖNIG, PETRONELLA, donation 229
- LAGERHEIM, OLOF ELIAS (WEIDMAN, adl.), friherre, president 414
- LANGE, JOHANNA DANIELSDOTTER g. m. Tomas Broome 229
- » MARINA, gravsten 250
- LARS i Näset, taktjärare 182
- LARSON, UNO O., disponent, donation 160, *161
- LAURITS ERICKSON 408
- » PEDERSON, rådmän och borgmästare (d. 1641), gravsten 96, epitafium 119
- LAVRIS HANSON, gravsten 91
- LEWENHAGEN, ANDERS, handelsman 13
- » CATHARINA g. m. Swen Witte, gravsten 13
- LILJEDAHL, JOHAN, guldsmed 418
- » JOHAN THEODOR, garverifabrikör, 452, donation 412
- LILJEDAHL, EMILIA (EMMA) g. m. Gottfrid Adlerz 452
- » JOSEPHINA, kistplåt 450
- LIND, HUGO 140
- LINDAHL, ANDERS, skeppsklarerare 450
- » NICOLAUS, handelsman, donation 229
- » THEKLA, donation 88
- LINDBLOM, JOHAN CHRISTER, häradshövding 14, 15
- LINDE, fru 161
- LINDEGREN, AGI, slottsarkitekt 47, 223, 229
- LINDENOV, OTTO, länsherre på Sölvesborgs slott, donation 403, 404, vapen 406
- LINDGREN, CATARINA BENEDICTA g. m. Olof Lundgren, donation 420
- » GUSTAF, arkitekt 318, 322, 356, 358, *403, 404, 405, 409, 410
- » PETER, bagare 420
- LINDH, PETER, bildsnidare, spegelfabrikör 216, 221, 228
- » snickare 456
- LINDSTAM, RICHARD, kyrkoherde 127, 148, 162, donation 82
- LINDSTRÖM, TH., kyrkoherde, porträtt 264
- LINDQUIST, IVAR, professor, språkforskare 429
- LINDWALL 8
- LISA, g. m. Mathis i Hasselstad 70
- LISBETH NIELSDOTTER, gravsten 95
- LJUNG, FOLKE VALDEMAR, konstnär 264
- LOCHERVITZ, DOROTHEA, gravsten 12
- LOCKERWITZ, MARIA CLAUSDOTTER g. m. Wilhelm Schlyter, donation 85
- LORENZEN, CHRISTIAN AUGUST 263
- LORICH, CARL, handelsman, donation 235
- » FILIPPA g.3:o m. Lars Weidman 414
- LOVÉN, ERIC, stadskamrer 162
- LUCIA SVENSDOTTER 222
- LUND, BENGT CHRISTENSEN, kyrkoherde (d. 1626) 388, 404, 418, epitafium 441, *443, 446
- LUNDBERG, CHRISTINA g. m. Nicolaus Lindahl, donation 229
- » JOHANNES, kyrkomålare, bildsnidare 49, 264, *265, 266
- LUNDGREN, CATARINA BENEDICTA, donation 420
- » GUSTAV, tandläkare, donation 162
- » INGVAR, kantor 162
- » OLOF, handlande, riksdagsman, donation 420
- LUNDGREN, VALFRID, gjutare 162

- LUNDH, HENRIK THEODOR, konduktör 216
- LUNDIN, ASTRID MARIA, f. Olsson, donation 160
- LUNDSTRÖM, JÖNS, murmästare 192, *203
- LUTHER, MARTIN, reformator, 61, 220, 402, port-rätt 123, *124
- LYCHOVIUS, MAGNUS, klockare, gravsten 97
- LÖFQVIST, JONAS, snickare 407, 409
- LÖNBLAD, EMILIA, konstnärinna 394
- » JOHAN ULRIK, målarmästare, teckningslärare 394, 403, 404
- MAAS**, MATHIAS 8
- MACHMAN, SANDER, borgmästare 430
- MAES, ELISABETH g. m. Wilhelm Corvin 129
- » JESPER, köpman 129
- MAGDALENA LARSDOTTER g. m. Hans Jörgensen, epitafium 118
- MAGNUS ERIKSSON, konung 282
- MAGNUSSON, J., orgelbyggare 409
- MALM, NILS FREDRIK, handlande, rådman, donation 424
- MALMBERG, EMIL, kyrkvärd, donation 424
- MALMSTRÖM, JOH. C-SON, handelsman, rådman, gravsten 254
- MANDELGREN, NILS MÄNSSON, tecknare, kulturhistoriker 75,,*76, 360, 378, 429
- MANKELL, OTTO AUGUST, arkitekt, tecknare 66, 223
- MAREN JOCHIMSDOTTER g. m. Laurits Pedersön, gravsten 96
- MARENE JENSDOTTER g. m. Jens Nielsen Gris, gravsten 94
- » POVELSDATTER g. m. Owe Hendriksøn Flue 408, gravsten 432
- MARGRETE SANDERSDATTER g. m. Mogens Matzson, gravsten 430, 432
- MARGARETA HANSDOTTER g.1:o Johan Hermanson Schlüter, 2:o Jesper (Caspar) Skov, donation 80, gravsten 91
- MARGARETHE g. m. Peder Karstensen, donation 406, 420
- MARIA LARSDOTTER g. m. Johan Schults, donation 243
- MARINE g. m. Jens Pedersen 406
- MARKSTRÖM, K. G., guldsmedsaktiebolag 82, 139, 159
- MARTZAN, MELCHIOR, dansk boktryckare 127
- MASSMAN, FRIEDRICH, kvarnägare, donation 80, 83
- MATS JENSEN, biskop i Lund 8
- » SKRIUER 408
- » HANSSON, kyrkoherde 180
- MATTIAS JÖNSSON, snickarålderman (1707) 223, 268
- MATTSON, INGRID, fru, donation 419, 424
- MATZDORF, LUCAS, handelsman. donation 236
- MAUS, ZACHARIAS, målare 106, *110
- MAXIMILIAN I, tysk kejsare 231
- MELANCHTON, PHILIPP, reformator 220
- MENEHAGER, ELISABETH g. m. Peter Åhsberg, gravsten 256
- MERIAN, MATTHÄUS, kopparstickare 264
- MESTERTON, LUCIA g. m. Henrik Fries, donation 241
- » LUCIA CATHARINA g. m. Anders Fischerström 206
- METTE JENSDATTER 408
- » PEDERSDATTER 408
- MEYER, BERENT, skrivare och ridfogde, epitafium 442
- » GERHARDT, klockgjutare 268
- » JOHAN, guldsmed 235
- » JOHANNES, lantmätare *7, 11, 284, 293, 294, 295, 296
- » ZACHARIAS, guldsmed 237, 240, 242
- MICHAEL SVENSON, gravsten 250
- MICHELSON, TOMAS, skeppare, gravsten 250
- MILLICH, NICOLAES, skulptör 261
- MODIGH, CARL, stadsbyggmästare 136, 137
- MOGENS MATZSÖN, borgare i Sölvesborg 432, gravsten 430
- MOGENS PEDERSON, gravsten 95
- MOGENSEN, MOGENS, arkitekt 189, 190
- MOLL, DIETRICH, målare 394
- MONETT, JOHAN MAGNUS, garvarmästare, donation 455
- MORELL, JOHAN CARL, kyrkoherde, porträtt *261, 262
- MÄRTENSSON, A., orgelfirma 76, 138, 145, 159, 223, 409
- » GOTTFRID, ledamot i kyrkobyggnadskommittén, Ronneby 148
- MÄSTER GÖRANSSON se HANS JÖRGENSEN
- MÖLDENER, PETRONELLA g. m. Carl Lorich, donation 235
- MÖLLER, musikdirektör i Kristianstad 410
- MÖRK, GRETA 424

- NELS AAGESEN, rådman, gravinskrift 99
 NEUENDORF, CARL ABRAHAM, guldsmed 159
 NICOLAUS HERMANNI, biskop i Linköping 295
 » MYNTEMESTER, donation 127
 NIELS HANSON, gravsten 91
 » LARSSON SKIEPP, kronobåtsman (1692) 350
 » KNUDSON, rådman, kyrkoföreståndare (1622) 404, gravsten 387, 436
 NILSSON, ANDERS, bankdirektör, donation 424
 » ANDERS, kyrkvård, donation 415
 » ANNA, sjuksköterska, donation 426
 » AMELIE, donation 415, 421
 » HILLEVI, konstnärinna 160
 » JOHAN 421
 NILSSON-KJÄLLHARD, HELLVI, textilkonstnärinna 426
 NILSSON, SIGNE, textilkonstnärinna 89
 » SVEN MARTIN, grosshandlare, donation 425
 » WIVEN, guldsmed 80, 415, 416, 417, 454
 NORBERG, DAG, professor 92
 NORBLAD, ALLAN, konservator, dekorationsmålare 47, 49, 70, 74, 100, 122, 125, 126, 198, 212, 359, 360, 368
 NORBY, SÖREN (d. 1530), dansk sjömilitär 282
 NORGREN, ANDERS, rådman 450
 » PETRONELLA g. m. Michael Heerman, kistplåt 450
 NYBLAD, GEORG, major 148, donation 146
 ODDER, LARS MÄRTENSSON, kyrkoherde 296
 OHLSSON, C., antikvitetshandlare 128
 » M & O, klockgjuteri 148, 162
 OLAUS PETRI, reformator 402
 OLLERS, EDVIN, målare och konsthandlare 147
 OLOF DEN HELIGE, norsk konung 8
 OLSON, ERIK, konstnär 66, *68
 OLSSON, G., guldsmed 82
 » HILDA, hemslöjdsfirma 247
 » OSKAR, ledamot i kyrkobyggnadskommittén i Ronneby 148
 » P. E., bildhuggare 156, 158
 OLSSONSKA graven, Karlshamn, gravsten 256
 OLUF ANDERSON 407, 408
 » OLUFSON 72
 OSANDER, GUNILLA OLSDOTTER g. m. Måns Christophersson Frostman 266
 OSKAR II, konung 128, 162
 OTTO, hertig av Braunschweig och Lüneburg 282
 OTTO, se STATIUS
 OWALD, OSVALD, konservator, Malmö 361
 OXENSTIERNA, JOHAN GABRIEL, greve, kanslipresident, skald 116
 PAFFRATS, ELISABETH g. m. Jörgen Hansson Rönnow 119
 PARSBERG, VERNER, riddare, riksråd, länsherre på Sölvesborgs slott 282
 PEARSSON, ERNST, lantbrukare 148
 PEDER CHRISTENSØN 408
 » JENSØN, gravsten 430, 432
 PEDER KARSTENSEN, kyrkvård 408, donation 406, 420, gravsten 406, 434
 » LAURIDSØN, rådman (d. 1580), epitafium *99, 100
 » MOGENSEN, gravsten 95
 PEHR PERSSON, borgare i Karlshamn 180
 » SNIDKARE, snickare 223
 PER SUNESSON, timmerman 184
 PERSSON, OLOF, bankdirektör, donation 426
 » PER, redaktör 440
 PETER NILSSON, handelsman, gravsten 252
 PETERSEN, HEDVIG CHRISTINA, f. Linell, gravsten 14
 PETERSSON, AUGUST, riksdagsman 128
 » FERDINAND, kyrkvaktare 162
 PETRUS MATSON, fogde, tulltjänsteman (d. 1619), gravsten 90, 91
 PETERSSON, SAM., AB, guldsmedsfirma 160
 PETERSSON (1882), urmakare 458
 PHALLÉN, HANS, d. ä., guldsmed 240
 PIHLGARD, GISLO, rådman 182, 252
 PIHLMAN, JÖRAN, se Adlersten
 PILO, PER OLOF, andre lantmätare 304
 PRAHL, PETER, gravsten 254
 PRECHT, BURCHARDT, skulptör 261
 PÄR JONSON i Sörby, gravsten 95
 QUIDING, CECILIA g. m. Erasmus Trädgård 195
 RADOU (RADU), ELISABETH g. m. Arnold Du Rees 120
 » » JAKOB, handelsman 120
 VON RAJALIN, JOHAN, friherre, viceamiral, landshövding 303, 358
 » » TOMAS, viceamiral 303
 RANTZAU, HEDVIG g. m. Tage Ottosen Thott 392

- DU RÉES, ARNOLD, borgmästare, justitiepresident
120 begravningsvapen *119, 120
- REMBRANDT HARMENSZ VAN RHLJN, bibelillustration 266
- RENI, GUIDO, italiensk konstnär 122
- RESENIUS, JOHANNA g. m. Jörgen Hansson Rönnow 119
- RETTIKE, CLAUS, borgmästare (d. 1625), gravsten 406, 436
- REUTERDAHL, HENRIK, ärkebiskop 448, 449
- RICHERT, INGEBORG g. m. Pehr Jönsson Ring, donation 184, 221
- RING, PEHR JÖNSSON, donation 221
- RINGSTRÖM, GUSTAF (Glasmålerifirma) 64, 66
» HENNING (Glasmålerifirma) 64, 66
- RISBERG, kopparslagarmästare 206
- RISING, PETER, kyrkobyggmästare 202, 203
- RODHE, EDVARD HERMAN, kyrkoherde, sed. biskop i Göteborg, porträtt 263
» EDVARD MAGNUS, biskop i Lund 148, 162
» WILHELM, snickare 184, 203
- ROOSWAL, GUSTAWA MARIA MATILDA g. m. Axel Emil Charpentier, grav 311
- ROOSVAL, JOHNNY, professor 335
- ROSENBORG, B. M., murmästare 188
- RUBENS, PETER PAUL, flamländsk konstnär 106
- RUDBECK, OLOF PETER, major 425
- RUHMOR, SOPHIA, gravsten *433, 434
- RUNDGREN, SIGNE 126
- RUNDQWIST, MARIA JOHANNA, f. Ulfwenklou, gravsten 13
- RYDBECK, MONICA, docent 310, 382
- RYDBERG, kopparslagarmästare 210
- RÖNNOW, CARL JACOB 450
» GUSTAF ADOLF 450
» (RUNNOW), JACOB ANDREAS, kyrkoherde, rektor 460, kistplåt 450
» JÖRGEN HANSSON, kyrkoherde, epitafium 119
» KATRINA LOVISA CHARLOTTA 450
- SAMSON, ALF, konstnär 160
- SAMUELSON, WICTOR, donation 241
- SANDAHL, ANNA, fröken 424
- SANDSTRÖM, SVEN, guldsmed 160
- VON SAXEN, BARTHOLD 97, 98
» » MARIA g. m. Anders Thörn, gravsten 98
- SCHAEIJ, EVA CATHARINA g. m. Theodor Christophers, gravsten *95, 96
» PETER D. Ä., handelsman, rådman 229
» PETER D. Y., handelsman, handelsborgmästare, donation 229, 242
- SCHLYTER, BJÖRN, donation 64, 66, *67
» CARL JOHAN, professor, donation 64, 66, *67
» CLAS 10
» GUSTAF RAGNAR, lektor, donation 64, 66, *67
» IVAR, donation 64, 66, *67
» RAGNAR OLOF OSKAR, överdirektör, donation 64, 66, *67
» WILHELM, donation 85
- SCHLÜTER, ELIAS, rådman 108, donation 90. gravsten 95
» HENRIK, rådman (d. 1659) 80
» HENRIK 108
» HERMAN, borgmästare (d. 1636) 64, donation 82, epitafium 106, *107, 108, *109
» HERMAN D. Y. 94, 108
» JOHAN 108
» JOHAN HENRIKSSON, donation 80
» JOHAN HERMANSSON 80
» KATARINA, donation 82
» MARGARETHA 108
- SCHMIDT, WILHELM ELIAS, handlande, kommerseråd, donation 217
- VON SCHOTING, ISAK, rådman, donation 80
» » JOHAN, handelsborgmästare, justitieborgmästare, donation 127, 128
- SCHREJL (SKREIL), CHRISTINA g. m. Andreas Westman, gravsten 253
- SCHREIL, JOHAN, varvsdirektör 253
- SCHRÖDER, CARL W, handelsman, vicekonsul, donation 221
» CASPAR, hovbildhuggare 250, 260, 261, 443, epitafium *255
» CHRISTOPHER, borgmästare 198, 202, 213, 443, epitafium *255, 256, *257, *258, 259, 260, gravsten 250, porträttrelief *257, 260, 261
» DIETRICH, barberare och kirurg, epitafium 443, *443

- SCHRÖDER, HENRIK, grosshandlare (f. 1687) 424, 443
- » JOHAN, smed 443, 451, 460
 - » SAMUEL, se SCHRÖDERSTIERNAN
 - » WILHELM, brukspatron, assessor (f. 1727) 424
 - » WILHELM, handlande (f. 1757) 443, 460, donation 424
- SCHRÖDERSTIERNAN, SAMUEL (Schröder, adl.), bergsråd 424
- SCHULT, LAURENTIA HELENA g. m. Anders Heerman, kistplåt 450
- SCHULTS, JOHAN, knappmakare, donation 242
- SCHWAN, OLOF, orgelbyggare 226
- SEBASTE, biskop i Armenien, se S. Blasius 362
- SEDERBERG, HENRIC, kyrkoherde, prost 307, porträtt *260, 262
- » SARA C., g. m. Carl Gustaf Kebbon, gravsten 307
- SEDERDAHL, svarvare 416, 417
- SEITZ, HERIBERT, docent, förest. för Armémuseum 120
- SELDENER, MATTHIAS, gravsten 256
- SELLANDER, MATHIAS CHRISTIAN, kyrkoherde, rektor, prost, epitafium 446, *448
- SELLERGREN, EGRON FABIAN, civilingenjör, stadsingenjör 14
- SERGEL, JOHAN TOBIAS, professor, hovintendent, skulptör 126
- VON SETH, E. A., överste 162
- SILLE CHRISTENS DATTER, gravsten 432
- SIÖBLADH, ERIK, friherre, landshövding 202
- SJÖSTRÖM, I., smed 420
- SKOOG, CARL, kyrkvaktare, donation 243
- SKOU, MATHIAS, gravsten 94
- SKOUG, ANNA LAWESDOTTER g. m. Pehr Carlsson Gran, epitafium 112, *114, *115
- SKOV (SCHOV), CASPAR (JESPER) PETERSSON, borgmästare 112, donation 78, epitafium 108, 110, *111, *113, vapen 78
- SMID, MICHEL, smed 74
- SMITH, AXEL, konstnär 263
- » ERIK, kassör, donation 266
- SMITT, MARIA JESPERSDOTTER g. m. Christopher Findorph, epitafium 115, *116
- SOFIA av Mecklenburg — Schwerin, dansk drottning, g. m. Fredrik II, vapen 56, 58, *63
- SOLIS, VIRGIL, tysk målare och grafiker 58
- SOPHIA AMALIA, drottning g. m. Fredrik III 73
- SORBON, MARIA MAGDALENA g. m. Joh. C:son Malmström, gravsten 254
- SPARRE, (av Skåne), CLARA g. m. Tage Aersnden Thott 408
- SPARRE, FREDRIK, greve, rikskansler 116
- SPARRE, (av Skåne), GABRIEL, major 425
- SPEGEL, HAQUIN, ärkebiskop 66, 126, *161, 162
- SPIELER, MATTHIAS, byggmästare 214
- SPOLIN, CATHARINA, gravsten 254
- » JOHAN, gravsten 254
- STRÄHLENHJELM, ANNA ELISABETH g. m. Johan Kebbon 307
- STÄHL, ANNA HELENA g. m. Christian Hollbeck, gravvård 307
- STARCK-LILIENBERG, HILDA, textilkonstnärinna 86
- STATIUS OTTO, bildsnidare från Lüneburg 74, 396
- STENBERG, THYRA, konstnär 264
- STENBOCK, MAGNUS, greve, fältmarskalk 226
- STEPHAN PEDERSON, gravsten 95
- STROKIRCH, MICHAEL, ekonomiståthållare 214
- STRÖMBERG, KARL, målare 210, 220
- STURK, HANS OLOFSSON, guldsmed 82, 236
- STYRE, ANDERS, murmästare 203
- STÄHL, LARS, handelsman, gravinskrift 99
- SUNDIN, MAGNUS, överstelöjtnant, donation 83
- » O., överläkare, donation 146
 - » ZACHARIAS, borgmästare 83
- SWAHN, PETER, snickare 203, 206
- SWANE, JACOB, gravsten 91
- SVANLUND, CARL, apotekare 420
- » EMIL, apotekare, donation 420
 - » PER CHRISTOFFER, apotekare 420
- SWANTE, JACOB, gravinskrift 99
- SVENSSON, EMIL, nämndeman 162
- » JOHANNA, donation 160
 - » KARIN, donation 236
 - » OLLE, guldsmed, donation 236
 - » OSCAR, konservator 106
 - » PETER, donation 160
- SÖDERBERG, NILS, gravsten 252
- » SALOMON, gravsten 252
- SÖDERGREN, familj, gravvårdar 308
- » JESPER, grosshandlare, gravvård 308
 - » JÖNS, handlande, (grav) 439
- SÖDERSTRÖM, MOSES, amiralitetsapotekare, antikvitetsamlare 299

- SÖRENSEN, J., kartograf 295
- TELEFSEN, organist, orgelbyggare 410
- TENGBOM, JOHAN, borgmästare, donation 266
- THESSMAN, CAROLINA CECILIA g. m. Jesper Södergren, gravvård 308
- THORNGREN, KARL-GÖSTA 429
- THORSELL, OSCAR, brukstjänsteman 162
- THOTT, IVAR AXELSSON (d. 1487), riksråd 282
- » TAGE ANDERSEN, länsherre på Sölvesborgs slott 408, donation 8
 - » TAGE OTTESEN, danskt riksråd 392, 394, 396, 398, 408, donation 394, 396, 398
- THÖRN, ANDERS, köpman, gravsten 97
- TIESEN, HANS (d. 1636) 414, gravsten *437
- TILLIG, GEORG, plåtslagare 203
- TORD MURMÄSTARE 45
- TORÉN, ANNA, doktorinna, donation 243
- TORHAMN, GUNNAR, konstnär 137, *139, 189, 190
- TORP, H. J., prokurator, donation 85
- TOTT, THAGE, se THOTT, TAGE ANDERSEN
- TOURNEUR-NICODÈME, M., dr 231
- TRETOW, AUGUST THEODOR, kyrkoherde, porträtt 263, donation 264
- TROTZ, JOHAN OTTO EMANUEL, bergsingenjör, metallurg 162
- » SELMA PETRONELLA, f. Ahlström 162
- TRULS GIURDSSON 222
- TRÄGÅRDH, ELSA DOROTHEA g. m. Michael Heerman 450
- TRÄGÅRD, ERASMUS, prost, gravsten 194, 195
- TUULSE, ARMIN, professor, konsthistoriker 288, 311, 333, 352
- TÖRNGREN, BENGT, kapten, donation 409
- TÖRNSTRÖM, HELENA g. m. MATHIAS WAHLSTRÖM, gravsten 254
- UGGLA, MARIA ELISABETH g. m. Hans Ehrenstråle 117
- UGLA, MAGNUS, predikant, gravsten 96
- UGLE (WGLE), NIELS 406
- UHLFELT, EBBE, riddare, riksråd, gen. löjtnant, riksjägmästare 449
- ULF STAFFANSSON, se ULV
- ULFVENKLOU, HINDRICH GUSTAF, major, mystiker epitafium 115, 116, *117
- » MARIA JOHANNA g. m. Nils Magnus Rundqvist 116
- (ULV), ULF STAFFANSSON, häradshövding 295
- UNGER, OLUF, handelsman, gravsten 252
- URUP, KIRSTEN g. m. Tage Ottesen Thott 392
- WACHTMEISTER, AXEL HANS EDVARD AXELSSON, greve, ryttmästare, donation 159
- VADI (el. BODVAR), namn på runsten 430
- WAGENER, JOHAN, urspr. fr. Amsterdam, handelsman, brukspatron, gravsten 253
- WALHGREN, CATHARINA MARIA g. m. Niclas Johan Heerman 450
- » SIGNE, textilkonstnärinna 86
 - » SVEN, konservator 220, 400
- WAHLSTRÖM, MATHIAS, skeppare, gravsten 254
- VALDEMAR I, dansk konung 281, 282
- VALDEMAR II, dansk konung 5
- VALDEMAR ATTERDAG, dansk konung 282, 342
- WALLENBERG, AXEL, skulptör *158
- WALLIN, OLGA, donation 246
- WANKIF, JÖNS NILSSON, kyrkoherde i Asarum 180
- WARNEKE, JACOB, målare 206, 223
- WEIDENHIELM, LARS (WEIDMAN, adl.), preses i kämnarsrätten, borgmästare, donation 414, 450, epitafium 446
- WEIDMAN LARS, se WEIDENHIELM
- WEIDMAN, OLOF ELIAS, se LAGERHEIM
- WELSHUYS, HEDWIG g. m. Henric Sederberg, porträtt *261, 262
- WELSHUYSEN, CHRISTIAN, handelsman, donation 242
- WELSHUYSEN, ELISABETH, gravsten 254
- WENNBERG, THURE, arkitekt 192
- WENNERSTEN, ingenjör, donation 83
- WENSTER, CHRISTIAN, organist 267
- WENZEL, konung av Böhmen och Tyskland 400
- WERNER ANDERSSON, borgmästare († 1629) 6, epitafium 119
- WERNSTEDT, CARL LAGO, sekr. i kommerskollegium 147
- WERNSTEDT, HEDVIG se GRENANDER, HEDVIG
- WESTDAHL, CARL, fil. dr, konsistorienotarie, donation 264
- » CARL MAGNUS, kyrkoherde, porträtt *263
- WESTER, BERTIL, fil. dr 411
- WESTERBERG, ANDERS, lantmätare 184
- WESTHUS, JÖRGEN, borgmästare († 1611), gravsten 98

- WESTIN, FREDRIK, målare, professor 216, *217
 WESTMAN, ANDREAS, gravsten 253
 WETTERHOLTZ, ANDERS, klockgjutare 129
 VON VETTRING, NICOLAUS 434
 WICKENBERG, JONAS, handlande 83
 » PETRONELLA MARIA g. m. Jonas
 Gothilander 83
 WIDÉN, SOFIA, textilkonstnärinna 424
 WIDING, SVEN, handelsman, gravsten 254
 WIFSTRAND, ALBERT, professor 243
 VILHELM, hertig av Lüneburg 282
 WILHELMSON, CARL, konstnär 263
 VINGAARDT, MATZ 452
 WINGE, CATHARINA, donation 222
 WITTE, SVEN, handlande och rådman, gravsten
 13
 VOGELSTOCK, FRIEDRICH, kirurg, affärsman, do-
 nation 203, epitafium 442, *447
 VOLTAR HINDRICSSON, epitafium *102, *103, 104
 WREDE AF ELIMÄ, GUSTAF (GÖSTA) ERNST, fri-
 herre, godsägare, civilingen-
 jör, grav 15
 » » LAURA BRITA, f. Fornell, fri-
 herrinna, donation 161
 » » OTTO, friherre, vice härads-
 hövding 147
 WULF, JOCHIM, gravsten 95
 WULFF, OLUF, urmakare 206
 WÄHLIN, CARL LUDVIG, kyrkoherde, porträtt *262
 » THEODOR, domkyrkoarkitekt 47, 72, 74,
 189
 YSTRÖM, A. P., kopparslagare, donation 128
 ZACHARIAS, BENGTSON, tullskrivare, gravsten 254
 VON ZEIPEL, CARL SAMUEL FREDRIK, författare
 och skald 425
 » » JOHANN FRIEDRICH, löjtnant, fab-
 riksidkare, donation 425
 ZERGE, OVE, porträttmålare och tecknare 264, 452
 ZETTERWALL, HELGO, domkyrkoarkitekt 211, *303
 309
 ZICKERMAN, SOPHIE ANETTE, g. m. Per Erik Gus-
 taf Gullander 308
 ZIERVOGEL, CHRISTINA JULIANA, g. m. Johann
 Friedrich von Zeipel, donation 425
 » EVALD, tit. professor 425
 ÅBERG, A. (cl. J. P.), orgelbyggare 409, 410, 411
 ÅBOM, JOHAN FREDRIK, arkitekt 144, *146
 ÅHSBERG, ERIK, skeppsbyggmästare 206, gravsten
 254, donation 264
 » PETER, byggmästare 206, 254, gravsten
 256, donation 264
 ÅKERMAN & LUND, orgelfirma 76, 223
 ÅMAN, SARA SOFIA, g. m. Wilhelm Elias Schmidt
 217
 ÖFVERSTRÖM, klockgjutarfirma 460
 ÖMAN, ANNE CHARLOTTE, g. m. Mathias Christian
 Sellander 446
 ÖRNFELT, JONAS FREDRIK, friherre, amiral 229
 ÖSTENSSON, GUSTAF, järnhandlare 226
 » fru 226
 ÖSTERBERG, AGDA, textilkonstnärinna, 243, 246

(Forts. från omslagets 2:a sida)

- UPPLAND. (7) Band I, h. 1. *Danderyds skeppslag, mellersta delen*. Pris 6: 60.
» (29) Band I, h. 2. *Danderyds skeppslag, östra och västra delen*. Pris 13 kr.
» (62) Band I, h. 3. *Värmdö skeppslag*. Pris 16: 50.
» (64) Band I, h. 4. *Åkers skeppslag*. Med register till Bd I. Pris 17: 50.
» (8) Band II, h. 1. *Häverö och Vädö skeppslag*. Pris 4: 40.
» (50) Band II, h. 2. *Bro och Vätö skeppslag*. Pris 8 kr.
» (58) Band II, h. 3. *Frötuna och Länna skeppslag*. Pris 12 kr.
» (74) Band II, h. 4. *Frösåkers härad, norra delen*. Pris 28 kr.
» (75) Band II, h. 5. *Frösåkers härad, södra delen*. Med register till band II. Pris 32 kr.
» (12) Band III, h. 1. *Långhundra härad, norra delen*. Pris 15 kr.
» (67) Band III, h. 2. *Långhundra härad, södra delen*. Pris 12 kr.
» (69) Band III, h. 3. *Närdinghundra härad, västra delen*. Pris 20 kr.
» (70) Band III, h. 4. *Närdinghundra härad, östra delen*. Med register till Bd III. Pris 20 kr.
» (1) Band IV, h. 1. *Erlinghundra ärad*. Pris 4: 50.
» (11) Band IV, h. 2. *Seminghundra härad*. Med register till Bd IV. Pris 17 kr.
» (71) Band V, h. 1. *Vallentuna härad, östra delen*. Pris 15 kr.
» (72) Band V, h. 2. *Vallentuna härad, västra delen*. Pris 15 kr.
» (78) Band V, h. 3. *Sjuhundra härad, sydvästra delen*. Pris 18 kr.
» (80) Band V, h. 4. *Sjuhundra härad, nordöstra delen*. Pris 18: 50.
» (88) Band V, h. 5. *Lyhundra härad, sydvästra delen*. Pris 28: 50.
» (73) Band VI, h. 1. *Färentuna härad, västra delen*. Pris 26 kr.
» (77) Band VI, h. 2. *Färentuna härad, mellersta delen*. Pris 20 kr.
» (79) Band VI, h. 3. *Färentuna härad, östra delen*. Pris 17 kr.
» (81) Band VI, h. 4. *Sollentuna härad, södra delen*. Pris 24 kr.
» (82) Band VI, h. 5. *Sollentuna härad, norra delen*. Med register till Bd VI. Pris 24 kr.
» (76) Band VII, h. 1. *Bro härad*. Pris 26 kr.
- VÄRMLAND. (18) Band I, h. 1. *Grums härad, norra delen*. Pris 9: 50.
» (19) Band I, h. 2. *Grums härad, södra delen*. Pris 6: 50.
- VÄSTERGÖTLAND. (2) Band I, h. 1. *Källands härad, norra delen*. Pris 5: 40.
» (4) Band I, h. 2. *Källands härad, sydöstra delen*. Pris 4: 50.
» (15) Band I, h. 3. *Källands härad, sydvästra delen*. I. Pris 10 kr.
» (16) Band I, h. 4. *Källands härad, sydvästra delen*. II. Med register till Bd I. Pris 10 kr.
- ÖSTERGÖTLAND. (13) Band I, h. 1. *Bankekindes härad*. 1. (Askeby, Svinstad). Pris 14 kr.
» (14) Band I, h. 2. 2. *Bankekindes härad*. 2. (Vårdsberg, Örtomta). Pris 13 kr.
» (43) Band II. *Vreta klostets kyrka*. Med register till Bd II. Pris 15 kr.

SVERIGES KYRKOR

utgives och försäljes häftesvis och kan erhållas i bokhandeln eller direkt från

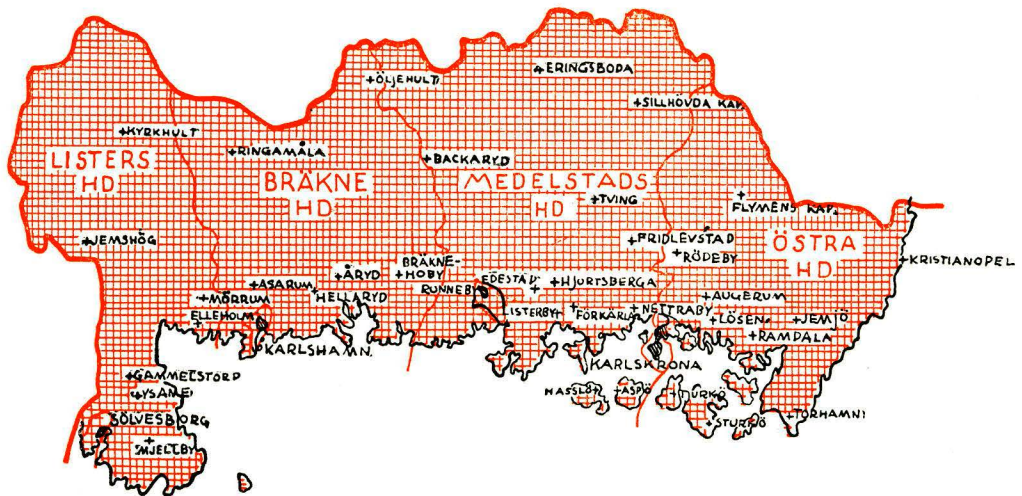
GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

Vasagatan 16, Stockholm 1

Tel. Lokalsamtal 22 95 00, rikssamtal 22 95 40

SVERIGES KYRKOR

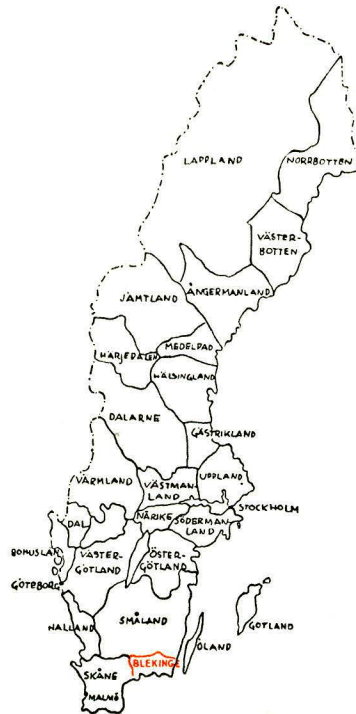
BLEKINGE

AF BLEKINGE
PUBLICERAT
OMRÅDE

UNDER UTARBET-
NING VARANDE
OMRÅDE

BAND IV. HÄFTE 3.

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

*På uppdrag av Kgl Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien
utgivet av Sigurd Curman och Johnny Roosval*

Arbetet avser att giva i enhetlig form utförda, rikt illustrerade vetenskapliga beskrivningar över Sveriges kyrkliga konst- och kulturminnen, sådana dessa bevarats i våra kyrkobyggnader och deras inventarier. Dessa landets rikaste konst- och kulturhistoriska skattkammare äro ännu alltför litet kända. Verket SVERIGES KYRKOR vill i lättillgänglig form göra dessa skatter bekanta för allmänheten, som i denna publikation skall finna ett underbart rikt, intressant och mångsidigt material framlagt i vetenskapligt vederhäftiga beskrivningar och i ett rikt och vackert avbildningsmaterial.

SVERIGES KYRKOR

utgives och försäljes häftesvis och kan erhållas i bokhandeln
eller direkt från

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

VASAGATAN 16 • STOCKHOLM 1

Tel. lokalsamtal 22 95 00, rikssamtal 22 95 40

Pris 40: —